

This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

- + *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
- + Refrain from automated querying Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
- + *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
- + *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at http://books.google.com/

Über dieses Buch

Dies ist ein digitales Exemplar eines Buches, das seit Generationen in den Regalen der Bibliotheken aufbewahrt wurde, bevor es von Google im Rahmen eines Projekts, mit dem die Bücher dieser Welt online verfügbar gemacht werden sollen, sorgfältig gescannt wurde.

Das Buch hat das Urheberrecht überdauert und kann nun öffentlich zugänglich gemacht werden. Ein öffentlich zugängliches Buch ist ein Buch, das niemals Urheberrechten unterlag oder bei dem die Schutzfrist des Urheberrechts abgelaufen ist. Ob ein Buch öffentlich zugänglich ist, kann von Land zu Land unterschiedlich sein. Öffentlich zugängliche Bücher sind unser Tor zur Vergangenheit und stellen ein geschichtliches, kulturelles und wissenschaftliches Vermögen dar, das häufig nur schwierig zu entdecken ist.

Gebrauchsspuren, Anmerkungen und andere Randbemerkungen, die im Originalband enthalten sind, finden sich auch in dieser Datei – eine Erinnerung an die lange Reise, die das Buch vom Verleger zu einer Bibliothek und weiter zu Ihnen hinter sich gebracht hat.

Nutzungsrichtlinien

Google ist stolz, mit Bibliotheken in partnerschaftlicher Zusammenarbeit öffentlich zugängliches Material zu digitalisieren und einer breiten Masse zugänglich zu machen. Öffentlich zugängliche Bücher gehören der Öffentlichkeit, und wir sind nur ihre Hüter. Nichtsdestotrotz ist diese Arbeit kostspielig. Um diese Ressource weiterhin zur Verfügung stellen zu können, haben wir Schritte unternommen, um den Missbrauch durch kommerzielle Parteien zu verhindern. Dazu gehören technische Einschränkungen für automatisierte Abfragen.

Wir bitten Sie um Einhaltung folgender Richtlinien:

- + *Nutzung der Dateien zu nichtkommerziellen Zwecken* Wir haben Google Buchsuche für Endanwender konzipiert und möchten, dass Sie diese Dateien nur für persönliche, nichtkommerzielle Zwecke verwenden.
- + *Keine automatisierten Abfragen* Senden Sie keine automatisierten Abfragen irgendwelcher Art an das Google-System. Wenn Sie Recherchen über maschinelle Übersetzung, optische Zeichenerkennung oder andere Bereiche durchführen, in denen der Zugang zu Text in großen Mengen nützlich ist, wenden Sie sich bitte an uns. Wir fördern die Nutzung des öffentlich zugänglichen Materials für diese Zwecke und können Ihnen unter Umständen helfen.
- + Beibehaltung von Google-Markenelementen Das "Wasserzeichen" von Google, das Sie in jeder Datei finden, ist wichtig zur Information über dieses Projekt und hilft den Anwendern weiteres Material über Google Buchsuche zu finden. Bitte entfernen Sie das Wasserzeichen nicht.
- + Bewegen Sie sich innerhalb der Legalität Unabhängig von Ihrem Verwendungszweck müssen Sie sich Ihrer Verantwortung bewusst sein, sicherzustellen, dass Ihre Nutzung legal ist. Gehen Sie nicht davon aus, dass ein Buch, das nach unserem Dafürhalten für Nutzer in den USA öffentlich zugänglich ist, auch für Nutzer in anderen Ländern öffentlich zugänglich ist. Ob ein Buch noch dem Urheberrecht unterliegt, ist von Land zu Land verschieden. Wir können keine Beratung leisten, ob eine bestimmte Nutzung eines bestimmten Buches gesetzlich zulässig ist. Gehen Sie nicht davon aus, dass das Erscheinen eines Buchs in Google Buchsuche bedeutet, dass es in jeder Form und überall auf der Welt verwendet werden kann. Eine Urheberrechtsverletzung kann schwerwiegende Folgen haben.

Über Google Buchsuche

Das Ziel von Google besteht darin, die weltweiten Informationen zu organisieren und allgemein nutzbar und zugänglich zu machen. Google Buchsuche hilft Lesern dabei, die Bücher dieser Welt zu entdecken, und unterstützt Autoren und Verleger dabei, neue Zielgruppen zu erreichen. Den gesamten Buchtext können Sie im Internet unter http://books.google.com/durchsuchen.

Sp 86.195.2

Harbard College Library

FROM THE

SALISBURY FUND.

In 1858 STEPHEN SALISBURY, of Worcester, Mass.
(Class of 1817), gave \$5000, the income to be applied
to "the purchase of books in the Greek
and Latin languages, and books in
other languages illustrating
Greek and Latin
books."

0

PLUTARCHS AUSGEWÄHLTE BIOGRAPHIEN.

FÜR DEN SCHULGEBRAUCH ERKLÄRT

VON

OTTO SIEFERT UND FRIEDRICH BLASS.

VIERTES BÄNDCHEN.

ARISTIDES UND CATO.

VON

Dr. FRIEDRICH BLASS.

ZWEITE AUFLAGE.

LEIPZIG,
DRUCK UND VERLAG VON B. G. TEUBNER.
1898.

& f. 86.195.2

Salisbury fund

7 5

Einleitung.

Der Gesichtspunkt, aus welchem Plutarch seine Biographien berühmter Griechen und Römer geschrieben hat, ist vor allem auch aus der Eigentümlichkeit derselben klar, dass er seine Helden immer paarweise, einen Griechen und einen Römer, zusammenstellt und am Schlusse eine Vergleichung zwischen beiden hinzufügt. Denn für die Kenntnis der Vergangenheit, für welche auch schon die biographische Form nicht die angemessene war, ist diese Vergleichung vollends unnütz; wenn dagegen der Schriftsteller zu moralischem Zwecke glänzende Tugendbilder aufstellen wollte, so diente allerdings das Nebeneinanderstellen zweier zur weiteren Belehrung und Veranschaulichung, und war überdies, mitsamt dem am Schlusse angestellten Preisgericht, eine sowohl angemessene als gefällige Form. Wir sind es nicht gewohnt, bei Lesung der Plutarchischen Biographien den moralischen Standpunkt des Verfassers, sondern vielmehr einen eigenen historischen anzunehmen. und können daher wohl bei Zusammenstellungen wie Alexander und Cäsar, oder Agis und Kleomenes einer- und den Gracchen andrerseits, wo wirklich starke historische Analogien stattfinden, die Form der parallelen Biographie sachgemäß finden; anderswo sind wir nicht in gleichem Falle. So auch bei dem hier vorgeführten Paare, Aristeides und Cato: wir wundern uns, wenn Plutarch im Anfange seiner Vergleichung sagt, daß das Unterscheidende mitten unter so vielem Ähnlichen ganz verschwinde, indem uns im Gegenteil die Ähnlichkeit vor lauter Unterschieden nicht in die Augen fällt. Als moralische Charaktere mögen sie ja verwandt sein, aber als Staatsmänner, als geschichtliche Personen allzu ungleich. Cato ist der Vertreter des alten, einerseits rohen, andrerseits sittenstrengen Römertums, gegen die eindringende hellenische Bildung und Korruption; Aristeides vertritt auch wohl das Alte, wenn man den Themistokles vergleicht; aber nach Aristoteles' Politie ist er nach den Perserkriegen gerade derjenige gewesen, der die Athener veranlasste, aus dem Lande in die Stadt zu ziehen

und der Erlangung der Hegemonie alle Kräfte zu widmen, indem der Staat für die verschiedenen Dienste den Sold gab. Dahinter treten für uns die Tugenden der Mäßigkeit und Enthaltsamkeit, worin beide Männer übereinstimmen, in der Betrachtung zurück, ganz davon abgesehen, daß der Beiname des Gerechten, unter dem Aristeides vornehmlich berühmt geworden, dem Cato weder gegeben ist noch gegeben werden konnte.

Nehmen wir also, unsrer Betrachtungsweise gemäß, jede der beiden Biographien für sich, so ist nicht zu leugnen, dass die des Römers bei weitem das größere Interesse auf sich zieht. Cato ist ein Genie in gewissem Sinne, wenn auch durchaus nicht in dem höchsten, jedenfalls ein Original durch und durch, der ausgeprägte Vertreter eines an sich schon ausgeprägten Volkscharakters, und er hat den Abdruck dieser seiner Persönlichkeit in zahlreichen Schriften verschiedener Art hinterlassen, welche wiederum bei Plutarch in reichlichem Masse zur Erhöhung der Farben und zu feinerer Zeichnung verwertet sind. Andres ähnliches war in den Schriften der Späteren niedergelegt, und auch davon hat Plutarch den gehörigen Nutzen gezogen. Man blättere nur eine Sammlung von Catos Fragmenten und Apophthegmen durch: abgesehen von den Origines und den Reden, ist von den ersteren sehr vieles, und gerade mit das Interessanteste, von den letzteren aber weitaus der größte Teil durch Plutarch uns erhalten. — Hingegen Aristeides ist zwar in höchstem Masse moralisch ehrenwert, viel mehr noch als Cato, aber genial doch nur in dem Sinne, als er εύφυης πρὸς ἀρετήν war; sonst auch in dieser Beziehung der gerade Gegensatz zu Themistokles. Und ferner hat Plutarch¹) richtig bemerkt, dass er gleichwie den Reichtum, so auch die Ehre gern andern überließ, daß er nicht das Bedürfnis hatte etwas aus sich zu machen und hervorzutreten, wie sein Nebenbuhler; um so weniger also konnte von ihm überliefert und berichtet werden. Wenn nun schon über Themistokles die historischen Nachrichten im Vergleich dürftig und wenig zuverlässig waren - wie in der Einleitung zu seiner Biographie gezeigt —, so mangelte es bei Aristeides vollends an beglaubigten Nachrichten im äußersten Maße, und die Lage Plutarchs, wenn er sein Leben beschreiben wollte, war keineswegs eine günstige.

Betrachten wir nun die Biographie, wie der Schriftsteller sich da geholfen hat, um über Aristeides immer noch ebensoviel wie über Cato zusammenzubringen. In dem mittleren und ausführlichsten Teile der Biographie, der von dem Kriege des

¹⁾ Comp. Arist. et Cat. 5.

Xerxes handelt, lag dem Plutarch Herodot als ursprünglichste und wichtigste Quelle vor, aus der deswegen auch ein großer Teil seiner Nachrichten entnommen ist. Vergleichen wir nun diese mit ihrem Original, so muss alsbald auffallen, dass Plutarch vieles unter Aristeides' Namen erzählt, was bei Herodot unbestimmt, sei es den Feldherrn der Athener, sei es den Athenern im allgemeinen zugeschrieben wird. Woher hat nun jener diese bestimmte Beziehung der Thatsachen auf seinen Helden? Manchmal aus einem berechtigten Schlus. Da nach Herodot Aristeides die Athener befehligte, so ist es ja dieser, welcher die Unterredung mit Alexandros hält, die Herodot den Feldherrn der Athener beimisst, und Plutarch geht nur darin etwas zu weit, dass er den Alexandros, als er an die Vorposten kommt, namentlich den Aristeides herausrufen läst. 1) Als Pausanias Freiwillige aufruft zur Unterstützung der bedrängten Megarer, melden sich bei Herodot die Athener, bei Plutarch übernimmt den Auftrag Aristeides im Namen derselben.²) Gegen solches Verfahren des Biographen möchte wenig zu erinnern sein, und ebenfalls hat das seine Berechtigung, dass er den Namen des Helden einsetzte, wo er ihn, wenn nicht bei Herodot, so doch in einer andern Quelle vorfand. So bei der von den Athenern dem Gesandten des Mardonios und denen der Lakedämonier erteilten Antwort, wo das betreffende Psephisma bei einem andern Schriftsteller, dem Krateros vielleicht, unter Aristeides' Namen erhalten war, 5) und wiederum bei den nachfolgenden Verhandlungen in Sparta, wo Idomeneus jenen als Gesandten namhaft machte. Hier allerdings ergab das erwähnte Psephisma, in dem gleichfalls eine Gesandtschaft nach Sparta, eine andre frühere, angeordnet wurde, und nun unter den Namen der erwählten Gesandten der des Aristeides sich nicht fand, einen scheinbaren Widerspruch, den Plutarch nicht löst, aber doch gewissenhaft genug ist hervorzuheben. Aber nun finden sich auch Stellen, wo Plutarch sich von Herodot geradezu entfernt, um seinen Helden anbringen zu können. Nach der Schlacht von Salamis macht Themistokles den Vorschlag, die Schiffbrücke zu zerstören; was nun bei Herodot Eurybiades hiergegen sagt, das sagt bei Plutarch Aristeides. 4) Ahnlich auch schon vorher beim ersten Perserkriege: Aristeides, dessen sonst niemand bei diesem Anlass erwähnt, hat die Rolle des Polemarchen Kallimachos, indem er für das Liefern einer Schlacht entscheidet.⁵) Wir werden nicht glauben, dass Plutarch hier willkürlich die Geschichte fälscht: er läßt

¹⁾ C. 15; Her. 9, 44. 2) C. 14; Her. 21. 3) C. 10; Her. 8, 144. 4) Plut. c. 9 vgl. Her. 8, 108. 5) C. 5.

lediglich bei der Wahl seiner Quellen, in unkritischer Weise freilich, auch die Rücksicht mitsprechen, was ihm für seine Lebensbeschreibung am passendsten war.

Einige Reden, die außerhalb des von Herodot Erzählten bei Plutarch dem Aristeides in den Mund gelegt werden, wie an die Athener bei der von Pausanias beabsichtigten Flügelvertauschung, oder an die medisch gesinnten Griechen vor dem Kampf mit denselben, 1) mögen eher der Erfindung des Plutarch ihren Ursprung verdanken. - Nun ist außerdem, wie im Themistokles, aus anderweitigen Quellen eine Menge von Herodot nicht Erzähltes nachgetragen, und endlich sieht sich der Schriftsteller veranlasst, jenen sonst von ihm befolgten Grundsatz, bei klassisch beschriebenen und allgemein bekannten Ereignissen nur das den Helden selbst Betreffende mitzuteilen, während er das Andre voraussetzt, hier wenigstens zum Teil außer Acht zu lassen. Nämlich die Schlacht von Salamis zwar ist, gleichwie im Themistokles, nur kurz berührt, und ähnlich vorher die bei Marathon, weil hier seinem Helden nicht die erste Rolle zufiel; dagegen der platäische Kampf wird mit aller Ausführlichkeit dem Herodot nacherzählt. Durch solche Mittel ist es dem Schriftsteller gelungen, diesem Abschnitte seiner Biographie, ohne dass im ganzen und großen der Charakter einer solchen zurücktritt, mit eigentlich wenig zulänglichem Stoff doch die nötige Fülle zu verleihen.

In den tibrigen Teilen findet sich auch noch manche interessante Erzählung oder treffende Anekdote; doch muß der Schriftsteller gelegentlich mit eignen philosophischen Erörterungen,²) oder langer Besprechung streitiger Fragen nachhelfen, wie z. B. das letztere gleich im ersten Capitel geschieht. Im ganzen ist doch, gegen andre Biographien gehalten, alles ziemlich matt und farblos. Wie steht es nun aber mit der Glaubwürdigkeit des Erzählten, mit der historischen Kritik des Schriftstellers? Zunächst gegenüber dem Herodot findet sich allerdings eine Art von Kritik, teils stillschweigend, teils ausgesprochen, wiederholt in Anwendung gebracht. Welche Stellung Plutarch zu dem Vater der Geschichte einnahm, wissen wir aus einer seiner anderweitigen Schriften: "über die Bosheit des Herodot" (περὶ τῆς 'Ηροδότου κακοηθείας), deren Echtheit von den Neueren mehrfach, aber nicht mit Recht und nur aus subjektiven Gründen, angezweifelt worden ist.³) Ein patriotischer Hellene der römischen Zeit, wie unser Schriftsteller, der bei dem gegenwärtigen Darniederliegen und der

¹⁾ C. 16, 2; 18, 3. 2) C. 6. 3) Dies auch Sintenis' Ansicht: Einl. p. XVI. Vgl. Lahmeyer, de libelli Plutarchei qui de malignitate Herodoti inscribitur et auctoritate et auctore, Göttingen 1848.

Herabgekommenheit der Nation nun auf die glänzende Vergangenheit derselben seinen Stolz setzte und an dieser sich stärkte und erhob, muste sich gewaltig verletzt fühlen durch die Art der Herodotischen Erzählung, der jede Tendenz, das Hellenische zu loben, das Barbarische herabzusetzen, fernliegt, und welche rein objektiv und unbekümmert um die Folgen für den Ruhm des eignen Volkes und der einzelnen Teile desselben alles genau so wiedergiebt, wie die empfangenen Berichte es darstellten. Diese Weise führt also Plutarch auf Böswilligkeit des Charakters zurück, und ist unermüdlich im Aufzählen von Belegen unbilliger Verkleinerung und boshafter Verleumdung, namentlich auch aus der Geschichte der Perserkriege. Ganz dem entsprechend finden wir nun auch die Darstellung der platäischen Kämpfe im Aristeides. Offen bestreitet er, gleichwie in jener Schrift, den Bericht des Herodot von der Schlacht selbst, insofern nach demselben dort bloß drei Staaten gekämpft hätten, und führt Argumente dagegen an, die allerdings wenig beweisen.1) Anderes dort Gerügte läßt er hier stehen, weil es ihm für seinen augenblicklichen Zweck, den Aristeides zu heben, passte, führt es aber ausdrücklich auf die Quelle zurück, der er damit die Verantwortung anheimgiebt: so die wenig dem Spartaner anstehende Absicht des Pausanias, mit Vertauschung der Flügel den Persern die Athener entgegenzustellen.²) Zahlreicher sind die Beispiele stillschweigender Anderung im großen wie im kleinen. Dass die Athener im Streite mit den Tegeaten die mythischen Großthaten ihrer Ahnen rühmend erzählen, wird dort im Vorbeigehen als anstößig bemerklich gemacht; hier erklärt Aristeides zum Beginn seiner Rede, daß ein Eingehen hierauf die Zeit nicht gestatte. 3) Dort wird dem Herodot als Verleumdung angerechnet, dass er die Spartaner vor dem Auszug nach Plataeae die Absicht haben läst, mit Preisgebung der Athener sich hinter den Isthmos zu verschanzen, und dass nach ihm erst der Tegeate Cheileos die Ephoren zu etwas Besserem bestimmte. In der Biographie steht von Cheileos kein Wort; von der Befestigung des Isthmos ebensowenig; die Schuld der Spartaner, die Aristeides als Gesandter ihnen vorrückt, beschränkt sich auf "Langsamkeit und Sorglosigkeit", und endlich die zehn Tage, während deren nach Herodot die athenischen Gesandten umsonst auf Antwort warteten, verschwinden bei Plutarch ganz und gar, so dass man nach seiner Erzählung glauben müßte, daß das spartanische Heer gleich in der folgenden Nacht ausgerückt sei. 4)

¹⁾ C. 19, 4; vgl. de mal. Her. 42, 3.
2) C. 16; de mal. Her. 42, 1.
3) De mal. Her. 42, 1; Arist. 12.
4) De mal. Her. 41; Arist. 10.

Über das Verhältnis Plutarchs zu seinen übrigen Quellen und über die Beschaffenheit und den Wert derselben kann ich füglich auf das in der Einleitung zum Themistokles Gesagte verweisen. Es müssen hier im wesentlichen dieselben Schriftsteller benutzt sein wie dort, und auch das Verfahren Plutarchs bei der Benutzung unterliegt den gleichen Ausstellungen. Dem Atthidenschreiber Kleidemos oder Kleitodemos (c. 19, 3; Them. 10) scheint die Geschichte von dem delphischen Götterspruch und seiner Deutung nach dem Traume des Arimnestos entnommen 1); von dem Peripatetiker Phainias rührt die Erzählung von dem Menschenopfer bei Salamis, wie in der Parallelstelle im Themistokles gesagt wird. 2) Glaubwürdig ist weder diese noch jene; ganz unglaubwürdig und höchst unverdienter Weise aufgenommen des Idomeneus Geschichte von Aristeides' Wirksamkeit als Finanzvorsteher (4, 2 f.). Als im Themistokles und auch im Perikles nicht genannte Schriftsteller treten hier hinzu Demetrios von Phaleron, Panaitios, Kallisthenes, Hieronymos, Aristoxenos, endlich der Makedonier Krateros, über dessen συναγωγή ψηφισμάτων indes ebenfalls schon in der Einleitung zum Themistokles geredet ist. Abgesehen von dem vorhin erwähnten Psephisma des Aristeides wird aus ihm ein Bericht über den Tod desselben entnommen (c. 26), der aber nicht, wie es sonst bei diesem Schriftsteller der Fall, auf authentische Dokumente sich stützte. Von dem peripatetischen Philosophen und Redner Demetrios, bekannt namentlich als Regent seiner Vaterstadt unter Kassandros, kommt hier die Schrift Σωκράτης oder ἀπολογία Σωκράτους in Betracht, gegen deren kecke Behauptungen der Stoiker Panaitios von Rhodos, des jüngeren Scipio Freund, in seinem "Sokrates" mehrfach anzukämpfen Anlass nahm (c. 1 und 27, vgl. auch 5, 5, we ebenfalls Panaities benutzt sein wird). Bezeichnend ist für Plutarch, dass er an der einen Stelle die gelehrte Beweisführung des Panaitios mit dem Bemerken zur Seite schiebt, dass das noch genauer zu prüfen sei — er fühlte sich offenbar hierüber nicht urteilsfähig -, an der andern aber gegenüber Demetrios' Behauptung einfach auf die durch Panaitios schon geschehene Widerlegung verweist. Die Peripatetiker Kallisthenes von Olynth, Aristoxenos von Tarent und Hieronymos von Kardia, die an dem letzteren Orte mit Demetrios und Pseudo-Aristoteles citiert sind, wird Plutarch kaum selbst eingesehen, sondern ihren Namen aus Panaitios herübergenommen haben.

¹⁾ Indem an der späteren Stelle, wo Kleidemos citiert wird, auf die πυθόχοηστος θυσία (11, 2) Bezug genommen ist. 2) C. 9, 2; Them. 13.

Die Biographie des Cato ragt nicht nur vor der des Aristeides, sondern auch vor vielen andern durch das vielseitige Interesse, welches sie bietet, bedeutend hervor. Es ist dies vielmehr das Ergebnis besonders günstiger Umstände, als einer besondern Thätigkeit und Hingebung des Schriftstellers an seinen Gegenstand: in Bezug auf angewandtes Studium und zusammengetragene Gelehrsamkeit stehen überhaupt die Biographien von Römern denen von Griechen naturgemäß nach, und so recht sympathisch konnte dieser schroffe Vertreter des Römertums dem humanen Hellenen auch nicht sein. Vielmehr ist auch dies eine der interessanten Seiten der Biographie, daß sie uns den Unterschied in Charakter und Sinnesart beider klassischen Völker manchmal recht augenfällig zeigt, wie da, wo Plutarch die ökonomische Maxime seines Helden, altgewordene Sklaven durch Verkauf zu beseitigen, missbilligend bespricht.1) Insofern allerdings hatte Plutarch hier einen für ihn angemessenen Stoff erhalten, als Catos Bedeutung mehr in seinem Charakter als in einzelnen Leistungen, draußen oder im Innern des Staates, liegt: der ausgeprägte Vertreter der alten Zeit inmitten eines entartenden Geschlechts, ankämpfend gegen schlechte Sitten, nicht gegen schlechte staatliche Einrichtungen, eine tüchtige Persönlichkeit in jeder Beziehung, aber alles eher als ein staatsmännisches Genie, ließ sich Cato von Plutarchs allgemein menschlichem Standpunkte aus weit besser begreifen und schildern als z. B. ein Gaius Gracchus oder Caesar. So tritt denn der Abstand zwischen Plutarchs ethischer Darstellungsweise und der historischen, wie wir sie wünschen und erwarten, in dieser Biographie weit weniger schroff als in andern, zumal den römischen, hervor.

Dass Plutarch zu seinem Cato keine sehr umfangreichen Studien gemacht, ist nicht nur von andern längst bemerkt und dargelegt worden, sondern ist auch bei der flüchtigsten Vergleichung dieser Biographie mit der andern augenfällig. Denn nicht mehr als drei Quellenschriftsteller werden, von Cato selbst abgesehen, namhaft gemacht: Polybius, Livius, Cicero, von welchem letztern hier der Cato maior und an einer Stelle auch der Brutus in Betracht kommt. Und wir haben auch keinen Grund, irgend weitere ungenannte Quellen anzunehmen, außer einer Lebensbeschreibung des Cato, vielleicht derjenigen, deren Nepos in der erhaltenen Vita als von ihm auf Attikus' Wunsch geschrieben gedenkt. Auch eine direkte Benutzung des Cato, dessen Schriften für Plutarch eine leichte Lektüre nicht sein konnten, ist von den Neueren bezweifelt worden:

¹⁾ C. 5.

die Sentenzen jedenfalls hat nicht etwa er erst mühsam aus der ganzen Schriftenmasse zusammengelesen, sondern dieselben gleich den Denksprüchen (ἀποφθέγματα) aus längst gemachten Sammlungen anderer entnommen. Die Origines Catos liegen sicherlich bei der Schilderung des Kampfes von Thermopylae zu Grunde; ob aber diese Quelle direkt von Plutarch benutzt ist, steht auch noch dahin. Davon abgesehen, hätten wir demnach nicht mehr als fünf Quellenschriften anzunehmen: die Biographie, die Sammlung von dicta Catoniana und aus Catos Schriften excerpierten Sentenzen, ferner Cicero, Livius und Polybius. Auf Ciceros Cato Maior geht zurück das 2. Cap. bis auf den Schluss, ferner die Notiz über Fabius Maximus 3, 3 und einiges im 17. und 25. Cap.; auf Livius die Erzählung von Fabius' Umtrieben gegen Scipio und ihrem Erfolg (3, 4), sodann das Wesentliche in C. 16 (Bewerbung um die Censur), ferner was 17, 3 aus ihm citiert wird, und endlich die Darlegung von Catos Massregeln gegen den Luxus im 18. und 19. Cap. Polybius, der 10, 2 angeführt wird, mag, wie man vermutet hat, bei der Darstellung von der Entstehung des dritten punischen Krieges (c. 26. 27) zu Grunde liegen. Die dicta lassen sich im ganzen leicht ausscheiden; der Rest fällt dann dem unbekannten Biographen zu.

ΑΡΙΣΤΕΙΔΗΣ.

Ι. 'Αριστείδης δ Αυσιμάχου φυλης μεν ην 'Αντιοχίδος, των δε δήμων 'Αλωπεκηθεν. περί δ' οὐσίας αὐτοῦ λόγοι διάφοροι γεγόνασιν, δ μεν, ως εν πενία συντόνω καταβιωσαντος καί μετὰ την τελευτην ἀπολιπόντος θυγατέρας δύο πολύν χρόνον ἀνεκδότους δι' ἀπορίαν γενομένας πρός δε τοῦτον τὸν λόγον ὑπὸ πολλῶν εἰρημένον ἀντιτασσόμενος ὁ Φαληρεὺς Δημήτριος ἐν τῷ Σωκράτει χωρίον τε Φαληροῖ φησι γινώσκειν 'Αριστείδου γενόμενον, ἐν ῷ τέθαπται, καὶ τεκμήρια τῆς περί 2 τὸν οἰκον εὐπορίας εν μεν ἡγείται την ἐπώνυμον ἀρχήν, ἢν ἡρχεν ὁ τῷ κυάμῳ λαχὼν ἐκ τῶν γενῶν τῶν τὰ μέγιστα τιμήματα κεκτημένων, οὺς Πεντακοσιομεδίμνους προσηγόρευον, ἔτερον δε τὸν ἐξοστρακισμόν οὐδενὶ γὰρ τῶν πενήτων, ἀλλὰ τοῖς ἔξ οἰκων τε μεγάλων καὶ διὰ γένους ὄγκον ἐπιφθόνοις ὅστρακον ἐπιφέρεσθαι τρίτον δε καὶ τελευταίον, ὅτι νίκης

I. Aristeides' Herkunft und Vermögensverhältnisse. — 1. τῶν δήμων Gen. des Ganzen, so Per. 3, 1. — 'Αλωπεκή oder -καί etwas nordöstlich von Athen. — ὁ μὲν, dem μὲν steht anakoluthisch κοὸς δὲ τοῦτον κτέ. entgegen. — καταβιώσαντος bis zu Ende gelebt. — ἀνεκδότους, ἐκδιδόναι verheiraten. Vgl. indes c. 27. — Φάληφον als Demos (der Hafen Them. 12, 1) zur aiantischen Phyle. — Σωνράτει, eine Apologie des S., s. Einleitung. — γενόμενον, welches gehört hätte. — πέθνατοι Übergang in die dir Rede wie unten λοξε n. s. w

Apologie des S., s. Einleitung. — γενόμενον, welches gehört hätte. — τέθακται Übergang in die dir. Rede, wie unten ἦοξε u. s. w.

2. τεπμήρια, εν μεν partitive Apposition, Krüger Gr. Gr. § 57, 8. — οἶκος Hausstand, Vermögen. — ἐπάννιμον ἀρχήν das Amt des (ersten) ἀρχων, nach welchem das Jahr die officielle Benennung erhielt. Ein Arist. war Archon Ol. 72, 4, s. u. C. 5, 5. — πνάμφ λαχών, die 9 Archonten wurden durch das Bohnenloos bestimmt, nach der solonischen Einrichtung (die 487/6 wieder eingeführt wurde, nachdem man bis dahin seit Kleisthenes' Zeiten einfach gewählt hatte) aus erwählten Kandidaten der einzelnen Phylen, nach der späteren aus erlosten, und zwar war bis 457 Bedingung die Zugehörigkeit zu einer der beiden ersten solonischen Vermögensklassen (τιμήματα, census; πενταποσιομέδιμνοι, ἰππεῖς, ξενγῖται, θῆτες), von 457 ab wurde auch die 3 zugelassen. S. Aristoteles Πολιτεία Αθ. c. 8, 1. 22, 5. 26, 2. (Vgl. unten c. 22, 1.) — ὅγκος (bedrückendes) Gewicht, Ansehen. — ὅστρακον ἐπιφέρειν τινί, über jmd.

άναθήματα χορηγικής τρίποδας έν Διονύσου καταλέλοιπεν, οί και καθ' ήμας εδείκνυντο τοιαύτην επιγραφήν διασφζοντες ,, Αυτιοχίς ένίκα, Αριστείδης έχορηγει, Αρχέστρατος έδίδασκε." 8 τουτί μέν οὖν, καίπες εἶναι ἐδοκοῦν μέγιστον, ἀσθενέστατόν έστι. και γάρ Ἐπαμινώνδας, το πάντες άνθρωποι γινώσκουσιν έν πενία και τραφέντα πολίη και βιώσαντα, και Πλάτων δ φιλόσοφος ούκ ἀφιλοτίμους ἀνεδέξαντο χορηγίας, δ μέν αὐληταίς ανδράσιν, δ δε παισί κυκλίοις χορηγήσας, τούτω μεν Δίωνος τοῦ Συρακοσίου τὴν δαπάνην παρέχοντος, Ἐπαμινώνδα δε των περί Πελοπίδαν. οὐ γάρ έστι τοις άγαθοις άκήρυκτος καὶ ἄσπονδος πρὸς τὰς παρὰ τῶν φίλων δωρεὰς πόλεμος, άλλα τας είς απόθεσιν και πλεονεξίαν αγεννείς ήγούμενοι καλ ταπεινάς, δσαι φιλοτιμίας τινός άκερδους έχονται 4 καὶ λαμπρότητος, οὐκ ἀπωθοῦνται. Παναίτιος μέντοι περὶ τοῦ τρίποδος ἀποφαίνει τὸν Δημήτριον ὁμωνυμία διεψευσμένον. άπὸ γὰρ τῶν Μηδικῶν είς τὴν τελευτὴν τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου δύο μόνους Αριστείδας γορηγούς άναγράφεσθαι νικών-

mit Scherben abstimmen. Vgl. über die Einrichtung c. 7. — νίνης ἀναθήματα, Them. 5, 3. Der Chorege, der den siegreichen Chor ausgerüstet hatte, weihte den als Preis gewonnenen Dreifus im Tempelbezirke des Dionysos (ἐν Διονύσον). Man stellte ihn auf einer Säule oder einem tempelartigen Gebäude auf; hier stand auch die Inschrift, nicht auf dem Dreifus selbst. Auffallend ist hier der Plural τρίποδος (ganz anders Nic. 3), während § 4 sachgemäß τοῦ τρίποδος. — ααθ΄ ἡμᾶς, zu Plut.'s Zeit. — ἐδίδασσε war (χορο)διδάσωκλος, übte den Chor ein, welches Amt insgemein der Dichter selbst übernahm.

^{3.} Έπαμινώνδας die Namensform im böot. Dialekt, der ει durch ι ersetzte. — οὐκ ἀφιλοτίμους nicht wenig kostspielige. — ὁ μὲν, Epamein.; nachher τοὐτφ μὲν chiastisch auf Platon. — αὐληταῖς ἀνδράσι χορηγεῖν wie Them. l. c. τραγφδοῖς, für einen aus Männern gebildeten Chor von Flötenbläsern; παιοὶ κυκλίοις für einen Chor von Knaben, der einen Dithyrambus aufführte (χ. κύκλιος). Wie das Flötenspiel in Böotien national, so war in Athen der Dithyrambos die einzig gepflegte lyrische Dichtungsart. — Dion der Schwager des Dionysios I. von Syrakus, Platons Freund. (Vgl. dazu Platon Brief XIII [an Dionysios] p. 361 f., wo von solchen Unterstützungen seitens des Dionysios die Hede ist.) — τῶν περὶ Πελοπίδαν seine Freunde wie Pelopidas; die Formel wird bei Späteren mehr und mehr bloße Umschreibung der Person. — ἀκήρυκτος καὶ ἄσπονδος, die erbittertste Form des Krieges, wo man Herolde weder schickt noch annimmt und von keiner Art von Unterhandlung wissen will (Perikl. 30, 2). — εἰς ἀπόθεσιν zum Zurücklegen, Aufspeichern. Der Satz könnte auch antithetisch geformt sein: τὰς μὲν — ἡγοῦνται, δοαι δὲ u. s. w. — ἔχονται sich beziehen auf. So, meint Pl., könnte sich A. das nötige Geld haben schenken lassen.

^{4.} ἀποφαίνει legt dar, sucht darzulegen (denn Pl. enthält sich des Urteils, § 5). — τῶν Μηδικῶν (neutr.) die Perserkriege (zu Them. 6, 1). ἀναγράφεσθαι seien in den Verzeichnissen (ἀναγραφαί) der Sieger ent-

τας, δυ οὐδέτερου εἶναι τῷ Λυσιμάχου τὸν αὐτόν, ἀλλὰ τὸν μὲν Ξενοφίλου πατρός, τὸν δὲ χρόνῷ πολλῷ νεώτερον, ὡς ἐλέγχει τὰ γράμματα τῆς μετ' Εὐκλείδην ὅντα γραμματικῆς καὶ προσγεγραμμένος ὁ ᾿Αρχέστρατος, ὅν ἐν τοῖς Μηδικοῖς οὐδείς, ἐν δὲ τοῖς Πελοποννησιακοῖς συχνοὶ χορῶν διδάσκαλον ἀναγράφουσι. τὸ μὲν οὖν τοῦ Παναιτίου βέλτιον ἐπισκεπτέον ὁ ὅπως ἔχει. τῷ δ' ὀστράκῷ πᾶς ὁ διὰ δόξαν ἢ γένος ἢ λόγου δύναμιν ὑπὲρ τοὺς πολλοὺς νομιζόμενος ὑπέπιπτεν' ὅπου καὶ Δάμων ὁ Περικλέους διδάσκαλος, ὅτι τὸ φρονεῖν ἐδόκει τις εἶναι περιττός, ἐξωστρακίσθη. καὶ μὴν ἄρξαι γε τὸν ᾿Αριστεί-δην ὁ Ἰδομενεὺς οὐ κυαμευτόν, ἀλλ᾽ ἑλομένων ᾿Αθηναίων φησίν. εἰ δὲ καὶ μετὰ τὴν ἐν Πλαταιαῖς μάχην ἡρξεν, ὡς αὐτὸς ὁ Δημήτριος γέγραφε, καὶ πάνυ πιθανόν ἐστιν, ἐπὶ δόξη

halten (das Präs. wie unten ἀναγράφουσι). Diese ἀναγρ. der Sieger in den verschiedenen Wettkämpsen wurden später gesammelt und herausgegeben, so für die Dramen von Aristoteles. — Ξενοφίλου πατρός (dies Wort prädikativ), s. das darauf bezügliche Epigramm des Simonides, welcher der Dichter war (147 Bgk.): Ξεινοφίλου δὲ τόθ' (ΟΙ. 75, 4) υἰδς 'Αριστείδης ἐχοφήγει. Aus der antiochischen Phyle war auch dieser. — τὸν δὲ, der Ar. des von Demetrios bezeichneten Dreifuses. — ἐλέγχει beweist mit Widerlegung der Annahme, daß dies Lysimachos' Sohn sei. — μετ' Εὐπλείδην γραμματιπῆς, des seit Eukleides' Archontat (403) offiziell gebrauchten Alphabets, welches also auch auf solchen Denkmälern zu des alten Arist. Zeit nicht wohl vorkommen konnte. Das neue Alph. (Ιωνικά γράμματα) gebrauchte Η für η (statt für den Spir. asper) und war um die Buchst. Ξ ΨΩ bereichert. — ἐν τοῖς Μηδικοῖς zur Zeit der Perserkr. — οὐδείς, kein Chorege nennt ihn auf seinem Monument. Oder kein Sammler von ἀναγραφαί, in welchem Falle ἐν τοῖς Μηδ. zu χορ. διδ. zu ziehen.

^{5.} μὲν οὖν leitet, indem es die spezielle Erörterung abschließt, zu dem folgenden Punkte des Themas über (zu Them. 2, 5). — βέλτιον ἐπισκεπτέον, Pl. bekennt sich als unbekannt mit den Beweisquellen des Panaitios und will daher kein Urteil abgeben. Für uns ist der Beweis zwingend. — ὁπὲς τοὺς πολλοὺς die Menge überragend, soil. εἶναι, über dessen Auslassung s. Krüger 55, 4, 4. — ὁπέπιπτεν wurde unterworfen. — ὅπον quandoquidem, begründend. — Der Musiker Damon nach Per. 4 ein Politiker, dem die Musik nur zum Vorwand diente. — τις zu περιττός; ähnlich wir im Neutrum: etwas ungewöhnliches. — ἐξωστρ.] nach Aristot. Πολιτ. 'Αθ. 27, 4 (vgl. Plut. Per. 9) hieß der so Verbannte Damonides. — παὶ μὴν bezeichnet den Übergang zu einem weitern Punkt oder Argument; ἄρξαι (Archont werden), das wesentlichste Wort, ist vorangestellt und durch γε hervorgehoben. — ἑλομένων] zutreffend nach dem oben zu 2 Bemerkten, indem Aristeides' Archontat (s. 5, 5) 489/8 fällt, und es wäre immerhin möglich, daß in dieser Zeit der freien Archontenwahl man sich auch an den Census nicht band. Nach Aristoteles indes (Πολ. c. 26, 2) waren alle Archonten bis 457 aus einer der beiden ersten Klassen gewesen. — παὶ πάνν sogar sehr, vollends. Demetrios' eigne Angabe (die indes unhaltbar, s. c. 5) unterstützt Ido-

τοσαύτη καὶ κατοφθώμασι τηλικούτοις ἀξιωθηναι δι' ἀφετην ής διὰ πλοῦτον ἐτύγχανον οἱ λαγχάνοντες. ἀλλὰ γὰφ ὁ μὲν Δημήτριος οὐ μόνον 'Αφιστείδην, ἀλλὰ καὶ Σωκφάτην δηλός ἐστι τῆς πενίας ἐξελέσθαι φιλοτιμούμενος ὡς μεγάλου κακοῦ· καὶ γὰφ ἐκείνφ φησὶν οὐ μόνον τὴν οἰκίαν ὑπάφχειν, ἀλλὰ καὶ μνᾶς ἑβδομήκοντα τοκιζομένας ὑπὸ Κρίτωνος.

ΙΙ. 'Αριστείδης δὲ Κλεισθένους μὲν τοῦ καταστησαμένου τὴν πολιτείαν μετὰ τοὺς τυράννους έταίρος γενόμενος, ζηλώσας δὲ καὶ θαυμάσας μάλιστα τῶν πολιτικῶν ἀνδρῶν Λυκοῦργον τὸν Λακεδαιμόνιον, ἡψατο μὲν ἀριστοκρατικῆς πολιτείας, ἔσχε δ' ἀντιτασσόμενον ὑπὲρ τοῦ δήμου Θεμιστοκλέα τὸν Νεονκλέους. ἔνιοι μὲν οὖν φασι παίδας ὅντας αὐτοὺς καὶ συντρεφομένους ἀπ' ἀρχῆς ἐν παντὶ καὶ σπουδῆς ἐχομένφ καὶ παιδιᾶς πράγματι καὶ λόγφ διαφέρεσθαι πρὸς ἀλλήλους, καὶ τὰς φύσεις εὐθὺς ὑπὸ τῆς φιλονικίας ἐκείνης ἀνακαλύπτεσθαι, τὴν μὲν εὐχερῆ καὶ παράβολον καὶ πανοῦργον οὖσαν καὶ μετ' ὀξύτητος ἐπὶ πάντα ὁαδίως φερομένην, τὴν δ' ίδρυμένην ἐν ἡθει βεβαίφ καὶ πρὸς τὸ δίκαιον ἀτενῆ, ψεῦδος δὲ καὶ βωμολοχίαν καὶ ἀπάτην οὐδ' ἐν παιδιᾶς τινι τρόπφ προσιεμένην. 'Αρίστων

meneus' Aussage. — ἀξιωθήναι scil. ταύτης τῆς ἀρχῆς. An Arist.'s geringem Vermögen (nicht eben Bedürftigkeit) ist nicht zu zweifeln; also entweder gab es damals Ausnahmen vom Census, oder der Archont von 489 ist ein anderer Ar. (vgl. zu 5, 5). — ἀλιὰ γὰρ ὁ μὲν, Abschluß der Untersuchung über Dem.'s Behauptung: "aber (es ist nicht zu verwundern, wenn D. betreffs des Ar. dies behauptet), denn". μὲν Gegensatz zu 'Αριστείδης δὲ c. 2. — φιλοτιμεῖσθαι sich eifrig bestreben. — τὴν οἰπίαν das eigne Haus, welches S. notorisch besaß. — μνᾶς ἑβδομή-ποντα = 1½ Talent. Dagegen nach Xenoph. Oecon. 2, 3 besaß S. mit dem Hause nur ein Vermögen von 5 Minen. — Κρίτων der wohlhabende Freund des Sokr., nach dem Plator's Dialog benannt ist.

II. Rivalität mit Themistokles.— 1. Von Kleisthenes Per. 3: ἐξήλασε Πεισιστρατίδας καὶ κατέλυσε τὴν τυραννίδα γενναίως καὶ νόμους ἔθετο καὶ πολιτείαν ἄριστα κεκραμένην πρὸς ὁμόνοιαν καὶ σωτηρίαν κατέστησεν. Für καθιστάναι hier das Medium, wie dort ἔθετο, während klassisch vom Gesetzgeber τιθέναι νόμους.— Aristokratisch war A.'s Politik nur relativ, ebenso wie nachher die des Kimon, indem er die aristokr. Elemente der Verfassung nach Möglichkeit zu erhalten strebte.

^{2.} ἔνιοι μὲν, Gegens. Ἰρίστων δὲ § 2. — παιδας ὅντας, während sie noch. ἀπ᾽ ἀρχῆς zum Folgenden. ἔχεσθαι vgl. 1, 3; σπονδῆς ἔχομένω — σπονδαίω. — ἀνακαλύπτεσθαι wie φαίνεσθαι mit Partiz. konstruiert. — εὐχερής unbedenklich, Gegensatz ψεὐδος οὐ προσιεμένην. — φερομένην Gegensatz ἰδρυμένην, auch hier ein Chiasmus. — βωμολοχία eig. Possenreißerei, Speichelleckerei, dann demagogische Verschmitztheit überhaupt. — ἐν παιδιᾶς τρόπω (sonst auch μέρει) als, im Scherz. — προσίεσθαι an sich kommen lassen, mit Negation verabscheuen.

δ' δ Κείος έξ έρωτικής άρχής γενέσθαι φησί και προελθείν έπλ τοσούτον την έχθραν αύτων. Στησίλεω γάρ, δε ην γένει Κείος, ίδεα δε και μορφή σώματος πολύ των έν ωρα λαμπρότατος, άμφοτέρους έρασθέντας ού μετρίως ένεγκεϊν τὸ πάθος, οὐδ' ἄμα λήγοντι τῷ κάλλει τοῦ παιδὸς ἀποθέσθαι τὴν φιλονικίαν, άλλ' ώσπες έγγυμνασαμένους έκείνη πρός την πολιτείαν εὐθὺς ὁρμῆσαι διαπύρους ὅντας καὶ διαφόρως ἔχοντας. δ μεν οδιν Θεμιστοκλής είς εταιρείαν εμβαλών εαυτόν είγε 4 πρόβλημα καὶ δύναμιν ούκ εύκαταφρόνητον, ώστε καὶ πρὸς τον είποντα καλώς αὐτον ἄρξειν Αθηναίων, ἄνπερ ίσος ή καὶ κοινός απασι ,,Μηδέποτε" είπειν ,,είς τοῦτον έγὰ καθίσαιμι τον θρόνον, έν ι πλέον οὐδεν εξουσιν οί φίλοι παρ' έμοι των άλλοτρίων" 'Αριστείδης δε καθ' έαυτον ώσπερ όδον ίδιαν έβάδιζε διὰ τῆς πολιτείας, πρώτον μέν οὐ βουλόμενος συναδικείν τοις έταίροις ή λυπηρός είναι μή χαριζόμενος, έπειτα τήν άπὸ τῶν φίλων δύναμιν οὐκ ὀλίγους ὁρῶν ἐπαίρουσαν ἀδικείν έφυλάττετο, μόνο το χρηστά και δίκαια πράττειν και λέγειν άξιων θαρρείν του άγαθου πολίτην.

ΙΙΙ. Οὐ μὴν ἀλλὰ, πολλὰ κινουμένου τοῦ Θεμιστοκλέους

^{3.} Vgl. Them. 3, 2. Κεΐος von der Cykladeninsel Keos, der Heimat der Dichter Simonides und Bacchylides, des Sophisten Prodikos u. a. m. — ἰδέα = εἶδος.— τῶν ἐν ἄρα die in der Jugendblüte Stehenden. — οὁ μετρίως ἐνεγπεῖν, konnten ihre Leidenschaft wenig mäßigen, d. h. wurden eifersüchtige Rivalen. — ἐγγνμνασαμένους, der polit. Kampferscheint als ein Kämpfen von Athleten, jenes als Vorübung dazu. — εόθύς, auf ἄμα λήγοντι, wo die Liebe aufhörte, die Erhitzung gegen einander aber noch bestand (διαπύρους ὅντας). Die Anekdote ist übrigens wenig zuverlässig.

4. μὲν οὐν hier anders als 1, 3; οὐν die Erzählung weiterführend, μὲν Gegensatz zu Ἰρ. δὲ. — ἐταιρεία, ἐταῖροι nannten sich die Glieder einer politischen (sonst meist aristokratischen) Genossenschaft, wie dieselben in Athen später durch Thukydides organisiert wurden (Per. 11, 2).

— ἄστε, er stützte sich gänzlich auf seine Hetärie, so daß u. s. w., womit ein einzelner thatsächlicher Beleg für seine Sinnesart eingeführt wird. — ἴσος καὶ κοινός unparteiisch. — ἐν ῷ scil. καθημένου μου. —

^{4.} μèν οὖν hier anders als 1, 3; οὖν die Erzählung weiterführend, μèν Gegensatz zu 'Δο. δὲ. — ἐναιορία, ἐναίροι nannten sich die Glieder einer politischen (sonst meist aristokratischen) Genossenschaft, wie dieselben in Athen später durch Thukydides organisiert wurden (Per. 11, 2). — ισονε, er stützte sich gänzlich auf seine Hetärie, so daſs u. s. w., womit ein einzelner thatsächlicher Beleg für seine Sinnesart eingeführt wird. — ἴσος καὶ κοινός unparteiisch. — ἐν ος scil. καθημένου μου. — πλέον οὐδὲν ἔχειν nichts voraushaben vor Übrigens wird Them. 5, 4 umgekehrt Them. wegen seiner Unparteilichkeit als Richter gerühmt. — καθ' ἐαυτόν fūr sich, allein, Gegens. die Hetärie — πρῶτον μὲν Gründe dafūr. Er wollte nicht in den Fall kommen, daſs er entweder seinen Freunden zu Liebe Unrecht thun oder dieselben durch Weigerung kränken mūſste. — ἐπαίρειν verlocken, verführen (Them. 31, 3). — ἐφυλάττετο, τὴν ἀπὸ τῶν φίλων δόναμιν. — πράττειν καὶ λέγειν faſst die polit. Thätigkeit zusammen. — ἀξιῶν, hielt für recht, meinte daſs — mūsse.

III. Fortsetzung. Selbstloser Patriotismus des Aristeides.

^{111.} Fortsetzung. Selbstloser Patriotismus des Aristeides.

— 1. Er mußte Parteimann werden und auch lediglich aus Parteirücksichten dem Th. entgegentreten, wo dessen Bestrebungen an sich gut waren. — πολλὰ πινουμένου, vielfältig sich unruhig rührte; man erwar-

παραβόλως και πρός πάσαν αὐτῷ πολιτείαν ἐνισταμένου και διακόπτοντος, ήναγκάζετό που καλ αὐτός, τὰ μὲν ἀμυνόμενος, τὰ δὲ κολούων τὴν ἐκείνου δύναμιν χάριτι τῶν πολλῶν αὐξομένην, ύπεναντιούσθαι παρά γνώμην οίς έπραττεν δ Θεμιστοκλης, βέλτιον ηγούμενος παρελθείν ένια των συμφερόντων τον 2 δήμου, ή τῷ κρατεῖν ἐκείνον ἐν πᾶσιν ἰσχυρὸν γενέσθαι. τέλος δέ ποτε του Θεμιστοκλέους πράττοντός τι των δεόντων άντικρούσας καὶ περιγενόμενος οὐ κατέσχεν, ἀλλ' εἶπεν ἀπὸ τῆς έκκλησίας απιών, ώς ούκ έστι σωτηρία τοις Αθηναίων πράγμασιν, εί μή και Θεμιστοκλέα και αὐτὸν είς τὸ βάραθρον ἐμβάλοιεν. πάλιν δε γοάψας τινά γνώμην είς τον δημον, αντιλογίας ούσης πρός αὐτὴν καὶ φιλονικίας, ἐκράτει μέλλοντος δὲ τοῦ προέδρου τον δημον έπερωταν, αίσθομενος από των λόγων αὐτων το άσύμφορον ἀπέστη τοῦ ψηφίσματος. πολλάκις δὲ καὶ δι' έτέρων είσέφερε τὰς γνώμας, ὡς μὴ φιλονικία τῆ πρὸς αὐτὸν ὁ 3 Θεμιστοκλής έμπόδιος είη τῷ συμφέροντι. θαυμαστή δέ τις έφαίνετο αὐτοῦ παρά τὰς ἐν τῆ πολιτεία μεταβολὰς ἡ εὐστάθεια, μήτε ταις τιμαίς έπαιρομένου πρός τε τας δυσημερίας άθορύβως και πράως έχοντος, και δμοίως ήγουμένου χρηναι τῆ πατρίδι παρέχειν έαυτὸν οὐ χρημάτων μόνον, ἀλλὰ καὶ δό-

tete πινοῦντος (neuerte), wie Them. 3, 2 τὸν δημον ἐπὶ πολλὰ πινοῦντι.

— πᾶσαν πολιτείαν jeglichen polit. Schritt. — διακόπτειν (zu vereiteln suchen), hier absolut. — που mildernd: immerhin; wohl. — παρὰ γνόμην gegen eigne bessere Einsicht. — παρελθείν entgehen, ἔνια ist Subjekt.

— ἐν πᾶσιν zu πρ.; ἰσχυρὸν γενέσθαι ἐπεῖνον (Them.).

2. πράττειν in der Volksversammlung betreiben; δεόντων — συμφερόντων. — ἀντικρούειν eig. etwas durch Gegenstoſs hemmen, sich widersetzen. — οὐ πατέσχεν erg. ἐαυτόν: konnte sich nicht enthalten. — βάραθρον der Felsenschlund, wohinein in Athen schwere Staatsverbrecher cestürzt wurden. — ἐμβάλριεν wieder indirekt: direkt ἐἐν — ἐμβάλριεν wieder indirekt.

^{2.} πράττειν in der Volksversammlung betreiben; δεόντων = συμφερόντων. — ἀντιπρούειν eig. etwas durch Gegenstoß hemmen, sich widersetzen. — οὐ πατέσχεν erg. ἐαντόν: konnte sich nicht enthalten. — βάραθορν der Felsenschlund, wohinein in Athen schwere Staatsverbrecher gestürzt wurden. — ἐμβάλοιεν wieder indirekt; direkt ἐὰν — ἐμβάλωσι. — πάλιν ein andermal. — γράφειν einen Antrag (γνώμη) schriftlich einbringen, εἰς τὸν δῆμον bei der Volksversammlung, als ob statt γράψας εἰσενεγκών vorherginge. — ἐπράτει behielt die Oberhand. — τοῦ προέδρον ungenau, nach der Geschäftsordnung des 4. Jhd.; im 5. präsidierte der ἐπιστάτης τῶν πρυτάνεων, der durch das Loos aus den Prytanen (dem Ausschuß des Rats) für den Tag gewählte Präsident. — ἀπὸ τῶν λόγων αὐτῶν aus der Verhandlung selbst, ohne daß sich der Antrag erst praktisch erprobt hätte. — δι' ἐτέρων, durch einen andren Antragsteller.

^{3.} παρά neben hin, bei allen. μεταβολάς έν τη πολιτεία der Wechsel von Gunst und Ungunst bei seiner polit. Thätigkeit. — μη und μήτε oft bei Pl. in Verbindung mit Partizipien st. ού und οὕτε. — ἐπαίρεσθαι (2, 4) hier absolut, stolz werden. — ἀθορύβως ohne Aufregung, ruhig. — ὁμοίως gleichermaſsen lieſse καὶ χρημάτων καὶ δόξης erwarten. — παρέχειν ἐαυτόν mit dem Partiz. zu verbinden. Die Pflicht des προῖκα πολιτεύεσθαι besteht nach gewöhnl. Auffassung darin, daſs der Staats-

ξης προϊκα και άμισθι πολιτευόμενον. δθεν, ως έοικε, των είς 'Αμφιάραον υπ' Αίσχυλου πεποιημένων ίαμβείων έν τῷ θεάτρφ λεγομένων

ού γὰρ δοκεῖν δίκαιος, ἀλλ' εἶναι θέλει, βαθεῖαν ἄλοκα διὰ φρενὸς καρπούμενος, ἀφ' ἦς τὰ κεδνὰ βλαστάνει βουλεύματα,

πάντες ἀπέβλεψαν εἰς 'Αριστείδην, ὡς ἐκείνω μάλιστα τῆς ἀρετῆς ταύτης προσηκούσης.

IV. Οὐ μόνον δὲ πρὸς εὔνοιαν καὶ χάριν, ἀλλὰ καὶ πρὸς δργὴν καὶ πρὸς ἔχθραν ἰσχυρότατος ἢν ὑπὲρ τῶν δικαίων ἀντιβῆναι. λέγεται γοῦν ποτε διώκων έχθρὸν ἐν δικαστηρίω, μετὰ τὴν κατηγορίαν οὐ βουλομένων ἀκούειν τοῦ κινδυνεύοντος τῶν δικαστῶν, ἀλλὰ τὴν ψῆφον εὐθὺς αἰτούντων ἐπ' αὐτόν, ἀναπηδήσας τῷ κρινομένῳ συνικετεύειν, ὅπως ἀκουσθείη καὶ τύχοι τῶν νομίμων. πάλιν δὲ κρίνων ἰδιώταις δυσί, τοῦ ἑτέρου λέγοντος, ὡς πολλὰ τυγχάνει τὸν ᾿Αριστείδην ὁ ἀντίδικος λελυπηκώς ,, Λέγ', ὡ 'γαθὲ" φάναι" μᾶλλον, εἴ τι σὲ κακὸν πεποίηκε σοὶ γάρ, οὐκ ἐμαυτῷ, δικάζω." τῶν δὲ δημοσίων 2

mann sich nicht mit Geld bestechen läßt; nach Arist. ist die Bestechung durch Ehre ebenso verboten. Die Gen. mehr von ἀμισθί abhängig, indem die Adj. mit dem α privativum vielfach diese Konstr. annehmen (Krüger 47, 26, 10). — ὡς ἔοικε wie es nach der Erzählung den Anschein hat, d. i. wie man erzählt. So 5, 4; 7, 6; Per. 1, 1. — Die iamb. Trimeter (ἰαμβεῖα) des Aischylos sind aus den Sieben gg. Theben, v. 592 ff.; Amphiaraos der Seher wird unter den 7 argivischen Helden als der einzige besonnene und fromme Mann ausgezeichnet. Bei Aisch. heißt es, und muß es heißen, ἄριστος, wofür die Anekdote, die die Verse auf Ar. bezieht, δίκαιος einsetzte. Das Stück wurde übrigens erst ol. 78, 1 aufgeführt, um die Zeit von Ar's Tod. — βαθεῖαν ἄλοκα, die Früchte einerntend (d. i. die κεδνὰ βονλεύματα) aus der tiefen Furche durch seinen Geist hin, aus dem tiefen Saatfeld seines Geistes.

IV. Fortse tzung. Gerechtigkeit. — 1. ποὸς εὕνοιαν, gegen das

IV. Fortsetzung. Gerechtigkeit. — 1. πρὸς εὕνοιαν, gegen das (eigne) Gefühl des Wohlwollens (2, 4); ebenso πρὸς ὁργήν. — γοῦν führt einen einzelnen Beleg für die allg. Behauptung ein. — διώπειν Ankläger sein, φεύγειν Angeklagter; έλεῖν die Verurteilung erwirken, ἀποφεύγειν freigesprochen werden. τοῦ πινδυνεύοντος — φεύγοντος, ebenso τῷ πρινομένῷ, gleichwie πρίνειν — διώπειν. — τὴν ψῆφον αἰτούντων die Abstimmung vom Vorsitzenden verlangen. Dies ungesetzliche Verfahren (vgl. τύχοι τῶν νομίμων) seitens der Richter war nicht selten, und die Ankläger forderten häufig dazu auf. — πάλιν δὲ 3, 2. — πρίνων hier: als er Richter war, 7, 1; Them. δ, 4. ἰδιώτης (Them. 27, 3) hier ein einem Privathandel, vgl. περὶ τὰ συμβόλαια Them. 5, 4. — λυπεῖν — κακῶς ποιεῖν. — εἴ τι was etwa.

Der Finanzvorsteher (auch ταμίας τῆς ποινῆς προσόδον, ὁ ἐπὶ τῆ διοικήσει), der sämtliche Kassen unter sich hatte, wurde zu Alexanders

προσόδων αίρεθεὶς έπιμελητής, οὐ μόνον τοὺς καθ' αὑτόν, άλλα και τούς προ αύτου γενομένους άρχοντας απεδείκνυε πολλά νενοσφισμένους, καὶ μάλιστα τὸν Θεμιστοκλέα:

σοφός γάρ άνήρ, της δε γειρός οὐ κρατών.

διὸ καὶ συναγαγών πολλούς έπὶ τὸν 'Αριστείδην, έν ταζς εὐθύναις διώχων πλοπής καταδίκη περιέβαλεν, ως φησιν Ίδομε-3 νεύς. άγανακτούντων δε των πρώτων εν τη πόλει και βελτίστων, οὐ μόνον ἀφείθη τῆς ζημίας, ἀλλὰ καὶ πάλιν ἄρχων ἐπὶ την αυτην διοίκησιν άπεδείχθη. προσποιούμενος δε των προτέρων μεταμέλειν αὐτῷ καὶ μαλακώτερον ἐνδιδοὺς ἑαυτόν, ήρεσκε τοίς τὰ κοινὰ κλέπτουσιν οὐκ έξελέγχων οὐδ' ἀκριβολογούμενος, ώστε καταπιμπλαμένους των δημοσίων ύπερεπαινείν τον 'Αριστείδην και δεξιούσθαι τον δημον ύπερ αύτου, σπου-4 δάζοντας ἄρχοντα πάλιν αίρεθηναι. μελλόντων δε χειροτονείν έπετίμησε τοις 'Αθηναίοις' , Ότε μεν γαρ" έφη ,, πιστώς καί καλώς ύμιν ήρξα, προύπηλακίσθην έπει δε πολλά των κοινών καταπροείμαι τοις κλέπτουσι, θαυμαστός είναι δοκώ πολίτης. αὐτὸς μὲν οὖν αἰσχύνομαι τῆ νῦν τιμῆ μᾶλλον τῆς πρώην καταδίκης, συνάχθομαι δ' ύμιν, παρ' οίς ένδοξότερόν έστι τοῦ

schlagung wurde auf zehnfachen Ersatz erkannt. περιβάλλειν wie das passivische περιπίπτειν συμφορές u. s. w. — ῶς φησιν, bei diesem auffälligen Umstande wird der Autor genannt.

3. ἀφείθη, Erlass einer Geldbuse durch das Volk ist wenigstens in späterer Zeit zuweilen vorgekommen. — μαλαπότερον ἐνδιδοὺς, sich weniger streng zeigend; in ἐνδιδόναι (auch absolut Per. 32, 3) liegt so schon der Begriff des Nachgebens. — παταπίμπλασθαι, nach Plat. Rep. VI 496 D: π. ἀνομίας. — δεξιοῦσθαι hier wie prehensare werben beim Volke (bittend die Hand fassen, vgl. 5, 4).

4. ὅτε μὲν γὰς, γὰς auf ἐπετίμησε, welches an Stelle einer direkten Äußerung des Unwillens steht. — ὑμιν Dativ des Interesses (ἄςχειν τινός ist etwas anderes und auf athenische Archonten u. s. w. nicht anwend-

Zeit und später auf 4 Jahre durch Cheirotonie erwählt. Im 5. Jhd. gab es keinen solchen Beamten, wodurch sich die Geschichte als Erdichtung verrät. — τοὺς καθ' αὐτὸν, scil. (ὅντας) ἄρχοντας, gleichzeitig mit ihm. — ἀπεδείκνυε deckte wiederholt auf. — νοσφίζεσθαι für sich auf die Seite bringen, das Perf. wegen des nächst vorhergehenden τοὺς πρὸ αὐτοῦ. — ὄοφὸς γὰρ, der Vers (des Euripides? jedenfalls dem Arist. noch unbekannt) geht eigentlich auf einen, der im Jähzorn dreinschlägt, hier von dem, welcher lange Finger macht. — ἐν ταῖς εὐθύναις, jeder Reamte hatte nach Ablurt seiner Amtereit Reabenscheft chemische Beamte hatte nach Ablauf seiner Amtszeit Rechenschaft abzulegen, wobei wer wollte als Ankläger aufzutreten befugt war. — κλοπής, bei Unterschlagung wurde auf zehnfachen Ersatz erkannt. περιβάλλειν wie das

ist etwas anderes und auf athenische Archonten u. s. w. nicht anwendbar). — προύπηλακίσθην von der schimpflichen und ungerechten Verurteilung (vgl. Them. 24, 2). — αὐτὸς μὲν οὖν, genau entsprechen würde ύμιν δὲ συνάχθομαι. — πρώην, die Anekdote geht offenbar von der Voraussetzung aus, dass das Amt einjährig war.

σώζειν τὰ δημόσια τὸ χαρίζεσθαι τοῖς πονηφοίς." Ταῦτα δ' εἰπὼν καὶ τὰς κλοπὰς έξελέγξας, τοὺς μὲν τότε βοῶντας ὑπὲρ αὐτοῦ καὶ μαρτυροῦντας ἐπεστόμισε, τὸν δ' ἀληθινὸν καὶ δίκαιον ἀπὸ τῶν βελτίστων ἔπαινον εἶχεν.

V. Έπεὶ δὲ Δᾶτις ὑπὸ Δαρείου πεμφθείς λόγφ μὲν ἐπιθείναι δίκην 'Αθηναίοις, δτι Σάρδεις ένέπρησαν, έργφ δέ καταστρέψασθαι τοὺς Έλληνας, είς Μαραθώνα παντί τῷ στόλο κατέσχε και την χώραν έπόρθει, των δέκα καθεστώτων τοις 'Αθηναίοις έπὶ τὸν πόλεμον στρατηγών μέγιστον μέν είχεν άξίωμα Μιλτιάδης, δόξη δε καί δυνάμει δεύτερος ην 'Αριστείδης. καὶ τότε περὶ τῆς μάχης γνώμη τῆ Μιλτιάδου προσθέμενος οὐ μικράν ἐποίησε ὁοπήν καὶ παρ' ἡμέραν ἑκάστου στρατηγού τὸ πράτος έχοντος, ώς περιηλθεν είς αὐτὸν ή ἀρχή, παρέδωκε Μιλτιάδη, διδάσκων τούς συνάρχοντας, δτι τὸ πείθεσθαι καὶ ἀκολουθείν τοις εὖ φρονοῦσιν οὐκ αίσχρόν, ἀλλὰ σεμνόν έστι καλ σωτήριον. Ούτω δε πραθνας την φιλονικίαν καὶ προτρεψάμενος αὐτοὺς ἀγαπᾶν μιᾶ γνώμη τῆ κρατίστη χρωμένους, έρρωσε τον Μιλτιάδην τῷ ἀπερισπάστῷ τῆς έξουσίας Ισχυρον γενόμενον χαίρειν γαρ έων εκαστος ήδη το παρ' ήμεραν ἄρχειν ἐκείνφ προσείζεν. ἐν δὲ τῆ μάχη μάλιστα τῶν 2 'Αθηναίων τοῦ μέσου πονήσαντος καὶ πλεϊστον ένταῦθα γρόνον των βαρβάρων άντερεισάντων κατά την Λεοντίδα και την

V. Schlacht bei Marathon. — 1. λόγφ — ἔργφ angeblich — in Wahrheit, sehr beliebter rhetor. Gegensatz. — ἐπιθεῖναι und παταστορέψασθαι lnf. des Zweckes. — πατέχειν anlegen. — τῶν δέπα, der Artikel bezeichnet die Zahl als bekannt und gewöhnlich: es wurde einer aus jeder Phyle gewählt. — δόξη δὲ, die genau entsprechende Stellung wäre δεύτερος δὲ δόξη, aber dann träte Hiatus ein. — παὶ τότε und auch damals; sein Einfluß bewährte sich auch jetzt, wo es sich darum handelte, ob man in der Stadt bleiben oder, wie Milt. verlangte, zur Schlacht ausrücken solle. — ἐοπὴν ποιεῖν eine Neigung der Wagschale bewirken. Plut. überträgt hier auf Arist., was Herod. VI. 109 dem Polemarchen Kallimachos beilegt; überhaupt ist Plut. der Einzige, der von Arist.s Feldherrnschaft und Verdienst bei Mar. weiß. — παρ ἡμέραν einen Tag um den andern, τὸ πρότος den Oberbefehl. — περιῆλθεν (in dem Kreislauf von einem zum andern) kam. — τοῖς εὖ φρονοῦσιν zum Vorigen. — ἀγαπᾶν χρωμένους, zufrieden sein damit, daß sie nur einer Ansicht, und zwar der besten (der des Milt.), folgten. — τῷ ἀπερισπάστφ, dadurch, daß ihm der Oberbefehl nicht zu Gunsten anderer entzogen wurde. — χαίρειν γὰρ, γὰρ auf τῷ ἀπερισπ.; χαίρειν ἐᾶν fahren lassen. — προσέχειν Folge leisten. Nach Her. 110 thaten die Feldherrn dies aus eignem Antriebe.

^{2.} Her. 113: καὶ τὸ μὲν μέσον τοῦ στρατοπέδου ἐνίκεον οὶ βάρβαροι, τῷ Πέρσαι τε αὐτοὶ καὶ Σάκαι ἐτετάχατο — καὶ ξήξαντες ἐδίωκον ἐς τὴν Plutarchs Biographien. IV.

'Αντιοχίδα φυλήν, ήγωνίσαντο λαμποώς τεταγμένοι παρ' άλλήλους δ τε Θεμιστοκλής και δ Αριστείδης. δ μέν γάρ Λεοντίδος ήν, ὁ δ' 'Αντιοχίδος. ἐπεὶ δὲ τρεψάμενοι τοὺς βαρβάρους ἐνέβαλου είς τὰς ναῦς καὶ πλέουτας οὐκ ἐπὶ νήσων ἐώρων, ἀλλ' ύπὸ τοῦ πνεύματος καὶ τῆς θαλάσσης είσω πρὸς τὴν 'Αττικὴν αποβιαζομένους, φοβηθέντες, μη την πόλιν έρημον λάβωσι των άμυνομένων, ταζς μεν έννέα φυλαζς ήπείγοντο πρός τὸ ἄστυ . 3 και κατήνυσαν αὐθημερόν· ἐν δὲ Μαραθῶνι μετὰ τῆς έαυτοῦ φυλής 'Αριστείδης απολειφθείς φύλαξ των αίχμαλώτων και των ' λαφύρων οὐκ ἐψεύσατο τὴν δόξαν, ἀλλὰ χύδην μὲν ἀργύρου καί γρυσού παρόντος, έσθητος δε παντοδαπης και γρημάτων άλλων αμυθήτων έν ταϊς σκηναίς και τοις ήλωκόσι σκάφεσιν ύπαρχόντων, οὔτ' αὐτὸς ἐπεθύμησε θιγεῖν οὕτ' ἄλλον εἴασε, 4 πλην εί τινες έκεινον λαθόντες ώφεληθησαν. ὧν ην καὶ Καλλίας δ δαδούχος. τούτφ γάρ τις, ως ἔοικε, τῶν βαρβάρων προσέπεσεν, οίηθείς βασιλέα διὰ τὴν κόμην καὶ τὸ στρόφιον είναι προσκυνήσας δε και λαβόμενος της δεξιας έδείξε πολύ χουσίον έν λάκκφ τινί κατορωρυγμένου. δ δε Καλλίας ώμό-

μεσόγαιαν. — πατὰ gegenüber, Them. 14, 2. — Θεμιστοπλῆς, als Phrearrhier aus der φυλὴ Λεουτίς (richtiger -ωντίς), Th. 1, 1. — οὐπ ἐπὶ νήσων nicht nach den Inseln (den Kykladen) zu. — εἶσω, vgl. Them. 9, 1 von der von Artemision sich zurückziehenden Flotte: εἴσω τῆς Ἑλλάδος ἀνεπομίζουτο. Nach Her. 115 fuhr Datis absichtlich um Sunion herum, in der Hoffnung, die Stadt unverteidigt zu finden. — φοβηθέντες, Nachsatz. — ταῖς ἐννέα, der Artikel bei Zahlen auch dann, wenn ein Bruchteil eines bestimmten und bekannten Ganzen angegeben wird.

^{3.} έν bei, wie έν Πλαταιαίς § 4, zu Them. 3, 3. Von der Zurücklassung einer Phyle erwähnt Her. zwar nichts, indes war dies eine selbstverständliche Maßregel. — ἐψεύσατο τὴν δόξαν wurde nicht zum Lügner mit seinem Rufe, strafte ihn nicht Lügen. — ἐσθής wie vestis kollektiv. — χρήματα Wertsachen. ἀμύθητος unsäglich viel. — τοις ἡλωκόσι σκάφεσιν, 7 nach Her. 115. — ἀφελείσθαι sich bereichern.

^{4.} δαδούχος, dessen Familie das Amt eines Fackelträgers bei den eleus. Mysterien erblich besaß. Sie zeichnete sich durch mehrere Generationen aus durch Reichtum und Ansehen, vgl. zu Per. 24, 3. Man wußte verschiedene Geschichten, woher sich der Reichtum des Hauses schriebe; diese ist die unglaubwürdigste und wohl nur aus dem Ausdruck λακνόπλουτος (so reich daß das Gold eine Zisterne füllt) herausgesponnen. Statt Marathon wird bei andern, die auch sonst in der Erzählung abweichen, Salamis genannt. — προσέπεσε fiel zu Füßen. — κόμη langes Haar, wie es alle Priester trugen, στρόφιον die priesterliche Kopfbinde (Arat. 53), die dem Barbaren als Diadem erschien. Denn auch der Perserkönig und seine Verwandten hatten ein solches Band (διάδημα) als Abzeichen um den Turban (Xen. Cyr. 8, 3, 13). — προσκυνήσας als einem Könige, zu Them. 27, 2. — λαβόμενος τῆς δεξιᾶς die Geberde des Flehenden, vgl. δεξιούσθαι 4, 3. — χρυσίον, im Unterschiede

τατος ἀνθρώπων καὶ παρανομώτατος γενόμενος, τὸν μὲν χρυσὸν ἀνείλετο, τὸν δ΄ ἄνθρωπον, ὡς μὴ κατείποι πρὸς ἐτέρους, ἀπέκτεινεν. ἐκ τούτου φασὶ καὶ λακκοπλούτους ὑπὸ τῶν κωμικῶν τοὺς ἀπὸ τῆς οἰκίας λέγεσθαι, σκωπτόντων εἰς τὸν τόπον, ἐν ῷ τὸ χρυσίον ὁ Καλλίας εὖρεν. ᾿Αριστείδης δὲ τὴν ἐπώνυ- 5 μον εὐθὺς ἀρχὴν ἡρξε. καίτοι φησὶν ὁ Φαληρεὺς Δημήτριος ἄρξαι τὸν ἄνδρα μικρὸν ἔμπροσθεν τοῦ θανάτου μετὰ τὴν ἐν Πλαταιαίς μάχην ἐν δὲ ταίς ἀναγραφαίς μετὰ μὲν ξανθιππίδην, ἐφ' οὖ Μαρδόνιος ἡττήθη Πλαταιασιν, οὐδ' ὁμώνυμον ᾿Αριστείδην ἐν πάνυ πολλοίς λαβεῖν ⟨ἔτεσιν⟩ ἔστιν, μετὰ δὲ Φαίνικπον, ἐφ' οὖ τὴν ἐν Μαραθῶνι μάχην ἐνίκων, εὐθὺς ᾿Αριστείδης ἄρχων ἀναγέγραπται.

VI. Πασῶν δὲ τῶν περὶ αὐτὸν ἀρετῶν ἡ δικαιοσύνη μάλιστα τοῖς πολλοῖς αἴσθησιν παρείχε, διὰ τὸ τὴν χρείαν ἐνδελεχεστάτην αὐτῆς καὶ κοινοτάτην ὑπάρχειν. ὅθεν ἀνὴρ πένης
καὶ δημοτικὸς ἐκτήσατο τὴν βασιλικωτάτην καὶ θειοτάτην προσηγορίαν τὸν Δίκαιον ὁ τῶν βασιλέων καὶ τυράννων οὐδεὶς
ἐξήλωσεν, ἀλλὰ Πολιορκηταὶ καὶ Κεραυνοὶ καὶ Νικάτορες, ἔνιοι
δ΄ ᾿Αετοὶ καὶ Ἱέρακες ἔχαιρον προσαγορευόμενοι, τὴν ἀπὸ τῆς
βίας καὶ τῆς δυνάμεως, ὡς ἔοικε, μᾶλλον ἢ τὴν ἀπὸ τῆς ἀρετῆς δόξαν ἀγακῶντες. καίτοι τὸ θεῖον, ὡ γλίχονται συνοικει- 2

von χουσός, die kleinen verarbeiteten Stücke Gold, insbes. Goldmünzen, ähnlich ἀργύριον Silbergeld. — ἀνθρώπων steigert den Superlativ. — τοὺς ἀπὸ τῆς οἰπίας wie οἱ ἀπὸ γένους Them. 32, 4; οἰπία Wohnhaus und Familie, anders οἶπος 1, 2. — σπώπτειν (τινὰ) εἰς mit Beziehung auf, wegen.

^{5.} Vgl. 1,1. εὐθὸς, im nāchsten Jahre, 72, 4; es fehlt ein Zeugnis, daſs es dieser Arist. war (vgl. 1, 4). — παίτοι freilich. — ἀναγραφαῖς (1, 4) Archontenverzeichnisse. — Ξανθιππίδην, Ξάνθιππος bei Diod. 11, 27. — ὁμάννμα λέγεται ὧν ὄνομα μόνον ποινόν, ὁ δὲ κατὰ τοὕνομα λόγος τῆς οὐσίας (Begriff) ἔτερος, Aristot. Categ. 1.

της οὐσίας (Begriff) Ετερος, Aristot. Categ. 1.

VI. Beiname "der Gerechte". — 1. αἴσθησιν παρέχειν sich bemerkbar machen. — ὑπάρχειν hier — εἶναι. — ὅθεν, weil dies die hervorstechendste Eigenschaft an ihm war. — ὁημοτικός einer vom Volke. — πὸν δίααιον, nicht τοῦ διααίον verlangt der feststehende Gebrauch des Pl." Si. Übrigens findet sich der Beiname nicht früher als bei Aischines: 1, 25; 2, 23; 3, 181, während das Lob der Gerechtigkeit dem Ar. sowohl von Herodot (8, 79) als von Platon, der sonst den athen. Staatsmännern so mißsgünstig ist, in vorzüglichem Maße zuerteilt wird (Gorgias 526 B). — Πολιοριηταί πτέ, Demetrios Antigonos' Sohn Πολιοριητής, Ptolemaios Κεραυνός, König von Makedonien nach Demetrios und Mörder des Seleukos I Nikator; ἐνεός hieß Pyrrhos v. Epeiros, Ἱέραξ Antiochos, Bruder des Seleukos II Kallinikos. — ὡς ἔοικε anders als 5, 4: videlicet.

^{2.} xaitoi und doch. — συνοικειούν als verwandt und ähnlich er-

ούν και συναφομοιούν αύτούς, τρισί δοκεί διαφέρειν, άφθαρσία και δυνάμει και άρετη, ών και σεμνότατον ή άρετη και θειότατόν έστιν. άφθάρτω μέν γάρ είναι και τω κενώ και τοίς στοιχείοις συμβέβηκε, δύναμιν δε καί σεισμοί καί κεραυνοί καί πνευμάτων δρμαί και δευμάτων έπιφοραί μεγάλην έχουσι, δίκης δε και θέμιδος οὐδεν ὅτι μὴ τῷ φρονεῖν και λογίζεσθαι 3 μεταλαγχάνει. διὸ καὶ τριών ὅντων, ἃ πεπόνθασιν οί πολλοί πρός τὸ θείον, ζήλου καὶ φόβου καὶ τιμῆς, ζηλοῦν μὲν αὐτοὺς καί μακαρίζειν έρίκασι κατά τὸ ἄφθαρτον καὶ ἀίδιον, έκπλήττεσθαι δε και δεδιέναι κατά το κύριον και δυνατόν, άγαπαν δε και τιμάν και σέβεσθαι κατά την δικαιοσύνην. άλλά, καίπερ ούτω διακείμενοι, τής μεν άθανασίας, ήν ή φύσις ήμων ού δέχεται, καὶ τῆς δυνάμεως, ἦς ἐν τῆ τύχη κείται τὸ πλείστον, έπιθυμούσι, την δ' άρετην, δ μόνον έστι των θείων άγαθων έφ' ήμιν, έν ύστέρω τίθενται, κακώς φρονοῦντες, ώς τὸν έν δυνάμει και τύγη μεγάλη και άργη βίον ή μεν δικαιοσύνη ποιεί θείον, ή δ' άδικία θηριώδη.

VII. Τῷ δ' οὖν 'Αριστείδη συνέβη τὸ πρῶτον ἀγαπωμένῳ διὰ τὴν ἐπωνυμίαν ὕστερον φθονείσθαι, μάλιστα μὲν τοῦ Θεμιστοκλέους λόγον εἰς τοὺς πολλοὺς διαδιδόντος, ὡς 'Αριστείδης ἀνηρηκὼς τὰ δικαστήρια τῷ κρίνειν ἄπαντα καὶ δικάζειν

scheinen lassen. Man denke an Alexandros, und an Beinamen wie Antiochos $\Theta s \delta g$, denen ein wirklicher Kult bei Unterworfenen und minder mächtigen Staaten entsprach. — $\delta one \ell$ man glaubt. — $\delta \phi \vartheta \delta \varrho \tau \omega$ $\mu \ell \nu$ $\nu \ell \varrho$, $\delta \varphi \vartheta \alpha \varrho \sigma \ell \omega$ ist auch Attribut $(\sigma v \mu \ell s \beta \eta n \delta g)$ des leeren Raumes (der nam. in der epikureischen Philosophie eine bedeutende Rolle spielte) und der Urstoffe (Atome des Epikur), und ebenso kommt die $\vartheta \delta v \alpha \mu \iota g$ vielem unbelebten zu, dagegen $\vartheta \ell \iota n \eta$ und $\vartheta \ell \ell \mu \iota g$ ($\iota \iota u s$ und $\iota f u s$) nur vernunftbegabten Wesen. $\vartheta \tau \iota$ $\mu \dot{\eta}$ wie $\iota \ell$ $\mu \dot{\eta}$; nichts außer durch.

^{3.} πάσχειν τι πρός τι ein Gefühl in Beziehung auf etwas haben. οἱ πολλοί die große Menge, indem für die Weisen mindestens die Furcht wegfällt. — ζήλος die Bewunderung und der Wunsch gleichzukommen; vgl. § 1 ζηλοῦν. — κατὰ τὸ ἄφθαρτον, mit Beziehung auf, wegen. — ἀλλὰ καίπερ, während sie (die große Menge, wozu hier auch die Mächtigen zählen), die Götter um der Tugend willen ehren, ehren sie doch diese selber nicht. — ἐφ' ἡμῖν in unsrer Gewalt: für uns erreichbar und nicht durch das Glück zu entreißen. — ἐν ὑστέρφ τίθεσθαι hintansetzen. — καπῶς φρονοῦντας wie κ. εἰδότες "wenig einsehend".

VII. Verbannung des Aristeides. — 1. δ' οὖν leitet nach einer Abschweifung die Wiederaufnahme der Erzählung ein, Them. 26, 2. — τὸ πρῶπον ἀγαπ., während er anfänglich. — μάλιστα μὲν Gegensatz (in andrer Konstruktion) ἤδη δέ. — λόγον διαδιδόναι εἰς aussprengen unter (Them. 19, 2). — ἀνηρηπῶς τὰ διπ., indem man sich an seinen schiedsrichterl. Spruch statt an die öffentl. Gerichte wandte. κρίνειν ent-

λέληθε μοναρχίαν άδορυφόρητον έαυτῷ κατεσκευασμένος. ήδη δέ που καὶ ὁ δημος ἐπὶ τη νίκη μέγα φρονών καὶ των μεγίστων άξιων αύτον ήχθετο τη δνομασία δόξαν ύπερ τους πολλούς έχούση. καὶ συνελθόντες είς ἄστυ πανταγόθεν έξοστρα- 2**κί**ζουσι τὸν 'Αριστείδην, ὅνομα τῷ φθόνῳ τῆς δόξης φόβον τυραννίδος θέμενοι. μυγθηρίας γαρ ούκ ήν κόλασις δ έξοστρακισμός, άλλ' έκαλείτο μέν δι' εύπρέπειαν δγκου καὶ δυνάμεως βαρυτέρας ταπείνωσις καὶ κόλουσις, ην δὲ φθόνου παραμυθία φιλάνθρωπος, είς ἀνήκεστον οὐδέν, ἀλλ' είς μετάστασιν έτων δέκα την πρός το λυπούν απερειδομένου δυσμένειαν. δτε 3 δ' ήρξαντό τινες άνθρώπους άγεννείς καλ πονηρούς ύποβάλλειν τῷ πράγματι, τελευταίον ἀπάντων Ὑπέρβολον έξοστρακίσαντες λέγεται δε τον Υπέρβολον έξοστρακισθήναι διά τοιαύτην αίτίαν. 'Αλκιβιάδης καί Νικίας μέγιστον έν τη πόλει δυνάμενοι διεστασίαζον. ως οὖν ο δημος εμελλε φέρειν τὸ όστρακου καὶ δήλος ἡυ τὸυ ετερου γράψων, διαλεγθέντες ἀλλήλοις καὶ τὰς στάσεις έκατέρας είς ταὐτὸ συναγαγόντες τὸν 'Υπέρβολον έξοστρακισθήναι παρεσκεύασαν. έκ δε τούτου δυσχεράνας δ δήμος ώς καθυβρισμένον το πράγμα και προπεπηλακισμένον ἀφήκε παντελώς καὶ κατέλυσεν. ήν δὲ τοιοῦτον, ὡς 4 τύπφ φράσαι, τὸ γινόμενον. ὅστρακον λαβὼν εκαστος καὶ

scheiden, δικάζειν Recht sprechen. — μοναρχίαν ἀδορυφόρητον eine Tyrannis, der nur noch das äußere Zeichen, die Leibwache (δορυφόροι), fehlte. — που wie 3, 1. — των μεγίστων άξιων, sich des Größten (neutr.) wirdig errobtend

würdig erachtend. — ὁπὲς τοὺς πολλούς 1, 5.

2. συνελθόντες, indem die meisten auch noch um den Beginn des pelop. Krieges auf dem Lande zu leben pflegten. — μοςθηρίας γὰς, vgl. Them. 22. — δι' εὐπρέπειαν zur Beschönigung. — ὄγπος 1, 2. — παραμνθία Beschwichtigung, Linderung. — φιλάνθομπος, mild, erklärt im folgenden. — ἀνήμεστον, Tötung. ἀπερείδεσθαι εἰς auslassen in, anders Per. 32, 1. — μετάστασις Entfernung, während φυγή Verbannung. Übrigens ist Plut.s Auffassung durchaus schief: nach Aristoteles (Πολιτ. 'Αθ. c. 22) war das Gesetz (von Kleisthenes) gegeben, um etwaigen Versuchen eine Tyrannis zu gründen zuvorzukommen.

^{3.} ὁποβάλλειν wie ὁποπίπτειν 1, 5. — πράγματι, dem Ostrakismos. — Τπέρβολον, vgl. Alcib. 13 Nic. 11. Er war ein Demagoge gemeiner Herkunft und durch nichts als durch seine Unverschämtheit zu einiger Macht gelangt. — διεστασίαζον waren im Parteikampf begriffen, στάσις Partei. — φέρειν, vgl. ἐπιφέρειν τινί 1, 2. — ἐπατέρας, der Plural und Dual bei ἐπάτερος von zwei Einheiten kommt auch sonst vor (so Thuk. 4, 96, 2); doch würde hier ἀμφότ. korrekt sein (so Nik. 11). — δυσχεράνας einen Widerwillen dagegen fassend. — πατέλυσεν ließ aufhören (ohne gesetzliche Abschaftung indes).

^{4.} ὡς τόπο φράσαι (absoluter Infin.) um es im Umrifs zu bezeichnen.

— ὄστρακον] es giebt noch solche ὄστρακα mit den Namen des Alkmeo-

γράψας δη έβούλετο μεταστήσαι τών πολιτών έφερεν είς ένα τόπου της άγορας, περιπεφραγμένου έν κύκλω δρυφάκτοις. οί δ' ἄρχοντες πρώτον μεν διηρίθμουν το σύμπαν έν ταὐτώ των όστράκων πλήθος εί γαρ έξακισχιλίων έλάττονες οί φέρουτες είευ, άτελης ην δ έξοστρακισμός επειτα των δυομάτων έκαστον ίδια τιθέντες τον ύπο των πλείστων γεγραμμένον έξ-5 εκήρυττον είς έτη δέκα, καρπούμενον τὰ αύτοῦ. γραφομένων οὖν τότε τῶν ὀστράκων, λέγεταί τινα τῶν ἀγραμμάτων καὶ παντελώς άγροίκων άναδόντα τω Αριστείδη το όστρακον ώς ένὶ των τυχόντων παρακαλείν, ὅπως ᾿Αριστείδην έγγράψειεν. τοῦ δὲ θαυμάσαντος καὶ πυθομένου, μή τι κακὸν αὐτὸν 'Αριστείδης πεποίηκεν, ,,Οὐδεν" είπειν, ,,οὐδε γινώσκω τον ἄνθοωπου, άλλ' ένοχλοῦμαι πανταχοῦ τὸν Δίκαιον ἀκούων. ταῦτα άκούσαντα τον Αριστείδην άποκρίνασθαι μέν ούδεν, έγγράψαι 6 δε τούνομα τῷ ὀστράκω καὶ ἀποδοῦναι. τῆς δε πόλεως ἀπαλλαττόμενος ήδη, τὰς χεῖρας ἀνατείνας πρὸς τὸν οὐρανὸν εὕξατο την έναντίαν, ώς ξοικεν, εὐχην τῷ Αχιλλεί, μηδένα καιρον 'Αθηναίους καταλαβείν, δς άναγκάσει τον δημον 'Αριστείδου μνησθηναι.

VIII. Τρίτφ δ' έτει Ξέρξου διὰ Θετταλίας καὶ Βοιωτίας έλαύνοντος ἐπὶ τὴν 'Αττικήν, λύσαντες τὸν νόμον ἐψηφίσαντο τοις μεθεστώσι κάθοδον, μάλιστα φοβούμενοι τὸν 'Αριστείδην,

niden Megakles (verbannt 487/6) und des Xanthippos, des Vaters des Perikles (verb. 485/4). — μεταστήσαι wie μετάστασις § 2. — είς ξνα τόπον, der eingezäunte Raum hatte (nach der Zahl der Phylen) 10 Eingänge und ebensoviele Abteilungen. — οἱ δ' ἄρχοντες, die 9 Archonten, die mit dem Rat der 500 die Leitung hatten. — ἐν ταὐτῷ zusammen, in eins. ἀτελής ἡν kam nicht zu stande. — ἐπηφύττειν durch Heroldsruf aus der Stadt verweisen. — παρπούμενον, die Nutznießung seines Eigentums blieb ihm.

^{5.} τότε] 483/2, s. Arist. Πολιτ. 'Αθ. 22, 7; unten c. 8, 1. — Die Anekdote (auch Nepos Arist. 1, 3) ist nicht nur erfunden, sondern auch verkehrt erfunden, insofern sie von falscher Auffassung des Ostrak. ausgeht. — ἀγράμματος wer die Buchstaben nicht kennt, vgl. γραμματική 1, 4. — ὡς ἐνὶ τῶν τυχόντων (Them. 32, 2), in der Meinung es sei ein beliebiger gewöhnlicher Mensch. — ϑανμάσαντος seine Verwunderung äußerte. — μή, in der Frage "doch nicht", indem formell eine verneinende Antwort erwartet wird. — οὐδὲ γιν., auch nicht einmal. — τὸν δίκαιον ἀκούων nennen hörend.

τον δίκαιον άκούων nennen hörend.

6. ὡς ἔοικεν 3, 3. — 'Αχιλλεῖ, Πίας Ι, 408 ff.

VIII. Zurückberufung. A. im Feldherrnrat bei Salamis.

1. Vgl. Them. 11, 1. · τρίτφ ἔτει, so Aristot. das. 22, 8 (481/0); falsch Nepos 1, 5: sexto fere anno quam erat expulsus. — λύσαντες τὸν νόμον ließen das Gesetz (welches 10 Jahre vorschrieb) für diesmal nicht gelten, vgl. Per. 37, 1. — τοῖς μεθεστῶσι, ἔπὶ χρόνφ (auf Zeit) wird Them. l. c.

μή προσθέμενος τοις πολεμίοις διαφθείρη και μεταστήση πολλούς των πολιτων πρός του βάρβαρου, ούκ δρθως στοχαζόμενοι τοῦ ἀνδρός, ός γε καὶ πρὸ τοῦ δόγματος τούτου διετέλειπροτρέπων και παροξύνων τους Ελληνας έπι την έλευθερίαν, καί μετά τοῦτο, Θεμιστοκλέους στρατηγούντος αὐτοκράτορος, πάντα συνέπραττε καί συνεβούλευεν, ενδοξότατον επί σωτηρία κοινή ποιών τον έχθιστον. ως γαρ απολιπείν την Σαλαμίνα 2 βουλευομένων των περί Εύρυβιάδην αί βαρβαρικαί τριήρεις νύκτωρ ἀναχθείσαι καὶ περιβαλοῦσαι τόν τε πόρον ἐν κύκλφ καὶ τὰς νήσους κατείχου, οὐδενὸς προειδότος τὴν κύκλωσιν ήμεν δ 'Αριστείδης απ' Αίγίνης παραβόλως δια των πολεμίων νεών διεκπλεύσας καὶ νυκτός έλθων έπὶ τὴν σκηνὴν τοῦ Θεμιστοκλέους καὶ καλέσας αὐτὸν έξω μόνον, "Ήμεις" εἶπεν 3 "δ Θεμιστόκλεις, εί σωφρονούμεν, ήδη την κενήν καί μειρακιώδη στάσιν ἀφέντες ἀρξόμεθα σωτηρίου καὶ καλής φιλονικίας πρός άλλήλους, άμιλλώμενοι σωσαι την Ελλάδα, σύ μεν άρχων καὶ στρατηγών, έγω δ' ύπουργών καὶ συμβουλεύων, έπεὶ καὶ υῦν σε πυνθάνομαι μόνον απτεσθαι των άρίστων λογισμών, κελεύοντα διαναυμαχείν έν τοις στενοίς την ταχίστην. καί σοι των συμμάχων αντιπραττόντων οί πολέμιοι συνεργείν ἐοίκασι: τὸ γὰρ ἐν κύκλφ καὶ κατόπιν ήδη πέλαγος ἐμπέπλησται νεῶν πολεμίων, ώστε καὶ τοὺς μὴ θέλοντας ἀνάγκη κατείληφεν ἀγαθούς ἄνδρας είναι καὶ μάχεσθαι φυγής γαρ όδος οὐ λείπεται."

zugefügt, also den durch den Ostr. Verbannten, während Mörder und Tyrannen ausgeschlossen blieben (vgl. Andok. 1, 77 ff.). — μάλιστα φο-βούμενοι hauptsächlich aus Furcht vor. Wieweit diese Motivierung richtig, ist fraglich. — διαφθείρη verführe, erklärt durch μεταστήση πρός τ. β. (bewege sich auf die Seite des Xerxes [ὁ βάρβαρος wie Them. 7, 1] zu stellen). — στοχαζόμενοι nicht richtig über ihn vermutend, voraussetzend. — δς γε begründend. — αὐτοπράτορος Feldherrn mit außerordentlichen Vollmachten, so daß sie (innerhalb gewisser Grenzen) von Rat und Volk und von ihren Kollegen unabhängig waren. Ähnlich Aristeides (11, 1) und Perikles (zu Per. 37, 1). — ἐνδοξότατον ποιῶν, indem er zum Zweck der allg. Rettung selbst zu dem Ruhme seines Feindes mitwirkte.

^{2.} Them. 12, 3. — γὰρ führt den thatsächl. Beleg ein, nämlich. — βουλευομένων damit umgingen. — τῶν περὶ Εὐρυβ. zu 1, 3. — πόρον den Sund zwischen Salamis und dem Festlande, wie νήσους (die kleinen Inseln ringsumher) sowohl zu περιβ. als zu κατ. gehörig. — περειδότος, vor Ar.s Ankunft. Vgl. Herod. 8, 79, von dem indes Pl. mehrfach abweicht, gleichwie Them. l. c.

^{3.} Nach Her. l. c. — στάσις (7, 3) hier Parteizwist. — διαναυμαχεΐν die entscheidende Seeschlacht liefern.

4 πρὸς ταῦτα ὁ Θεμιστοκλῆς εἶπεν ,,Οὐκ ἂν ἐβουλόμην, ὡ 'Αριστείδη, σὲ κατὰ τοῦτό μου κρείττονα γενέσθαι, πειράσομαι δὲ πρὸς καλὴν ἀρχὴν ἁμιλλώμενος ὑπερβαλέσθαι τοῖς ἔργοις. ' ἄμα δ' αὐτῷ φράσας τὴν ὑφ' ἐαυτοῦ κατασκευασθεἴσαν ἀπάτην πρὸς τὸν βάρβαρον, παρεκάλει πείθειν τὸν Εὐρυβιάδην καὶ διδάσκειν, ὡς ἀμήχανόν ἐστι σωθῆναι μὴ ναυμαχήσαντας εἶχε γὰρ αὐτοῦ μᾶλλον πίστιν. ὅθεν ἐν τῷ συλλόγῷ τῶν στρατηγῶν εἰπόντος Κλεοκρίτου τοῦ Κορινθίου πρὸς τὸν Θεμιστοκλέα, μηδ' 'Αριστείδη τὴν γνώμην ἀρέσκειν αὐτοῦ, παρόντα γὰρ σιωπᾶν, ἀντεἴπεν ὁ 'Αριστείδης, ὡς οὐκ ἂν ἐσιώπα μὴ λέγοντος τὰ ἄριστα τοῦ Θεμιστοκλέους νῦν δ' ἡσυχίαν ἄγειν οὐ δι' εὕνοιαν τοῦ ἀνδρός, ἀλλὰ τὴν γνώμην ἐπαινῶν.

ΙΧ. Οι μεν οὖν ναύαρχοι τῶν Ἑλλήνων ταῦτ' ἔπραττον 'Αριστείδης δ' ὁρῶν τὴν Ψυττάλειαν, ἡ πρὸ τῆς Σαλαμίνος ἐν τῷ πόρῷ κεῖται νῆσος οὐ μεγάλη, πολεμίων ἀνδρῶν μεστὴν οὖσαν, ἐμβιβάσας εἰς ὑπηρετικὰ τοὺς προθυμοτάτους καὶ μαχιμωτάτους τῶν πολιτῶν, προσέμειξε τῆ Ψυτταλεία καὶ μάχην πρὸς τοὺς βαρβάρους συνάψας ἀπέκτεινε πάντας, πλὴν ὅσοι

^{4.} οὐν ἄν ἐβουλόμην, ich hätte es nicht gewünscht (wenn es bei mir gestanden hätte), daß du mich hierin übertroffen hast, insofern du zuerst die Hand zur Versöhnung geboten und deine Mitwirkung in der gemeinsamen Sache hast zu Teil werden lassen. — ἀπάτην, die Sendung des Sikinnos zu Xerxes, Them. 12. — εἶχε πίστιν, Ar. mußte mehr Vertrauen finden als Them. selbst: ἢν γὰς ἐγὰ ταῦτα λέγω, δόξω πλάσας λέγειν καὶ οὐ πείσω, sagt Th. selbst bei Her.

^{5.} δθεν die Folge dieser Besprechung; die Geschichte ist indes anderswoher und fügt sich in diesen Zusammenhang gar nicht ein. Nach Her. hatte Arist. nur seine Botschaft dem Kriegsrat vorzulegen und dann wieder abzutreten. Kleokritos erscheint als korinth. Feldherr bei Platää (20, 2); bei Salamis war es Adeimantos. — ἀντείπεν er widersprach indem er sagte. — δι' εὔνοιαν τοῦ ἀνδρός, aus Freundschaft für.

IX. Schlacht bei Salamis. — 1. Her. 8, 95 vgl. 76. Plut. verlegt diese That fälschlich in die Zeit vor der Schlacht, wie er das für die Geschichte § 2 nötig hat. — ἐν τῷ πόρῳ ungenau, es liegt jenseits des südöstl. Ausganges desselben. — νῆσος οὐ μεγάλη prädikativ. — πολεμίων, die dort dasselbe für die Perser thun sollten, was nachher Ar. für die Hellenen that, Her. 76. — ὑπηρετικά sc. πλοῖα. — τῶν πολιτῶν, der am Strande von Sal. aufgestellten athen. Hopliten, Her. 95. — προσέμειξε μείγνυμι ἔμειξα ἐμίγην richtige Schreibung. — ἀπέκτεινε πάντας, nach Aischylos' Darstellung ein höchst schmerzlicher Verlust für den König, da die Getöteten Perser waren, und besonders vornehme (Pers. 436 ff.). Ihre Zahl giebt Paus. (1, 36, 2) auf etwa 400 an. — πλην ὅσοι, diese Ausnahme macht Pl. der folgenden Geschichte zu Liebe.

τῶν ἐπιφανῶν ζῶντες ήλωσαν. ἐν δὲ τούτοις ἦσαν ἀδελφῆς βασι- 2 λέως ὄνομα Σανδάκης τρείς καίδες, οθς εύθυς απέστειλε πρός τον Θεμιστοκλέα και λέγονται κατά τι λόγιον, του μάντεως Εὐφραντίδου κελεύσαντος, ώμηστη Διονύσω πρὸ τῆς μάχης καθιερευθήναι. την δε νησίδα τοίς δπλοις πανταχόθεν δ'Αριστείδης περιστέψας έφήδρευε τοῖς έκφερομένοις πρός αὐτήν, ώς μήτε των φίλων τινά διαφθαρηναι μήτε των πολεμίων διαφυγείν. δ γάρ πλείστος ώθισμός των νεων καὶ τῆς μάχης τὸ καρτερώτατον ξοικε περί του τόπου έκείνου γενέσθαι. διό καί τρόπαιου έστηκεν έν τη Ψυτταλεία. μετά δε την μάχην ο Θεμιστοκλής 3 άποπειρώμενος του Αριστείδου καλόν μέν είναι και τό πεπραγμένον αὐτοίς ἔργον ἔλεγε, πρείττον δὲ λείπεσθαι τὸ λαβείν έν τη Εύρώπη την 'Ασίαν, αναπλεύσαντας είς Ελλήσποντον την ταχίστην και τα ζεύγματα διακόψαντας. έπει δ' 'Αριστείδης άνακραγων τοῦτον μεν εκέλευε τον λόγον καταβαλείν, σκοπείν δε και ζητείν, οπως την ταχίστην έκβάλωσι τον Μήδον έκ της Ελλάδος, μη κατακλεισθείς άπορία φυγης μετά τοσαύτης δυνάμεως τραπή πρός άμυναν ύπ' άνάγκης, ούτω πέμπει πάλιν Αρνάχην εύνουχον δ Θεμιστοχλής έχ των αίγμαλώτων πρύφα, φράσαι βασιλεί πελεύσας, δτι πλείν έπι τας γεφύρας φρμημένους τους Έλληνας αὐτὸς ἀποστρέψειε σώζεσθαι βασιλέα βουλόμενος.

^{2.} Themist. 13, 2 (aus Phainias). — κατά τι λόγιον, zufolge eines Götterspruches, dessen sich Euphrantides eben erinnerte; anders Them. l.c. — ἀμηστῆ, der Beiname von den wilden Orgien, die ihm hie und da gefeiert wurden, und bei denen Zerreißen und Verschlingen von Tieren seitens der Bacchantinnen vorkam. — ὅπλοις st. ὁπλίταις, wie namentlich bei Späteren häufig. — περὶ τὸν τόπον ἐκεῖνον, indem die flüchtigen Perser, von den Ahenern verfogt, sich hier hinauszudrängen suchten, aber nun von den Ägineten von vorn angegriffen wurden. Her. 91. — τρόπαιον, ein besonderes des Kampfes auf der Insel wegen; das für die Seeschlacht stand auf Salamis (Paus. I, 36, 1).

^{3.} Them 16; Her. 108, nach welchem aber der Streit nur zwischen Them. und Eurybiades stattfand: auch hatte nach Her. Th. wirklich den Plan, den ihn Pl. nur zum Schein aussprechen läßt (ἀποπειφώμενος). — ἀναπλεῖν weil die Fahrt zunächst auf die hohe See ging. — ζεύγματα die beiden Schiffbrücken. — ἀναπραγών mit einem Ausruf des Abscheues. — καταβαλεῖν wegwerfen. — ἐκβάλωσι, klassisch ist nach den Vb. "sich bemühen, streben" u. s. w. vielmehr der Indic. Fut. Vgl. Them. 12, 3. — τὸν Μηδον den König, wie ὁ βάφβαρος 8, 1; z. Them. 6, 1. — οῦτω wie unser "so" zur Einleitung des Nachsatzes, jedoch stärker (unter diesen Umständen). — πάλιν hinwieder, bezeichnet den Gegensatz zu dem früheren Plan. — ᾿Αρνάπην εὐνοῦχον, die Eunuchen im Orient überall und zu allen Zeiten sehr wichtige Personen bei Hofe. Nach Her. waren es einige zu-

Χ. Έχ τούτου Ξέρξης μέν περίφοβος γενόμενος εὐθύς έπλ τον Ελλήσποντον ήπείγετο, Μαρδόνιος δε τοῦ στρατοῦ το δοκιμώτατον έχων περί τριάκοντα μυριάδας ύπελείπετο καί φοβερός ήν ἀπ' ισχυράς της περί τὸ πεζὸν έλπίδος ἀπειλών τοις Έλλησι καὶ γράφων τοιαῦτα ,, Νενικήκατε δαλασσίοις ξύλοις γερσαίους ανθρώπους ούκ επισταμένους κώπην ελαύνειν άλλα νῦν πλατεία μὲν ἡ Θετταλών γῆ, καλὸν δὲ τὸ Βοιώτιον πεδίον άναθοζε ίππεῦσι καὶ ὁπλίταις ένανωνίσασθαι. ποὸς δὲ 'Αθηναίους έπεμψεν ίδία γράμματα καὶ λόγους παρὰ βασιλέως, τήν τε πόλιν αὐτοζε ἀναστήσειν ἐπαγγελλομένου καὶ χρήματα πολλά δώσειν και των Ελλήνων κυρίους καταστήσειν, έκποδων τοῦ 2 πολέμου γενομένους. οί δε Λακεδαιμόνιοι πυθόμενοι ταῦτα καὶ δείσαντες ἔπεμψαν 'Αθήναζε πρέσβεις, δεόμενοι των 'Αθηναίων, όπως παίδας μέν και γυναϊκας είς Σπάρτην αποστείλωσι, τοις δε πρεσβυτέροις τροφάς παρ' αὐτῶν λαμβάνωσιν. ίσχυρα γαρ ήν απορία περί τον δήμον απολωλεκότα καί την χώραν καὶ τὴν πόλιν. οὐ μὴν ἀλλὰ τῶν πρέσβεων ἀκούσαντες, 'Αριστείδου ψήφισμα γράψαντος, απεκρίναντο θαυμαστήν απόκρισιν, τοίς μεν πολεμίοις συγγνώμην έχειν φάσκοντες, εί πάντα πλούτου καλ γρημάτων ώνια νομίζοιεν, ών κρεῖττον οὐ-

verlässige Leute, worunter Sikinnos. ἐπ τῶν αλχμαλ., einen aus den Gefangenen.

X. Verhandlungen bis zum Auszug nach Platää.— 1. Dass Xerxes infolge von Them.'s Botschaft so eilte, sagt Her. nicht, und nach dieser Form der Botschaft (wie sie auch bei H. steht) war auch kein Anlas. Anders aber Them. 16, 3.— ἀπ' lσχυρᾶς τῆς ἐλπίδος, vgl. ἐν πολλῆ τῆ πέριξ δινί Them. 8, 3; ἰσχυρᾶς prädikativ. ἀπὸ bezeichnet das den Drohungen zu Grunde liegende.— γράφων, von Schreiben des M. sagt H. nichts; der Gedanke aber ist aus seiner Rede an Xerxes (8, 100): οὐ ξύλων ἀγών ὁ τὸ πᾶν φέρων ἐστὶ ἡμῖν, ἀλλ' ἀνδρῶν τε παὶ ἴππων. Μ. verließ sich auf die Tapferkeit des persischen Landheeres; zur See seien nicht die Perser, sondern die Ägyptier und Phöniker besiegt.— ἐναγωνίσασθαι zu παλόν.— πρὸς δὲ 'λθηναίους, Her. 136.— ἰδία, Gegens. τὸ κοινὸν τῆς 'Ελλάδος. — γράμματα παὶ λόγους (Anträge) παρὰ βασιλέως, so auch Her., der c. 140 den Überbringer Alexandros, K. von Makedonien, so beginnen läſst: ἄνδρες 'λθηναῖοι, Μαρδ. τάδε λέγει. ἐμοὶ ἀγγελίη ῆμει παρὰ βασιλέος λέγουσα οῦτω. Nach Her. erbot er sich ihnen ihr Land zurückzugeben, dazu ein anderes welches sie wählen würden, ferner ihre Autonomie zu lassen und die zerstörten Tempel wieder aufzubauen.— ἐκποδών γενομένους wenn sie sich abseits begäben, neutral hielten.

^{2.} Her. 141 f. — χώραν, das Land und damit die Ernte. Herod.: καρπῶν ἐστερήθητε διξῶν ἤδη. — οὐ μὴν ἀλλά, trotz der Not nahmen sie das Anerbieten nicht an. — Aristeides bei Her. nicht erwähnt; auch der Volksbeschluß ist aus andrer Quelle. Plut. stellt sich vor, daß dieser vorgelesen, das andre von A. mündlich hinzugefügt sei. — εἰ nach "sich

δεν ζσασιν, δργίζεσθαι δε Λακεδαιμονίοις, δτι την πενίαν καλ την απορίαν την νύν παρούσαν Αθηναίοις μόνον δρώσι, της δ' άρετης και της φιλοτιμίας άμνημονούσιν, έπι σιτίοις ύπερ της Ελλάδος άγωνίζεσθαι παρακαλούντες. ταύτα γράψας Άρι- 3 στείδης καί τούς πρέσβεις είς την έκκλησίαν παραγαγών, Λαπεδαιμονίοις μεν εκέλευε φράζειν, ως ούπ έστι πρυσού τοσούτον πληθος ούθ' ύπερ γης ούθ' ύπο γην, οσον 'Αθηναίοι δέξαιντ' αν πρό της των Ελλήνων έλευθερίας. τοις δε παρά Μαρδονίου τὸν ήλιον δείξας, "Αχρι αν οδτος" έφη ,,ταύτην πορεύηται την πορείαν, 'Αθηναίοι πολεμήσουσι Πέρσαις ύπερ της δεδηφμένης χώρας και των ήσεβημένων και κατακεκαυμένων ίερων." έτι δε άρας θέσθαι τούς Γερείς έγραψεν, εί τις έπικηρυκεύσαιτο Μήδοις ή την συμμαγίαν ἀπολίποι των Ελλήνων. έμβαλόντος 4 δε Μαρδονίου το δεύτερον είς την Αττικήν, αύθις είς Σαλαμίνα διεπέρασαν. Αριστείδης δε πεμφθείς είς Λακεδαίμονα της. μεν βραδυτήτος αὐτοίς ἐνεκάλει καὶ τῆς ὀλιγωρίας, προεμένοις αύθις τῷ βαρβάρφ τὰς 'Αθήνας', ήξίου δὲ πρὸς τὰ ἔτι σφζόμενα της Ελλάδος βοηθείν. ταῦτα ἀκούσαντες οί ἔφοροι μεθ' ήμέραν μεν εδόκουν παίζειν καί φαθυμεϊν εορτάζοντες. ήν γάρ

wundern, billigen" u. s. w. mit ὅτι synonym. — ἴσασιν Vermischung von dir. u. indir. Rede wie 1, 1. — ἐπὶ σιτίοις für Beköstigung, als ob sie es nicht schon umsonst thun würden. Auch bei Her. lehnen die Ath. dies Anerbieten ab.

^{3.} παραγαγών, sie waren wie üblich nach Ausrichtung ihrer Botschaft abgetreten. — Λαπεδαιμονίοις μέν, streng dem Gegens. (τοῖς δὲ παρὰ Μ.) entsprechend wäre: τοὺς μὲν Λαπεδαιμονίων, während jetzt die laked. Gesandten als Objekt zu ἐπέλενε zu ergänzen sind. — τὸν ἡλιον δείξας, Pl. macht die Antwort theatralischer als sie bei H. ist: ἔστ ἀν ὁ ἡλιος τὴν αὐτὴν ὁδὸν ἔη τῆ παὶ νῦν ἔρχεται. — ἡσεβ. ἰερῶν, gegen die Tempel und Bilder hatten die Perser, deren Religion beides nicht duldete, überall schonungslos gewütet. — ἔγραψεν, er bestimmte (in demselben Psephisma); ἀρὰς δέσθαι eig. vom Aufstellen der Tafeln, auf denen die Flüche geschrieben standen. Gleiches wurde verfügt, als Alkibiades wegen Mysterienschändung verurteilt war (Alc. 22). Die, welche mit den Persern unterhandelten (ἐπιπηρυπεύεσθαι), wurden auch später vom Herold vor Beginn jeder Volksversammlung verfücht.

^{4.} Her. 9, 1—3. Die Laked. waren von den Ath. zugleich mit der § 3 berichteten Botschaft aufgefordert worden, den Persern nach Böotien entgegenzurücken, hatten aber gezögert. — 'Αριστείδης δέ, Her. 6, der indessen den Arist nicht nennt. Plut. hat hier noch den Idomeneus zur Quelle (§ 5). — τῷ βαρβάρω hier unbestimmt, der Führer der Barb. — πρὸς τὰ ἔτι σωζόμενα nach, für die noch nicht verloren gegangenen Teile. — ἐδόκουν stellten sich an, zeigten sich. ὁ αθυμεῖν, Gegensatz Ernst und Anstrengung. Die Hyakinthien, ein Haupttest der Spartaner, wurden in Amyklä drei Tage lang zu Ehren des Apollon und des von ihm durch einen unglücklichen Diskoswurf getöteten Hyakinthos gefeiert; der 2. Tag

αὐτοῖς Υακίνδια νυκτὸς δὲ πεντακισχιλίους Σπαρτιατῶν ἐπιλέξαντες, ὧν ἕκαστος ἐπτὰ περὶ αὐτὸν εἴλωτας εἰχεν, ἐξέπεμ5 ψαν οὐκ εἰδότων τῶν ᾿Αθηναίων. ἐπεὶ δὲ πάλιν ἐγκαλῶν δ
᾿Αριστείδης προσῆλθεν, οἱ δὲ σὺν γέλωτι ληρεῖν αὐτὸν ἔφασκον
καὶ καθεύδειν, ἤδη γὰρ ἐν ᾿Ορεστείω τὸν στρατὸν εἶναι πορευόμενον ἐπὶ τοὺς ξένους (ξένους γὰρ ἐκάλουν τοὺς Πέρσας), οὐ
κατὰ καιρὸν ἔφη παίζειν αὐτοὺς ὁ ᾿Αριστείδης, ἀντὶ τῶν πολεμίων τοὺς φίλους ἐξαπατῶντας. ταῦθ' οἱ περὶ τὸν Ἰδομενέα λέγουσιν. ἐν δὲ τῷ ψηφίσματι τοῦ ᾿Αριστείδου πρεσβευτὴς οὐκ αὐτός, ἀλλὰ Κίμων καὶ Ξάνθιππος καὶ Μυρωνίδης
φέρονται.

ΧΙ. Χειροτονηθείς δὲ στρατηγὸς αὐτοκράτωρ ἐπὶ τὴν μάχην καὶ τῶν ᾿Αθηναίων ὀκτακισχιλίους ὁπλίτας ἀναλαβὼν ἡκεν
εἰς Πλαταιάς. ἐκεῖ δὲ καὶ Παυσανίας ὁ τοῦ σύμπαντος ἡγούμενος Ἑλληνικοῦ συνέμειξεν ἔχων τοὺς Σπαρτιάτας, καὶ τῶν
ἄλλων Ἑλλήνων ἐπέρρει τὸ πλῆθος. τῶν δὲ βαρβάρων τὸ μὲν
δλον τῆς στρατοπεδείας παρὰ τὸν ᾿Ασωπὸν ποταμὸν παρεκτεταμένης οὐδεὶς ἡν ὅρος διὰ τὸ μέγεθος, περὶ δὲ τὰς ἀποσκευὰς
καὶ τὰ κυριώτατα τεῖχος περιεφράξαντο τετράγωνον, οὖ τῶν

namentlich war ein Tag jeglicher Festeslust. — νυπτὸς δέ, nach Her. hatten sie erst 10 Tage lang die Gesandten immer auf den folgenden Tag wiederkommen heißen. — ἐπτὰ εἶλωτας, der Hoplit hatte stets einen leichtbewaffneten Diener, und der spartanische als solchen einen Heloten, hier bot man sie in Masse auf. Es kamen hinzu 5000 Periöken mit 5000 Dienern, so daß Sparta im ganzen 50000 Mann stellte.

^{5.} ἐγκαλῶν Präsens, er that es wirklich. — 'Ορέστειον Ort im südl. Arkadien. — ξένος bei den Spartanern der (nichthellenische) Feind, wie im Lat. hostis urspr. auch Fremder heißt. So redet auch der Spartiat Amompharetos Her. 9, 55. — οὐ κατὰ καιρόν zur Unzeit. Nach H. verstanden die überraschten Gesandten erst die Antwort gar nicht, als sie aber durch wiederholtes Fragen den Sachverhalt erfuhren, eilten sie schleunig nach. — οἰ περὶ τὸν 'Ιδ. Id. (und wer etwa ihm folgt). — ψηφίσματι, § 2. Plut. sieht nur aus Irrtum hier einen Widerspruch: die Gesandtschaft in § 4 ist eine andre, viel spätere, an der Xanthippos, der die Flotte befehligte, gar nicht teilnehmen konnte. Die im Pseph. angeordnete Gesandtschaft (bei Her. nicht erwähnt) begleitete die heimkehrenden spart. Gesandten. — Myronides zu 20, 1. — φέρονται werden aufgeführt, stehen.

IX. Lagerung bei Platää. — αὐτοκράτως zu 8, 1. — καὶ Πανσ., entsprechend καὶ τῶν ἄλλων. — συμμίσγειν (συνέμειξεν ε. zu 9, 1) intransitiv, dazu stoßen. Nach Her. 9, 19 geschah die Vereinigung schon in Eleusis. — τὸ πλῆθος die große Menge der hellen. Volksstämme, Gegensatz Sparta und Athen. — τὸ μὲν ὅλον adverbiell, im ganzen. — Der Asopos schied das thebanische vom platäischen Gebiet; auf dem linken, theban. Ufer war das Lager. — δος kein Ende. — τὰ κυριώτατα d. i. die Zelte der Führer. Vgl. übrigens H. 9, 15.

πλευρων εκάστη μηκος ην δέκα σταδίων. Παυσανία μεν οδυ 2 καὶ τοῖς Ελλησι κοινη Τεισαμενὸς ὁ Ήλεῖος έμαντεύσατο καὶ προείπε νίκην άμυνομένοις καὶ μή προεπιχειρούσιν 'Αριστείδου δε πέμψαντος είς Δελφούς ανείλεν ὁ θεός Αθηναίους καθυπερτέρους έσεσθαι των έναντίων εύχομένους τω Διί και τη "Ηρα τη Κιθαιρωνία και Πανί και νύμφαις Σφραγίτισι, και θύοντας ήρωσιν 'Ανδροκράτει, Λεύκωνι, Πεισάνδρφ, Δαμοκράτει, 'Τψίωνι, 'Ακταίωνι, Πολυίδω, καλ τον κίνδυνον έν γα ίδία ποιουμένους έν τῷ πεδίφ τᾶς Δάματρος τᾶς Ἐλευσινίας καί τᾶς Κόρας. οὖτος ὁ χρησμὸς ἀνενεχθείς ἀπορίαν τῷ 'Αριστείδη παρείζεν. οί μεν γάρ ήρωες, οίς έκέλευε θύειν, άρχη- 3 γέται Πλαταιέων ήσαν, καὶ τὸ των Σφραγιτίδων νυμφων άντρον έν μια πορυφή του Κιθαιρωνός έστιν είς δυσμάς ήλίου θερινάς τετραμμένου, έν φ καὶ μαντείου ήν πρότερου, ως φασι, καλ πολλοί κατείχοντο των έπιχωρίων, οθς νυμφολήπτους προσηγόρευον. τὸ δὲ τῆς Ἐλευσινίας Δήμητρος πεδίον καὶ τὸ τὴν μάχην εν ίδια χώρα ποιουμένοις τοις Αθηναίοις νίκην δίδοσθαι πάλιν είς την Αττικήν άνεκαλείτο και μεθίστη τον πόλεμού. Ενθα των Πλαταιέων δ στρατηγός Αρίμνηστος Εδοξε κατά 4

^{2.} Her. 36. Der μάντις hatte es wesentlich mit der Opferschau zu thun, indem der Feldherr ohne günstige Opfer nie die Schlacht zu beginnen wagte. — ἀμυνομένοις, genau so auch Mardonios' Seher Hegesistratos, Her. 37. — ἀνείλεν stehend von den Antworten der Orakel. Das Folgende bis zum Ende des c. nicht bei Her. — Hera in Platää Hauptgöttin; auf der Höhe des Kithairon wurde ihr und dem Zeus ein großes Fest gefeiert, Paus. 9, 3, 7. Pan ist allgemein ein Gott einsamer Gebirge und Küsten. — Ἰανταίωνι, die Zerreißung des A., Enkels des Kadmos, durch seine eignen Hunde wurde auf den Kithäron verlegt, Paus. 9, 2, 3. — τὸν πίνδυνον die Schlacht. — γᾶ, das delphische Orakel, wenn es nicht seine Sprüche in Versen gab, gebrauchte natürlich den dorischen Dialekt. — Κόρας, Persephone, vgl. Δη-μήτηρ. — ἀναφέρειν referre.

^{3.} ἀρχηγέτης eig. Herrscher, dann von den als Heroen verehrten alten Herrschern der Städte. — Σφαγιτίδων, Paus. 9, 3, 9: ὁπὸ τῆς πουνφῆς — πέντε που μάλιστα καὶ δέκα ὑποκαταβάντι σταδίους νυμφῶν ἐστιν ἀντρον Κιθαιρωνίδων, Σφραγίδιον μὲν ὀνομαζόμενον, μαντεύεσθαι δὲ τὰς νύμφας τὸ ἀρχαῖον αὐτόθι ἔχει λόγος. In Grotten wurden die Nymphen allgemein verehrt (vgl. z. B. Odyss. 13, 103). — δυσμὰς ἡλίον θερινάς, NW., wie χειμερινάς SW. — κατέχεσθαι ergriffen (besessen) sein, von der ekstatischen und prophetischen Begeisterung (oder auch Wahnsinn), wobei man an die Nymphen als Urheberinnen dachte. — τὸ δίδοσθαι der Umstand, daſs verliehen wurde. — ἀνεκαλεῖτο rief zu sich zurück, zu dem ersten der Subjekte passend.

^{4.} Arimnestos auch bei Paus. 9, 4, 2 erwähnt; er hatte schon bei Marathon die Platäer befehligt. — ξουξεν έρωτώμενον αθτόν statt des regelm. ἐρωτώμενος, damit die Frage als Bestandteil der Vision hervor-

τούς υπνους ύπο του Διός του Σωτήρος έπερωτώμενον αύτόν, ο τι δή πράττειν δέδοκται τοις Ελλησιν, είπειν ,, Αύριον είς Έλευσινα την στρατιάν απάξομεν, δ δέσποτα, και διαμαχούμεθα τοις βαρβάροις έκει κατά τὸ πυθόχρηστου." τὸν οὖν θεον φάναι διαμαρτάνειν αὐτούς τοῦ παντός αὐτόθι γὰρ εἶναι περί την Πλαταϊκήν τὰ πυθόχρηστα, καί ζητούντας άνευρήσειν. τούτων έναργῶς τῷ ᾿Αριμνήστῷ φανέντων, έξεγρόμενος τάχιστα μετεπέμψατο τούς έμπειροτάτους καὶ πρεσβυτάτους τῶν πολιτων, μεθ' ων συνδιαλεγόμενος και διαπορών εύρεν, ότι των Υσιών πλησίον ύπὸ τὸν Κιθαιρώνα ναός έστιν άρχαζος πάνυ. 5 Δήμητρος Έλευσινίας καὶ Κόρης προσαγορευόμενος. εὐθὺς οὖν παραλαβών τὸν 'Αριστείδην ήγεν ἐπὶ τὸν τόπον, εὐφυέστατον όντα παρατάξαι φάλαγγα πεζήν Ιπποκρατουμένοις, διὰ τὰς ὑπωοείας του Κιθαιοώνος ἄφιππα ποιούσας τὰ καταλήγοντα καλ συγκυρούντα του πεδίου πρός τὸ ίερόν. αὐτου δ' ἡν καὶ τὸ τοῦ Ανδροκράτους ήρφον έγγύς, άλσει πυκνών καλ συσκίων δένδοων περιεχόμενον. ὅπως δὲ μηδὲν ἐλλιπὲς ἔχη πρὸς τὴν έλπίδα της νίκης ὁ χρησμός, έδοξε τοῖς Πλαταιεῦσιν, 'Αριμνήστου γνώμην είπόντος, άνελεῖν τὰ πρὸς τὴν Αττικὴν ὅρια τῆς Πλαταιίδος καὶ τὴν χώραν ἐπιδοῦναι τοῖς ᾿Αθηναίοις ὑπὲρ τῆς 6 Ελλάδος εν οίκεία κατά τον χρησμον έναγωνίσασθαι. ταύτην μέν οὖν τὴν φιλοτιμίαν τῶν Πλαταιέων οὕτω συνέβη περιβόη-

trete. - Σωτήφος, so mochte sich die Erscheinung selbst mit glückverheißendem Zeichen nennen. Der Beiname ist gerade für Zeus häufig. — die im Orakel angegebenen Orte. — ἐξεγρόμενος τάχιστα sobald er erwacht war. — διαπορῶν untersucherd. — Τοιαί (oder Τσία) Ort östlich von Platää. Nach Her. 9, 57 befand sich dieser Tempel vielmehr unweit Platää selbst, da wo der Entscheidungskampf zwischen Persern und Lakedämoniern stattfand.

ἱπποκρατεῖσθαι an Reiterei schwächer sein; der Dativ zu εὐφνέστατον. Die Hellenen hatten eben gar keine Reiterei, da die Reitervölker, die Thebaner und Thessaler, auf persischer Seite standen. — τὰ κατα-λήγοντα τοῦ πεδίου den äußersten Teil der Ebene, der an den (höher gelegenen) Tempel hinanreichte. — ᾿Ανδροκράτους ἡρῷου, dieses nach Her. 25 in der Nähe des zweiten Standorts der Griechen, den sie nach dem glücklichen Reitertreffen (c. 14) einnahmen; der ursprüngliche war bei Erythrä im theban. Gebiete. — ἄισει, wie so oft um Tempel herum. — γνώμην εἰπόντος auf Antrag, wie in den Volksbeschlüssen stehend εἰπε vom Antragsteller. — ἐπιδοῦναι stehend von freiwilligen Gaben; dazu ἐναγωνίσασθαι (10, 1) Infinitiv des Zweckes.

6. μὲν οὖν (vgl. 1, 5) Gegensatz'Αθ. δὲ 12, 1; der Schriftst. schließt

τον γενέσθαι, ώστε καὶ 'Αλέξανδρον ἤδη βασιλεύοντα τῆς 'Ασίας υστερον πολλοίς ἔτεσι τειχίζοντα τὰς Πλαταιὰς ἀνειπεῖν 'Ολυμπίασιν ὑπὸ κήρυκος, ὅτι ταύτην ὁ βασιλεὺς ἀποδίδωσι Πλαταιεῦσι τῆς ἀνδραγαθίας καὶ τῆς μεγαλοψυχίας χάριν, ἐπειδὴ τοῖς Ελλησιν ἐν τῷ Μηδικῷ πολέμῷ τὴν χώραν ἐπέδωκαν καὶ παρέσχον αὐτοὺς προθυμοτάτους.

ΧΙΙ. 'Αθηναίοις δὲ Τεγεᾶται περὶ τάξεως ἐρίσαντες ἠξίουν, ὅσπερ ἀεί, Λακεδαιμονίων τὸ δεξιὸν ἐχόντων κέρας, αὐτοὶ τὸ εὐώνυμον ἔχειν, πολλὰ τοὺς αὐτῶν προγόνους ἐγκωμιάζοντες. ἀγανακτούντων δὲ τῶν 'Αθηναίων, παρελθὰν ὁ 'Αριστείδης εἰπε' ,,Τεγεάταις μὲν ἀντειπεῖν περὶ εὐγενείας καὶ ἀνδραγαθίας ὁ παρὰν καιρὸς οὐ δίδωσι, πρὸς δ' ὑμᾶς, ὧ Σπαρτιᾶται, καὶ τοὺς ἄλλους Έλληνας λέγομεν, ὅτι τὴν ἀρετὴν οὐκ ἀφαιθεῖται τόπος οὐδὲ δίδωσιν' ἢν δ' ἀν ὑμεῖς ἡμῖν τάξιν ἀπο- 2 δῶτε, πειρασόμεθα κοσμοῦντες καὶ φυλάττοντες μὴ καταισχύνειν τοὺς προηγωνισμένους ἀγῶνας. ἣκομεν γὰρ οὐ τοῖς συμμάγοις στασιάσοντες, ἀλλὰ μαγούμενοι τοῖς πολεμίοις, οὐδ'

nun die bisher behandelte Erzählung ab. — φιλοτιμία hier die aus edlem Streben hervorgegangene That. — ἀλέξανδοον, vgl. Alex. 34, wonach der K. nach der Schlacht von Arbela in einem Schreiben an die Hellenen den Platäern verhieß ihre Stadt wiederaufzubauen, ὅτι τὴν χώφαν οἱ πατέφες αὐτῶν ἐναγωνίσασθαι τοῦς Ἑλλησιν ὑπὲς τῆς ἐλευθερίας παρέσχον. Zerstort war Pl. von den Thebanern (zum zweiten Male) im J. 373, und schon nach Thebens Fall 335 beschlossen die Bundesgenossen den Wiederaufbau. — ἀνειπεῖν ὑπὸ πήρυπος durch den Herold verkünden lassen. Wir haben an das olympische Fest 330 zu denken. — ταύτην ... χάριν dies also Dank. — ἐπέδωναν, Alex. 1. c. παρέσχον. In der That kein Zeugnis für die sonst nirgends erwähnte Schenkung des Landes an die Athener.

XII. Rangstreit zwischen Athenern und Tegeaten. — 1. Her. 26. Es war dies nachdem die Hellenen ihre zweite Stellung eingenommen hatten, also auch nach dem was c. 14 erzählt wird. — 'Αθηναίοις, auf diese geht Pl. von den Platäern wieder über. — ιδοπερ δεί zum folgenden. Die Tegeaten behaupteten, daß sie von Urzeiten her, schon vor der dorischen Wanderung, den einen Flügel des peloponn. Heeres geführt hätten. Sie hatten in der That, als sie nach langem Kampfe die lakedämonische Hegemonie anerkannten, u. a. dies Ehrenrecht zugesichert erhalten. — ἐγκωμιάζοντες, s. Her. l. c. — παρελθεῖν stehend vom Redner in einer Versammlung. H. nennt keinen einzelnen Athener. — Τεγεάναις μὲν Gegens. πρὸς δ' ὑμᾶς. Bei Her. verbreitet sich auch der ath. Sprecher über alte und neue Großthaten seiner Stadt.

^{2.} ἢν δέ, δὲ im Gegensatz zu der Negation im vorigen. — ἀποδῶτε (als den uns gebührenden) zuerteilt. — τάξιν, welches zu ποσμοῦντες
Objekt, ist dem vorausgeschickten Relativsatz wie üblich eingefügt, und
zwar der Regel gemäß nicht unmittelbar zum Relativ gestellt. Krüger
51, 11. — ποσμεῖν in Ehren halten, behüten, wie Them. 27, 2: τὰ οἰπεῖα

έπαινεσόμενοι τοὺς πατέρας, ἀλλ' αὐτοὺς ἄνδρας ἀγαθοὺς τῆ Ἑλλάδι παρέξοντες ὡς οὖτος ὁ ἀγὰν δείξει καὶ πόλιν καὶ ἄρχοντα καὶ ἰδιώτην ὁπόσου τοῖς Ἑλλησιν ἄξιός ἐστι." ταῦτ' ἀκούσαντες οἱ σύνεδροι καὶ ἡγεμόνες ἀπεδέξαντο τοὺς 'Αθηναίους καὶ θάτερον αὐτοῖς κέρας ἀπέδοσαν.

ΧΙΙΙ. Οὔσης δὲ μετεώρου τῆς Ἑλλάδος καὶ μάλιστα τοὶς ᾿Αθηναίοις τῶν πραγμάτων ἐπισφαλῶς ἐχόντων, ἄνδρες ἐξ οἰκων ἐπιφανῶν καὶ χρημάτων μεγάλων, πένητες ὑπὸ τοῦ πολέμου γεγονότες καὶ πᾶσαν ᾶμα τῷ πλούτῷ τὴν ἐν τῆ πόλει δύναμιν αὐτῶν καὶ δόξαν οἰχομένην ὁρῶντες, ἐτέρων τιμωμένων καὶ ἀρχόντων, συνῆλθον εἰς οἰκίαν τινὰ τῶν ἐν Πλαταιαῖς κρύφα καὶ συνωμόσαντο καταλύσειν τὸν δῆμον εἰ δὲ μὴ προχωροίη, λυμανεῖσθαι τὰ πράγματα καὶ τοῖς βαρβάροις προσώσειν. πραττομένων δὲ τούτων ἐν τῷ στρατοπέδῷ καὶ συχνῶν ἤδη διεφθαρμένων, αἰσθόμενος ὁ ᾿Αριστείδης καὶ φοβηθεὶς τὸν καιρόν, ἔγνω μήτ' ἐᾶν ἀμελούμενον τὸ πρᾶγμα μήθ' ᾶπαν ἐκκαλύπτειν, ἀγνοούμενον εἰς ὅσον ἐκβήσεται πλῆθος ὁ ἔλεγχος, τὸν τοῦ δικαίου ζητῶν ὅρον ἀντὶ τοῦ συμφροντος. ὀκτὰ δή τινας ἐκ πολλῶν συνέλαβε καὶ τούτων δύο μέν, οἶς πρώτοις ἡ κρίσις προεγράφη, οῖ καὶ πλείστην

ποσμείν παὶ σφέειν. — αὐτούς, das Reflexiv der 3. Pers. Plur. ist in der späteren Sprache zugleich das der 1. u. 2. Pers. Plur. — τῆ Ἑλλάδι wie gleich darauf τοῖς Ἔλλησιν Dativ des Interesses. — ὡς indem, da. — ἰδιώτης hier der gemeine Krieger. — σύνεδοοι die Mitglieder des Kriegsrats, d. h. die Feldherren der verschied. Städte. Hingegen Her. 28: Λακοδαιμονίων ἀνέβωσε ἄπαν τὸ στρατόπεδον ᾿Αδηναίους ἀξιονικοτέφους εἶναι. — ἀποδέξασθαι (die Rede) beifällig aufnehmen, jemandem zustimmen.

XIII. Verschwörung im athenischen Lager. — 1. Diese Erzählung hat nur Plutarch. μετέωρος, Gegensatz der sichere Stand auf festem Boden, so Thuk. 6, 10 μετεώρω τῆ πόλει πινδυνεύειν. Anderswo (Thuk. 2, 8. Cat. 12) bezeichnet es das Gefühl der Ungewißheit und Spannung. — έπισφαλῶς, die unsichere Lage erzeugte solche verräterische Bewegungen. — οἶνος hier Geschlecht, Familie, wie bei Her. u. bei Thuk. 1, 137, 4 (s. zu 1, 2. 5, 5). — δύναμιν καὶ δόξαν, chiastisch entspricht τιμωμένων καὶ ἀρχόντων. — συνωμόσαντο, klassisch das Aktivum. — καταλύειν τὸν δῆμον stehend vom Umsturz der Demokratie. — προχωρεῖν νον statten gehen. — τὰ πράγματα die hellen. Sache. Man wollte im Notfall sich persischer Hilfe bedienen.

^{2.} πραττομένων, betrieben wurde. — διαφθείρεσθαι vgl. 8, 1. — ἔγνω beschloß. — ἀγνοούμενον είς ὅσον, da man nicht wußte (Partic. abs.), über wieviele sich eine Untersuchung, deren Grenze ja durch das Recht, nicht durch den Nutzen bestimmt werden müßte, sich erstrecken würde. — ἀντὶ τοῦ συμφ. verkürzt für ἀντὶ τοῦ (ὅρον) τοῦ συμφέροντος.

^{3.} ὀπτώ τινας etwa acht. — προγράφειν την πρίσιν die gerichtliche Verhandlung (durch öffentl. Anschlag) ankündigen — vor Gericht fordern.

αἰτίαν εἶχον, Αἰσχίνης Λαμπτρεὺς καὶ ᾿Αγασίας ᾿Αχαρνεύς, ὅχοντο φεύγοντες ἐκ τοῦ στρατοπέδου, τοὺς δ᾽ ἄλλους ἀφῆκε, θαρρῆσαι διδοὺς καὶ μεταγνῶναι τοῖς ἔτι λανθάνειν οἰομένοις, ὑπειπών, ὡς μέγα δικαστήριον ἔχουσι τὸν πόλεμον ἀπολύσασθαι τὰς αἰτίας ὀρθῶς καὶ δικαίως τῆ πατρίδι βουλευόμενοι.

ΧΙΥ. Μετά ταῦτα Μαρδόνιος, ὁ πλείστον ἐδόκει διαφέρειν, των Ελλήνων απεπειράτο, την ιππον αθρόαν αὐτοίς έφεις καθεζομένοις ύπὸ τὸν πρόποδα τοῦ Κιθαιρώνος ἐν χωοίοις όχυροις καὶ πετρώδεσι πλην Μεγαρέων `ούτοι δὲ τρισχίλιοι τὸ πλήθος ὄντες ἐν τοἰς ἐπιπέδοις μαλλον ἐστρατοπεδεύοντο. διὸ καὶ κακῶς ἐπασγον ὑπὸ τῆς ἵππου ρυείσης ἐπ' αὐτοὺς καὶ προσβολάς έχούσης πανταχόθεν. ἔπεμπον-οὖν ἄγγελον κατά τάχος πρός Παυσανίαν βοηθείν κελεύοντες, ώς οὐ δυνάμενοι καθ' αύτους ύποστηναι το των βαρβάρων πληθος. ταυτα Παυ- 2 σανίας ακούων, ήδη δε και καθορών αποκεκρυμμένον ακοντισμάτων καὶ τοξευμάτων πλήθει τὸ στρατόπεδον των Μεγαρέων καλ συνεσταλμένους αὐτοὺς εἰς ὀλίγον, αὐτὸς μὲν ἀμήχανος ἦν πρός Ιππότας αμύνειν δπλιτική φαλαγγι και βαρεία τή Σπαρτιατών, τοις δ' άλλοις στρατηγοίς καλ λοχαγοίς τών Έλλήνων περί αὐτὸν οὖσι προύθετο ζήλον άρετης καί φιλοτιμίας, εί δή τινες έκόντες αναδέξαιντο προαγωνίσασθαι καλ βοηθήσαι τοίς Μεγαρεῦσι. τῶν δ' ἄλλων ὀκνούντων Αριστείδης ἀναδεξάμενος

[—] αἰτίαν ἔχειν angeschuldigt werden. — Δαμπτραί Demos der Erechtheischen Phyle, 'Λχαρναί der oineischen. — ἄχοντο φεύγοντες gingen in die Verbannung; man ließ sie absichtlich entrinnen. — τοὺς δ' ἄλλονς, die andern sechs Verhafteten, wodurch den noch nicht in Anspruch Genommenen verstattet wurde sich wieder sicher zu fühlen (Φαρρῆσαι διδούς). — μέγα δικαστήριον] μέγα hebt hervor, daß der uneigentliche Ausdruck δικ. vom Kriege doch hier sehr angebracht sei. — ἀπολύσασθαι τὰς αἰτίας sich zu reinigen von. —, ihre Unschuld zu erweisen (der Infinit. wie so oft nach Ausdrücken, die eine Qualifikation bezeichnen, Krüger 55. 3. 3). — τῆ πατρίδι wie τῆ Ἑλλάδι 12. 2.

whe so our mach austracaen, the eine statistical best and, in 55, 3, 3). — τη πατρίδι wie τη 'Ellάδι 12, 2.

XIV. Glückliches Treffen mit der persischen Reiterei. —

1. Her. 20 ff. — φ auf ein bei ἀπεπ. zu ergänzendes τούτφ (neutr.), worunter die Reiterei zu verstehen. — ἐδόκει glaubte. — προσφολάς ξειν hier: angreifen können; anderswo angegriffen werden können. — ἀς οὐ δυνάμενοι indem sie nicht könnten, mit der Meldung, daß sie nicht könnten. — παθ' ἐαυτούς 2, 4.

^{2.} ἀποντισμάτων καὶ τοξενμάτων, die Perser, Reiter wie Fußvolk, waren mit Bogen, kurzen Lanzen und Schwertern bewaffnet. H. 7, 61. 84. — ἀμόνειν im Akt. Hilfe leisten. — ὁπλιτικῆ κ. βαφεία prädikativ, vgl. 10, 1 ἀπ' ἰσχυρᾶς τῆς ἐλπίδος. — περὶ αὐτὸν οὐσι, nicht "diejenigen welche", was τοῖς π. α. ο. heißen müßte, sondern Apposition zu dem ganzen Begriffe (indem sich dieselben"). — προύθετο ζῆλον — προύθετο ἀγῶνα. — εἰ δή οὸ denn, οὸ wohl. — ᾿Αριστείδης, Her. spricht wieder

ύπεο των Αθηναίων το έργον, αποστέλλει τον προθυμότατον των λογαγων 'Ολυμπιόδωρου, έγουτα τους υφ' έαυτου τεταγμένους λογάδας τριακοσίους καλ τοξότας άναμεμειγμένους σύν 3 αύτοζς. τούτων δε όξέως διασκευασαμένων και προσφερομένων δρόμω, Μασίστιος ὁ τῶν βαρβάρων ἵππαργος, ἀνὴρ ἀλκῆ τε θαυμαστός μεγέθει τε καὶ κάλλει σώματος περιττός, ὡς κατεῖδεν, έναντίον έπιστρέψας τὸν ἵππον είς αὐτοὺς ἤλαυνε. τῶν δ' άνασχομένων καὶ συμβαλόντων ἡν άγὼν καρτερός, ὡς πεζραν έν τούτω τοῦ παντὸς λαμβανόντων. ἐπεὶ δὲ τοξευθεὶς ὁ ἵππος τὸν Μασίστιον ἀπέρριψε καὶ πεσών ὑπὸ βάρους τῶν δπλων αὐτός τε δυσκίνητος ἡν άναφέρειν καὶ τοῖς Αθηναίοις ἐπικειμένοις καὶ παίουσι δυσμεταχείριστος, οὐ μόνον στέρνα καὶ κεφαλήν, άλλὰ καὶ τὰ γυῖα χουσῷ καὶ χαλκῷ καὶ σιδήοω καταπεφραγμένος, τοῦτον μεν ή το κράνος υπέφαινε τον όφθαλμον άκοντίου στύρακι παίων τις άνείλεν, οί δ' άλλοι Πέρσαι προέ-4 μενοι τὸν νεκρὸν ἔφευγον. ἐγνώσθη δὲ τοῦ κατορθώματος τὸ μέγεθος τοις Ελλησιν ούκ ἀπὸ τῶν νεκρῶν τοῦ πλήθους, όλίγοι γάρ οί πεσόντες ήσαν, άλλα τῷ πένθει τῶν βαρβάρων. καί γάρ έαυτούς έκειραν έπί τω Μασιστίω καί ίππους καί ήμιόνους, οίμωγής τε καὶ κλαυθμοῦ τὸ πεδίον ἐνεπίμπλασαν, ώς ἄνδρα πολύ πρωτον ἀρετῆ καὶ δυνάμει μετά γε Μαρδόνιον αὐτὸν ἀποβαλόντες.

ΧV. Μετὰ δὲ τὴν ἱππομαχίαν ἀμφότεροι μάχης ἔσχοντο

lediglich von den Athenern. — ὑπὲς τῶν ᾿Αϑ. für, im Namen der Ath. — τοξότας, eine Abteilung Bogenschützen hatten die Athener aus der letzten Bürgerklasse, den Theten, die vom Hoplitendienst frei waren, gebildet. So auch bei Salamis, Them. 14, 1.

3. διασπενασαμ. sich in Bereitschaft gesetzt, gerüstet hatten. —

^{3.} διασιενασαμ. sich in Bereitschaft gesetzt, gerüstet hatten. — ἀλαή Tapferkeit. — ἐναντίον adj. zu ἔππον. — ἀνασχομένων den Angriff aushielten. — λαμβανόντων, scil. αὐτῶν (beide Teile). Sie glaubten hier zu erproben, wie der ganze Krieg sich entscheiden würde. — ὑπό das Hindernis bezeichnend, zum Folgenden. — ἀναφέρειν intransitiv, emporkommen; der Infin. wie 13, 3. — γυτα der klass. Prosa fremd. Nach Her. hatte er unter dem Kleide einen goldenen Schuppenpanzer; Pl. übertreibt unnötigerweise, indem man ja doch nach Armen und Beinen nicht stieß. — στύραξ das mit einem spitzen Eisen versehene untere Ende des Lanzenschaftes (indem für die Lanzenspitze selbst die Öffnung zu klein war). — προέμενοι, nach H. erst nach sehr heftigem Kampfe und nachdem die Ath. Verstärkung erhalten.

^{4.} πατόρθωμα Erfolg. — ἐπὶ τῷ Μασ. wegen, zu Ehren des Mas. — δυνάμει, Her.: μετά γε Μαρδ. λογιμωτάτου παρά τε Πέρσησι παὶ βασιλέι. — μετά γε, wenigstens nach.

XV. Meldung des Alexandros. — 1. Her. 41 f. — ἔχεσθαι

χρόνον πολύν άμυνομένοις γάρ οί μάντεις νίκην προύφαινον έκ των ίερων όμοίως και τοις Πέρσαις και τοις Έλλησιν, εί δ' έπιζειφοίεν, ήτταν. Επειτα Μαρδόνιος, ώς αὐτῷ μέν ήμερῶν όλίγων τὰ ἐπιτήδεια περιῆν, οί δ' Ελληνες ἀεί τινων ἐπιρρεόντων πλείονες έγίνοντο, δυσανασχετών έγνω μηκέτι μένειν, άλλα διαβάς αμα φάει τον 'Ασωπον έπιθέσθαι τοις "Ελλησιν άπροσδοκήτως καλ παράγγελμα τοῖς ἡγεμόσιν έσπέρας ἔδωκε. μεσούσης δε μάλιστα τῆς νυπτός ἀνὴρ ἵππον ἔχου ἀτρέμα 2 προσεμείγνυε τῷ στρατοπέδω τῶν Ελλήνων έντυχων δὲ ταζς φυλακαίς έκέλευεν αύτῷ προσελθείν 'Αριστείδην τὸν 'Αθηναίον. ύπακούσαντος δε ταγέως έφησεν ,,Είμι μεν 'Αλέξανδρος δ Μακεδών. ήκω δε κινδύνων τον μέγιστον εύνοία τη προς ύμᾶς αίρόμενος, ώς μή τὸ αἰφνίδιον ἐκπλήξειεν ὑμᾶς χεῖρον ἀνωνίσασθαι. μαχείται γάρ ύμιν Μαρδόνιος αύριον, ούχ ύπ' έλπίδος χρηστής οὐδε θάρσους, άλλ' άπορίας των παρόντων, έπεί καλ μάντεις έκείνον ἀπαισίοις ίεροῖς καλ λογίοις χρησμών είργουσι μάχης, καὶ τὸν στρατὸν ἔχει δυσθυμία πολλή καὶ κατάπληξις. άλλ' άνάγκη τολμώντα πειράσθαι τῆς τύχης, ἢ τὴν έσχάτην ύπομένειν άπορίαν καθεζόμενον." ταῦτα φράσας δ 'Αλέξανδρος έδειτο τον 'Αριστείδην αύτον είδέναι καὶ μνημο- 3 νεύειν, έτέρω δε μή κατειπείν. ὁ δ' οὐ καλώς έχειν έφη ταῦτα

hier gleich ἀπέχεσθαι. — ἀμυνομένοις, vgl. 11, 2. — ᾿Ασωπόν zu 11, 1.

^{2.} Her. 44 f. — μάλιστα bei Zahlen und ähnlichen Bestimmungen — ungefähr. — ἀτρέμα behutsam. — ᾿Αριστείδην τὸν ᾿Αθ., die Feldherren der Ath. Her. — ὁπαιούειν dem Rufe Folge leisten. — ᾿Λλέξαν-δρος S. des Amyntas K. von Makedonien, derselbe der vorher für Mardonios die Botschaft (c. 10) nach Athen gebracht hatte, wozu er als Proxenos und Wohlthäter der Athener besonders geeignet schien (H. 8, 136). — πίνδυνον αἰρεσθαι wie πόλεμον αἰρεσθαι, auf sich nehmen. — τὸ αἰρνίδιον die Plötzlichkeit des Angriffs. — ἐππλήξειεν, der Optat., weil in ἡπω liegt: ich habe mich aufgemacht; davon abhängig der Infin. zur Bezeichnung der Folge. — ἐλπίς an sich in neutralem Sinne, daher der Zusatz χρηστής. — ἀπορία τῶν παρόντων Ratlosigkeit, was er mit der gegenwärtigen Lage beginnen soll. — ἐπεί, Begründung für οὐχ ὁπ΄ ἐλπίδος χρ.: Hoffnung kann er nicht haben. — λόγιον (Spruch) heißt sonst schon allein Orakel. — ἔχειν τινά oft von Gefühlen und Leidenschaften. Belege für die Stimmung der Perser s. bei H. 16. 41 f. — καθεζόμενον (= att. καθτήμενον) Gegensatz zu τολμώντα, wenn er ruhig im Lager bleibt.

^{3.} αὐτὸν εἰδέναι für sich wissen, behalten. Den Dialog hat Plut. aus Alex.'s Rede bei Her. herausgesponnen, um den Arist. doch auch thätig zu zeigen: ἀπόρρητα ποιεύμενος πρὸς μηδένα ἄλλον λέγειν ἢ Πανσαγίην. Paus. mußte es auf alle Fälle wissen, sollte die Botschaft über-

Παυσανίαν ἀποκρύψασθαι, ἐκείνω γὰρ ἀνακείσθαι τὴν ἡγεμονίαν, πρὸς δὲ τοὺς ἄλλους ἄρρητα πρὸ τῆς μάχης ἔσεσθαι, νικώσης δὲ τῆς Ἑλλάδος οὐδένα τὴν ᾿Αλεξάνδρου προθυμίαν καὶ ἀρετὴν ἀγνοήσειν. λεχθέντων δὲ τούτων ὅ τε βασιλεὺς τῶν Μακεδόνων ἀπήλαυνεν ὀπίσω πάλιν, ὅ τε ᾿Αριστείδης ἀφικόμενος ἐπὶ τὴν σκηνὴν τοῦ Παυσανίου διηγείτο τοὺς λόγους καὶ μετεπέμπουτο τοὺς ἄλλους ἡγεμόνας καὶ παρήγγελλον ἐν κόσμω τὸν στρατὸν ἔχειν, ὡς μάχης ἐσομένης.

ΧVI. Έν τούτφ δ', ώς Ἡρόδοτος Ιστορεί, Παυσανίας ᾿Αριστείδη προσέφερε λόγον, ἀξιῶν τοὺς ᾿Αθηναίους ἐπὶ τὸ δεξιὸν μεταγαγόντα κατὰ τοὺς Πέρσας ἀντιταχθῆναι, βέλτιον γὰρ ἀγωνιεϊσθαι τῆς τε μάχης ἐμπείρους γεγονότας καὶ τῷ προνενικηκέναι θαρροῦντας, αὐτῷ δὲ παραδοῦναι τὸ εὐώνυμον, ὅπου τῶν Ἑλλήνων οἱ μηδίζοντες ἐπιβάλλειν ἔμελλον. οἱ μὲν οὖν ἄλλοι στρατηγοὶ τῶν ᾿Αθηναίων ἀγνώμονα καὶ φορτικὸν ἡγοῦντο τὸν Παυσανίαν, εἰ τὴν ἄλλην ἐῶν τάξιν ἐν χώρα μόνους ἄνω καὶ κάτω μεταφέρει σφᾶς ὅσπερ εῖλωτας, κατὰ τὸ μαχιμώτατον προβαλλόμενος ὁ δ' ᾿Αριστείδης διαμαρτάνειν αὐτοὺς ἔφασκε τοῦ παντός, εἰ πρώην μὲν ὑπὲρ τοῦ τὸ εὐώνυμον κέρας ἔχειν διεφιλοτιμοῦντο Τεγεάταις καὶ προκριθέντες

haupt Zweck haben. — ἀναπεῖσθαι Perf. Pass. zu ἀνατιθέναι anvertrauen. — νιπώσης δέ, Alex. bei H.: ἢν δὲ ὑμῖν ὁ πόλεμος ὅδε κατὰ νόον τελευτήση, μνησθήναι τινα χρὴ καὶ ἐμεῦ ἐλευθερώσιος πέρι. Über das Präs. νιπᾶν in Perfektbedeutung (ähnlich κρατεῖν, ἡτιᾶσθαι, φεύγειν, ἀλίσκεσθαι, ἀδικεῖν) s. Krüger 53, 1, 3 u. 5. — διηγεῖτο, das Imperf. wie die folgenden, weil die andauernde Beratung (ἐν τούτφ 16, 1) geschildert wird. — ὡς μάχης ἐσομ., vgl. 14, 1.

XVI. Pausanias will die Flügel verwechseln. — 1. Her. 46, der aber wieder allg. von den Feldherren der Ath. spricht. — λόγον προσφέρειν einen Vorschlag machen. — μετάγειν, μετα drückt wie unten in μεταφέρειν den Wechsel aus, ebenso μεθιστάναι 8, 1; 11, 3. — ἀντιταχθήναι sich (mit ihnen) entgegenstellen, κατά wie 5, 2. — τῆς δὲ μάχης, vgl. Her.: ὑμεῖς ἐπίστασθε τοὺς Μήδους καὶ τὴν μάχην αὐτῶν ἐν Μαραθῶνι μαχεσάμενοι. — αὐτῷ δέ, ihm mit den Spartanern. — ἐπιβάλλειν intrans. zufallen, hier "zu stehen kommen". — οἱ μὲν οὖν, bei Η. antworten die athen. Strategen einfach zustimmend. — εἰ wie nach συγγνάμην ἔχειν 10, 2. — ἐν χῶρα ἐᾶν auf ihrer Stelle, unverändert belassen. — ἄνω καὶ κάτω hin und her. — σφᾶς, das persönl. Pronom. der 3. Person wie bei den Attikern indirektes Reflexiv, d. h. auf das Subj. des Hauptsatzes bezogen.

^{2.} διαμαρτάνειν τοῦ παντός 11, 4. Das Verkehrte liegt in dem gegenwärtigen Benehmen (νῦν δὲ u. s. w.), dem das frühere damit nicht stimmende koordiniert entgegengesetzt wird; wir müssen subordinieren (während, da doch). — διαφιλοτιμείσθαι, vgl. διαμάχεσθαι, διαδικάζεσθαι

έσεμνύνοντο, νῦν δέ, Λακεδαιμονίων έκουσίως αὐτοζς έξισταμένων τοῦ δεξιοῦ καὶ τρόπον τινὰ τὴν ἡγεμονίαν παραδιδόντων, ούτε την δόξαν άγαπωσιν, ούτε πέρδος ήγουνται το μή πρός όμοφύλους και συγγενείς, άλλα βαρβάρους και φύσει πολεμίους άγωνίσασθαι. έκ τούτου πάνυ προθύμως οί Άθηναζοι 3 διημείβοντο τοξε Σπαρτιάταις την τάξιν και λόγος έχώρει δι' αὐτῶν πολὺς ἀλλήλοις παρεγγυώντων, ὡς οὕτε ὅπλα βελτίω λαβόντες οὔτε ψυχὰς ἀμείνους οί πολέμιοι τῶν ἐν Μαραθῶνι προσίασιν, άλλὰ ταὐτὰ μεν έχείνοις τόξα, ταὐτὰ δ' έσθητος ποικίλματα καὶ χουσός ἐπὶ σώμασι μαλακοῖς καὶ ψυχαῖς ἀνάνδροις. ήμιν δ' δπλα μέν δμοια καί σώματα, μείζον δε ταίς νίκαις το θάρσος, ο δ' άγων ουχ ύπερ χώρας και πόλεως μόνον, ως έκείνοις, άλλ' ύπερ των έν Μαραθώνι και Σαλαμίνι τροπαίων, ώς μηδ' έχεινα Μιλτιάδου δοκή και τύγης, άλλά 'Αθηναίων." οὖτοι μεν οὖν σπεύδοντες έν αμείψει τῶν τάξεων ήσαν αίσθόμενοι δε Θηβαίοι παρ' αὐτομόλων Μαρδονίω φράζουσι. πάπεινος εὐθύς, είτε δεδιώς τοὺς Άθηναίους, είτε τοις 4 Λακεδαιμονίοις συμπεσείν φιλοτιμούμενος, άντιπαρεξήγε τούς Πέρσας έπλ το δεξιόν, τους δε Ελληνας έχέλευε τους συν αὐτῶ κατὰ τοὺς 'Αθηναίους Ιστασθαι. γενομένης δὲ τῆς μεταποσμήσεως παταφανούς, δ τε Παυσανίας αποτραπείς αύδις έπί τοῦ δεξιοῦ κατέστη, καὶ Μαρδόνιος, ώσπερ είχεν έξ άργης, άνέλαβε τὸ εὐώνυμον κατά τοὺς Λακεδαιμονίους γενόμενος,

u. s. w. — ἐξίστασθαι τινί τινός jemandem etwas abtreten. — τρόπον τινά gewissermaßen. — οὅτε, nach εἰ sollte μήτε folgen; doch ist der Satz nur formell Konditionalsatz und die Konjunktion weit entfernt. — ἀγαπᾶν freudig annehmen. — φύσει πολέμιοι waren nach hellen. Auffassung die Barbaren den Hellenen. — διημείβοντο waren dabei, ἐν ἀμείψει ήσαν (§ 3 Ε.), denn es kam nicht zu stande.

^{3.} παρεγγνάν eig. ein Kommando oder eine Parole weiter geben. — οδτε nur auf den Participialsatz. — τῶν ἐν Μαραθῶνι, die bei Mar. ge-kämpft haben. Genau wäre τῶν (ψνζῶν, ὅπλων) τῶν ἐν Μ., aber bei Vergleichen ist diese Brachylogie üblich, 13, 2. — ἐνείνοις, Gegens. im folgenden ἡμῖν. — ποικίλματα Buntstickereien, Them. 29, 2. — ὅπλα μὲν] hierin ist kein Vorzug gegen früher, wohl aber in den ψνζαί. — ὡς ἐνείνοις, den Ath. bei Marathon. — μηδ΄ ἐκείνα, jene so wenig wie der jetzt zu erringende Sieg. — τύχης auf die Schl. bei Salamis. — παρ΄ αὐτομ. setzt Plut. hinzu: Her. 47.

^{4.} εἶτε τοῖς Λαπ., dies letztere nach Herod., indem die Laked. als die tapfersten galten, Her. 48. — ἀντιπαρεξήγε, führte aus an der Linie vorbei den Laked. gegenüber. Auch hier Imperf., weil die Sache nicht zu stande kam: μεθιστάναι ἐπειρᾶτο Her. — ἀποτραπείς sein Vorhaben aufgebend. — ἄσσερ εἶχεν έξ ἀρχής wie es sich ursprünglich verhalten

ή τε ήμέρα διεξήλθεν άργή. και τοις Ελλησι βουλευομένοις εδοξε πορρωτέρω μεταστρατοπεδεύσαι και καταλαβείν εύυδρον χωρίον, έπει τὰ πλησίον νάματα καθύβριστο και διέφθαρτο τῶν βαρβάρων ίπποκρατούντων.

ΧVΙΙ. Έπελθούσης δε νυκτός και των στρατηγών άγόντων έπι την αποδεδειγμένην στρατοπεδείαν, ού πάνυ πρόθυμον ην επεσθαι καὶ συμμένειν τὸ πληθος, άλλ' ὡς ἀνέστησαν έχ των πρώτων έρυμάτων, έφέροντο πρός την πόλιν των Πλαταιέων οι πολλοί, και θόρυβος ήν έκει διασκιδυαμένων και • κατασκηνούντων άτάκτως. Λακεδαιμονίοις δε συνέβαινεν άκουσι μόνοις απολείπεσθαι των άλλων 'Αμομφάρετος γάρ, άνηρ θυμοειδής καὶ φιλοκίνδυνος, ἔκπαλαι πρὸς τὴν μάχην σπαργών καλ βαρυνόμενος τὰς πολλὰς ἀναβολὰς καὶ μελλήσεις, τότε δὴ . παντάπασι την μετανάστασιν φυγην αποκαλών και απόδρασιν, ούκ έφη λείψειν την τάξιν, άλλ' αὐτόθι μένων μετά τών 2 έαυτοῦ λοχιτῶν ὑποστήσεσθαι Μαρδόνιον. ὡς δὲ Παυσανίας έπελθων έλεγε ταυτα πράττειν έψηφισμένα καὶ δεδογμένα τοις "Ελλησιν, αράμενος ταιν χεροίν πέτρον μέγαν δ 'Αμομφάρετος καὶ καταβαλών πρὸ τῶν ποδῶν τοῦ Παυσανίου, ταύτην ἔφη ψήφον αὐτὸς περί τῆς μάχης τίθεσθαι, τὰ δὲ τῶν ἄλλων δειλὰ βουλεύματα καὶ δόγματα χαίρειν έᾶν. ἀπορούμενος δὲ Παυσανίας τῷ παρόντι, πρὸς μέν τοὺς Αθηναίους ἔπεμψεν ἀπιόντας ήδη, περιμείναι δεόμενος καλ κοινή βαδίζειν, αὐτὸς δὲ τὴν άλλην δύναμιν ήγε πρὸς τὰς Πλαταιάς, ὡς ἀναστήσων τὸν

hatte. — καὶ τοῖς Ἦλησι, indem sie nach dem zuletzt Erzählten von den kühner gewordenen Persern unaufhörlich mit der Reiterei belästigt wurden, welche ihnen auch die Quelle Gargaphia verschüttete. Her. 49 ff. — εἕνόζον χωρίον, die sogen. νῆσος vor der Stadt Platää.

XVII. Rückzug der Hellenen. Mardonios' Angriff. — 1. Her. 52 ff. — ἀγόντων wollten führen. — τὸ πληθος Gegens. στρατηγοί. — πρώτων: vielmehr war es die zweite Stellung. — φέρεσθαι drückt das Eilige u. Planlose aus. — οἱ πολλοί hier Gegens. zu den Laked. — μόνοις, jedoch die Tegeaten blieben stets bei ihnen und nahmen auch am Kampfe teil. — τῶν ἄλλων zu ἀπολείπεσθαι (zurückbleiben hinter). — Αποπρharetos nach Η. 53 Lochage des λόχος Πιτανήτης. — σπαφγᾶνοτό του leidenschaftlichem Verlangen (eig. strotzen). — βαφύνεσθαι = βαρένεσθαι φέφειν. — τότε δὴ παντάπασι, jetzt vollends; δή hebt das τότε hervor. — ἀποκαλείν mit einem verächtlichen Namen belegen. — Amomph. war im Kriegsrat, bei dem er sonst Sitz und Stimme hatte, nicht zugegen gewesen und begriff daher den Zweck nicht.

^{2.} έψηφισμένα prädikativ. — πέτρον, als Stimmstein (ψῆφος). Als vorhin nicht anwesend, giebt er seine Stimme nachträglich ab. ψῆφον prädikativ, das sei die Stimme. — χαίρειν έᾶν 5, 1. — ὡς ἀναστήσων,

'Αμομφάρετον. ἐν τούτω δὲ κατελάμβανεν ἡμέρα, καὶ Μαρ- 3 δόνιος (οὐ γὰρ ἔλαθον τὴν στρατοπεδείαν ἐκλελοιπότες οί "Ελληνες) έχων συντεταγμένην την δύναμιν έπεφέρετο τοις Λακεδαιμονίοις βοή πολλή και πατάγφ των βαρβάρων, ως οὐ μάγης έσομένης, άλλα φεύγοντας αναρπασομένων τους Ελληνας. δ μικοᾶς φοπής έδέησε γενέσθαι. κατιδών γάο το γινόμενον δ Παυσανίας έσχετο μέν της πορείας και την έπι μάχη τάξιν έκέλευσε λαμβάνειν εκαστον, ελαθε δ' αὐτόν, είθ' ύπὸ της πρός του Αμομφάρετου όργης, είτε τῷ τάχει θορυβηθέντα των πολεμίων, σύνθημα δούναι τοις Έλλησιν. όθεν ούτ' εὐθύς ουτ' άθρόοι, κατ' όλίγους δε και σποράδην, ήδη της μάχης έν γεροίν ούσης, προσεβοήθουν. ώς δε θυόμενος ούκ έκαλλιέρει, 4 προσέταξε τοις Λακεδαιμονίοις τας ασπίδας πρό των ποδών θεμένους ατρέμα καθέζεσθαι καλ προσέχειν αύτῷ, μηδένα τῶν πολεμίων άμυνομένους, αὐτὸς δὲ πάλιν έσφαγιάζετο. καὶ προσέπιπτον οί ίππεζς ήδη δε και βέλος έξικνείτο, καί τις έπέπληκτο των Σπαρτιατών. έν τούτω δε καλ Καλλικράτης, δυ ίδέα τε κάλλιστον Έλλήνων καὶ σώματι μέγιστον έν έκείνο το στρατφ γενέσθαι λέγουσι, τοξευθείς και θυήσκου ούκ έφη του

vgl. Her.: ού δοκέων τον 'Λ. λείψεσθαι των άλλων Λαπεδ. άποστειχόντων, τὰ δὴ καὶ έγένετο.

^{3.} οδ γὰς Begründung des Folgenden, Krüger 69, 14, 3. — βοῦ κολλῷ καὶ πατάγος (ālml. Her. 60) nach barbarischer Weise, Ilias 3, 2: Τςῶες μὲν κλαγγῷ (ālml. Her. 60) nach barbarischer Weise, Ilias 3, 2: Τςῶες μὲν κλαγγῷ τ' ἐνοπῷ τ' ἰσαν. — ἀναςπασομένων (zu βαςβάςων) aus Her. 60: sofort über den Haufen werfen. — μιπςῶς ξοπῆς (vgl. 5, 1) eines geringen Mehrgewichtes; gew. einfach μιπςοῦ ἐδέησεν. — Εκθεν αὐτόν, er vergafs, ὑπὸ wie 14, 3. — σύνθημα δοῦναι, den andern Helenen das Zeichen zu geben, daſs es zur Schlacht ginge. Infolge dieses Vergessens, meint Pl., wären beinahe die nun allein bleibenden Spart. überwältigt worden. Er bemüht sich vergebens, den nach Her. auf den Bundesg. lastenden Vorwurf zu mildern (vgl. auch 19, 4): sie waren weit entfernt, und Paus. wuſste nicht wo sie waren. An die Athener schickte er (Her. 60). — δθεν, sie hörten nun erst zuſāllig nachher von der Schlacht und kamen, nach Her., als die Perser schon ſlohen. — ἀθοδού Gegens. κατ δίλγους κ. σκος, wie zu εὐθύς Gegens. ἤδη τῆς μάχης ἐν χεροῦν οδσης (commissa esset). Beides mit Absicht abweichend von Herod.

^{4.} Her. 61. — δύεσθαι für sich opfern lassen, insbesondere von dem Feldherrn, der vor der Schlacht dies thut, um günstige Zeichen zu erhalten (παλλιεφείν); dagegen δύειν von dem schlachtenden Priester. — τὰς ἀσπίδας πρὸ τῶν ποδῶν τίθεσθαι — τίθεσθαι τὰ ὅπλα, hier von dem ruhigen Halten in Reih' und Glied, wobei der Mann sitzt (καθέζεσθαι, zu 15, 2) und sich mit dem auf die Erde gestemmten Schilde deckt. — δεμένους u. ἀμυνομένους trotz τοὺς Λακ. nach üblicher Anakoluthie, Krüger 55, 2, 7. — προσέχειν αὐτῷ (5, 1) auf sein Kommando warten. — τις ἐπέπληπιο, hie u. da einer. — Kallikrates, Her. 72. — πάλλιστον παλ μέγιστον: παλός τε μέγας τε, παλή τε μεγάλη τε schon bei Hom. stets verbunden.

δάνατον δδύρεσθαι, καὶ γὰρ ἐλθείν οἰκοθεν ὑπὲρ τῆς Ἑλλάδος 5 ἀποθανούμενος, ἀλλ' ὅτι θνήσκει τῆ χειρὶ μὴ χρησάμενος. ἡν οὖν τὸ μὲν πάθος δεινόν, ἡ δ' ἐγκράτεια θαυμαστὴ τῶν ἀνδρῶν. οὐ γὰρ ἡμύνοντο τοὺς πολεμίους ἐπιβαίνοντας, ἀλλὰ τὸν παρὰ τοῦ θεοῦ καὶ τοῦ στρατηγοῦ καιρὸν ἀναμένοντες ἡνείχοντο βαλλόμενοι καὶ πίπτοντες ἐν ταῖς τάξεσιν. ἔνιοι δέ φασι τῷ Παυσανία, μικρὸν ἔξω τῆς παρατάξεως θύοντι καὶ κατευχομένῳ, τῶν Λυδῶν τινας ἄφνω προσπεσόντας ἀρπάζειν καὶ διαρρίπτειν τὰ περὶ τὴν θυσίαν, τὸν δὲ Παυσανίαν καὶ τοὺς περὶ αὐτὸν οὐκ ἔχοντας ὅπλα ράβδοις καὶ μάστιξι παίειν. διὸ καὶ νῦν ἐκείνης τῆς ἐπιδρομῆς μιμήματα τὰς περὶ τὸν βωμὸν ἐν Σπάρτη πληγὰς τῶν ἐφήβων καὶ τὴν μετὰ ταῦτα τῶν Λυδῶν πομπὴν συντελεϊσθαι.

ΧVIII. Δυσφορών οὖν ὁ Παυσανίας τοις παροῦσιν, ἄλλα τοῦ μάντεως ἐπ' ἄλλοις ιερεία καταβάλλοντος, τρέπεται πρὸς τὸ 'Ηραίον τῆ ὅψει δεδακρυμένος, καὶ τὰς χείρας ἀνασχὰν εὕξατο Κιθαιρωνία "Ηρα καὶ θεοις ἄλλοις, οῦ Πλαταιίδα γῆν ἔχουσιν, εἰ μὴ πέπρωται τοις "Ελλησι νικᾶν, ἀλλὰ δράσαντάς γέ τι παθείν καὶ δείξαντας ἔργω τοις πολεμίοις, ὡς ἐπ' ἄνδρας ἀγαθοὺς καὶ μάχεσθαι μεμαθηκότας ἐστράτευσαν. ταῦτα τοῦ Παυσανίου θεοκλυτοῦντος ἄμα ταις εὐχαις ἐφάνη τὰ ιερὰ καὶ

^{5.} τὸ πάθος, das Geschick, welches die Einzelnen und mit ihnen das Heer traf. — παρὰ τοῦ θεοῦ, durch das Opfer angezeigt. — ἐν ταῖς τάξεσιν Gegens. im Handgemenge. — ἔνιοι δέ, eine dem Her. fremde, wenig glaubwürdige Anekdote zur Erklärung der Gebräuche beim Feste der Orthia. — θύοντι ungenau statt θνομένφ. — πατεύχεσθαι hier bloße Verstärkung von εὕχεσθαι, wie c. 21. Anders Them. 28, 3. — ἀρπάξειν vom conatus. — τὰ περὶ τὴν θνοίαν die Opfergerätschaften. — δάβδοις παὶ μάστιξι, die sie wegen der Opfertiere hatten. — περὶ τὸν βωμόν πληγάς, die jährlich am Altare der Artemis Orthia angestellte διαμαστίγωσις der heranwachsenden Jünglinge (ἔφηβοι), die noch zu Pl.'s Zeit bestand. Paus. III, 16, 10 leitet vernünftiger die Sitte von früheren Menschenopfern ab; jedenfalls war sie älter als die Schlacht von Platää. — Über die "Prozession der Lyder" sonst nichts bekannt.

die "Prozession der Lyder" sonst nichts bekannt.

XVIII. Gegenwehr der Lakedämonier. Die Athener mit den Thebanern im Kampf.— 1. Her. 61. παταβάλλοντος (§ 2) = δνόντος, aber mehr vor Augen führend.— Ἡραΐον, vor der Stadt der Platäer (Her. 52).— τῆ ὄψει zu τρέπεται.— δεδακρυμένος weinend, Ilias 16, 7.— Κιδαιρωνία Ἡρα zu 11, 2.— Φεοῖς ἄλλοις, die Auslassung des Artikels (auch bei Κιδ. Ἡ. und Πλατ. γῆν) giebt der Rede etwas Poetisch-Feierliches.— ἀλλὰ δράσαντάς γε, doch wenigstens. τι zu δράσαντας; παθεῖν ist genügend bestimmt, weil = dem vorausgehenden μὴ... νικᾶν. Dem Pl. schwebt vor das: δράσαντι παθεῖν, auf Thun folgt Leid, oder δέζοντά τι καὶ παθεῖν ἔοικεν (Aesch. Choeph. 313; Pind. Nem. 4, 32).— Φεοιλυτεῖν poet. Wort für beten.— ἐφάνη τὰ ἰερά, die günstigen Vorzeichen aus den Opfern; ähnl. Xen. An. 6, 4, 9 ἐγένετο τὰ ἰερά scil. καλά.

νίκην δ μάντις έφραζε. καλ δοθέντος είς απαντας παραγγέλ- 2 ματος καθίστασθαι πρός τούς πολεμίους, ή τε φάλαγξ όψιν έσχεν αίφνιδίως ένὸς ζώου θυμοειδοῦς πρὸς άλκὴν τρεπομένου καὶ φρίξαντος, τοῖς τε βαρβάροις τότε παρέστη λογισμός, ὡς πρός ἄνδρας αὐτοῖς ὁ ἀγὼν ἔσται μαχουμένους ἄχρι θανάτου. διὸ καὶ προθέμενοι πολλά τῶν γέρρων ἐτόξευον είς τοὺς Δακεδαιμονίους. οί δε τηρούντες αμα τον συνασπισμον επέβαινον καλ προσπεσόντες έξεώθουν τὰ γέρρα καλ τοις δόρασι τύπτοντες πρόσωπα καί στέρνα των Περσων πολλούς κατέβαλλον, ούκ απράκτως οὐδε άθύμως πίπτοντας και γαρ αντιλαμβανόμενοι τών δοράτων ταίς γεροί γυμναίς συνέθραυον τὰ πλείστα, καί πρός τὰς ξιφουλκίας έχώρουν οὐκ άργῶς, άλλὰ ταῖς τε κοπίσι καί τοις άκινάκαις χρώμενοι καί τὰς ἀσπίδας παρασπώντες καί συμπλεκόμενοι χρόνον πολύν άντεζχον. οί δ' 'Αθηναζοι τέως 3 μεν ήτρεμουν αναμένοντες τούς Λακεδαιμονίους, έπει δε κραυγή τε προσέπιπτε πολλή μαχομένων καὶ παρην, ως φασιν, άγγελος παρά Παυσανίου τὰ γινόμενα φράζων, ωρμησαν κατά τάχος βοηθείν. καὶ προχωροῦσιν αὐτοῖς διὰ τοῦ πεδίου πρὸς την βοην έπεφέροντο των Ελλήνων οί μηδίζοντες. 'Αριστείδης δὲ πρώτον μέν, ὡς εἶδε, πολύ προελθὼν έβόα, μαρτυρόμενος Έλληνίους θεούς, έχεσθαι μάχης καλ μή σφίσιν έμποδων είναι

3. τέως μὲν, bis zu dem mit ἐπεὶ δὲ angegebenen Zeitpunkt, also: anfänglich. — ἀναμένοντες, s. 17, 2. — ῶς φασιν, dies sagt Her. 60. Pl. macht den Zusatz, weil dies wenig zu seiner eignen Behauptung 17, 3 stimmt. — πρὸς τὴν βοήν zu προχωροῦσιν. — ᾿Αριστείδης δὲ, dies hat Plut. aus sich, vgl. Her. 61. — Ἑλληνίους ϑ.] ohne Art. wie 1. — ἔχεσθαι ε. 15, 1. — σφίσιν zu 16, 1.

^{2.} Her. 62, nach welchem die Tegeaten schon vorher auf die Feinde losgingen. — παθίστασθαι πρός sich entgegenstellen. — όψιν έσχε bekam das Ansehen. Der Vergleich nam. auf die vorgestreckten Speere, φείξαντος, vgl. Ilias XIII, 473 von dem sich zur Wehre setzenden (πεὸς ξαντος, vgl. Ilias XIII, 473 von dem sich zur Wehre setzenden (προς άλκην τρέπεσθαι) Eber: φρίσσει δέ τε νῶτον ὕπερθεν. — παρέστη λογισμός trat die Erwägung vor die Seele, wie häufig παρίσταταί μοι ohne Substantiv. — γέρρων, sie häuften vor sich eine Art Mauer aus ihren Flechtschilden auf, zur Deckung gegen die Speere. Stein z. Her. 61. — συνασπισμόν, die geschlossene Phalanx: — ούπ ἀπράπτως wie unten ούπ ἀργῶς nicht ohne auch ihrerseits sich thätig zu zeigen und etwas auszurichten. Auch Her. rühmt den Mut der Perser: Δίματι μέν παὶ δώμη ούχ έσσουες ήσαν οἱ Πέσσαι. — ταῖς χερσὶ γυμναῖς (das Adj. prādikatīv) mit unbewehrten Hānden, also nicht etwa mit den Schwertern. — ἐχόρουν, ließen sich ein auf den Kampf mit den Schwertern, zu denen die Spart. nun greifen mußten. — ταῖς τε ποπίσι, τε in Beziehung zu παὶ τὰς ἀσπίδας; dem letzteren Gliede schließt sich noch και συμπλεκόμενοι (sonst vom Ringer) an. κοπίς (= ἀκινάκης, welches das pers. Wort) der kurze (etwa 1 Fuß lange), gerade Säbel der Perser.

μηδε κωλύειν έπαμύνοντας τοίς προκινδυνεύουσιν ύπερ τῆς 4 Έλλάδος, έπει δ' έώρα μη προσέχοντας αὐτῷ και συντεταγμένους ἐπὶ μάχην, οὕτω τῆς ἐκείσε βοηθείας ἀποτραπόμενος συνέβαλε τούτοις περὶ πεντακισμυρίους οὐσιν. ἀλλὰ τὸ μὲν πλείστον εὐθὺς ἐνέδωκε καὶ ἀπεχώρησεν, ἄτε δη και τῶν βαρβάρων ἀπηλλαγμένων, ἡ δὲ μάχη λέγεται μάλιστα κατὰ Θηβαίους γενέσθαι, προθυμότατα τῶν πρώτων καὶ δυνατωτάτων τότε παρ' αὐτοίς μηδιζόντων καὶ τὸ πλῆθος οὐ κατὰ γνώμην, ἀλλ ὀλιγαρχούμενον ἀγόντων.

ΧΙΧ. Ούτω δὲ τοῦ ἀγῶνος δίχα συνεστώτος, πρώτοι μὲν ἐώσαντο τοὺς Πέρσας οι Λακεδαιμόνιοι καὶ τὸν Μαρδόνιον ἀνὴρ Σπαρτιάτης ὄνομα ᾿Αρίμνηστος ἀποκτίννυσι, λίθω τὴν κεφαλὴν πατάξας, ὥσπερ αὐτῷ προεσήμηνε τὸ ἐν ᾿Αμφιάρεω μαντείον. ἔπεμψε γὰρ ἄνδρα Λυδὸν ἐνταῦθα, Κᾶρα δὲ ἔτερον εἰς τὸ Πτῷον ὁ Μαρδόνιος καὶ τοῦτον μὲν ὁ προφήτης Καρικῆ γλώσση προσείπεν, ὁ δὲ Λυδὸς ἐν τῷ σηκῷ τοῦ ᾿Αμφιάρεω

^{4.} μη προσέχοντας vgl. 5, 1; 17, 4; über μη, welches hier den Hiatus verhütet, zu 3, 3. — ἀποτραπόμενος 16, 4. — πενταμισμυρίους, diese Zahl vermutet Her. 32. — ἀλλὰ τὸ μὲν, Her. 67. — ἄτε m. d. Part. — weil; δὴ ja. — τῶν βαρβ. ἀπηλλαγμ., da sie nicht unter den Augen der Perser kämpften. — κατὰ τοὺς Θηβ., da wo die Thebaner standen, gegen die Theb. — λέγεται (nämlich von Her.) schonend, vgl. ὅς φασιν § 3. — τῶν πρώτων, Theben stand damals unter der ungesetzlichen Herrschaft weniger Männer, δυναστεία ὀλίγων ἀνδρῶν, die zur Sicherung ihrer Macht sich den Persern anschlossen (Thuk. 3, 62). So suchten wenigstens später die Theb. die damalige Stellung ihrer Stadt zu entschuldigen. Vgl. auch Paus. 9, 6, 2.

XIX. Sieg der Hellenen. — 1. δίχα an zwei Punkten. — πρῶτον μὲν, Gegens. δίλγω δ' ὅστερον § 2. Her. sagt dies nicht; Plut. schließt es wohl daraus, daß der Kampf um das Lager erst längere Zeit von den Spart. allein geführt wurde (§ 2, Her. 70). Für πρῶτοι sollte πρότεροι stehen; die spätere Sprache unterscheidet Zweiheit und Mehrheit nicht mehr so genau. — 'Λρίμνηστος, H. 64. — λίθω, nach Art der heroischen Kämpfe. Dieser Umstand und die damit zusammenhängende Weissagung dem H. fremd. — αὐτῷ, dem Mardonios. — 'Λμφιάρεω, dieser im Kriege der Sieben gegen Theben umgekommene Seher (3, 3) hatte sowohl in Oropos, im Grenzgebiete von Böotien und Attika, als auch bei Theben selbst ein Traumorakel. Der Befragende legte sich im Tempel auf dem Felle des geschlachteten Widders nieder und erwartete den prophetischen Traum (Paus. 1, 34, 5 von Oropos). Mard. nun hatte im Winter vorher den Karier Mys zu den hellen. Orakeln geschickt, nach Her. 8, 133 ff., und dieser hatte auch das theb. Amphiaraosorakel durch einen Nichtthehaner befragen lassen (134). Von dem Erfolg aber weiß H. nichts. — Κᾶρα δὲ ἔτερον, die Notiz über diese Befragung und das Wunder dabei aus H. 135 eingeschoben. τὸ Πτῷον, der Tempel des Apollon Ptoos im theb. Gebiete, wo die Antworten von einem προφήτης oder πρόμαντις erteilt wurden. — σηπός das eig. Tempelhaus, die cella, bes. von Heiligeren.

κατευνασθείς έδοξεν ύπηρέτην τινά του θεου παραστήναι καί κελεύειν αὐτὸν ἀπιέναι, μη βουλομένω δε λίθον είς την κεφαλήν έμβαλείν μέγαν, ώστε δόξαι πληγέντα τεθνάναι τὸν ανθρωπον. καὶ ταῦτα μέν οὕτω γενέσθαι λέγεται· τοὺς δὲ 2 φεύγοντας είς τὰ ξύλινα τείχη καθείρξαν. όλίγφ δ' ὕστερον Αθηναίοι τούς Θηβαίους τρέπονται, τριακοσίους τούς έπιφανεστάτους καὶ πρώτους διαφθείραντες έν αὐτῆ τῆ μάχη. γεγενημένης γάρ της τροπης ήμεν αὐτοίς ἄγγελος, πολιορχείσθαι τὸ βαρβαρικόν είς τὰ τείχη κατακεκλεισμένον. οῦτω δη σφίζεσθαι τούς Έλληνας έάσαντες έβοήθουν πρός τὰ τείχη καὶ τοῖς Λακεδαιμονίοις παντάπασιν άργως πρός τειχομαχίαν καὶ ἀπείρως έχουσιν έπιφανέντες αίροῦσι τὸ στρατόπεδον φόνω πολλώ τῶν πολεμίων λέγονται γὰρ ἀπὸ τῶν τριάκοντα μυριάδων τετρακισμύριοι φυγείν σὺν Αρταβάζω, τῶν δ' ὑπὲρ τῆς Ἑλλά- 3 δος άγωνισαμένων έπεσον οί πάντες έπλ χιλίοις έξήκοντα καλ τριακόσιοι. τούτων 'Αθηναίοι μέν ήσαν δύο καί πεντήκοντα, πάντες έκ της Αλαντίδος φυλης, ως φησι Κλείδημος, άγωνισαμένης ἄριστα διὸ καὶ ταζε Σφραγίτισι νύμφαις έθυον Αίαντίδαι την πυθόχρηστον θυσίαν ύπερ της νίκης, έκ δημοσίου τὸ ἀνάλωμα λαμβάνοντες. Λακεδαιμόνιοι δ' ένὶ πλείους τῶν ένενήκοντα, Τεγεαται δ' έκκαίδεκα. θαυμαστόν οὖν τὸ 'Ηρο- 4 δότου, πώς μόνους τούτους φησίν είς χείρας έλθειν τοίς πολεμίοις, των δ' άλλων Ελλήνων μηδένα. καλ γάο τὸ πληθος

tümern der Heroen gebraucht. — ἔδοξεν (wie unten δόξαι) es däuchte ihm im Traume.

^{2.} παὶ ταῦτα μὲν... λέγεται (vgl. 1, 5), Herodoteische Übergangsformel. — ἐν αὐτῆ τῆ μάχη, nicht etwa auf der Flucht, wobei sonst die meisten umzukommen pflegten; erklärt im folgenden. — ἄγγελος, nicht bei Her.; Plut. sucht auch hier die philhellenische Gesinnung des Arist. hervorzuheben. — σώζεσθαι, die Thebaner flohen in ihre Stadt, H. 67. — ἀογῶς — ἀπράπτως, vgl. 18, 2. So auch H. 70: τῶν Δαπ... οὐπ ἐπισταμένων τειχομαχεῖν. — λέγονται, nach H. blieben außer den 40000, mit denen Artab. noch zu rechter Zeit floh (H. 66), nicht 3000 am Leben (70).

^{3.} ol πάντες, im ganzen, Krüger 50, 11, 13. Die Gesamtzahl hat H. nicht, sondern nur die im folgenden angegebenen Einzelverluste (70).

Εθνον pflegten zu opfern, πνθόχο, 11, 2. ἐκ δημοσίον, der Staat hatte dieses Opfer zu bestreiten, aber die Ehre der Verrichtung ward dem Stamm zu teil, der am tapfersten gekämpft. — Λακεδαιμόνιοι, d. h. Λ. οἰ κ. Σπάρτος (Η) die Periöken ungerechnet.

Stamm zu teil, der am tapfersten gekämpft. — Λαπεδαιμόνιοι, d. h. Λ. ol έκ Σπάφτης (H.) die Periöken ungerechnet.
4. τὸ Ἡροδότου die Angabe H.'s, nach welchem die andern Bundesgenossen erst nach erfochtenem Siege erschienen (69), wobei indessen durch einen Angriff der theban. Reiterei noch 600 Megarer und Phliasier umkamen. — δαυμαστὸν πῶς, nach δαυμάζειν kann auch ein Fragesatz eintreten, Krüger 65, 1, 7. — πλήδος τῶν πεσόντων, zu H.'s Gesamtzahl 759

των πεσόντων μαρτυρεί και τὰ μνήματα κοινὸν γενέσθαι τὸ κατόρθωμα και τὸν βωμὸν οὐκ ἄν ἐπέγραψαν οὕτως, εί μόναι τρείς πόλεις ἡγωνίσαντο, των ἄλλων ἀτρέμα καθεζομένων.

τόνδε ποθ' "Ελλανες Νίκας κράτει, ξογφ "Αρηος, Πέρσας έξελάσαντες, έλευθέρα Ελλάδι κοινον ίδρύσαντο Διος βωμον 'Ελευθερίου.

5 ταύτην την μάχην έμαχέσαντο τῆ τετράδι τοῦ Βοηδρομιῶνος Ισταμένου κατ' 'Αθηναίους, κατὰ δὲ Βοιωτοὺς τετράδι τοῦ Πανέμου φθίνοντος, ἡ καὶ νῦν ἔτι τὸ Ἑλληνικὸν ἐν Πλαταιαῖς ἀθροίζεται συνέδριον καὶ θύουσι τῷ Ἐλευθερίῳ Διὶ Πλαταιεῖς ὑπὲρ τῆς νίκης. την δὲ τῶν ἡμερῶν ἀνωμαλίαν οὐ θαυμαστέον, ὅπου καὶ νῦν διηκριβωμένων τῶν ἐν ἀστρολογία μᾶλλον ἄλλην ἄλλοι μηνὸς ἀρχὴν καὶ τελευτὴν ἄγουσιν.

ΧΧ. Έκ τούτου των Αθηναίων τὸ άριστεῖον οὐ παραδιδόν-

kommen noch die laked. Periöken (die er seltsamerweise auch bei der Bestattung nicht mit erwähnt, 85), und die Leichtbewaffneten. — μνήματα, auch von den andern Städten waren Grabmäler bei Plat., die aber Her. für leer und nur des Scheines wegen errichtet erklärt (85). Pausanias indessen (9, 2, 5) weiß nur von drei Grabmälern, wovon eins für die Spartaner, das zweite für die Athener, und das dritte für die andern Hellenen insgesamt. — βωμόν, des Zeus Eleutherios, nach Paus. l. c. nahe dem gemeinhellenischen Denkmal und ebenso wie das Standbild des Zeus daneben von weißem Marmor. Dies Argument Pl.'s hat übrigens gar keine Kraft. — Das Epigramm wird dem Simonides zugeschrieben; die Form: zwei (oder mehrere) Hexam. u. ein Pentameter, ist auch sonst aus Inschriften bekannt. Der Dialekt (dorisch, weil die Spartaner die Hegemonie hatten) ist in der Überlieferung gemischt: dorisch Νίπας (ἐλευ-Φέρα), dagegen Ἑλληνες st. Ἑλλανες. — τόνδε zu βωμόν V. 4. — νίπης κράτει und ἔργφ Ἅρηος zu ἐξελάσαντες, — νιπώντες καὶ κρατούντες μάχη.

5. τῆ τετράδι, am 4. Boëdromion. Man teilte den Monat (zu 30 Tagen)

5. τῆ τετράδι, am 4. Boëdromion. Man teilte den Monat (zu 30 Tagen) in drei gleiche Teile: μὴν ἰστάμενος, μεσῶν und φθίνων, und zählte in dem letzten Teile τückwärts, weshalb die τετράς τοῦ Παν. φθίνοντος der 27. ist. Übrigens wird Cam. 19 und Mor. 349 F der 3. Boëdr. als Schlachttag angegeben. Nach Neueren (Busolt Gr. Gesch. Π, 197) ist das Datum vielmehr das des Dankfestes, und das wirkliche Datum der Schlacht (Ende Juli?) nicht erhalten. — συνέδιιον, s. c. 21, 1. — δπου zu 1, 5. — Die Julianische Reform hatte also auf die Lokalkalender der griech. Staaten keinen Einfluß geübt. — τῶν ἐν ἀστρολογία was auf Astronomie beruht, d. h. die Zeitrechnung. — ἄγειν stehend vom Begehen der Feste. Monatsanfänge u. s. w.

der Feste, Monatsanfänge u. s. w.

XX. Der Preis der Tapferkeit den Platäern zuerkannt. —

1. Die Nachrichten dieses Kap. finden sich bei keinem andern Schriftsteller; der Streit und seine Lösung zumal sind eben deshalb wenig glaubwürdig. — τὸ ἀριστεῖον, Her. spricht § 71 nach seiner Privatmeinung den Laked. den Preis der Tapferkeit zu, ohne von der wirklichen Austeilung eines solchen etwas zu wissen; nach Diod. XI, 33 (Ephoros) wurde von den Hellenen der Preis den Laked. zuerkannt. (Ganz ähnliche Differenz zwischen Her. und Diodor betreffs der Schlacht bei Salamis, zu Them. 17, 1.) — οὐ παραδιδόντων, nicht überlassen wollten. —

των τοις Σπαρτιάταις ούδε τρόπαιον ίστάναι συγχωρούντων έκείνοις, παρ' οὐδεν αν ήλθεν εὐθὸς ἀπολέσθαι τὰ πράγματα τῶν Έλλήνων ἐν τοῖς ὅπλοις διαστάντων, εί μὴ πολλὰ παρηγορών καὶ διδάσκων τοὺς συστρατήγους δ Αριστείδης, μάλιστα δε Λεωκράτη καὶ Μυρωνίδην, ἔσχε καὶ συνέπεισε τὴν κρίσιν έφείναι τοῖς Ελλησιν. ένταῦθα βουλευομένων τῶν Ελλήνων 2 Θεογείτων μεν ὁ Μεγαρεύς είπεν, ώς έτέρα πόλει δοτέον είη τὸ ἀριστεῖον, εί μὴ βούλονται συνταράξαι πόλεμον έμφύλιον: έπλ τούτφ δ' άναστάς Κλεόχοιτος δ Κορίνδιος δόξαν μέν παρέσχεν ως Κορινθίοις αίτήσων τὸ ἀριστείον ήν γαρ έν άξιώματι μεγίστω μετά την Σπάρτην και τας 'Αθήνας ή Κόρινθος. είπε δε πάσιν άρέσαντα καί θαυμαστον λόγον ύπερ Πλαταιέων, καλ συνεβούλευσε την φιλονικίαν άνελεῖν έκείνοις τὸ άριστεῖον άποδόντας, οίς οὐδετέρους τιμωμένοις αν άχθεσθαι. όηθέν- 3 των δὲ τούτων πρώτος μὲν Αριστείδης συνεχώρησεν ὑπέρ των 'Αθηναίων, έπειτα Παυσανίας ύπερ των Λακεδαιμονίων. ούτω δε διαλλαγέντες έξειλον δηδοήκοντα τάλαντα τοίς Πλαταιεύσιν, ἀφ' ὧν τὸ τῆς 'Αθηνᾶς ἀνωχοδόμησαν ίερὸν καὶ τὸ έδος έστησαν καὶ γραφαίς τὸν νεών διεκόσμησαν, αι μέχρι νῦν άκμάζουσαι διαμένουσιν, έστησαν δε τρόπαιον ίδία μεν Λακε-

τρόπαιον ἰστάναι, die Aufrichtung des Siegeszeichens für das ganze Heer. — παρ' οδδὲν ἄν ἦλθεν, wäre so weit gekommen, daß nichts mehr daran fehlte. So παρὰ μικρὸν um weniges. — διαστάνταν, indem dieselben mit den Waffen (feindlich) auseinandergetreten wären. — Λεωνράτης späterhin Eroberer von Aigina, Myronides (10, 5) Sieger von Oinophyta. Diese waren nach Pl. die hitzigsten. — ἔσχε sie zurückgehalten hätte.

^{2.} δ Μεγαφεύς der meg. Feldherr. — βούλονται, die Hellenen, Vermischung der direkten (βούλεσθε) und der indirekten Rede (βούλοιντο). — συνταφάξαι durch Erregung herbeiführen, vgl. ταφ. ἐγκλήματα Them. 5, 1. ἐμφύλιος innerhalb des Stammes, zwischen Stammverwandten. — δόξαν, gab Anlaß zu der Erwartung (indem er auftrat, nachdem der Megarer von einer dritten Stadt gesprochen). Übrigens hatten ja nach Her. die Korinthier gar nicht mitgekämpft. — φιλουκίαν, den Streit beseitigen. — ἄχθεσθαι, wegen der Kleinheit der Stadt. Die Pl. hatten an der Seite der Ath. gekämpft. Über den Acc. c. Inf. im Relativsatze zu Them. 21, 1.

^{3.} ἐξετλον, als γέρας und ἀριστεῖον vor der Verteilung des Übrigen.

- ᾿Αθηνᾶς, Paus. 9, 4, 1, nach welchem dieser Tempel (d. Athene ᾿Αρεία) aus der marathonischen Beute errichtet wurde. — ἀνομοδόμ., auch Platää war von den Persern zerstört. — ἔδος Tempelbild der Göttin (sonst ἄγαλμα). Nach Paus. war es von übergoldetem Holz, die nackten Teile aber von Marmor. Auch die Malereien (an den Wänden des Pronaos entlang, vgl. διεκόσμ.) erwähnt Paus. — τρόπαιον, Paus. kennt nur ein einziges, 9, 2, 6.

4 δαιμόνιοι, χωρίς δ' 'Αθηναΐοι. περί δε θυσίας έρομένοις αύτοις άνείλεν ὁ Πύθιος Διὸς Ἐλευθερίου βωμὸν ίδρύσασθαι, θύσαι δε μή πρότερον ή το κατά την χώραν πῦρ ἀποσβέσαντας ὡς ύπὸ τῶν βαρβάρων μεμιασμένον ἐναύσασθαι καθαρὸν ἐκ Δελφων ἀπὸ τῆς κοινῆς έστίας. οί μεν οὖν ἄρχοντες των Έλλήνων περιϊόντες εύθυς ήνάγκαζον ἀποσβεννύναι τὰ πυρὰ πάντα 5 τούς χρωμένους, έχ δε Πλαταιέων Εύχίδας ύποσχόμενος ώς ένδέχεται τάχιστα κομιείν τὸ παρά τοῦ θεοῦ πῦρ ἡκεν είς Δελφούς. άγνίσας δε το σωμα καί περιρρανάμενος έστεφανώσατο δάφνη καὶ λαβών ἀπὸ τοῦ βωμοῦ τὸ πῦρ δρόμω πάλιν είς τὰς Πλαταιὰς έχώρει, καὶ πρὸ ἡλίου δυσμών έπανηλθε .της αὐτης ημέρας χιλίους σταδίους κατανύσας. ἀσπασάμενος δε τούς πολίτας και το πύο παραδούς εύθύς έπεσε και μετά μικρον έξέπνευσεν. άγάμενοι δ' αὐτον οί Πλαταιείς έθαψαν έν τῷ ίερῷ τῆς Εὐκλείας Αρτέμιδος, ἐπιγράψαντες τόδε τὸ τετράμετρον.

Εὐχίδας Πυθώδε θρέξας ήλθε τῷδ' αὐθημερόν.

6 τὴν δ' Εὔκλειαν οι μὲν πολλοι και καλοῦσι και νομίζουσιν "Αρτεμιν, ἔνιοι δέ φασιν Ἡρακλέους μὲν θυγατέρα και Μυρτοῦς γενέσθαι, τῆς Μενοιτίου μὲν θυγατρός, Πατρόκλου δ' ἀδελφῆς, τελευτήσασαν δὲ παρθένον ἔχειν παρά τε Βοιωτοῖς

^{4.} αὐτοῖς, den Hellenen. — ἀνεῖλεν ὁ Πύθιος, zu 11, 2 und 4. — κοινὴ ἐστία, im delphischen Tempel, wo ein ewiges Feuer brannte: πνοίς τε φέγγος ἄφθιτον κεκλημένον Aisch. Choeph. 1037. Wie der Herd im Prytaneion als der gemeinsame des einzelnen Staates, so galt dieser in Delphi als der gemeinsame von ganz Hellas. — τοὺς χρωμένους, die welche ein Feuer hatten. Für die daraus entstehende Verlegenheit bedurfte es nun schleuniger Abhilfe.

^{5.} ὡς ἐνδέχεται τάχιστα so schnell wie möglich — ἀγνίσας, eine wenn auch nur symbolische Reinigung durch Besprengung war jedem, der den Tempelbezirk betreten wollte, unerläßlich, weshalb am Eingange stets Gefäße mit geweihtem Wasser (περιρφαντήρια) standen. Mit Lorbeer, der dem Apollon heilig, bekränzten sich auch die welche das Orakel befragten: Liv. 23, 11. — χιλίους σταδίους 24 Meilen (177 Kilom.), in der That ungef. die wirkliche Entfernung doppelt genommen. — ἰερφ, im Tempelbezirk. Es war dies mit heroischer Verehrung verbunden; eine gemeine Leiche wäre als verunreinigend angesehen worden. — τετράμετρον, trochäischer Tetrameter. — τῷδ' für τῆδε stimmt nicht zu αὐθημερόν st. αὐθαμερόν.

^{6.} Artemis Eukleia die Göttin des guten Rufes namentl. der Jünglinge und Jungfrauen, indes auch politische Göttin, gleich der 'A. Εύνομία, Βουλαία, 'Αγοφαία (unten ἀγοφάν), Preller-Robert Gr. Myth. 315; ihr Cult kommt auch in Athen und sonst vor. — παφθένον zu τελευτήσασαν

καὶ Λοκροίς τιμάς. βωμός γὰο αὐτῆ καὶ ἄγαλμα κατὰ πᾶσαν ἀγορὰν ἴδρυται, καὶ προθύουσιν αι τε γαμούμεναι και οι γαμούντες.

ΧΧΙ. Έκ τούτου γενομένης ἐκκλησίας κοινῆς τῶν Ἑλλήνων ἔγραψεν ᾿Αριστείδης ψήφισμα, συνιέναι μὲν εἰς Πλαταιὰς καθ᾽ ἔκαστον ἐνιαυτὸν ἀπὸ τῆς Ἑλλάδος προβούλους καὶ θεωρούς, ἄγεσθαι δὲ πενταετηρικὸν ἀγῶνα τῶν Ἐλευθερίων εἶναι δὲ σύνταξιν Ἑλληνικὴν μυρίας μὲν ἀσπίδας, χιλίους δὲ ἵκπους, ναῦς δ᾽ ἐκατὸν ἐπὶ τὸν πρὸς τοὺς βαρβάρους πόλεμον Πλαταιεῖς δ᾽ ἀσύλους καὶ ἱεροὺς ἀφεῖσθαι τῷ θεῷ θύοντας ὑπὲρ τῆς Ἑλλάδος. κυρωθέντων δὲ τούτων οἱ Πλαταιεῖς ὑπεδέξαντο 2 τοῖς πεσοῦσι καὶ κειμένοις αὐτόθι τῶν Ἑλλήνων ἐναγίζειν καθ᾽ ἔκαστον ἐνιαυτόν. καὶ τοῦτο μέχρι νῦν δρῶσι τόνδε τὸν τρόπον τοῦ Μαιμακτηριῶνος μηνός, δς ἐστι παρὰ Βοιωτοῖς ᾿Αλαλκομένιος, τῆ ἔκτη ἐπὶ δέκα πέμπουσι πομπήν, ἦς προηγεῖται μὲν ἄμ᾽ ἡμέρα σαλπιγκτὴς ἐγκελευόμενος τὸ πολεμικόν, ἔκουται δ᾽ ᾶμαξαι μυρρίνης μεσταὶ καὶ στεφανωμάτων καὶ μέλας ταῦρος, καὶ χοὰς οἶνου καὶ γάλακτος ἐν ἀμφορεῦσιν ἐλαίου

prädikativ. — πᾶσαν ἀγοράν, am Markte jeder Stadt. — προθύουσιν, bringen das vor der Hochzeit übliche Opfer, προτέλεια τῶν γάμων.

XXI. Feste und Gebräuche zu Ehren des Sieges. — 1. Auch

XXI. Feste und Gebräuche zu Ehren des Sieges. — 1. Auch über diesen Beschlus sind anderweitige Nachrichten nur spärlich, die bes. Thätigkeit des Arist. nur hier bezeugt. — ἐγραψεν zu 3, 2. — προβούλονς Abgeordnete der verbündeten Staaten zur Beratung, Bundesrat; Θεωροί Festgesandte zu den Eleutherien, die also nur jedes 4. Jahr zusammenkamen. — ἄγεσθαι zu 19, 5. — πενιαετηρικόν (wie die Olympien eine πενιαετηρίς ἐροτή) alle 4 Jahre. Ἐλευθέρια zu Ehren des Zeus Eleutherios. Vgl. Paus 9, 2, 6, nach welchem für Wettlauf (in Waffen) hohe Preise bestimmt waren. — σύνταξις Ἑλληνική das aus den Kontingenten der einzelnen Staaten sich zusammensetzende Heer. — ἀσκίσας, wie das Ross den Reiter, so bezeichnet der Schild den Hopliten; es könnte auch μυρίαν ἀσπίδα χιλίαν δ' ἔππον heißen. Vgl. auch ὅπλα 9, 2. — Πλαταιεῖς δέ, vgl. Τhuk. 2, 71: Παυσανίας. . θύσας ἐν τῆ Πλαταιᾶν ἀγορᾶ Διὶ ἐλευθερίω ἰερὰ καὶ ξυγκαλέσας πάντας τοὺς ξυμμάχους ἀπεδίδου Πλαταιεῦσι γῆν καὶ πόλιν τὴν σφετέραν ἔχοντας αὐτονόμους οἰκεῖν, στρατεῦσαί τε μηδένα ποτὲ ἀδίκως ἐπ' αὐτοὺς μηδ' ἐπὶ δουλεία εἰ δὲ μή, ἀμόνειν τοὺς παρόντας ξυμμάχους κατὰ δύναμιν. — ἀφεισθαι, dem Gotte (Zeus El.) geweiht und unter seinem Schutze sein, vgl. ἀνιέναι und ἄφετος.

^{2.} πυζοῦν von der Genehmigung des Antrags durch die Versammlung. — ἐναγίζειν im Unterschied von θύειν Totenopfer bringen. — Μαιμαπτηριών November-Dezember. — πέμπουσι πομπήν, veranstalten sie eine Prozession. — ἐγπελ. τὸ πολεμ., das Signal zum Angriff blasen. — μυρρίνης, Blumen und Kränze wurden wie bei uns den Toten dargebracht; die ihnen geopferten Tiere mußten schwarz sein (vgl. Odyss. 10, 525); ihre Trankopfer (χοαί, nicht σπονδαί) bestanden aus Wein, Öl und einem

3 τε καὶ μύρου κρωσσούς νεανίσκοι κομίζοντες έλεύθεροι δούλφ γὰρ οὐδενὸς θέμις ἐστὶ τῶν περὶ τὴν διακονίαν ἐκείνην προσάψασθαι, διὰ τὸ τοὺς ἄνδρας ἀποθανείν ὑπὲρ ἐλευθερίας. ἐπὶ πᾶσι δὲ τῶν Πλαταιέων ὁ ἄρχων, ὡ τὸν ἄλλον χρόνον οὕτε σιδήρου θιγείν ἔξεστιν οὕθ' ἐτέραν ἐσθῆτα πλὴν λευκῆς ἀναλαβείν, τότε χιτῶνα φοινικοῦν ἐνδεδυκὼς ἀράμενός τε ὑδρίαν ἀπὸ τοῦ γραμματοφυλακίου ξιφήρης ἐπὶ τοὺς τάφους προάγει διὰ μέσης τῆς πόλεως. εἶτα λαβὼν ὕδωρ ἀπὸ τῆς κρήνης αὐτὸς ἀπολούει τὰς στήλας καὶ μύρῳ χρίει, καὶ τὸν ταῦρον εἰς τὴν πυρὰν σφάξας καὶ κατευξάμενος Διῖ καὶ Ἑρμῆ χθονίω παρακαλεῖ τοὺς ἀγαθοὺς ἄνδρας τοὺς ὑπὲρ τῆς Ἑλλάδος ἀποθανόντας ἐπὶ τὸ δείπνον καὶ τὴν αίμακουρίαν. ἔπειτα κρατῆρα κεράσας οἴνου καὶ χεάμενος ἐπιλέγει ,,Προπίνω τοῖς ἀνδράσι τοῖς ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας τῶν Ἑλλήνων ἀποθανοῦσι." ταῦτα μὲν οὖν ἔτι καὶ νῦν διαφυλάττουσιν οἱ Πλαταιεῖς.

ΧΧΙΙ. Έπεὶ δ' ἀναχωρήσαντας είς τὸ ἄστυ τοὺς 'Αθηναί-

Gemisch von Honig mit Milch und Wasser (μελίπρατον). Betreffs der Salbe s. § 4.

^{3.} οὐδενός zu τῶν περί. — ὁ ἄρχων, der nominell höchste Beamte in den böot. Staaten, nach welchem auch das Jahr benannt wurde; als Inhaber der höchsten priesterlichen Würde lag ihm ein strenges Zeremoniell ob. So in Chaeronea (Moral. 274 C): παρ' ἡμῖν τὸ μὲν στεφανησροςεῖν καὶ κομᾶν καὶ μὴ σιδηροφορεῖν μηδὲ τοῖς Φωκέων ὅροις ἐμβαίνειν ἱδια λειτουργήματα τοῦ ἄρχοντός ἐστι (Si.). Das weiſse Kleid, weil er Diener der oberen (himmlischen) Götter war, das Eisen als Werkzeug des Mordes. — χιτῶνα φοινιποῦν, den Leibrock des Kriegers, wie auch bei den Spartanern (Xenoph. resp. Lac. 11, 3). — ὑδρίαν, zu dem § 4 bezeichneten Zwecke. — γραμματοφυλάκιον Archiv, Amtshaus. — προάγειν intransitiv, vorwärtsschreiten (Thes. 8).

^{4.} τῆς κρήνης, der für den Kultus bestimmten. — στήλας, die aufrechtstehenden Gedenktafeln auf den Gräbern. — εἰς τὴν πνοὰν (Brandstätte) σφάξας, so daſs das Blut in eine Grube neben dieser floſs (αἰμαπουρία'). Er wurde dann ganz verbrannt. Thuk. 3, 58 von derselben Feier: ἐτιμῶμεν κατὰ ἔτος ἔκαστον δημοσία ἐσθήμασί τε καὶ τοῖς ἄλλοις νομίμοις; wo zu Ehren der Toten mit verbrannte Gewänder zu verstehen. Vgl. noch das πνοὴν ἐμπλησέμεν ἐσθλῶν, welches Odysseus Od. 11, 31 dem Teiresias verheiſst. — κατευξάμενος 17, 5. — Διὶ χθονίφ, dem Hades o. Pluton; Hermes ist χθόνιος, als Führer der Seelen, ψυχοπομπός. Angeruſen werden beide, daſs sie die Seelen zum Genuſs des Dargebrachten herauſſassen. Aisch. Perser 628, wo Darius' Seele herauſſbeschworen wird: ἀλλ' ὧ χθόνιοι δαίμονες ἀγνοί, Γῆ τε καὶ Ἑρμῆ, βασιλεῦ τ' ἐνέρων, πέμψατ' ἔνερθε ψυχὴν ἐς φῶς. — παρακαλεῖ, wie man auch sonst bei Opſern den Gott herbeirieſ, Them. 13, 2. — αἰμακουρίαν die Blutsättigung, Blutspende, s. o. — χεάμενος, das Medium üblich von Libationen, Od. 11, 26. — ποροπίνειν nach griech. Sitte mit Überreichung des Bechers, aus dem man vorgetrunken. Hier entspricht dem Überreichen die Libation. XXII. Demokratische Maſsregel des Aristeides. Themi-

ους δ'Αριστείδης έώρα ζητοῦντας τὴν δημοκρατίαν ἀπολαβεῖν, αμα μὲν ἄξιον ἡγούμενος διὰ τὴν ἀνδραγαθίαν ἐπιμελείας τὸν δῆμον, αμα δ' οὐκ ἔτι ῥάδιον ἰσχύοντα τοῖς ὅπλοις καὶ μέγα φρονοῦντα ταῖς νίκαις ἐκβιασθῆναι, γράφει ψήφισμα κοινὴν εἶναι τὴν πολιτείαν καὶ τοὺς ἄρχοντας ἐξ 'Αθηναίων ἀπάντων αἰρεῖσθαι. Θεμιστοκλέους δὲ πρὸς τὸν δῆμον εἰπόντος, ὡς 2 ἔχει τι βούλευμα καὶ γνώμην ἀπόρρητον, ἀφέλιμον δὲ τῆ πόλει καὶ σωτήριον, ἐκέλευσαν 'Αριστείδην μόνον ἀκοῦσαι καὶ συνδοκιμάσαι. φράσαντος δὲ τῷ 'Αριστείδη τοῦ Θεμιστοκλέους, ὡς διανοεῖται τὸ ναύσταθμον ἐμπρῆσαι τῶν Ἑλλήνων, οὕτω γὰρ ἔσεσθαι μεγίστους καὶ κυρίους ἀπάντων τοὺς 'Αθηναίους, παρελθών εἰς τὸν δῆμον ὁ 'Αριστείδης ἔφη τῆς πράξεως, ἢν Θεμιστοκλῆς πράττειν διανοεῖται, μήτε λυσιτελεστέραν ᾶλλην μήτ' ἀδικωτέραν εἶναι. ταῦτ' ἀκούσαντες οἱ 'Αθηναῖοι παύσασθαι τὸν Θεμιστοκλέα προσέταξαν. οὕτω μὲν ὁ δῆμος

stokles' Plan. — 1. ἀπολαβεῖν als etwas Gebührendes empfangen. A. vertrat sonst die ältere, dem Volke noch nicht alles zuteilende Verfassung des Kleisthenes, c. 2, 1. — ἄμα μὲν Nachsatz. ἐπιμελείας, daß man seine Anforderungen berücksichtige. — ὁμόδιον (masc.) ἐπριασθήναι, nicht leicht zu verdrängen (von der Teilnahme an der Staatsverwaltung). — μέγα φουνεῖν τινι auch Them. 9, 1; gewöhnlich ἐπί τινι. Nach Them. 19, 3 (und den dort zitierten Stellen) trugen die durch die Ruderer erfochtenen Seesiege wesentlich zur vollen Entwicklung der Demokr. bei. — πολιτείαν, die bürgerlichen Rechte. — ἄρχοντας, bis 457 aus den beiden ersten Klassen gewählt (zu 1, 2). Oder auch allgem. — Beamte, indem die Theten, die 4. Klasse, nach Solons Verfassung zu keinem Amte wahlfähig war. Die ganze Nachricht steht aber zu den Aussagen des Aristoteles (zu 1, 2) in Widerspruch: gerade in den Jahren nach den Perserkriegen war eine sehr aristokratische Regierung durch den Areopag, bis Ephialtes und Perikles dessen Macht brachen. Auch αἰρεῖσθαι statt πληφοῦσθαι ist ein werkehrter Ausdruck, und endlich steht aus Arist.s Politie fest, daß niemals die Wahlfähigkeit förmlich vom Census unabhängig gemacht ist, sondern daß die Theten nur durch üblich gewordene falsche Angabe eines höheren Census zu den Ämtern gelangten.

2. Vgl. Them. 20. Berühmte Erzählung zur Illustration des Gegensatzes zw. Arist. und Thatsachen im Widerspruch. — πρὸς τὸν δῆμον, in der Volksversammlung. — ἀπόροητον, nicht öffentlich zu sagen,

^{2.} Vgl. Them. 20. Berühmte Erzählung zur Illustration des Gegensatzes zw. Arist. und Themist., aber dem Her. und Thuk. unbekannt und mit feststehenden Thatsachen im Widerspruch. — πρὸς τὸν δημον, in der Volksversammlung. — ἀπόροητον, nicht öffentlich zu sagen, übrigens aber u. s. w. — ναύσταθμον, nach Them. l. c. damals zur Überwinterung in Pagasae in Thessalien, wo die Flotte aber weder 480 noch 479 lag. Cicero de offic. 3, 11 setzt an Stelle der Hellenen die Laked. und an Stelle von Pagasae den lakon. Hafen Gytheion; aber so war die Maßregel gegen die kleine spartan. Flotte ganz unnütz. — παρείθεῖν εἰς τὸν δημον stehend vom Auftreten des Redners in der Volksversammlung. — παύσασθαι, von seinem Vorhaben abzustehen. — προσσάττειν wird sonst mit Dativ und Inf. konstruiert, und so auch Them. l. c. — οῦτω μὲν . οῦτω δέ, bei der Anaphora werden die Glieder durch μὲν und δὲ einander entgegengestellt, ohne daß eine

ην φιλοδίκαιος, ούτω δὲ τῷ δήμφ πιστὸς δ ἀνηρ καὶ βέβαιος.

ΧΧΙΙΙ. Έπεὶ δὲ στρατηγός έκπεμφθείς μετά Κίμωνος έπλ τον πόλεμον έώρα τόν τε Παυσανίαν καὶ τοὺς ἄλλους ἄρχοντας των Σπαρτιατων έπαγθείς και γαλεπούς τοίς συμμάγοις όντας, αὐτός τε πράως καὶ φιλανθρώπως δμιλών καὶ τὸν Κίμωνα παρέχων εὐάρμοστον αὐτοῖς καὶ κοινὸν ἐν ταῖς στρατείαις, έλαθε των Λακεδαιμονίων ούχ οπλοις ούδε ναυσίν ούδ' ϊπποις, εὐγνωμοσύνη δὲ καὶ πολιτεία τὴν ἡγεμονίαν παρελόπροσφιλείς γάρ όντας τούς 'Αθηναίους τοίς "Ελλησι διά την Αριστείδου δικαιοσύνην καλ την Κίμωνος έπιείκειαν έτι μάλλον ή του Παυσανίου πλεονεξία καί βαρύτης ποθει-2 νούς έποίει. τοίς τε γάρ ἄρχουσι τῶν συμμάχων ἀεὶ μετ' όργης ένετύγχανε καὶ τραχέως, τούς τε πολλούς έκόλαζε πληγαϊς ή σιδηραν άγκυραν έπιτιθείς ήνάγκαζεν έστάναι δι' δλης στιβάδα δ' οὐκ ἡν λαβεῖν οὐδὲ χόρτον οὐδὲ της ημέρας. κρήνη προσελθείν ύδρευσόμενον ούδένα πρό των Σπαρτιατών. άλλὰ μάστιγας έχοντες ὑπηρέται τοὺς προσιόντας ἀπήλαυνον. ύπερ ων του 'Αριστείδου ποτε βουληθέντος έγκαλέσαι καὶ διδάξαι, συναγαγών το πρόσωπον ο Παυσανίας οὐκ ἔφη σχολά-

Antithese dem Sinne nach vorläge. — $\pi \iota \sigma \tau \delta s$ $\pi \alpha i$ $\beta \epsilon \beta \alpha \iota \sigma s$, genoss festes Vertrauen.

XXIII. Übergang der Hegemonie an die Athener. — 1. Vgl. Thuk. 1, 94 f.; Cim. 6. — Παυσανίαν, der als Oberfeldherr der gesamten Flotte Cypern großenteils unterwarf und sodann Byzanz einnahm, Thuk. l. c. — αὐτός τε Nachsatz. — τὸν Κίμωνα παφέχων, bewirkend daßs K. war. A. begünstigte und leitete den Kimon, an welchem er dem Themistokles einen Nebenbuhler schuf, Cim. 5 a. E. — κοινόν gegen jedermann freundlich. — ἔλαθε κτέ., ebenso Cim. 6 von Kimon. — ὅπλοις Hopliten, vgl. 9, 2; 21, 1. — εὐγνωμοσύνη Freundlichkeit, Billigkeit, vgl. ἀγνώμων 16, 1. — πολιτεία friedliche Maßregeln. — τὴν ἡγεμονίαν, d. h. die zur See und über die Inseln und Kolonien, nicht auch über die Peloponnesier, was Plut. nicht genügend hervorhebt. — προσφιλεῖς γάρ, nicht Begründung sondern nähere Erläuterung des Vorigen. — πλεονεξία Gegens. Gleichheit u. Billigkeit; vgl. die Belege 2.

^{2.} Thuk. 1, 130: δυσπρόσοδον αὐτὸν παρείχε καὶ τῆ δργῆ οὕτω χαλεπῆ ἐχρῆτο ἐς πάντας ὁμοίως, ὥστε μηδένα δύνασθαι προσιέναι. — ἔνετύγχανε verkehrte. — τοὺς πολλούς (wie 17, 1 το πλῆθος) Gegensatz cu den Feldherrn. — πληγαῖς, der spart. Feldherr führte stets einen Stock (zu Them. 11, 3), und bediente sich der Schläge als Zuchtmittels sehr häufig. So der Spartaner Klearchos Xenoph. Anab. 1, 5, 11. — στιβάς Streu zum Bivouak. — ἐγκαλέσαι scil. αὐτῷ ihm Vorhaltungen machen. — συνάγειν τὸ πρόσωπον wie sonst τὰς ὀφρῦς die Stirn runzeln.

ζειν ούδ ήχουσεν. έχ τούτου προσιόντες οί ναύαρχοι καί 3 στρατηγοί των Έλλήνων, μάλιστα δε Χίοι καί Σάμιοι καί Λέσβιοι, τὸν 'Αριστείδην ἔπειθον ἀναδέξασθαι τὴν ἡγεμονίαν καὶ προσαγαγέσθαι τούς συμμάχους, πάλαι δεομένους ἀπαλλαγῆναι των Σπαρτιατών και μετατάξασθαι πρός τους 'Αθηναίους. ἀποκριναμένου δ' έκείνου, τοις μέν λόγοις αὐτῶν τό τε ἀναγκαίον ένοραν και τὸ δίκαιον, έργου δὲ δεϊσθαι τὴν πίστιν, δ πραγθέν ούκ έάσει πάλιν μεταβαλέσθαι τούς πολλούς, ούτως οί περί 4 τὸν Σάμιον Οὐλιάδην καὶ τὸν Χζον Ανταγόραν συνομοσάμενοι περί Βυζάντιον έμβάλλουσιν είς την τριήρη του Παυσανίου, προεχπλέουσαν έν μέσφ λαβόντες. ώς δε κατιδών έκεινος έξανέστη καὶ μετ' όργης ηπείλησεν όλίγω χρόνω τοὺς ἄνδρας έπιδείξειν ούκ είς την αύτοῦ ναῦν έμβεβληκότας, άλλ' είς τὰς ίδίας πατρίδας, έκέλευον αὐτὸν ἀπιέναι καὶ ἀγαπᾶν τὴν συναγωνισαμένην τύχην έν Πλαταιαίς έκείνην γάρ έτι τοὺς Έλληνας αίσχυνομένους μὴ λαμβάνειν άξίαν δίκην παρ' αὐτοῦ. τέλος δ' ἀποστάντες φίγοντο πρός τους Αθηναίους. ένθα δή 5 καὶ τὸ φρόνημα τῆς Σπάρτης διεφάνη θαυμαστόν. ὡς γὰρ ήσθοντο τῷ μεγέθει τῆς έξουσίας διαφθειρομένους αὐτῶν τοὺς άρχοντας, άφηκαν έκουσίως την ηγεμονίαν και πέμποντες έπι τὸν πόλεμον ἐπαύσαντο στρατηγούς, μᾶλλον αίρούμενοι σωφρονούντας έχειν καὶ τοῖς έθεσιν έμμένοντας τοὺς πολίτας, ἢ τῆς Ελλάδος έχειν την άρχην ἁπάσης.

^{3.} προσιόντες, zu Arist. — στρατηγοί Amtsname, ναύαρχοι thatsächliche Funktion derselben Personen, zu Them. 18, 1. — ἔπειδον redeten zu. — δεομένους den Wunsch hegten. — μετατάξασδαι vgl. μετάγειν 16, 1. — λόγοις, Gegensatz von λόγος und ἔργον wie 5, 1. — ἐνορᾶν, er erkenne aus ihren Reden das Bedürfnis und die Gerechtigkeit ihrer Forderung, doch das Vertrauen verlange (zum Vertrauen verlange er) eine That. — τοὺς πολλοὺς auch hier Gegensatz zu den Feldherrn, denen er für ihre Person vertraut.

^{4.} ούτως zu 9, 3. — οἱ περὶ 1, 3. — συνόμνυσθαι zu 13, 1. — περὶ Βυζ. zum folgenden. Byzanz war von Pausanias erobert worden. — ἐμβάλλειν sonst vom feindlichen Angriff mit dem Schiffsschnabel (ἔμβο-λον), hier "anrennen". — προεππλέουσαν, vor den andern spartan. Schiffen, die ihm also nicht sofort zu Hilfe kommen konnten. — ἐξανέστη aufsprang (von seinem Sitze weg). — ἀγαπᾶν 16, 2; hier dankbar sein. — ἀποστάντες von ihm ablassend.

^{5.} ἔνθα δὴ wie τότε δή 17, 1. — φοόνημα der hohe Sinn, der über äußere Macht hinwegzusehen vermochte. So Per. 39, 1. — άφηκαν, gleichzeitig mit dem Abfall der Ionier wurde Pausan. auf vielfaltige Klage von den Spart. abberufen; seinem Nachfolger Dorkis weigerten die Bundesgenossen den Gehorsam. Thuk. 1, 95, der dann fortfährt: καὶ ἄλλους οὐκέτι ὕστερον ἐξέπεμψαν οἱ Λακ., φοβούμενοι μὴ σφίσιν οἱ

ΧΧΙΥ. Οι δ' Ελληνες ετέλουν μέν τινα και Λακεδαιμονίων ήγουμένων ἀποφοράν είς τὸν πόλεμον, ταχθήναι δὲ βουλόμενοι καὶ κατὰ πόλιν έκάστοις τὸ μέτριον, ἢτήσαντο παρὰ τῶν 'Αθηναίων 'Αριστείδην, καὶ προσέταξαν αὐτῷ χώραν τε και προσόδους έπισκεψάμενον δρίσαι το κατ' άξίαν έκάστφ καί 2 δύναμιν. δ δε τηλικαύτης έξουσίας κύριος γενόμενος καλ τρόπου τινά τῆς Ελλάδος ἐπ' αὐτῷ μόνῷ τὰ πράγματα πάντα θεμένης, πένης μεν έξηλθεν, έπανηλθε δε πενέστερος, οὐ μόνον καθαρώς καὶ δικαίως, άλλὰ καὶ προσφιλώς πᾶσι καὶ άρμοδίως την επιγραφην των χρημάτων ποιησάμενος. ώς γαρ οί παλαιοί τὸν ἐπὶ Κοόνου βίον, ούτως οί σύμματοι τῶν Αθηναίων τὸν ἐπ' 'Αριστείδου φόρον εὐποτμίαν τινὰ τῆς Ελλάδος δυομάζουτες ύμνουν, καὶ μάλιστα μετ' οὐ πολύν χρόνον διπλα-3 σιασθέντος, είτ' αὐθις τριπλασιασθέντος. δν μεν γάρ 'Αριστείδης έταξεν, ήν είς έξήκοντα καὶ τετρακοσίων ταλάντων λόγον τούτω δε Περικλής μεν επέθηκεν όλίγου δείν το τρίτον

έξιόντες χείρους γίγνωνται, ἀπαλλαξείοντες δὲ καὶ τοῦ Μηδικοῦ πολέμου καὶ τοὺς Αθ. νομίζοντες ἱκανοὺς ἐξηγεῖσθαι καὶ σφίσιν ἐν τῷ τότε παρόντι ἐπιτηδείους. Etwas anders Diod. 11, 50.

XXIV Schatzung des Aristeides. — 1. πατὰ πόλιν, also, nach Plut., fehlte nur noch eine geregelte Verteilung auf die einzelnen Städte. Er vergist aber, daß der athen. φόρος von Haus aus Ersatz für die eigentlich zu stellenden Schiffe, und nur den Staaten auferlegt war, die solche nicht hatten. Die Laked erhoben (vom pelop. Bunde) regelmäßige Beiträge gar nicht, sondern nur nach augenblicklichem Bedürfnis. — μέτριον, den Verhältnissen jeder Stadt entsprechend. — προσέταξαν beauftragten. — ἐπισπεψάμενον statt ἐπισπεψαμένφ (Hiatus), wie 17, 4. — ἀξίαν näher bestimmt durch δύναμεν.

^{2.} τὰ πράγματα πάντα summam rerum. — πενέστερος hyperbolisch. — καθαρῶς ohne sich mit Bestechungen zu beschmutzen. — ἐπιγραφή die Abschätzung und Festsetzung der Beisteuer für jeden. — ὡς γὰρ, auf προσφιλῶς καὶ ἀρμοδίως. — οἱ παλαιοί, die alten Dichter, wie Hesiod Ἔργα 109 ff. Unter Kronos war das goldene Zeitalter. Dieselbe Hyperbel Cim. 10 auf das gute Leben der armen Athener durch Kimons Freigebigkeit angewandt. — φόρον, das urspr. nichts als Beitrag bezeichnende Wort (Thuk. 1, 96 οὐτω γὰρ ἀνομάσθη τῶν χρημάτων ἡ φορά), wandelte nachher mit der Sache seine Bedeutung in die gehässige von "Tribut", und mußte deshalb bei dem zweiten Seebunde durch σύνταξις ersetzt werden. — τινά b. εὐποτμίαν beschränkend. — μετ' οὐπολὸν χρόνον ungenau: vgl. § 3. — τριπλασιασθέντος, gegen den urspr. Ansatz.

^{3.} $\epsilon l_S - \lambda \delta \gamma o \nu$, zum Betrage. So Thuk. l. c.; bei Diod. 11, 47 steht 560. Für die ursprüngliche Festsetzung erscheint indes auch die Summe von 460 T. viel zu hoch; denn eine Erhöhung hat vielfach schon vor dem pelop. Kriege stattgefunden, und dabei hatte sich doch der Bund inzwischen ausgedehnt, und es zahlten viele Geld, die anfangs Schiffe gestellt hatten. Busolt Gr. Gesch. II, 352. — δλίγου δείν nahezu,

μέρος έξακόσια γὰρ τάλαντα Θουκυδίδης φησίν ἀρχομένου τοῦ πολέμου προσιέναι τοῖς 'Αθηναίοις ἀπὸ τῶν συμμάχων · Περικίθους δ' ἀποθανόντος ἐπιτείνοντες οἱ δημαγωγοὶ κατὰ μικρὸν εἰς χιλίων καὶ τριακοσίων ταλάντων κεφάλαιον ἀνήγαγον, οὐχ οὕτω τοῦ πολέμου διὰ μῆκος καὶ τύχας δαπανηροῦ γενομένου καὶ πολυτελοῦς, ὡς τὸν δῆμον εἰς διανομὰς καὶ θεωρικὰ καὶ κατασκευὰς ἀγαλμάτων καὶ ἱερῶν προαγαγόντες. μέγα δ' οὖν 4 ὄνομα τοῦ 'Αριστείδου καὶ θαυμαστὸν ἔχοντος ἐπὶ τῆ διατάξει τῶν φόρων, ὁ Θεμιστοκλῆς λέγεται καταγελῶν, ὡς οὐκ ἀνδρὸς ὅντα τὸν ἔπαινον, ἀλλὰ θυλάκου χρυσοφύλακος, ἀνομοίως ἀμυνόμενος τὴν 'Αριστείδου παρρησίαν. ἐκείνω γὰρ εἰπόντος ποτὲ τοῦ Θεμιστοκλέους ἀρετὴν ἡγεῖσθαι μεγίστην στρατηγοῦ τὸ γινώσκειν καὶ προαισθάνεσθαι τὰ βουλεύματα τῶν πολεμίων, ,,Τοῦτο μὲν' εἰπεῖν "ἀναγκαῖόν ἐστιν, ὡ Θεμιστόκλεις, καλὸν δὲ καὶ στρατηγικὸν ἀληθῶς ἡ περὶ τὰς χεῖρας ἐγκράτεια."

XXV. 'Ο δ' 'Αριστείδης ώρχισε μεν τους "Ελληνας καλ ώμοσεν υπερ των 'Αθηναίων, μύδρους έμβαλων έπι ταις άραις είς την θάλατταν, υστερον δε των πραγμάτων άρχειν έγκρατέστερον, ώς ξοικεν, έκβιαζομένων, έκέλευε τους 'Αθηναίους την

absol. Infinitiv (Krüger 55, 1, 1). — Θουννδίδης, 2, 13. — ἐπιτείνειν (anspannen) steigern. — γιλίων καὶ τριακοσίων, nach Andok. 3, 9 betrug der Tribut nach dem Frieden des Nikias über 1200 Talente. Die Rede gegen Alkibiades (And. 4, 11) macht diesem die Erhöhung der aristidischen Ansätze auf nahezu das Doppelte zum Vorwurf. — ούχ ούτω τοῦ πολέμου, nicht sowohl weil (indem). — Φεωρικά nähere Bestimmung von διανομάς, indem die öffentl. Gelder nam. in der Form von Festausteilungen (Φεωρικά eig. Schaugelder) dem Volke gespendet wurden. Doch haben in der That diese Austeilungen erst seit dem dekeleischen Kriege und dann im 4. Jhd. überhandgenommen: auf Perikles gehen die Φεωρικά nicht zurück (Perikl. 9). Über die kostspieligen Tempelbauten ebend. 12 f. — προαγαγόντες verleiteten.

^{4.} δ' οδν zu 7, 1. — διάταξις vgl. διανομή. — ὡς . . ὅντα absoluter Akkusativ, "als sei", Krüger 55, 9, 10. — ἔπαινον, von dem anvertrauten Gelde nichts zu nehmen. — ἀνομοίως ἀμονόμενος, ungleich vergeltend, indem Arist. gerecht getadelt hatte (παρρησία freimütiger Tadel), Them. ungerecht verkleinerte. — ἀναγκαίον, gemeine praktische Notwendigkeit. Derselbe Gegensatz von ἀναγκαίον und καλόν auch Perikl. 16, 4. Marcell. 17. — περὶ τὰς χείρας ἐγκράτεια, vgl. die Anekdoten 4, 2. Per. 8, 5.

^{4, 2.} Per. 8, 5.

XXV. Umwandlung des Bundes in Herrschaft. Aristeides' beständige Armut und sonstige Tugend. — 1. μόδρους, so auch Arist. Πολ. 'Αθ. c. 28, 5. Vgl. Her. 1, 165: οἰ Φωπαίες ἐποιήσαντο ἰσχυρὰς πατάρας τῷ ὁπολειπομένῳ ἐωυτῶν τοῦ στόλου· πρὸς δὲ ταύτησι καὶ μύδρον σιδήρεον κατεπόντωσαν καὶ ὤμοσαν μὴ πρὶν ἐς Φώκαιαν ἤξειν, πρὶν ἢ τὸν μύδρον τοῦτον ἀναβῆναι. — ἐγκρατέστερον strenger, straffer. — ὡς ἔοικεν wie 6, 1. — ἐκβιαζομένων drängten;

έπιορχίαν τρέψαντας είς έαυτὸν ή συμφέρει χρήσθαι τοῖς 2 πράγμασι. καθ' δλου δ' δ Θεόφραστός φησι του άνδρα τοῦτον, περί τὰ οίκετα καὶ τοὺς πολίτας ἄκρως ὄντα δίκαιον, ἐν τοίς κοινοίς πολλά πράξαι πρός την υπόθεσιν της πατρίδος, ώς συχνής καὶ άδικίας δεομένην. καὶ γὰο τὰ χρήματά φασιν έκ Δήλου βουλευομένων Αθήναζε κομίσαι παρά τάς συνθήκας, καί Σαμίων είσηγουμένων, είπεζν έκεζνου, ώς οὐ δίκαιον μέν, 3 συμφέρον δε τοῦτ' ἔστι. καὶ τέλος είς τὸ ἄρχειν ἀνθρώπων τοσούτων καταστήσας την πόλιν, αὐτὸς ἐνέμεινε τῆ πενία, καὶ την από του πένης είναι δόξαν ούδεν ήττον αγαπών της από των τροπαίων διετέλεσε. δηλον δ' έκειθεν. Καλλίας δ δαδούχος ήν αὐτῷ γένει προσήκων τοῦτον οί έγθροί θανάτου διώκοντες, έπελ περλ ών έγράψαντο μετρίως κατηγόρησαν, 4 εἶπόν τινα λόγον ἔξωθεν τοιοῦτον πρὸς τοὺς δικαστάς: , Αριστείδην" έφησαν ,,ίστε τον Αυσιμάχου θαυμαζόμενον έν τοίς Έλλησι τούτφ πως οἴεσθε τὰ κατ' οἶκον ἔχειν, ὁρωντες αὐτὸν έν τρίβωνι τοιούτω προερχόμενον είς το δημόσιον; ἄρ' ούκ είκος έστι του φιγώντα φανερώς και πεινήν οίκοι και τών

etwas anders 22, 1. - τρέψαντας, auf ihn, der den Eid geleistet, den Bruch desselben und die Strafe dafür abwälzend. — συμφέρει Gegens. δίκαιόν ἐστι. — χοησθαι τοῖς πράγμ., die Dinge zu leiten, zu behandeln. Auch nach Arist. (Πολ. c. 24) ist es Ar., der den Plan vorlegte, die Herrschaft über die Hellenen zu gewinnen und dazu die gesamten Kräfte der Bürgerschaft in Anspruch zu nehmen, die nun mehr und mehr in die Stadt zog und von der Thätigkeit für das Gemeinwesen ihren Unterhalt hatte.

halt hatte.

2. πρὸς τὴν ὁπόθεσιν, gemäß dem zu Grunde gelegten Zweck (Interesse) der Vaterstadt. — καὶ γὰρ einzelner Beleg. Die Überführung der Bundeskasse von Delos nach Athen kann übrigens nicht wohl bei A.s Lebzeiten erfolgt sein: nach den athen. Tributlisten ist das Anfangsjahr der Verrechnung des Zehnten für die Göttin 454, und dieser Zehnte kam ihr erst zu, als der Schatz unter ihrer Obhut stand. Vorwand war, daß der Schatz auf der kleinen Insel vor Überfällen nicht sicher sei. — βουλενομένων, scil. τῶν Ἑλλήνων. — εἰσηγεῖσθαι beantragen. Samos war nach Athen das mächtigste Bundesglied; der Antrag demnach so am wenigstens verdächtig wenigstens verdächtig.

3. nal τέλος, infolge von alle dem hatte am Ende Athen die Herr-

^{3.} καὶ τέλος, infolge von alle dem hatte am Ende Athen die Herrschaft über die Bundesstaaten. — τρόπαια häufige Metonymie für νίκαι. — ἐκείθεν aus folgendem (eig. aus jener Erzählung des Aischines, die hier jetzt anzuführen). — Kallias s. 5, 4. — θανάτον διόπειν auf den Tod anklagen (4, 1). — γράφεσθαι eine "Schriftklage" (γραφή) wegen eines Verbrechens einreichen. — μετρίως hinreichend (vgl. 24, 1). — ἔξωθεν (scil. τοῦ πράγματος) von außen her, nicht zur Sache gehörig.

4. θανμαζόμενον — ὅτι θανμάζεται. — τὰ κατ' οἶκον, Gegens. εἰς τὸ δημόσιον προέρχ. (öffentlich erscheinen). — τρίβων der grobe kurze Mantel, wie ihn die gewöhnlichen Athener trugen, in höheren Kreisen

άλλων ἐπιτηδείων σπανίζειν; τοῦτον μέντοι Καλλίας, ἀνεψιὸν όντα, πλουσιώτατος ὢν Άθηναίων περιορά μετά τέχνων καί γυναικός ένδεόμενον, πολλά κεχοημένος τῷ ἀνδοὶ καὶ πολλάκις αὐτοῦ τῆς παρ' ὑμὶν δυνάμεως ἀπολελαυκώς." δ δὲ 5 Καλλίας δρών έπὶ τούτφ μάλιστα θορυβούντας τούς δικαστάς καλ χαλεπώς πρός αὐτὸν ἔχοντας, ἐκάλει τὸν ᾿Αριστείδην, άξιῶν μαρτυρήσαι πρὸς τοὺς δικαστάς, ὅτι πολλάκις αὐτοῦ πολλά καὶ διδόντος καὶ δεομένου λαβείν οὐκ ἡθέλησεν, ἀποκρινάμενος, ώς μαλλον αύτω διά την πενίαν μέγα φρονείν η Καλλία διὰ πλούτον προσήκει πλούτω μέν γὰρ ἔστι πολλούς ίδειν εὖ τε καὶ κακῶς χρωμένους, πενίαν δὲ φέροντι γενναίως οὐ φάδιον έντυχεῖν. ταῦτα δὲ τοῦ Αριστείδου τῷ Καλλία 6 προσμαρτυρήσαντος, οὐδεὶς ἦν τῶν ἀκουσάντων, δς οὐκ ἀπήει πένης μαλλον ως 'Αριστείδης είναι βουλόμενος ή πλουτείν ως Καλλίας. ταύτα μέν οὖν Αίσχίνης δ Σωκρατικός ἀναγέγραφε. Πλάτων δε των μεγάλων δοκούντων και ονομαστων 'Αθήνησι μόνον ἄξιον λόγου τοῦτον ἀποφαίνει τὸν ἄνδρα. Θεμιστοκλέα μέν γάο και Κίμωνα και Περικλέα στοών και χρημάτων και φλυαρίας πολλής έμπλήσαι την πόλιν, Αριστείδην δε πολιτεύσασθαι πρός άρετήν. μεγάλα δ' αὐτοῦ καὶ τὰ πρός Θεμιστο- 7

Kennzeichen der Lanavisoures (Nachahmer spartanischer Sitte) und seit Sokrates der Philosophen. — φανερῶς Gegensatz οἴκοι. — μέντοι hebt den Gegensatz von A.s geschilderter Armut und Kallias' Reichtum und Verhältnis zu A. hervor. — πλουσιώτατος, vgl. Lys. 19, 48: Καλλίας δ Ίππονίπου (dieses K.s Enkel) πλείστα των Έλληνων εδόπει πεπτήσθαι, παλ ώς φασι διακοσίων ταλάντων ετιμήσατο αύτου ὁ πάππος. — κεχρημένος, hat seine Dienste oft in Anspruch genommen. — αὐτοῦ von δυνάμεως

^{5.} δοςυβοῦντας, gaben ihren Unwillen durch Lärm zu erkennen, wie in athen. Gerichtshöfen üblich. — διδόντος, habe geben wollen, anwie in athen. Gerichtshösen üblich. — διδόντος, habe geben wollen, angeboten. — την πενίαν, die Armut auf die K. bei seinem Anerbieten hingewiesen; bei πλοδτον kann der Artikel eher sehlen, indem A. dessen Größe nicht berücksichtigt. — πλοότφ μέν γὰς, der Infin. ist für die Fortsetzung der obliquen Rede üblicher (Krüger 65, 11, 6). "Mit Reichtum gut fertig zu werden ist leicht: dagegen schwer mit Armut ehrenvoll zu bestehen." — εὖ τε καl κακ., ebenso gut Viele gut wie Viele schlecht. γενναίως φέρειν mit Würde tragen. — ἐντυχεῖν tressen, sinden. 6. μὲν οὖν zu 1, 5. — προσμαςτ. τινι bestätigend bezeugen (so Spät.; att. προσμ. noch dazu bezeugen). — Δίσχίνης] wohl in dem Dialoge Kallias. — Πλάτων δὲ, Gorgias 526B; vgl. 519B: ἄνεν γὰς σωφςοσόνης και δικαιοσύνης λιμένων και νεωρίων και τειχῶν και φόρων και τοιούτων φιναριῶν (nichtsagende Dinge) ἐμπεκιληνικοι τὴν πόλιν. — δοπούντων gehalten werden. — ἄξιον λόγον achtungswert (ἐλλόγιμος Platon). — ἀποφαίνει zu 1, 4. — πρὸς άρετήν, indem ihm die T. Endzweck war. 7. αὐτοῦ τὰ πρὸς Θεμιστ., von ihm das Benehmen, sein Benehmen

κλέα τῆς ἐπιεικείας σημεία. χοησάμενος γὰο αὐτῷ παρὰ πᾶσαν όμοῦ τὴν πολιτείαν ἐχθοῷ καὶ δι' ἐκείνον ἐξοστρακισθείς, ἐπεὶ τὴν αὐτὴν λαβὴν παρέσχεν ὁ ἀνὴρ ἐν αἰτίᾳ γενόμενος πρὸς τὴν πόλιν, οὐκ ἐμνησικάκησεν, ἀλλ' Αλκμέωνος καὶ Κίμωνος καὶ πολλῶν ἄλλων ἐλαυνόντων καὶ κατηγορούντων, μόνος 'Αριστείδης οὕτ' ἔπραξεν οὕτ' εἶπέ τι φαῦλον, οὐδ' ἀπέλαυσεν ἐχθροῦ δυστυχοῦντος, ὥσπερ οὐδ' εὐημεροῦντι πρότερον ἐφθόνησε.

ΧΧ VI. Τελευτήσαι δὲ 'Αριστείδην οι μὲν ἐν Πόντφ φασίν, ἐκπλεύσαντα πράξεων ἕνεκα δημοσίων, οι δ' 'Αθήνησι γήρα, τιμώμενον καὶ θαυμαζόμενον ὑπὸ τῶν πολιτῶν. Κρατερὸς δ' ὁ Μακεδὼν τοιαῦτά τινα περὶ τῆς τελευτῆς τοῦ ἀνδρὸς εἰρηκε. μετὰ γὰρ τὴν Θεμιστοκλέους φυγήν φησιν ῶσπερ ἐξυβρίσαντα τὸν δῆμον ἀναφῦσαι πλῆθος συκοφαντῶν, οὶ τοὺς ἀρίστους καὶ δυνατωτάτους ἄνδρας διώκοντες ὑπέβαλλον τῷ φθόνῳ τῶν πολλῶν, ἐπαιρομένων ὑπ' εὐτυχίας καὶ δυνάμεως. ἐν τούτοις καὶ 'Αριστείδην ἀλῶναι δωροδοκίας, Διοφάντου τοῦ 'Αμφιτροπήθεν κατηγοροῦντος, ὡς, ὅτε τοὺς φόρους ἔταττε, παρὰ τῶν Ἰώνων χρήματα λαβόντος ἐκτείσαι δ' οὐκ ἔχοντα τὴν καταδίκην πεντήκοντα μνῶν οὖσαν, ἐκπλεῦσαι καὶ περὶ τὴν Ἰωνίαν ἀποθανείν. τούτων δὲ οὐδὲν ἔγγραφον ὁ Κρατερὸς τεκμήριον παρέσχηκεν, οὕτε δίκην οὕτε ψήφισμα,

gegen. — ἐπιείπεια Billigkeit, Mässigung in der Feindschaft. — χοῆσθαι ἐχθοῷ zum Feinde haben. — παρὰ πᾶσαν vgl. 3, 3. — ὁμοῦ bei πᾶς und überh. bei Zahlbegriffen fere, Them. 7, 2 σύμπαντας ὁμοῦ τι. — τὴν αὐτὴν λαβὴν παρέχειν vom Ringen entlehnte Metapher, Gelegenheit zur Vergeltung geben. — ἐν αἰτία γενόμενος πρὸς, beim Volke wegen eines Verbrechens gegen dasselbe angeklagt. Über die Anklage gegen Th. (wegen Einverständnisses mit den Persern) s. Them. 23. — Alkmeons Sohn Leobotes als Ankläger genannt Them. 23, 1. — ἐλαύνειν anseinden, verfolgen. — ἀπέλανσεν machte sich zu Nutze. wie § 4.

verfolgen. — ἀπέλανσεν machte sich zu Nutze, wie § 4.

XXVI. Aristeides' letzte Schicksale. — 1. Πόντος wie Ἑλλήσοντος auch das anliegende Land bezeichnend. — τοιαθτά τινα, τινα bezeichnet die Wiedergabe als nicht gerade wörtlich genau. — ὅσπερ ἔξυβρ., es schien als sei der Demos durch das viele Glück übermütig geworden, so zahlreich wurden die Prozesse angesehener Männer. — συποφάντης, in Athen sehr zahlreiche Menschenklasse, die aus Anklagen, wahren und falschen, ein gewinnreiches Gewerbe machte. — ὑπέβαλλον 7.8. — ἐπαιροιμένων 3.3

ναιτεί υπα ταιστική, επι χουπιπτούστος, - έπαιρομένων 3, 3.
2. έν τούτοις, als einer von diesen. — άλῶναι zu 4, 1. — Άμφιτροπή Demos der Antiochis. — ἐπτείσαι] die richtige Schreibung τίνω ἔτεισα ἐτείσθην u. s. w. (nur Präs.ί). — παταδίκη (Strafurteil) Geldstrafe. — περί την Ἰωνίαν zu 11, 4. — ἔγγραφον urkundlich. — δίκην hier für καταδίκην, Strafurteil; ψήφισμα, das die Versetzung in Anklage anord-

καίπερ είωθως έπιεικώς γράφειν τὰ τοιαῦτα καὶ παρατίθεσθαι τοὺς Ιστοροῦντας. οἱ δ' ἄλλοι πάντες, ὡς ἔπος εἰπεὶν, ὅσοι 3 τὰ πλημμεληθέντα τῷ δήμῷ περὶ τοὺς στρατηγοὺς διεξίασι, τὴν μὲν Θεμιστοκλέους φυγὴν καὶ τὰ Μιλτιάδου δεσμὰ καὶ τὴν Περικλέους ζημίαν καὶ τὸν Πάχητος ἐν τῷ δικαστηρίῷ θάνατον, ἀνελόντος ἑαυτὸν ἐπὶ τοῦ βήματος, ὡς ἡλίσκετο, καὶ πολλὰ τοιαῦτα συνάγουσι καὶ θρυλοῦσιν, 'Αριστείδου δὲ τὸν μὲν ἐξοστρακισμὸν παρατίθενται, καταδίκης δὲ τοιαύτης οὐδαμοῦ μνημονεύουσι.

ΧΧΥΠ. καὶ μέντοι καὶ τάφος ἐστὶν αὐτοῦ Φαληφοί δεικνύμενος, δν φασι κατασκευάσαι τὴν πόλιν αὐτῷ μηδ' ἐντάφια καταλιπόντι. καὶ τὰς μὲν θυγατέφας Ιστοφοῦσιν ἐκ τοῦ πρυτανείου τοις νυμφίοις ἐκδοθῆναι δημοσία, τῆς πόλεως τὸν γάμον ἐγγυώσης καὶ προϊκα τρισχιλίας δραχμὰς ἑκατέρα ψηφισαμένης, Δυσιμάχῷ δὲ τῷ υίῷ μνᾶς μὲν ἑκατὸν ἀργυρίου καὶ

nete; es wurde nach der Verurteilung, mit der καταδ. zusammen, eingegraben und aufgestellt. — ἐπιεικῶς γράφειν τὰ τοιαῦτα, in genügendem Maße (ausführlich) solche Dinge (Psephismen etc.) mitzuteilen. S. Einl. — παρατίθεσθαι anführen, außer den Urkunden auch die Historiker.

^{3. &}amp;ς ἐπος εἰπεῖν (auch ὡς εἰπεῖν) so zu sagen, d. h. ziemlich, ungefähr. Plut. hat nicht gerade alle Stellen der Art eingesehen. — διεξίασι würde att. Futurbedeutung haben, so daß hier διεξέρχονται stehen mūſste. — Μιλτιάδον, Her. 6, 136. — την Περικλ. ζημίαν (Geldbuſse) s. Per. 35, 3. — Paches Eroberer von Mytilene 427; vgl. Nic. 6. Er soll (nach Anthol. Pal. 7, 614) für zwei schöne mytilenäische Frauen, Lamaxis und Hellanis, eine Leidenschaft gefaſst, und um sich in ihren Besitz zu setzen, ihre Männer getötet haben; worauf jene nach Athen gingen und ihn bei seiner Rechenschaftsablage verklagten. — ὡς ἡλίστενο, als es klar war, daſs man ihn verurteilen wūrde; ἀλ. nicht sowohl der Akt der Verurteilung, als das Unterliegen im Prozeſs.

XXVII. Begräbnis und Nachkommenschaft. — 1. παὶ μέντοι

XXVII. Begrābnis und Nachkommenschaft. — 1. καὶ μέντοι καὶ ferner aber auch; neues Argument gegen Krateros. — Φεληφοί] nach Demetrios Phal. (1, 1) war dies Grundstück A.s Eigentum; dagegen spricht schon Demosth. 23, 209 von seinem Begrābnis auf Staatskosten, und zwar ebenfalls zum Beleg seiner Armut. — ἐντάφια Τοtenschmuck und überhaupt, was zum Begrābnis gehört, Σόγκο. 3 ταφήν. — τὰς μὲν θυγατέρας, so schon Aischin. 3, 258. Der Staat tritt ganz an die Stelle des Vaters oder überhaupt des κόριος der Mādchen (zu Them. 32, 1), und der Staatsherd, das Prytaneion, an die des väterlichen Hauses; von dort aus werden sie verheiratet (ἐκδίδοσθαι), und der Staat verlobt sie (ἐγγυὰ, welche Form zu einer rechtsgültigen Ehe wesentlich war und durch den κόριος vollzogen wurde) und zahlt die Mitgift. 3000 Drachmen (= ½ Talent) war übrigens eine ganz bescheidene Mitgift (Boeckh Staatsh. I² 666). — Λυσίμαζφ, der (ālteste) Sohn hat den Namen des Großvaters, wie üblich, Dem. 39, 27: ἀξιοῖ ὡς πρεσβύτερος ὧν τοδυρι ἔχειν τοῦ πρὸς πατρὸς πάππου. Über die Dotierung des Lys. s. Dem. Lept. 115: ἐκατὸν μὲν ἐν Εὐβοία πλέθρα γῆς πεφυτευμένης (mit Wein-

γης τοσαύτα πλέθρα πεφυτευμένης έδωκεν δ δημος, άλλας δε δραγμάς τέσσαρας είς ημέραν έκάστην απέταξεν, Αλκιβιάδου 2 τὸ ψήφισμα γράψαντος. ἔτι δε Αυσιμάχου θυγατέρα Πολυκρίτην ἀπολιπόντος, ὡς Καλλισθένης φησί, καὶ ταύτη σίτησιν δσην καὶ τοῖς 'Ολυμπιονίκαις δ δημος έψηφίσατο. Δημήτριος δ' δ Φαληρεύς καὶ Ίερώνυμος δ 'Ρόδιος καὶ 'Αριστόξενος δ μουσικός καὶ Αριστοτέλης (εί δή τό γε Περὶ εὐγενείας βιβλίον έν τοις γνησίοις Αριστοτέλους θετέον) ιστορούσι Μυρτώ θυγατριδήν Αριστείδου Σωκράτει τῷ σοφῷ συνοικήσαι, γυναϊκα μεν ετέραν εχοντι, ταύτην δ' άναλαβόντι χηρεύουσαν διά πενίαν καὶ τῶν ἀναγκαίων ἐνδεομένην. πρὸς μὲν οὖν τούτους 3 ίκανῶς ὁ Παναίτιος ἐν τοῖς περί Σωκράτους ἀντείρηκεν. ὁ δὲ Φαληρεύς έν τῷ Σωκράτει φησί μνημονεύειν Αριστείδου θυγατοιδούν εὖ μάλα πένητα Λυσίμαχον, δς έαυτὸν μὲν ἐχ πινακίου τινός δνειροκριτικού παρά το Ίακχείον λεγόμενον καθεζόμενος έβοσκε, τη δε μητρί και τη ταύτης άδελφη ψήφισμα γράψας έπεισε τὸν δημον τροφην διδόναι τριώβολον έκάστης ήμέρας αὐτὸς μέντοι νομοθετῶν ἀντὶ τριωβόλου 4 δραχμήν έκατέρα τάξαι των γυναικών. και οὐδέν έστι θαυ-

stöcken und Oliven bestanden, das Plethron als Flächenmaß 10000 □'), ἐπατὸν δὲ ψιλῆς (Saatland), ἔτι δ' ἀργυρίου μνᾶς ἐπατὸν καὶ τέτταρας τῆς ἡμέρας δραχμάς· καὶ τούτων ψήφισμα ἔστιν Άλκιβιάδου, ἐν ῷ ταῦτα γέγραπται. Mit Euboeas Abfall (411) ging auch diese Schenkung verloren. — ἀποτάττειν anweisen.

^{2.} δσην καὶ τοῖς δλυμπιονίκαις, d. h. die Speisung im Prytaneum; in δσην st. ἢν kann liegen, daſs Polykrite nur etwas entsprechendes erhielt, da das Speisen der Frau im Ratshause unter Männern der attischen Sitte nicht entsprach. δσην καί, bei Vergleichungen wird das καὶ gewöhnlich auch in dem relativen Satze noch zugefügt, Krüger 69, 32, 13. — εἰ δὴ wenn ja, mit Ausdruck des Zweifels (14, 2). τό γε περὶ etwa "auch die Schrift". Die verlorene Schrift π. εδγ. wird auch von Neueren als unecht angenommen. — συνοινήσαι Gemahlin geworden sei. — ἀναλαμβάνειν zu sich nehmen. — Über Sokrates' angebliche Bigamie (nicht alle sagten übrigens, daſs S. Myrto und Xanthippe zugleich gehabt) Diog. Laert. 2, 5, 10.

^{3.} ὁ Φαληρεός, Demetrios. — Φυγατριδοῦν] chronologisch klärlich unmöglich, obwohl es bei Plut. auch im folgenden so aussieht, als wäre wirklich von den beiden T. des Ar. (ob. 1) die Rede. — εδ μάλα recht sehr. — πιναπίου δυειροπριτιποῦ Traumtafel. Solche Traumdeuter saßen am Iacchostempel und deuteten für ein Geringes (2 Obolen bei Aristoph. Wespen 52) nach ihrem Buche die Träume. Σύγπρ. 3 von derselben Sache ἀγυρτιπὸς πίναξ (νου ἀγύρτης, der herumziehende Gaukler), wodurch die geringe Achtung, in der naturgemäß ein solches Gewerbe stand, ausgedrückt wird. — νομοθετῶν, Dem. war Gesetzgeber und Regent Athens unter Kassandros 317—307.

μαστον ούτω φροντίσαι των έν άστει τον δήμον, όπου θυγατριδήν 'Αριστογείτονος έν Αήμνω πυθόμενοι ταπεινά πράττειν άνδρος άπορούσαν διά πενίαν κατήγαγον 'Αθήναζε, και συνοικίσαντες άνδρι των εύ γεγονότων το Ποταμοί χωρίον είς φερνήν έπέδωκαν. ής φιλανθρωπίας και χρηστότητος έτι πολλά και καθ' ήμας ή πόλις έκφέρουσα δείγματα θαυμάζεται και ζηλούται δικαίως.

^{4.} τῶν ἐν ἄστει der in Athen lebenden Nachkommen verdienter Männer. — ὅπου zu 1, 5. — ᾿Αριστογείτονος, des Tyrannenmörders, dessen Nachkommen wie die des Harmodios die höchsten Ehren genossen. Ist δυγατριδήν streng zu fassen, so fällt dies um 460. — Λήμνφ, seit Miltiades athenisch und von athen. Bürgern bewohnt. — ταπεινὰ πράττειν in dürftiger Lage sein. — εδ γεγονότες (Th. 1, 2) Männer von edler Familie. — Ποταμός Demos der Leontis. — πρηστότης Gütigkeit, vgl. über den Unterschied von διπαιοσύνη Cato Mai. 5. Es wird dies auch sonst als Charakterzug des athen. Volkes angeführt und durch manche der Stadt eigenthümliche Einrichtungen belegt. — δείγμα ἐκφέρειν eig. eine Probe von der Ware hervorbringen.

ΜΑΡΚΟΣ ΚΑΤΩΝ.

Ι. Μάρχω δε Κάτωνί φασιν άπο Τούσκλου το γένσς είναι. δίαιταν δὲ καὶ βίον ἔχειν πρὸ τῶν στρατειῶν καὶ τῆς πολιτείας έν χωρίοις πατρώσις περί Σαβίνους. τών δε προγόνων παντάπασιν άγνώστων γεγονέναι δοκούντων αὐτὸς ὁ Κάτων καὶ τον πατέρα Μάρκον ώς άγαθον άνδρα καί στρατιωτικόν έπαινεί, και Κάτωνα του πρόπαππου άριστείων πολλάκις τυχείν φησι καὶ πέντε πολεμιστάς ἵππους έν μάχαις ἀποβαλόντα τὴν 2 τιμήν ἀπολαβείν έκ τοῦ δημοσίου δι' ἀνδραγαθίαν. εἰωθότων δε των Ρωμαίων τούς άπο γένους μεν δόξαν ούκ έχοντας, άρχομένους δε γνωρίζεσθαι δι' αύτων, καινούς προσαγορεύειν άνθρώπους, ώσπερ καὶ τὸν Κάτωνα προσηγόρευον, αὐτὸς έλεγε καινός είναι πρός άρχην και δόξαν, έργοις δε προγόνων και άρεταις παμπάλαιος. έχαλειτο δε τῷ τρίτῷ τῶν ὀνομάτων πρότερον οὐ Κάτων, ἀλλὰ Πρίσκος, ὕστερον δὲ τὸν Κάτωνα της δυνάμεως έπώνυμον έσχε 'Ρωμαΐοι γάρ τον έμπειρον κά-

I. Herkunft und früheste Thätigkeit. - Nepos Cat. 1, 1: M. Cato, ortus municipio Tusculo, adulescentulus priusquam honoribus operam daret (πολιτεία, politische Bethätigung) versatus est in Sabinis (περί Σ., zu Arist. 11, 4), quod ibi heredium a patre relictum habebat. — Τούσκλου] in -ŭlus und -ŭlum wird das (schwach gesprochene) ŭ von den

Tούσκλον] in -ŭlus und -ŭlum wird das (schwach gesprochene) ŭ von den Griechen weggelassen (Λέντλος, Κάτλος u. s. w.). — δοκούντων, waren nach sonst allgemeiner Ansicht (Gegens. Cato's Angabe). — Μᾶρκον, die Länge des a in Marcus steht durch Inschriften fest. — ἀριστεία, d. i. armillae, torques, coronae. — ἐκ τοῦ δημοσίον, seit der Zeit des Camillus dienten die römischen Reiter equo privato, Livius 5, 7.

2. γνωρίζεοθαι, richtiger die welche zuerst aus ihrer Familie ein curulisches Amt bekleideten. — πρὸς ἀρχήν, in Bezug auf Ämter. — Ποίσκος, vielmehr nannten ihn die Späteren so, zur Unterscheidung und wegen seiner altväterischen Strenge. Die Länge des i in priscus beweisen die Inschriften. — τὸν Κάτωνα, vollst. τὸ ὅνομα τὸν Κ., wie Aristid. 6, 1 τὴν προσηγορίαν τὸν Δίκαιον. — ἐπάννμον Subst. — ἐνωνονύμον und ἐπωννμία, der von etwas hergeleitete Name. — catus urspr. νύμιον und ἐπωνυμία, der von etwas hergeleitete Name. — catus urspr. sabinisch = acutus, dann wie dieses aufs Geistige übertragen. Cic. Lael. 2, 6 von Cato: quia multarum rerum usum habebat . . quasi cognomen iam habebat in senectute Sapientis.

KATQN.

61

τον όνομάζουσιν. ἡν δὲ τὸ μὲν εἶδος ὑπόπυρρος καὶ γλαυκός, 3 ὡς ὁ ποιήσας τὸ ἐπιγραμμάτιον οὐκ εὐμενῶς παρεμφαίνει·

πυρρόν, πανδακέτην, γλαυκόμματον, ούδε θανόντα Πόρκιον είς άϊδην Φερσεφόνη δέχεται.

την δε του σώματος έξιν αὐτουργία καὶ διαίτη σώφρονι καὶ στρατείαις απ' άρχης συντρόφου γεγονότος πάνυ χρηστικήν είγε, καί πρός ίσγύν καί πρός ύγίειαν όμαλως συνεστωσαν. τὸν δὲ λόγον, ῶσπερ δεύτερον σῶμα καὶ τῶν καλῶν, οὐ μόνον 4 των άναγκαίων δργανον άνδρί μή ταπεινώς βιωσομένω μηδ' άπράκτως, έξηρτύετο καὶ παρεσκεύαζεν έν ταῖς περιοικίσι κώμαις καὶ τοῖς πολιγνίοις, έκάστοτε συνδικῶν τοῖς δεομένοις, καὶ πρώτον μεν άγωνιστής είναι δοκών πρόθυμος, είτα και ρήτωρ ίκανός. Εκ δε τούτου μᾶλλον ἀεί τοις χρωμένοις κατεφαίνετο βάρος τι καλ φρόνημα περλ αὐτὸν ήθους, πραγμάτων μεγάλων καλ πολιτείας δεόμενον ήγεμονικής. οὐ γάρ μόνον, ὡς ἔοικε, 5 μισθαρνίας καθαρόν έαυτον έπλ τας δίκας καλ τούς αγώνας παρείγεν, άλλ' οὐδε τὴν δόξαν ώς μέγιστον άγαπων έφαίνετο την ἀπὸ τῶν τοιούτων ἀγώνων, πολὸ δὲ μᾶλλον ἐν ταῖς μάγαις ταίς πρός τούς πολεμίους καὶ ταίς στρατείαις βουλόμενος εὐδοκιμεῖν ἔτι μειράκιον ὢν τραυμάτων τὸ σῶμα μεστὸν έναντίων είγε. φησί γαρ αὐτὸς έπτακαίδεκα γεγονώς έτη τὴν πρώτην στρατεύσασθαι στρατείαν, περί δυ Αννίβας χρόνον εύτυ-

^{3.} ὁπόπνορος rötlich, auf die Haare, wie γλαυπός (grünlich, mit stechendem Blick) = γλαυπόμματος. — ἐπιγραμμάτιον fingierte Grabschrift. Das Ep. war schon zu Catos Zeit, unabhängig von praktischem Gebrauche für Inschriften, eine beliebte Dichtungsart. — αὐτουργία, Gegensatz die Verrichtung der Arbeit durch Sklaven. — συντρόφου = gewohnt an. — ὁμαλῶς συνεσι., gleichmäßig (gut) eingerichtet. Liv. 39, 40 von C.: ferrei prope corporis animique.

^{4.} ὅσπες δεύτερον σῶμα mochte C.s eigner Ausdruck sein. — παλῶν Gegens. ἀναγπαίων wie Arist. 24, 4. Nicht bloß zum Notwendigen, sondern auch zu großen und rühmlichen Vollbringungen kann die Rede dienen. — περιοικίσι, um Rom herum, vgl. die περίοικοι in Lakonien. πώμη conciliabulum, πολίχνιον municipium. — συνδικῶν, als advocatus und patronus. — ἀγωνιστής πρόθυμος, der Eifer und die contentio zeigte sich eher als die Tüchtigkeit und Beredsamkeit. — ἐπ τούτου dem είτα entsprechend. — χρῆσθαι verkehren. — βάρος gravitas (vgl. ἐμβριθὲς φρόνημα Per. 4, 4); φρόνημα hoher Sinn. — πολιτ. ἡγεμονική, leitende Thātigkeit im Staate.

^{5.} ὡς ἔοιπεν Arist. 3, 3. — ἀγών Prozess. — πολύ μᾶλλον zu βουλόμενος εὐδοπιμεῖν; der Satz anakoluthisch, indem das zweite Glied der Antithese sich selbständig weiter entwickelt. — τραύματα ἐναντία adversa. — ἐπταπαίδεπα, so Nepos 1, 2. Cato geboren 234; also 217. — ἐπέφλεγε, Vergleich mit einem weit und breit verheerenden Brande.

6 χῶν ἐπέφλεγε τὴν Ἰταλίαν. παρεῖχε δ' αύτὸν ἐν ταῖς μάχαις τῆ μὲν χειρὶ πλήκτην, τῷ δὲ ποδὶ μόνιμον καὶ βέβαιον, γαῦρον δὲ τῷ προσώπῳ. λόγου δ' ἀπειλῆ καὶ τραχύτητι φωνῆς πρὸς τοὺς πολεμίους ἐχρῆτο, ὀρθῶς καὶ διανοούμενος καὶ διδάσκων, ὅτι πολλάκις τὰ τοιαῦτα τοῦ ξίφους μᾶλλον καταπλήττεται τὸν ἐναντίον. ἐν δὲ ταῖς πορείαις αὐτὸς ἐβάδιζε φέρων τὰ ὅπλα, καὶ θεράπων εἶς εἴπετο τὰ πρὸς τὴν δίαιταν αὐτῷ κομίζων, ῷ λέγεται μηδέποτε δυσκολᾶναι μηδὲ μέμψασθαι παραθέντος ἄριστον ἢ δεἴπνον, ἀλλὰ καὶ συλλαμβάνειν αὐτὸς τὰ πλεῖστα καὶ συμπαρασκευάζειν ἀπὸ τῶν στρατιωτικῶν γενόμενος ἔργων. ὕδωρ δ' ἔπινεν ἐπὶ στρατείας, πλὴν εἴ ποτε διψήσας περιφλεγῶς ὅξος αἰτήσειεν ἢ τῆς ἰσχύος ἐνδιδούσης ἐπιλάβοι μικρὸν οἰνάριον.

ΙΙ. Ἡν δὲ πλησίον αὐτοῦ τῶν ἀγοῶν ἡ γενομένη Μανίου Κουρίου τοῦ τρὶς θριαμβεύσαντος ἔπαυλις. ἐπὶ ταύτην συνεχῶς βαδίζων καὶ θεώμενος τοῦ τε χωρίου τὴν μικρότητα καὶ τῆς οἰκήσεως τὸ λιτόν, ἔννοιαν ἐλάμβανε τοῦ ἀνδρός, ὅτι Ῥωμαίων μέγιστος γενόμενος καὶ τὰ μαχιμώτατα τῶν ἐθνῶν ὑπαγαγόμενος καὶ Πύρρον ἐξελάσας τῆς Ἰταλίας, τοῦτο τὸ χωρίδιον αὐτὸς ἔσκαπτε καὶ ταύτην τὴν ἔπαυλιν ἄκει μετὰ τρεῖς θριάμβους. ἐνταῦθα πρὸς ἐσχάρα καθήμενον αὐτὸν ἕψοντα γογγυλίδας εὐρόντες οἱ Σαυνιτῶν πρέσβεις ἐδίδοσαν πολὸ χρυσίου ὁ δ᾽ ἀπεπέμψατο, φήσας οὐδὲν χρυσίου δεῖν ὧ δεῖπνον ἀρκεῖ τοιοῦτον, αὐτῷ μέντοι τοῦ χρυσίον ἔχειν κάλλιον εἶναι τὸ νιπᾶν τοὺς ἔχοντας. ταῦθ᾽ ὁ Κάτων ἐνθυμούμενος ἀπήει, καὶ τὸν αὐτοῦ πάλιν οἶκον ἐφορῶν καὶ χωρία καὶ θεράποντας καὶ

^{6.} παρείτε δέ, sicher aus C. selbst, vgl. 9, 8 und unten διδάσκων. Es gab von C. eine Schrift de re militari. — ὅτι πολλάμες] vgl. Coriol. 8. Mor. 199 B. — αὐτός zu φέρων. — γενόμενος ἀπὸ, sobald er Muſse hatte von. — ὅξος posca, das aus Essig und Wasser gemischte Getränk des gemeinen Soldaten. — ἐπιλάβοι, zum Wasser. — οἰνάριον geringer Wein. II. Bilde nde Einflüsse auf Charakter und Geist. — 1. Cic. Cat. M. 16, 55: cuius (M'. Curiì) quidem ego villam (ἔπανλις) contemplans — abest enim non longe a me — admirari satis non possum vel hominis ipsius continentiam vel temporum disciplinam. Curio ad focum sedenti magnum auri pondus Samnites quum attulissent, repudiati sunt. Non enim aurum habere praeclarum sibi videri dixit, sed iis, qui haberent aurum, imperare. — ἔννοιαν ἐλάμβανε τοῦ ἀνδοξα = ἐνενδει περὶ τοῦ ἀ. — χωρίδιον Dem. zu χωρίον. — ἐνταῦθα, Übergang in die direkte Form der Wiedergabe. — Σαννίται die griech. Namensform für Samnites. — ἐδίδοσαν vom conatus, boten. — ἀπεπέμψατο wies ab. — μέντοι setzt der vorhergehenden allgemeinen Behauptung das überdies bei C. selbst

KATQN. 63

δίαιταν, ἐπέτεινε τὴν αὐτουργίαν καὶ περιέκοπτε τὴν πολυτέλειαν. Φαβίου δε Μαξίμου την Ταραντίνων πόλιν ελόντος, 2 έτυγε μέν δ Κάτων στρατευόμενος ύπ' αὐτῷ κομιδῆ μειράκιον ών, Νεάργω δέ τινι των Πυθαγορικών ξένω χρησάμενος, έσπούδασε των λόγων μεταλαβείν. ἀκούσας δε ταῦτα διαλεγομένου τοῦ ἀνδρός, οἶς κέχρηται καὶ Πλάτων, την μεν ήδονην ἀκοκαλών μέγιστον κακού δέλεαρ, συμφοράν δε τη ψυχη το σώμα πρώτην, λύσιν δε καλ καθαρμόν οξς μάλιστα χωρίζει καλ άφίστησιν αύτην των περί το σωμα παθημάτων λογισμοίς, έτι μαλλον ηγάπησε τὸ λιτὸν καὶ την έγκράτειαν. άλλως δὲ παι- 3 δείας Έλληνικής όψιμαθής γενέσθαι λέγεται, καὶ πόροω παντάπασιν ήλικίας έληλακὸς Ελληνικά βιβλία λαβών είς χείρας βραχέα μεν ἀπὸ Θουκυδίδου, πλείονα δ' ἀπὸ Δημοσθένους είς τὸ όητορικὸν ἀφεληθηναι. τὰ μέντοι συγγράμματα καὶ δόγμασιν Ελληνικοίς και ιστορίαις έπιεικώς διαπεποίκιλται και μεθηρμηνευμένα πολλά κατά λέξιν έν τοῖς ἀποφθέγμασι καὶ ταῖς γνωμολογίαις τέταπται.

ΙΙΙ. Την δέ τις άνηρ εὐπατρίδης μεν έν τοις μάλιστα Ρω-

Stattfindende entgegen. — Entreiver eig. von der Saite, noch mehr anspannen; daher steigern. — περικόπτειν Bild vom Beschneiden des Baumes.

Φαβίου, i. J. 209. — στρατευόμενος ὑπ' αὐτῷ, Cic. Cat. Mai.
 tum eo (Fabio) quartum consule adulescentulus miles Capuam profectus sum (214) quintoque anno post ad Tarentum. πομιδή μειο. palst hier nicht ganz. — Νεάοχω, Cic. ebend. 12, 41: haec cum C. Pontio Samnite (dem Vater des Feldherrn)... locutum Archytam Nearchus Tarentinus hospes noster, qui in amicitia populi Romani permanserat, se a maioribus natu accepisse dicebat, quum quidem ei sermoni interfuisset Plato Atheniensis. — ξένφ χοησάμ., hatte von früher her gastfreundliche Beziehungen mit ihm. — λόγων, die pythag. Lehre. — Πλάτων, Timae. 69 D ἡδονὴν μέγιστον κακοῦ δέλεαρ. — ἀποκαλεῖν verächtlich nennen. Vgl. Cic. l. c. 39: nullam capitaliorem pestem quam voluptalem corrections and constant acceptants. poris hominibus a natura datam. — ols . λογισμοῖς zu Arist. 12, 2; hier ist λογισμοῖς gewichtig ganz ans Ende gestellt. Vgl. Plat. Phaed. c. 10 ff.

^{3.} ὀφιμαθής, so lässt ihn Cic. 8, 26 sagen: litteras Graecas senex didici. — $\pi \delta \rho \rho \omega$ ήλικίας έλ., longe aetate provectus. — $\beta \rho \alpha \chi \epsilon \alpha = \delta \lambda i \gamma \alpha$. didici. — πόροφ ήλικίας έλ., longe actate provectus. — ροαχεα = οιιγα. — είς τὸ όητος., für die Beredsamkeit. — τὰ μέντοι, was man in seinen Schriften sieht, wird der Überlieferung (λέγεται) entgegengesetzt. Cato schrieb erst in höherem Alter, c. 25. — ἐπιειπῶς Arist. 26, 2. — πατὰ λέξιν wörtlich. — ἀποφθέγμασι, den gesammelten Denksprüchen und Sentenzen des C., s. Einl. Zur Sache vgl. c. 8, 2.

III. Erste politische Thätigkeit. — 1. ἐν τοῖς μάλιστα scil. εὐπατρίδαις; die Formel ἐν τοῖς ist aber erstarrt und findet sich auch hai Feminisch und vor dem Superl eines Adiactivs. ἡ στάσις ἐν τοῖς

bei Femininen und vor dem Superl. eines Adjectivs: ή στάσις έν τοῖς πρώτη έγένετο Thuk. Die gens Valeria begegnet unter den patricischen

μαίων καλ δυνατός, άρετην δε φυομένην μεν αίσθάνεσθαι δεινός, εύμενης δε και δρέψαι και προαγαγείν είς δόξαν, Οὐαλέριος Φλάκκος. ούτος είχεν δμορούντα χωρία τοῖς Κάτωνος. πυθόμενος δε την αὐτουργίαν και δίαιταν αὐτοῦ παρά τῶν οίκετων, καὶ θαυμάσας έξηγουμένων, ὅτι πρωΐ μὲν εἰς ἀγορὰν βαδίζει καὶ παρίσταται τοῖς δεομένοις, ἐπανελθὼν δ' εἰς τὸ χωρίον, αν μεν ή χειμών, έξωμίδα λαβών, θέρους δε γυμνός, έργασάμενος μετά των οίχετων έσθίει τὸν αὐτὸν ἄρτον δμοῦ καθήμενος καὶ πίνει τὸν αὐτὸν οἶνον, ἄλλην τε πολλὴν ἐπιείκειαν αύτοῦ καὶ μετριότητα καί τινας καὶ λόγους ἀποφθεγματικούς διαμνημονευόντων, έκέλευσε κληθήναι πρός το δεΐπνον. 2 έκ δε τούτου χρώμενος και κατανοών ήμερον και άστεζον ήθος. ώσπερ φυτον άσκήσεως και χώρας έπιφανούς δεόμενον, προετρέψατο καὶ συνέπεισεν αψασθαι της έν 'Ρώμη πολιτείας. κατελθών οὖν εὐθὺς τοὺς μεν αὐτὸς έκτᾶτο θαυμαστάς καλ φίλους διὰ τῶν συνηγοριῶν, πολλὴν δὲ τοῦ Οὐαλερίου τιμὴν καὶ δύναμιν αὐτῷ προστιθέντος, γιλιαργίας ἔτυχε πρῶτον, εἶτα έταμίευσεν. έχ τούτου δε λαμπρός ων ήδη και περιφανής αύτω τῷ Οὐαλερίῳ περὶ τὰς μεγίστας συνεξέδραμεν ἀρχάς, ὕπατός τε 3 μετ' έκείνου καὶ πάλιν τιμητής γενόμενος. των δὲ πρεσβυτέρων πολιτών Μαξίμω Φαβίω προσένειμεν έαυτόν, ενδοξοτάτω μεν όντι καλ μεγίστην έχοντι δύναμιν, μαλλον δε τον τρόπον αὐτοῦ

gentes schon in der ersten Zeit der Republik. — δεινός tüchtig, fähig. — εὐμενης δέ, die Antithese gewissermaßen chiastisch gebaut. — οἰπετῶν, des Cato. — ἐξωμίς tunica substricta et brevis citra umerum desinens (Gell. 7, 12), Gegens. χειφιδωνός manuleata. — γυμνός im einfachen Schurz, wie λαβῶν nur zu ἐφγασάμενος. Nudus ara, sere nudus, Verg. Georg. 1, 299, d. i. zur heißen Jahreszeit, wo der gemeine Landmann die Tunika abzulegen pflegte. — ἐπιείπεια und μετφιότης oft ziemlich — ἀφετή. — παὶ . . . παί und auch.

^{2.} Nepos 1, 2: inde hortatu L. Valerii Flacci, quem in consulatu censuraque habuit collegam, ut M. Perpenna censorius narrare solitus est, Romam demigravit in foroque esse coepit. — ἀστείος eig. und klassisch — urbanus, später mehr allg. — ἀγαθός. Them. 5, 4. — πατέρχεσθαι vom Lande in die Stadt kommen, ebenso πατιέναι Timol. 5. — χιλιαρχίας, Nepos 1, 2: Q. Fabio M. Claudio coss. (214) tribunus militum in Sicilia fuit; aber Cicero Cat. M. 4, 10: cum eo (Fabio) quartum consule (d. i. eben 214) adulescentulus miles ad Capuam profectus sum. Die tribuni militum wurden jährlich durch Volkswahl bestellt. — ἐταμίενοςν, nach Nepos 1, 4 im J. 205; nach Cic. l. c. und Liv. 29, 25 im J. 204. — σννεξέθραμεν, das Bild von zugleich das Ziel erreichenden Wettläufern, pariter excurrere. — ὅπατος 195, τιμητής 184.

rere. — ὅπατος 195, τιμητής 184. 3. Cicero C. M. 4, 10: ego Q. Maximum . . . senem adulescens ita dilexi, ut aequalem. Erat enim in illo viro comitate condita gravitas, nec

καλ του βίου ώς κάλλιστα παραδείγματα προθέμενος. διό καλ Σκηπίωνι τῷ μεγάλω, νέω μεν οντι τότε, πρὸς δε τὴν Φαβίου δύναμιν άνταίροντι και φθονεϊσθαι δοκούντι, παρ' οὐδεν έποιήσατο γενέσθαι διάφορος, άλλὰ καὶ ταμίας αὐτῷ πρὸς τὸν έν Λιβύη πόλεμον συνεκπεμφθείς, ώς έώρα τη συνήθει πολυτελεία γρώμενον τὸν ἄνδρα καὶ καταγορηγούντα τοῖς στρατεύμασιν άφειδως των χρημάτων, έπαρρησιάζετο πρός αὐτόν, οὐ τὸ τῆς δαπάνης μέγιστον είναι φάμενος, άλλ' ὅτι διαφθείρει την πάτριον εὐτέλειαν τῶν στρατιωτῶν, ἐφ' ήδονὰς καὶ τρυφὰς τῷ περιόντι τῆς χρείας τρεπομένων. εἰπόντος δὲ τοῦ Σκηπίω- 4 νος, ώς οὐδεν δέοιτο ταμίου λίαν άκριβοῦς πλησίστιος έπὶ τὸν πόλεμου φερόμενος, πράξεων γάρ, οὐ χρημάτων, τῆ πόλει λόγον δωείλειν, ἀπηλθεν δ Κάτων έκ Σικελίας, καὶ μετά του Φαβίου καταβοών εν τω συνεδρίω φθοράν τε χρημάτων άμυθήτων ύπο τοῦ Σκηπίωνος καὶ διατριβάς αὐτοῦ μειρακιώδεις έν παλαίστραις καλ θεάτροις, ώσπερ ού στρατηγούντος, άλλά πανηγυρίζοντος, έξηργάσατο πεμφθηναι δημάρχους έπ' αὐτὸν ἄξοντας είς Ρώμην, ανπερ άληθείς αι κατηγορίαι φανώσιν. δ μέν οδν 5 Σκηπίων εν τη παρασκευή του πολέμου την νίκην επιδειξάμενος, και φανείς ήδυς μεν έπι σχολής συνείναι φίλοις, ούδα-

senectus mores mutaverat. — Σηημίωνι, so oft die Griechen mit Anlehnung an σκήπτρον scipio. — φθονεῖσθαι, von Fabius. Vgl. Fab. Max. 25: τῷ δήμῷ διὰ φθόνον ἐδόκει τοῦ Σκηπ. εὐημεροῦντος ἐπιλαμβάνεσθαι (Fabius). — παρ' οὐδὲν ἐποιήσατο machte sich nichts daraus, vgl. παρ' ὀἰίγον (πολὐ) ποιεῖσθαι. Nepos 1, 3: cum quo (Africano) non pro sortis necessitudine vixit. Sonst hielt man dafūr, praetorem quaestori suo parentis loco esse oportere, nullam neque iustiorem neque graviorem causam necessitudinis posse reperiri quam coniunctionem sortis, quam provinciae, quam officii, quam publici muneris societatem (Cic. Divin. in Caec. 19, 61 Si.). — πατασορηγεῖν Verstārkung von χορηγεῖν (Them. 5, 1). — τὸ τῆς δαπάνης (nach Demosth. 20, 40) quod ad sumptum pertineret. — περιόντι τῆς χοείας, über das Notwendige hinaus vorhanden.

^{4.} οὐδὲν δέοιτο nicht wünschen, nicht gebrauchen können. — πλησίστιος sonst gewöhnl. aktiv vom Winde. — ἀπῆλθεν, irrtümlich, Liv. 29, 25. — μετὰ τοῦ Φαβίον, Liv. 29, 19. — παταβοᾶν klagend vorbringen, sonst mit Genitiv des Angeklagten. — διατοιβαί hier müßsiger Zeitvertreib: vgl. Them. 2, 3; 29, 3. Livius 29, 19: ipsius etiam imperatoris non Romanus modo sed ne militaris quidem cultus iactabatur: cum pallio crepidisque inambulare in gymnasio, libellis eum palaestraeque operam dare. — δημάρχους, dies beschloß der Senat auf den Äntrag des Q. Metellus, indem Fabius mit der Forderung unbedingter Abberufung nicht durchdrang. Liv. 29, 20.

^{5.} μèν οὖν abschließend, 2. Arist. 1, 5. — ἐν τῷ παρασκευῷ, nach Livius 29, 22: adeo laetis inde animis profecti sunt (die Tribunen), tamquam victoriam, non belli magnificum apparatum nuntiaturi Romam essent. — ἡδὸς liebenswūrdig, ähnlich φιλάνθρωπος.

μοῦ δὲ τῷ φιλανθρώπῳ τῆς διαίτης εἰς τὰ σπουδαΐα καὶ μεγάλα ῥάθυμος, ἐξέπλευσεν ἐπὶ τὸν πόλεμον.

ΙΝ. Τῷ δὲ Κάτωνι πολλή μὲν ἀπὸ τοῦ λόγου δύναμις ηύξητο, καί Ρωμαΐον αύτον οί πολλοί Δημοσθένη προσηγόρευον. δ δε βίος μαλλον δυομαστός ην αυτού και περιβόητος. η μεν γάρ έν τῷ λέγειν δεινότης προύκειτο τοῖς νέοις ἀγώνισμα κοινον ήδη και περισπούδαστον, ο δε την πάτριον αὐτουργίαν ύπομένων, και δείπνον άφελες και άριστον άπυρον και λιτήν έσθητα και δημοτικήν άσπαζόμενος οίκησιν, και το μή δείσθαι των περιττων μαλλον ή το κεκτήσθαι θαυμάζων, σπάνιος ήν, ήδη τότε της πολιτείας το καθαρον ύπο μενέθους ού συλαττούσης, άλλα τῷ κρατείν πραγμάτων πολλών καὶ ἀνθρώπων πρός πολλά μειγνυμένης έθη καλ βίων παραδείγματα παντο-2 δαπών ύποδεχομένης. είκότως οὖν έθαύμαζον τὸν Κάτωνα, τούς μεν άλλους ύπὸ των πόνων θραυομένους καλ μαλασσομένους ύπο των ήδονων δρωντες, έκεινον δ' ύπ' άμφοιν άήττητον, ου μόνον έως έτι νέος και φιλότιμος ήν, άλλά και γέροντα καὶ πολιὸν ήδη μεθ' ὑπατείαν καὶ θρίαμβον, ὥσπερ άθλητην νικηφόρον, έγκαρτερούντα τη τάξει της άσκήσεως καλ 3 διομαλίζοντα μέχρι της τελευτης. έσθητα μέν γάρ οὐδέποτέ φησι φορέσαι πολυτελεστέραν έκατον δραγμών, πίνειν δε καί στρατηγών καλ ύπατεύων τὸν αὐτὸν οἶνον τοῖς ἐργάταις, ὄψον δε παρασκευάζεσθαι πρός το δείπνον έξ άγορας άσσαρίων τριάκοντα, καὶ τοῦτο διὰ τὴν πόλιν, ὅπως ἰσχύοι τὸ σῶμα πρὸς

IV. Cato ein Muster altrömischer Sittenstrenge. — 1. 'Ρωμαΐον Δημοσθ., so Appian Hisp. 39: ἐπὶ τοῖς λόγοις αὐτὸν ἐκάλουν οἰ 'Ρωμαΐοι Δημοσθένη, πυνθανόμενοι τὸν ἄριστον ἐν τοῖς 'Ελλησι ὁήτορα γεγενήσθαι Δημοσθένη. Über C.'s Beredsamkeit zu c. 7. — δεινότης vgl. δεινός 3, 1. — ἀγώνισμα Gegenstand des Wetteifers. — ὁ δὲ... ὑπομένων, ein solcher der. ὑπομ. nicht scheuen, auf sich nehmen. — ἄριστον ἄπυρον kaltes Frühstück. So befahl Scipio vor Numantia, als er das verweichlichte Heer wieder in Zucht und Ordnung brachte, ἀριστῶν μὲν ἐστῶτας ἔπυρον ὄψον (die Zukost zum Brote), δειπνεῖν δὲ παταπειμένους ἄρτον ἢ πόλτον ἀπλῶς καὶ πρέας ὁπτὸν ἢ ἐφθόν, Moral. 201 C (Si.). — ἀσπάζεσθαι wie ἀγαπῶν zufrieden sein mit. — τὸ παθαρόν (vgl. Them. 4, 4) erklärt durch μειγνυμένης (zu Arist. 9, 1), wie ὁπὸ μεγέθους durch τῷ πρατεῖν. — πραγμάτων d. i. Reiche.

^{2.} ἀθλητήν, wie wenn ein Athlet, nachdem er seine Siege errungen, doch noch dieselbe strenge Diät, wie sie ihm während der Zeit seiner Übung obgelegen, beibehält, so Cato, nachdem er das Ziel seines Strebens, die höchsten Ehrenämter, erlangt hatte. — δραχμή denarius, 100 den. = 87 Mark. — στρατηγών als Prätor. — ἐξ ἀγορᾶς, ε macello, nicht wie andre aus eignen Fischteichen und Ställen. — ἀσσαρίων, das As damals

τας στρατείας. ἐπίβλημα δὲ τῶν ποικίλων Βαβυλώνιον ἐκ κλη- 3 ρονομίας πτησάμενος εύθυς αποδόσθαι, των δε έπαύλεων αὐτοῦ μηδεμίαν είναι κεκονιαμένην, οὐδένα δὲ πώποτε πρίασθαι δοῦλον ύπερ τὰς χιλίας δραχμάς καὶ πευτακοσίας, ὡς ἄν οὐ τρυφερών οὐδ' ώραίων, έργατικών δε και στερεών, οίον ίπποκόμων και βοηλατών, δεόμενος και τούτους δε πρεσβυτέρους γενομένους ڜετο δείν ἀποδίδοσθαι καὶ μὴ βόσκειν ἀχρήστους. όλως δε μηδεν εύωνον είναι των περιττών, άλλ' οδ τις οὐ δεϊται, καν ασσαρίου πιπράσκηται, πολλού νομίζειν κτασθαι δε τὰ σπειρόμενα καὶ νεμόμενα μᾶλλον ἢ τὰ δαινόμενα καὶ σαιρόμενα.

V. Ταύτα δ' οι μεν είς μικρολογίαν ετίθεντο του άνδρός, οί δ' ώς έπι διορθώσει και σωφρονισμώ των άλλων ένδοτέρω συστέλλοντος έαυτὸν ἀπεδέχοντο. πλην τὸ τοῖς οἰκέταις ὡς ύποζυγίοις ἀποχρησάμενον ἐπὶ γήρως ἐλαύνειν καὶ πιπράσκειν άτενοῦς ἄγαν ήθους έγωγε τίθεμαι, καὶ μηδεν άνθρώπω πρὸς ανθρωπον οἰομένου κοινώνημα της χρείας πλέον ὑπάρχειν. καίτοι την χρηστότητα της δικαιοσύνης πλατύτερον τόπον δρω- 2 μεν έπιλαμβάνουσαν νόμφ μέν γάρ καὶ τῷ δικαίφ πρὸς ἀνθρώπους μόνον χρησθαι πεφύκαμεν, πρός εὐεργεσίας δε καί

auf dem Unzialfus, = 1/16 Denar. — διὰ τὴν πόλιν, sonst würde er sich

mit dem Brot allein begnügt haben.

der Auslegung dass er sich einschränke. — ἀπεδέχοντο billigten. — ἀποχοῆσθαι hier ausnutzen, mit dem gehässigen Nebenbegriff, der in μηδέν

^{3.} Die vestis stragula Babylonica kunstvoll gewebt mit eingewirkten bunten Figuren. — ἐπαύλεων, Gellius 13, 24: M. Cato . . . villas suas inexcultas et rudes ne tectorio quidem praelitas fuisse dicit ad annum usque actatis suac septuagesimum. — ὁπὲς τὰς χελίας, der Artikel bei Zahlen auch wo eine unbestimmte Zahl mit einer bestimmten gemessen wird: auch wo eine unbestimmte Zahl mit einer bestimmten gemessen wird: Pericl. 16, 2 οὐα ἐλάττω τῶν πεντεπαίδεια ἐτῶν. — ὡς ἄν quippe, vollst. ὡς ἄν ποιοίη τις... δεόμενος. — τοψερῶν, solche Luxussklaven wurden wohl mit 24000 Sestertien (5148 M.) bezahlt, Mommsen B. G. I, 875. Vgl. die zu 8, 1 citierte St. des Polybius. — καὶ τούτους δέ, Cato de agri cultura 2, 7: (paterfamilias) vendat boves vetulos, armenta delicula, oves deliculas, lanam, pelles, plostrum vetus, ferramenta vetera, servum senem, servum morbosum, et si quid aliud supersit, vendat. patrem familias vendacem, non emacem esse oportet (Si.). — μηδὲν εδωνον, C bei Seneca Epist. 94: quod non opus est, asse carum est. — ὁαινόμενα καὶ σαιφόμ., Lust- und Prunkgärten (Si.).

V. Fortsetzung. Ausartung der Strenge in Härte. — 1. τί-θεωθαι εἰς — rechnen als, τοῦ ἀνδρός an ihm. — ὡς ... συστέλλοντος, mit der Auslegung daß er sich einschränke. — ἀπεδέχοντο billigten. — ἀπο-

άνθοώπω κτέ. ausgeführt wird. Vgl. über diese St. die Einleitung.
2. καίτοι τὴν χρηστότητα, die χρηστότης (Gūte, Humanität, Arist.
27, 4) reicht sogar auf Gebiete, wo die δικαιος. keine Anwendung finden kann; also um so mehr muß sie auf dem Gebiete dieser, im Verhältnisse des Menschen zum Menschen, gezeigt werden. — πεφύκαμεν, können bez.

γάριτας έστιν ότε καὶ μέγρι των άλόγων ζώων ώσπερ έκ πηγής πλουσίας άπορρεί της ημερότητος. καλ γαρ ίππων άπειρηκότων ύπὸ χρόνου τροφαί καί κυνών οὐ σκυλακεῖαι μόνον, άλλὰ 3 καλ γηροκομίαι τῷ χρηστῷ προσήκουσιν. δ δὲ τῶν Αθηναίων δήμος οίκοδομών τον Εκατόμπεδον, δσας κατενόησεν ήμιόνους μάλιστα τοῖς πόνοις έγκαρτερούσας, ἀπέλυσεν έλευθέρας νέμεσθαι καὶ ἀφέτους, ὧν μίαν φασὶν ἀναβαίνουσαν ἀφ' έαυτῆς πρός τὰ έργα τοῖς ἀνάγουσι τὰς ἀμάξας ὑποζυγίοις είς ἀκρόπολιν συμπαρατρέγειν καὶ προηγείσθαι καθάπερ έγκελευομένην καλ συνεξορμώσαν, ήν καλ τρέφεσθαι δημοσία μέχρι τελευτής έψηφίσαντο. των δε Κίμωνος ιππων, αίς Όλύμπια τρίς ένί-4 κησε, καὶ ταφαὶ πλησίου είσὶ τῶυ ἐκείνου μυημάτων. κύνας δε συντρόφους γενομένους και συνήθεις άλλοι τε πολλοί και Εάνθιππος δ παλαιός τον είς Σαλαμίνα τῆ τριήρει παρανηξάμενον, δτε την πόλιν δ δημος έξέλιπεν, έπὶ της ακρας έκήδευσεν, ήν Κυνός σήμα μέχρι νῦν καλοῦσιν. οὐ γὰρ ὡς ὑποδήμασιν ή σκεύεσι τοῖς ψυγήν έγουσι γρηστέον, κοπέντα καὶ κατατριβέντα ταϊς ύπηρεσίαις ἀπορρίπτοντας, ἀλλ' εί διὰ μηδὲν άλλο, μελέτης ενεκα του φιλανθρώπου προεθιστέον έαυτον έν 5 τούτοις πρᾶον είναι και μείλιχον. έγω μεν οὖν οὐδε βοῦν αν έργάτην διὰ γῆρας ἀποδοίμην, μή τί γε πρεσβύτερον ἄνθρωπον, έκ χώρας συντρόφου καὶ διαίτης συνήθους ώσπερ έκ πατρίδος μεθιστάμενον άντί κερμάτων μικρών, άχρηστόν γε τοίς φνουμένοις ώσπερ τοῖς πιπράσκουσι γενησόμενον. δ δε Κάτων

müssen nach unserer Naturanlage. — εὐεργεσίας Gegens. τῷ δικαίῳ; πρὸς mit Bezug auf. — ἀπορρεῖ unpersönlich; τῆς ἡμερότητος (Humanität) zu ιδοπερ ἐκ π., indem bei Vergleichungen mit Präpositionen, sobald das Gleichnis vorangeht, bei dem Verglichenen die Präposition wegbleibt. Krüger Gr. Gr. 68, 8. — ἀπειπεῖν versagen.

^{3.} Έπατόμπεδον den Parthenon, zu Pericl. 13, 3. — δημοσία auf Staatskosten. — Κίμων der Vater des Miltiades. Her. 6, 103: τέθαπται δὲ Κ. πρὸ τοῦ ἄστεος, πέρην τῆς διὰ Κοίλης παλεομένης ὁδοῦ (vor dem Melitischen Thore). παταντίον δ΄ αύτοῦ αἰ ἔπποι τεθάφαται αὐται αὶ τρεῖς 'Ολυμπιάδας ἀνελόμεναι. ἐποίησαν δὲ παὶ ἄλλαι ἔπποι ἤδη τωὐτὸ τοῦτο Εὐαγόρεω Λάπωνος, πλέω δὲ τουτέων οὐδαμαί. — μνημάτων, die Κιμώνια μνήματα, Familiengräber.

4. ἄλλοι τε πολλοί scil. ἐπήδευσαν. — Xanthippos Perikles' Vater;

^{4.} ἄλλοι τε πολλοί scil. ἐκήδευσαν. — Xanthippos Perikles' Vater; Ξ. ὁ παλαιός wie c. 20 Σωνράτης ὁ παλαιός, nicht etwa zur Unterscheidung. Die Geschichte Them. 10, 5; der Hund verendete am Lande sofort. — κοπέντα auf σκεύη, also chiastische Stellung. — προεθιστέον, als in Geringerem und Leichterem vor dem Größeren und Schwereren.

^{5.} έγὸ μὲν οὖν ich wenigstens. — μή τί γε geschweige denn. — σύντροφος wie 1, 3. — ἀχρηστόν γε das μιπρῶν begründend; es kann niemand viel für ihn geben. — ὁ δὲ Κάτων, C. dagegen. — νεανιεύεσθαι

ώσπερ νεανιευόμενος έπὶ τούτοις καὶ τὸν ἴππον, ὧ παρὰ τὰς στρατείας ύπατεύων έγρητο, φησίν έν Ίβηρία καταλιπείν, ίνα μή τῆ πόλει τὸ ναῦλον αὐτοῦ λογίσηται. ταῦτα μὲν οὖν είτε μεγαλοψυγίας είτε μικρολογίας θετέον, έξεστι τῷ πείθοντι χοῆσθαι λογισμῷ.

VI. Της δ' άλλης έγκρατείας ύπερφυως θαυμαστός δ άνηρ· οίον δτι στρατηγών έλάμβανεν έαυτώ και τοις περί αύτον ού πλέον είς τὸν μῆνα πυρών ἢ τρεῖς Αττικούς μεδίμνους, είς δε την ημέραν πριθών τοις ύποζυγίοις ελαττον τριών ημιμεδίμνων. έπαρχίαν δε λαβών Σαρδόνα, των πρό αὐτοῦ στρατηγών είωθότων χρησθαι καί σκηνώμασι δημοσίοις καί κλίναις καί ίματίοις, πολλή δε θεραπεία καί φίλων πλήθει καί περί δείπνα δαπάναις καὶ παρασκευαίς βαρυνόντων, έκεινος ἄπιστον έποίησε την διαφοράν της εύτελείας. δαπάνης μέν γάρ είς 2 οὐδεν οὐδεμιᾶς προσεδεήθη δημοσίας, ἐπεφοίτα δε ταῖς πόλεσιν αύτὸς μὲν ἄνευ ζεύγους πορευόμενος, εἶς δὲ ἡκολούθει δημόσιος έσθητα καί σπονδείον αὐτῷ πρὸς ίερουργίαν κομίζων. έν δὲ τούτοις ούτως εὔκολος καὶ ἀφελής τοῖς ὑπὸ χεῖρα φαινόμενος, αὐθις άνταπεδίδου την σεμνότητα καὶ τὸ βάρος άπαραίτητος ὢν ἐν τῷ δικαίῷ καὶ τοῖς ὑπὲρ τῆς ἡγεμονίας προστάγμασιν δρθιος καὶ αὐθέκαστος, ώστε μηδέποτε τὴν Ρωμαίων άρχην έκείνοις μήτε φοβερωτέραν μήτε προσφιλεστέραν γενέσθαι.

sich brüsten. — παρά τὰς στρ. während. — μὲν οδν wie 3, 5. — μεγαλοpuzius, wegen der großartigen Einschränkung auf das Notwendigste. tigste scheint, zu folgen.

2. δημόσιος servus publicus. — εὐκολος vgl. δυσκολαίνειν 1, 6. — τοις ὑπὸ χείρα, den Unterthanen. — αὐθις ἀνταπεδίδου bewies hinwiederum entsprechend die nötige (dies in τὴν) Würde. — τοις . . . προστάγμασι nicht von ἐν abhängig. — ὑπὲρ τῆς ἡγεμονίας pro imperio. — αὐθέκαστος einfach, natürlich, dann rücksichtslos, streng.

VI. Catos rühmliche Verwaltung von Sardinien. - 1. olov vi. Catos runmitche verwaltung von sardinien. — 1. olov δτι, beispielsweise daß er; Ausführung von τῆς ἄλλης ἐγης. — στρατηγῶν, auf Sardinien, obwohl Plut. selbst dies nicht so zu fassen scheint. Liv. 32, 8: praetores — M. Porcius Sardiniam — est sortitus (i. J. 198). Die Beköstigung des gemeinen Soldaten betrug (nach Polyb. 6, 39) monatlich ²/₃ eines attischen Medimnus (1 μεδ. — 6 modis). — Über C.'s Verwaltung von Sard. Liv. 32, 27: Sardiniam M. Porcius Cato obtinebat, sanctus et immorante concerne tament in fances excremedo habitus. Grantiene en insula innocens, asperior tamen in fenore exercendo habitus. fugatique ex insula feneratores, et sumptus, quos in cultum praetorum socii facere soliti erant, circumcisi aut sublati. — δημοσίοις, die Ausrüstung der Statthalter geschah auf Staatskosten, der Unterhalt lag den Provincialen ob (diese zu βαρυνόντων Objekt). — Φεραπεία Dienerschaft; φίλοι contubernales, die jungen Leute die sich dem Statthalter anschlossen, um unter ihm den Dienst zu lernen. — διαφορά Abstand.

VII. Τοιαύτην δέ τινα φαίνεται καὶ ὁ λόγος τοῦ ἀνδρὸς ἰδέαν ἔχειν εὕχαρις γὰρ ἄμα καὶ δεινὸς ἡν, ἡδὺς καὶ καταπληκτικός, φιλοσκώμμων καὶ αὐστηρός, ἀποφθεγματικὸς καὶ ἀγωνιστικός, ὥσπερ ὁ Πλάτων τὸν Σωκράτη φησίν, ἔξωθεν ἰδιώτην καὶ σατυρικὸν καὶ ὑβριστὴν τοῖς ἐντυγχάνουσι φαινόμενον, ἔνδοθεν σπουδῆς καὶ πραγμάτων μεστὸν εἶναι δάκρυα κινούντων τοῖς ἀκροωμένοις καὶ τὴν καρδίαν στρεφόντων. 2 ὅθεν οὐκ οἶδ ὅ τι πεπόνθασιν οί τῷ Λυσίου λόγῳ τὰ μάλιστα φάμενοι προσεοικέναι τὸν Κάτωνος. οὐ μὴν ἀλλὰ ταῦτα μὲν οἶς μᾶλλον ἰδέας λόγων 'Ρωμαϊκῶν αἰσθάνεσθαι προσήκει διακρινοῦσιν, ἡμεῖς δὲ τῶν ἀπομνημονευομένων βραχέα γράψομεν, οι τῷ λόγῳ πολὸ μᾶλλον ἢ τῷ προσώπῳ, καθάπερ ἔνιοι νομίζουσι, τῶν ἀνθρώπων φαμὲν ἐμφαίνεσθαι τὸ ἡθος.

VII. Cato als Redner. — 1. φαίνεται, zeigt sich in den erhaltenen Reden; ἔχειν (vgl. ἡν) ist Infin. Imperf. τοιαότην auf die Vereinigung von Entgegenstehendem, wie sie in seinem Benehmen als Statthalter hervortrat. — δεινός gewaltig, heftig. — ἀγωνιστικός von rednerischer Lebendigkeit. In der That ist, nach den erhaltenen Fragmenten zu urteilen, unter den Rednern der voreiceronischen Zeit an natürlicher Redegabe C. (neben C. Gracchus, der das Pathos u. eine gewisse Kunst voraus hat) weitaus der hervorragendste. — Πλάτων, Alkibiades in Pl.'s Symposion (215 A ff.), der den in Gesichtsbildung und im äußeren Wesen satyrhaften S. mit den Silenenbildsäulen in der Werkstätte eines Bildhauers vergleicht, welche in ihrem hohlen Inneren kostbare Götterbilder bargen. — ἰδιότης gewöhnlicher Mensch. — σατυρικός mutwillig, ausgelassen (nicht etwa satirisch). Per. 13, 7. — ἔνδοθεν, von innen betrachtet. Plato Phaedr. 279 Β: δοίητέ μοι παλῷ γενέσθαι τἄνδοθεν ἔξωθεν δὲ δσα ἔχω, τοῖς ἐντὸς εἶναί μοι φίλια. — σπουδή Gegens. zu der Ausgelassenheit. — τὴν παρδίαν στορφόντων, Alkib. bei Plat. 215 Ε: ἢ τε παρδία πηδῷ παὶ δάκρυα ἐκχεῖται ὁπὸ τῶν λόγων τῶν τούτου.

natten S. mit den Sienenbildsatien in der Werkstatte eines Bildnauers vergleicht, welche in ihrem hohlen Inneren kostbare Götterbilder bargen. — διώτης gewöhnlicher Mensch. — σατνομιός mutwillig, ausgelassen (nicht etwa satirisch). Per. 13, 7. — ἔνδοθεν, von innen betrachtet. Plato Phaedr. 279 B: δοίητέ μοι καλῷ γενέσθαι τἄνδοθεν ἔξωθεν δὲ ὅσα ἔχω, τοῖς ἐντὸς εἰναὶ μοι φίλια. — σπουδή Gegens. zu der Ausgelassenheit. — τὴν καρδίαν στορεφόντων, Alkib. bei Plat. 215 E: ἢ τε καρδία πηδᾶ καὶ δάκουα ἐκιρεῖται ὁπὸ τῶν λόγων τῶν τούτου.

2. ὅ,τι πεπόνθασιν, was sie überkommen ist, was ihnen einfällt. — τὰ μάλιστα außerordentlich (Her. 2, 147). Gemeint ist Cic., Brut. 16, 63: quodammodo est nonnulla in iis (C. und Lysias) etiam inter ipsos similitudo: acuti sunt, elegantes, faceti, breves. Doch läßt Cic. nachher (85, 293) den Atticus diesem Urteil widersprechen: equidem in quibusdam risum vix tenebam; cum Attico Lysia nostrum Catonem comparabas, magnum mehercule hominem — sed oratorem? sed etiam Lysiae similem? quo nihil potest esse pictius (elegant, fein ausgearbeitet). Plut. dagegen meint, daßs C. doch etwas Größeres als jener orator tenuis gewesen. — löξα λόγων forma orationis. Plut. bekennt sich als zu einem Kunsturteil über einen römischen Schriftsteller nicht fähig, weil er seweit die fremde Sprache nicht beherrsche; vgl. Dem. 2 ausführlicher (anläßlich des Dem. u. Cicero). — ἀπομνημονενομένων = ἀποφθεγμάτων, vgl. 2, 3; 3, 1. — βραχέα wie 2, 3. — οἶ τῷ λόγω, vgl. Alex. 1: πρᾶγμα βραχύ πολλάκις καὶ δήμα καὶ παιδιά τις ἔμφασιν ἤθους ἐποίησε μᾶλλον ἢ μάχαι μυςιόνεκου — — ιδωπερ οὖν οἶ ζωγράφοι τὰς δμοιόντητας ἀπό τοῦ προσάπου καὶ τῶν περὶ τὴν δψιν εἰδῶν, οἶς ἐμφαίνεται τὸ ἦθος, ἀναλαμβάνουτν, ἐλάχιστα τῶν λοιπῶν μερῶν φροντίζοντες, οὕτως ἡμῖν δοτέον εἰς τὰ τῆς ψυχῆς σημεία

VIII. Μέλλων ποτε τον 'Ρωμαίων δημον ωρμημένον ακαίρως έπλ σιτομετρίας καλ διανομάς αποτρέπειν, ήρξατο των λόγων οθτως: ,, Χαλεπον μέν έστιν, ὁ πολίται, προς γαστέρα λέγειν ώτα οὐκ ἔχουσαν." κατηγορών δὲ τῆς πολυτελείας ἔφη γαλεπου είναι σωθηναι πόλιν, έν ή πωλείται πλείονος ίγθυς η βούς. ἐοικέναι δὲ προβάτοις ἔφη τοὺς Ῥωμαίους ὡς γὰρ έχεινα καθ' εκαστον μέν οὐ πείθεται, σύμπαντα δ' επεται μετ' άλλήλων τοίς ἄγουσιν, "ούτω καὶ ὑμεῖς" εἶπεν, "οἶς οὐκ ἀν άξιώσαιτε συμβούλοις χρήσασθαι κατ' ίδίαν, ύπὸ τούτων είς εν συνελθόντες άγεσθε." περί δε της γυναιχοχρατίας διαλε- 2 γόμενος, ,, Πάντες" είπεν ,, ἄνθρωποι των γυναικών ἄρχουσιν, ήμεζε δε πάντων άνθρώπων, ήμων δε αί γυναίκες. τοῦτο μέν ουν έστιν έχ των Θεμιστοκλέους μετενηνεγμένον άποφθεγμάτων. ἐχείνος γὰρ ἐπιτάττοντος αὐτῷ πολλὰ τοῦ υίοῦ διὰ τῆς μητρός, ,, 2 γύναι είπεν, ,, Αθηναίοι μέν άρχουσι των Ελλήνων, έγὰ δὲ ᾿Αθηναίων, έμοῦ δὲ σύ, σοῦ δὲ ὁ υίός, ώστε φειδέσθω της έξουσίας, δι' ην ανόητος ων πλείστον Έλληνων δύναται." τὸν δὲ δῆμον ὁ Κάτων ἔφη τὸν Ῥωμαίων οὐ μόνον 8 ταίς πορφύραις, άλλα και τοις έπιτηδεύμασι τας τιμάς έπιγράφειν. ,, ώς γὰο οί βαφεζς έφη ,, ταύτην μάλιστα βάπτουσιν, $ilde{\eta}$ χαίροντας δρώσιν, ούτως οί νέοι ταῦτα μανθάνουσι καὶ ζηλοῦσιν, οἶς ἂν ὁ παρ' ὑμῶν ἔπαινος ἔπηται." παρεκάλει δ'

μάλλον ένδύεσθαι καλ διὰ τούτων είδοποιείν τὸν ἐκάστου βίον, ἐάσαντας ἐτέροις τὰ μεγέθη καλ τοὺς ἀγῶνας.

VIII. Apophthegmen von Cato. — 1. σιτομετρία κ. διαν. (ein Begriff) largitio frumentaria, wie sie damals für geringen Preis, später ganz umsonst und immer massenhafter aus öffentl. Mitteln stattfanden. — ἰχθῦς, die Fische ein Hauptobjekt des Tafelluxus bei Griechen und Römern. Polyb. 31, 24: τοιαύτη τις ἀπολασία — ἐνεπετώπει —, ῶστε κολλοθς μὲν ἐρώμενον ἡγορακέναι ταλάντον, πολλοθς δὲ ταρίχου Ποντιπού κεράμιον τριαποσίαν δραχμῶν. ἐφ' οἰς καὶ Μᾶρπος (Cato) εἰπέ ποτε πρὸς τὸν δημον, ὅτι μάλιστ' ἀν πατίδοιεν τὴν ἐπὶ τὸ χεῖρον προποπὴν τῆς πολιτείας ἐκ τούτων, ὅταν πωλούμενοι πλείον εθρίσκασιν οἱ μὲν εὐπρεκείς πατίδες τῶν ἀγρῶν, τὰ δὲ κεράμια τοῦ ταρίχου τῶν ζευγηλατῶν. — οἰς οὐπ ἀν ἀξιώσαιτε, euch nicht entschließen könntet. Ähnliches bei attischen Rednern, wie Isocr. 8, 52.

2. Vgl. bei Liv. XXXIV, 1 ff. Catos Rede für die den Luxus der

^{2.} Vgl. bei Liv. XXXIV, 1 ff. Catos Rede für die den Luxus der Frauen beschränkende lex Oppia, deren Abschaffung beantragt war (und angenommen wurde). — ἡμῶν δὲ αὶ γυναίκες, also kommen wir unter den sonst zu unterst stehenden Frauen zu stehen. — τοῦτο μὲν οὖν, übrigens. Θεμιστοκί., Them. 18, 4. Vgl. oben C. 2 Ende.

^{3.} πορφύραι, die Arten der Purpurfarbe. — τιμὰς ἐπιγράφειν den Wert bestimmen. — ταύτην scil. τὴν βαφήν. Solche mit dem Vb. stammod. sinnverwandte Substantiva werden oft ausgelassen: δλίγας παίειν scil.

αὐτούς, εί μεν άρετη και σωφροσύνη γεγόνασι μεγάλοι, μηδεν μεταβάλλεσθαι πρός το χείρου, εί δ' ακρασία και κακία, μετα-4 έκείνων γεγονέναι. τοὺς δὲ πολλάκις ἄρχειν σπουδάζοντας ἔφη καθάπερ άγνοοῦντας τὴν όδὸν ἀεὶ μετὰ φαβδούχων ζητεῖν πορεύεσθαι, μή πλανηθωσιν. ἐπετίμα δὲ τοῖς πολίταις τοὺς αὐτοὺς αίρουμένοις πολλάκις ἄρχοντας. ,,δόξετε γάρ" έφη ,,μή πολλοῦ τὸ ἄργειν ἄξιον ἢ μὴ πολλούς τοῦ ἄργειν ἀξίους ἡγεῖσθαι." περί δὲ τῶν ἐχθρῶν τινος αίσχρῶς καὶ ἀδόξως βιοῦν δοκοῦντος , Η τούτου μήτης έφη ,, κατάραν, ούκ εὐχήν, ήγεῖται τὸ τοῦτον ύπερ γης απολιπείν." τον δε πεπρακότα τους πατρώους άγρούς παραλίους όντας έπιδεικνύμενος προσεποιείτο θαυμάζειν, ως ισχυρότερου της θαλάττης ,, α γαρ έκείνη μόλις έκλυ-5 ζεν, ούτος" έφη ,, ραδίως καταπέπωκεν." έπει δε Εὐμένους τοῦ βασιλέως επιδημήσαντος είς 'Ρώμην ή τε σύγκλητος ύπερφυώς άπεδέξατο και των πρώτων αμιλλα και σπουδή περι αὐτὸν έγίνετο, δήλος ήν δ Κάτων ύφορώμενος καὶ φυλαττόμενος αὐτόν. εἰπόντος δέ τινος , Αλλά μὴν χρηστός έστι καὶ φιλοφώμαιος", , Εστω" είπεν, ,, άλλα φύσει τοῦτο τὸ ζῷον ὁ βασιλεύς σαρκοφάγον έστίν." οὐδένα δὲ τῶν εὐδαιμονιζομένων έφη βασιλέων ἄξιον είναι παραβάλλειν πρὸς Ἐπαμινώνδαν ἢ Περικλέα ἢ Θεμιστοκλέα ἢ Μάνιον Κούριον ἢ Άμίλκαν τὸν έπικληθέντα Βάρκαν. αύτῷ δ' έλεγε τοῦς έχθροὺς φθονείν, δτι καθ' ήμέραν έκ νυκτός ανίσταται καλ των ίδίων αμελών

πληγάς. — άπρασία π. παπ., chiastisch. — ἰπανῶς γάρ, ihr habt diese üblen Dinge nicht mehr nötig.

^{4.} ἔφχειν ein Amt bekleiden. Es gab von Cato eine Rede: ne quis iterum consul fiat. — κατάφαν, ούκ εὐχήν, hält es für einen Gegenstand des Fluches (gegen sich), nicht des Gebetes. — ἐπιδεικνύμενος, auf ihn wie auf ein Muster hinweisend. Vgl. C.'s dictum b. Macrob. Sat. 2, 2, 4: Albidium quendam, qui bona sua comedisset et novissime domum quae ei reliqua erat incendio perdidisset, propter viam fecisse (der Reise wegen opfern, wobei man alles Übrigbleibende vom Opfer verbrannte) dicebat: quod comesse non potuerit, id combussisse.

^{5.} Eumenes K. von Pergamum kam 172 nach Rom, um über Perseus' Kriegsrüstungen Anzeige zu machen. Liv. 42, 11: exceptus tanto cum honore, quantum non meritis tantum eius, sed beneficiis etiam suis — existimari deberet populus Romanus, und 14: omnes ei honores habiti, donaque quam amplissima data cum sella curuli atque eburneo scipione. ἀπεδέξατο hiels willkommen, nahm ehrenvoll auf, vgl. 5, 1. — σαρισφάγον, er vergleicht ihn also mit einem gezähmten Raubtier, dem nie zu trauen ist. So sagt auch Perseus zu Antiochus und Eumenes (Liv. 44, 24): natura inimica inter se esse liberam civitatem et regem. — ἐν ννικός de nocte surgere,

τοις δημοσίοις σχολάζει. βούλεσθαι δ' έλεγε μᾶλλον εὖ πράξας ἀποστερηθήναι χάριν, ἢ κακῶς μὴ τυχεῖν κολάσεως. καὶ συγγνώμην έφη διδόναι πᾶσι τοις ἀμαρτάνουσι πλὴν αὐτοῦ.

ΙΧ. Τών δε 'Ρωμαίων είς Βιθυνίαν τρείς έλομένων πρέσβεις, ὧν ό μεν ποδαγρικός ήν, ό δε την κεφαλην έξ ανατρήσεως και περικοπής κοίλην είχεν, δ δε τρίτος εδόκει μωρός είναι, καταγελών δ Κάτων είπε πρεσβείαν υπό 'Ρωμαίων αποστέλλεσθαι μήτε πόδας μήτε κεφαλήν μήτε καρδίαν έχουσαν. ύπεο δε των έξ Αχαίας φυγάδων έντευχθείς δια Πολύβιον ύπὸ Σκηπίωνος, ώς πολύς έν τῆ συγκλήτω λόγος έγίνετο, των μεν διδόντων κάθοδον αὐτοζς, των δ' ενισταμένων, αναστάς δ Κάτων, , , , , , , , , , , , , , , , είπεν δ τι πράττωμεν, καθήμεθα την ημέραν όλην περί γεροντίων Γραικών ζητούντες, πότερον ύπο των παρ' ήμιν ή των έν 'Αχαία νεκροφόρων έκκομισθωσι." ψηφισθείσης δε της καθόδου τοῖς ἀνδράσιν, ἡμέρας 2 δλίγας οί περί του Πολύβιου διαλιπόντες αύθις έπεχείρουν είς την σύγκλητον είσελθειν, όπως ας πρότερον είχον εν 'Αγαία τιμάς οί φυγάδες άναλάβοιεν, καλ τοῦ Κάτωνος άπεπειρώντο της γνώμης. ὁ δὲ μειδιάσας ἔφη τὸν Πολύβιον, ὥσπερ τὸν 'Οδυσσέα, βούλεσθαι πάλιν είς τὸ τοῦ Κύκλωπος σπήλαιον είσελθείν, τὸ πιλίον έκει καὶ τὴν ζώνην έπιλελησμένον. τοὺς δὲ 3

nach altröm. Sitte. — σχολάζει vacat. — εὖ πράττειν hier gut handeln. — καπῶς scil. πράξας. — συγγνώμην, Publilius Syrus sent. 208 Ribb.: ignoscito saepe alteri, numquam tibi.

2. διαλιπόντες paucis diebus intermissis. — είσελθείν Zutritt erlangen. — τιμάς Ehrenstellen; daß der Senat dem nicht im Wege sei. — ἄσπερ τὸν Ὀδυσσέα, P. mache es wie Od. es gemacht haben würde, wenn. — τὸ πιλίον, stehendes Attribut des Od. in der bildenden Kunst, durch

IX. Fortsetzung. — 1. Livius epit. l. L: cum tres legatos ad pacem inter Nicomedem (S. des Prus.) et Prusiam faciendam Romani misissent, et unus ex iis (A. Mancinus nach Polyb. 37, 1 h) multis cicatricibus caput sparsum haberet (περαμίδος εἰς τὴν πεφαλὴν ἐμπεσούσης αὐτῷ Pol.), alter (M. Licinius nach Pol.) pedibus aeger esset, tertius (L. Malleolus Polyb.) ingenio socors (πάντων 'Ρωμωίων ἀναμθητότατος Pol.) haberetur, dixit Cato eam legationem nec caput nec pedes nec cor habere. — ἀνάτρησις Trepanation. — παρδία, cor im Lat. als Sitz der Denkkraft gefaßt (cordatus, vecors). — ἐξ Αχαΐας, nach Besiegung des Perseus 168 wurden mehr als 1000 edle Achäer, worunter Polybius, von ihren Gegnern wegen Einverständnisses mit Perseus denunziert, nach Rom berufen und in Italien festgehalten, trotz oftmaliger Gesandtschaften der Achäer wegen ihrer Freilassung; erst 151, als nur 300 noch am Leben waren, wurde auf Verwendung des Scipio, dessen Lehrer Polybius geworden, ihnen die Rückkehr bewilligt. — ἐντευχθείς ersucht; nach Moral. 199 D προσεποιείτο μηθέν αὐτῷ μέλειν τοῦ πράγματος, bis zur Verhandlung im Senate. Bei dieser entschied C.'s Ausspruch den Streit zu Gunsten der Verbannten.

φρονίμους έλενε μάλλον ύπὸ τῶν ἀφρόνων ἢ τοὺς ἄφρονας ύπὸ τῶν φρονίμων ἀφελεϊσθαι τούτους μέν γὰρ φυλάττεσθαι τὰς ἐκείνων ἁμαρτίας, ἐκείνους δὲ τὰς τούτων μὴ μιμείσθαι κατορθώσεις. των δε νέων έφη χαίρειν τοις έρυθριωσι μαλλον η τοις ώχριωσι, στρατιώτου δε μη δείσθαι τας μεν χείρας έν τῷ βαδίζειν, τοὺς δὲ πόδας έν τῷ μάχεσθαι κινοῦντος, μεζζον 4 δε ρέγγοντος ή άλαλάζοντος. τον δε ύπερπαχυν κακίζων, "Ποῦ δ' αν" έφη ,,σωμα τοιούτο τη πόλει γένοιτο χρήσιμον, οδ το μεταξύ λαιμού και βουβώνων παν ύπο της γαστρός κατέγεται:" των δε φιληδόνων τινά βουλόμενον αὐτῷ συνείναι παραιτούμενος, έφη μη δύνασθαι ζην μετ' άνθρώπου της καρδίας την ύπερφαν εὐαισθητοτέραν ἔχοντος. τοῦ δ' έρῶντος ἔλεγε τὴν ψυγήν εν άλλοτρίφ σώματι ζήν. μεταμεληθήναι δ' αὐτὸς έν παντί τῷ βίῷ τρεῖς μεταμελείας μίαν μέν ἐπὶ τῷ γυναικί πιστεύσαι λόγον ἀπόρρητον, έτέραν δε πλεύσας ὅπου δυνατὸν ήν πεζεύσαι, την δε τρίτην, δτι μίαν ημέραν άδιάθετος έμεινε. Πρός δε πρεσβύτην πονηρευόμενον , Ανθρωπε" είπε, ,, πολλά έχουτι τῷ γήρα τὰ αίσχρὰ μὴ προστίθει τὴν ἀπὸ τῆς κακίας 5 αίσχύνην." πρός δε δήμαρχον εν διαβολή μεν φαρμακείας γενόμενον, φαθλον δε νόμον είσφεροντα και βιαζόμενον, ,, 2 μειράκιον" είπεν, ,,ούκ οίδα, πότερον χειρόν έστιν δ κίρνης πιείν η δ γράφεις κυρώσαι." βλασφημούμενος δ' ύπ' ἀνθρώπου βεβιωκότος ἀσελγῶς καὶ κακῶς, ,"Ανισος" εἶπεν ,,ή πρὸς σέ μοι μάγη έστι και γάρ άκούεις τὰ κακά δαδίως και λέγεις εύχερως, έμοι δε και λέγειν άηδες και άκούειν ἄηθες." το μεν ούν των άπομνημονευμάτων γένος τοιοῦτόν έστιν.

Missverständnis entnommen aus Il. 10, 265: ὑπένερθε δὲ (unter dem Helm st. unten im Helm) πίλος ἀρήρει.

wie 3, 4. — χείρας, zum Plündern. — μείζον lauter, vgl. μέγα βοᾶν.
4. τὸν ὁπέρπαχνν, einen L. Veturius stieß C. als Censor wegen übermäßiger Dicke aus den Rittern aus. — παραιτούμενος, seinen Umgang (im Gespräch mit einem Dritten) ablehnend. — παρδία wie § 1.
— τοῦ δ' έρᾶννος, also auch dieser unbrauchbar. — ὅπου in einem Fall

^{3.} κατόρθωσις das richtige Handeln, Gegens. άμαρτία. — τῶν δὲ vέων, so Cacilius Balbus: utilius erubescere quam pallescere. — μη δείσθαι

wo. Wegen des unnütz ausgegebenen Fährgeldes.

wo. wegen des unnuz ausgegebenen Fahrgeides.

5. ἐν διαβολῆ γενόμενον, beschuldigt worden war, vgl. ἐν αἰτία γίγνεσθαι Arist. 25, 7. — βιαζόμενον, es mit aller Gewalt durchsetzen wollte. — μειφάπιον adulescens; sonst hat das griech. Wort einen engeren Begriff. — γράφειν Arist. 3, 2; κυροῦν ebend. 21, 2. — ἀπούειν ξαδίως ohne Unbehagen sich sagen lassen; vgl. χαλεπῶς ἀκ. Them. 9, 3. τὰ naná Schmähworte.

Χ. Υπατος δε μετά Φλάκκου Οὐαλερίου τοῦ φίλου καὶ συνήθους ἀποδειχθείς, έλαχε των έπαρχιων ἡν Ἐντὸς Ἱσπανίαν 'Ρωμαζοι καλούσιν. ένταύθα δ' αύτω τὰ μὲν καταστρεφομένω τῶν ἐθνῶν, τὰ δ' οἰκειουμένφ διὰ λόγων, πολλή στρατιὰ τῶν βαρβάρων έπέπεσε, καὶ κίνδυνος ήν αίσχρως έκβιασθήναι διὸ των έγγης Κελτιβήρων έπεκαλείτο συμμαγίαν. αίτούντων δ' έκείνων της βοηθείας διακόσια τάλαντα μισθόν, οί μεν άλλοι πάντες ούκ άνασχετον έποιοῦντο Ρωμαίους βαρβάροις έπικουρίας δμολογήσαι μισθόν, δ δε Κάτων οὐδεν έφη δεινον είναι. νικώντας μέν γάρ ἀποδώσειν παρά των πολεμίων, ού παρ' αύτων, ήττωμένων δε μήτε τούς απαιτουμένους έσεσθαι μήτε τούς ἀπαιτοῦντας. ταύτην τε δή την μάχην κατὰ κράτος ένί- 2 κησε, καὶ τάλλα προύγώρει λαμπρώς. Πολύβιος μέν νέ φησι των έντος Βαίτιος ποταμού πόλεων ημέρα μια τα τείχη κελεύσαντος αὐτοῦ περιαιρεθηναι πάμπολλαι δ' ήσαν αὧται καὶ γέμουσαι μαχίμων ἀνδρῶν αὐτὸς δέ φησιν ὁ Κάτων πλείονας είληφέναι πόλεις ών διήγαγεν ήμερων έν Ίβηρία καὶ τοῦτο κόμπος οὐκ ἔστιν, είπερ ὡς ἀληθῶς τετρακόσιαι τὸ πλῆθος ήσαν. τοις μεν ούν στρατιώταις πολλά παρά την στρατείαν 3 ώφεληθεϊσιν έτι καλ λίτραν άργυρίου κατ' άνδρα προσδιένειμεν, είπων ως κρείττον είη πολλούς 'Ρωμαίων άργύριον ή χουσίον όλίγους έχοντας έπανελθείν είς δ' αύτον έκ τῶν

X. Cato in Hispanien. — 1. υπατος, im J. 195. Vgl. über C.'s Thaten in Hispanien Liv. 34, 11 ff. — Φλάκκου Οὐαλ., die Stellung des Cogn. vor dem Nomen auch im Latein. seit Augustus häufig. — έντος 'Ισπ., Hispania citerior. Die im 2. pun. Kriege unterworfene Provinz hatte sich im J. 197 empört, Liv. 33, 26. — ἐκβιασθήναι, aus der Provinz.

hatte sich im J. 197 empört, Liv. 33, 26. — ἐκβιασθῆναι, aus der Provinz. — Κελτίβηρες, aus Celten und Iberern gemischtes, sehr streitbares Volk am oberen Durius und Tagus. Vgl. die Erzählung bei Liv. 34, 19. — οδα ἀνασχ. ἐποιοῦντο, hielten für, vgl. δεινὸν ποιεῖοθαι. — οδοἐν δεινόν, nichts Schlimmes. — νικῶντας zu Ar. 15, 3. — ἀποδώσειν das Versprochene zahlen, vgl. ἀπαιτεῖν. — παρὰ τῶν, aus den Mitteln der. 2. κατὰ κράτος, es war ein iustum proelium. — μέν γε certe. — Βαίτιος, die Grenze der diesseitigen und jenseitigen Provinz lag nach der Festsetzung im J. 197 (Liv. 32, 28) dem Bätis (Guadalquivir) ziemlich nahe. Über die Thatsache vgl. Liv. 34, 17. — πλείονας, natürlich eine Hyperbel, obwohl Plut. keinen Zweifel hegt (εἴπες si quidem, von einer bezeugten Thatsache). Von C.'s Ruhmredigkeit c. 14, 2. — ὧν . . . ἡμεςὧν zu Arist. 12, 2. — ὧς ἀληθῶς in der That. Bei dieser Angabe können aber nicht ummauerte Städte gemeint gewesen sein.

3. παρὰ τὴν στς., während des Feldzuges. — ὡφελεῖν oft von Bereicherung der Soldaten. — λίτρα libra. — εἰπὰν κτέ.] Mor. 199 D wird hinzugefügt: τῶν γὰς ἀρχόντων οὐδὲν ἄλλο δεῖν ἐν ταῖς ἐπαρχίαις ἢ τὴν δόξαν αὐξάνεσθαι. — χρυσίον δλίγους, wie sonst, wo die Feldherren und

δόξαν αυξάνεσθαι. - χουσίον όλίγους, wie sonst, wo die Feldherren und

άλισκομένων οὐδὲν ἐλθεῖν λέγει πλὴν ὅσα πέπωκεν ἢ βέβρωκε. ,,καὶ οὐκ αἰτιῶμαι" φησὶ ,,τοὺς ἀφελεῖσθαι ζητοῦντας ἐκ τούτων, ἀλλὰ βούλομαι μᾶλλον περὶ ἀρετῆς τοῖς ἀρίστοις ἢ περὶ χρημάτων τοῖς πλουσιωτάτοις ἁμιλλᾶσθαι καὶ τοῖς φιλαργυ-4 ρωτάτοις περὶ φιλαργυρίας." οὐ μόνον δ' αὐτόν, αλλὰ καὶ τοὺς περὶ αὐτὸν ἐφύλαττε καθαροὺς παντὸς λήμματος. ἤσαν δὲ πέντε μὲν θεράποντες ἐπὶ στρατείας σὺν αὐτῷ· τούτων δ' εἶς ὄνομα Πάκκιος ἡγόρασε τῶν αἰχμαλώτων τρία παιδάρια· τοῦ δὲ Κάτωνος αἰσθομένου, πρὶν εἰς ὄψιν ἐλθεῖν, ἀπήγξατο. τοὺς δὲ παίδας ὁ Κάτων ἀποδόμενος εἰς τὸ δημόσιον ἀνήνεγκε τὴν τιμήν.

ΧΙ. "Ετι δ' αὐτοῦ διατρίβοντος ἐν Ἰβηρία Σκηπίων ὁ μέγας, ἐχθρὸς ὢν καὶ βουλόμενος ἐνστῆναι κατορθοῦντι καὶ τὰς Ἰβηρικὰς πράξεις ὑπολαβεῖν, διεπράξατο τῆς ἐπαρχίας ἐκείνης ἀποδειχθῆναι διάδοχος. σπεύσας δ' ὡς ἐνῆν τάχιστα κατέπαυσε τὴν ἀρχὴν τοῦ. Κάτωνος. ὁ δὲ λαβὼν σπείρας ὁπλιτῶν πέντε καὶ πεντακοσίους Ιππείς προπομπούς, κατεστρέψατο μὲν τὸ Λακετανῶν ἔθνος, ἑξακοσίους δὲ τῶν ηὐτομοληκότων κομι-

ihre Freunde alles für sich nahmen. Vgl. Cato in der Rede de sumtu suo: numquam ego praedam neque quod de hostibus captum esset, neque manubias inter pauculos amicos meos divisi, ut illis eriperem qui cepissent.

— ἀλισκομένων, dem vor und nach Gewonnenen.

^{4.} πέντε, Apul. de magia c. 17: M. autem Cato nihil oppertus, ut alii de se praedicarent, in oratione sua scriptum reliquit, cum in Hispaniam consul proficisceretur, tris servos solos ex urbe duxisse; quoniam ad villam publicam (öffentliches Gebäude auf dem Marsfelde) venerat, parum visum qui uteretur; iussisse duos pueros in foro de mensa emi; eos quinque in Hispaniam duxisse. — ἡγόρασε, unter der Hand von einem Soldaten, nicht bei der Versteigerung sub corona, so daß er das Geld dem Staate entzog.

XI. Rückkehr aus der Provinz. — 1. Scipio war 194 iterum consul, erhielt aber, quoniam in Hispania debellatum foret, samt seinem Kollegen Italien zur Provinz, während der Prätor Sex. Digitius nach H. citerior gesandt wurde. Liv. 34, 43. Nepos 2, 2 berichtet, daß Sc. sich bemüht habe C.'s Nachfolger zu werden, daß aber der Senat es ihm geweigert. — τὰς Ἰβ. πρ. ὑπολαβεῖν, die Leitung der Dinge in Spanien ihm abnehmen, wie das Vb. sonst vom Unterbrechen in der Rede. — σπεῖρα — manipulus in der Manipularlegion, die zu C.'s Zeit bestand; in der späteren — cohors. Doch werden auch hier cohortes (d. i. der italischen Bundesgenossen, die den Legionen zugeteilt waren) zu verstehen sein; vgl. Liv. 34, 19, wonach C. mit 7 Kohorten von einem Hilfszug nach der prov. ulterior in die citerior zurückkehrte und damit die Lacetaner angriff. Für den verhaßten spanischen Dienst wurden vorzugsweise Bundesgenossen verwandt (Mommsen R. G. I, S. 797). — προπομπούς, zum Geleit bis an den Hafen. — Lacetani (richtiger Iacetani) Volk zwischen Ebro und Pyrenäen. — πομίζεσθαι wieder an sich bringen.

σάμενος ἀπέκτεινεν. έφ' οἶς σχετλιάζοντα τὸν Σκηπίωνα κα- 2 τειρωνευόμενος ούτως έφη την Ρώμην έσεσθαι μεγίστην, των μεν ενδόξων και μεγάλων τα της άρετης πρωτεία μη μεθιέντων τοις άσημοτέροις, των δ' ωσπερ αὐτός έστι δημοτικών άμιλλωμένων άρετη πρός τούς τῷ γένει καὶ τῆ δόξη προήκοντας. οὐ μὴν ἀλλὰ τῆς συγκλήτου ψηφισαμένης μηδὲν ἀλλάττειν μηδε κινείν των διωκημένων ύπο του Κάτωνος, ή μεν άργη τῷ Σκηπίωνι τῆς αὐτοῦ μᾶλλον ἢ τῆς Κάτωνος ἀφελοῦσα δόξης εν απραξία και σχολή μάτην διήλθεν, δ δε Κάτων θριαμ- 3 βεύσας ούχ, ώσπερ οί πλεϊστοι των μή πρός άρετήν, άλλα πρός δόξαν άμιλλωμένων, δταν είς τὰς ἄκρας τιμὰς έξίκωνται καὶ τύγωσιν ύπατείας καὶ θριάμβων, ήδη τὸ λοιπὸν εἰς ήδονὴν καὶ σχολήν συσκευασάμενοι τὸν βίον ἐκ τῶν κοινῶν ἀπίασιν, οθτω καθτός έξανηκε και κατέλυσε την άρετην, άλλ' δμοια τοξς πρώτον άπτομένοις πολιτείας καὶ διψώσι τιμῆς καὶ δόξης, ἀφ' έτέρας άρχης συντείνας έαυτον έν μέσφ παρείχε καὶ φίλοις χοήσθαι καὶ πολίταις, ούτε τὰς συνηγορίας ούτε τὰς στρατείας ἀπειπάμενος.

ΧΙΙ. Τιβερίφ μεν οὖν Σεμπρωνίφ τὰ περί Θράκην καί "Ιστρον ὑπατεύοντι πρεσβεύων συγκατειργάσατο, Μανίφ δ' Ακιλίω γιλιαρχών έπ' Αντίοχον τον μέγαν συνεξηλθεν είς την

Auslieferung der Deserteure wurde stets von den Römern als Friedens-

bedingung gefordert, die Ausgelieferten stets hingerichtet.

2. σχετλιάζοντα, dass, während er schon den Befehl hatte, C. dies

σχετλιάζοντα, dals, während er schon den Befehl hatte, C. dies noch selbständig unternommen. — οὐ μὴν ἀλλά (αυί σχετλιάζοντα) indessen. — κινείν oft vom Ändern der Einrichtungen (διφνημ.). — ἡ μὲν ἀφχὴ τῷ Σκ., mehr dem Gegens. entsprechend wäre τῷ μὲν Σκ. ἡ ἀφχή. — τῆς Κάτ., was Sc. durch eigne größere Thaten zu thun beabsichtigte.

 θριαμβεύσας, Liv. 34, 46; im J. 194. — πρὸς ἀφετήν, indem ihnen die Tugend (und nützliche Thätigkeit) Selbstzweck ist. — εἰς ἡδονὴν . . . συσκενασ., für das Vergnügen einrichten. — ἐκ τῶν κοινῶν, sich dem öffentl. Leben entziehen. Vgl. 24, 6. — κατέλνσε, stellte ein, hörte auf mit; ἀφετή die Übung (Ausübung) der Tugend. — ὅμοια adverbiell, Them.
 Ξ. Δάν ἐπέρας ἀφτῆς mit einem neuen Anfang, von neuem, zu συν
 31, 2. — ἀφ' ἐτέρας ἀρχῆς mit einem neuen Anfang, von neuem, zu συντείνας παρείχε. — ἐν μέσφ παρ., d. i. jedem der sein bedurfte, vgl. ἐν μέσφ κεῖσθαί von Kampfpreisen, die jedem Bewerber zugänglich sind. —

λειοναι von Kampipreisen, die Jedem Bewerder zuganglich sind. — ἀπείπασθαι aufgeben, sich lossagen von.

XII. Krieg mit Antiochos. C. Gesandter in Griechenland.

1. Tib. Sempronius Gracchus Konsul 194 (mit Scipio) führte vielmehr in Gallien Krieg, Liv. 24, 46. — M'. Acilius Glabrio Konsul 191. — χιλιαφχῶν, Cic. Cat. M. 10, 32: tribunus militaris depugnavi apud Thermopylas

M'. Glabrione consule. Unrichtig also nennt ihn Liv. 36, 17 legatus. Nach guter altrömischer Sitte schämte sich der gewesene Oberfeldherr nicht, wieder unter einem andern zu dienen. — Antiochos d. Große, Urenkel des Stifters der Dynastie Seleukos Nikator († 281), regierte 224-187. -

Έλλάδα, φοβήσαντα 'Ρωμαίους ώς οὐδένα ετερον μετ' 'Αννίβαν. την γαρ 'Ασίαν, δσην δ Νικάτωρ Σέλευκος είχεν, δλίγου δείν απασαν έξ υπαρχής ανειληφώς, έθνη τε πάμπολλα καλ μάχιμα βαρβάρου υπήκοα πεποιημένος, έπηρτο συμπεσείν 2 Ρωμαίοις, ώς μόνοις έτι πρός αύτον άξιομάχοις ούσιν. εύπρεπή δε του πολέμου ποιησάμενος αίτίαν τους Ελληνας έλευθερούν, ούδεν δεομένους, άλλα και έλευθέρους και αυτονόμους χάριτι τη 'Ρωμαίων ἀπὸ Φιλίππου καὶ Μακεδόνων νεωστὶ γενονότας. διέβη μετά δυνάμεως, και σάλον εύθυς ή Ελλάς είγε και μετέωρος ήν, έλπίσι διαφθειρομένη βασιλικαϊς ύπο των δημαγωνών, ἔπεμπεν οὖν πρέσβεις ὁ Μάνιος ἐπὶ τὰς πόλεις, καὶ τὰ μέν πλείστα των νεωτεριζόντων Τίτος Φλαμινίνος έσχεν άνευ ταραγής και κατεπράθνεν, ώς έν τοις περί έκείνου γέγραπται, Κάτων δε Κορινθίους και Πατρείς, έτι δ' Αίγιείς παρεστήσατο. 3 πλείστον δε χρόνον εν Αθήναις διέτριψε. και λέγεται μέν τις αὐτοῦ φέρεσθαι λόγος, δυ Ελληνιστί πρός του δημου είπευ, ώς ζηλών τε την άρετην των παλαιών 'Αθηναίων της τε πόλεως διά τὸ κάλλος καὶ τὸ μέγεθος ήδέως γεγονώς θεατής τὸ δ' οὐκ άληθές έστιν, άλλὰ δι' έρμηνέως ένέτυχε τοις 'Αθηναίοις, δυνηθείς αν αύτος είπειν, έμμένων δὲ τοις πατρίοις και κατα-4 γελών των τὰ Ελληνικά τεθαυμακότων. Ποστούμιον γοῦν

ώς οὐδένα ἔτερον mit Attraktion an φοβήσαντα, st. φοβ. ώς οὐδεὶς ἔτερος ἐφόβησεν. — ἐξ ὁπαρχῆς von neuem, ἀναλαμβάνειν gewinnen. A. hatte bis nach Indien hin erfolgreiche Feldzüge ausgeführt. — συμπεσείν congredi. — ὡς μόνοις, als seien dieselben allein.

^{2.} έλευθεροῦν als Accus. zu denken. — οὐδὲν δεομ. hier "die dessen gar nicht bedurften". — 'Ρωμαίων, durch das bei den isthmischen Spielen 196 verlesene Dekret, Liv. 33, 32. — σάλον είχε — ἐσάλενε. — μετέωρος oft von der Erregung durch Hoffnung und Erwartung, Thuk. 2, 8 ἡ ἄλλη 'Ελλὰς πᾶσα μετέωρος ἡν. — ἐλπίσι βασιλιπαῖς, auf die Macht und die Schätze eines Königs. — Flamininus befand sich wieder in Hellas seit 192, als Gesandter im Auftrage des Senats, um den Umtrieben des Ant. entgegenzuwirken. Liv. 35, 23. — ἔσχεν ἄνεν ταρ. sine tumultu continuit. — ἐν τοῖς in der Schrift; Flamin. c. 15. — Patrā berührte C. auf der Rückreise (c. 14, 8; s. Liv. 36, 21). — παρεστήσατο brachte auf römische Seite. Aber die Achäer, zu deren Städten diese gehörten, waren schon durch Flamin. in der Treue erhalten, Liv. 35, 50. Auch in Athen kann nach Liv. Cato nicht vor der Schlacht gewesen sein.

ach Liv. Cato nicht vor der Schlacht gewesen sein.
3. φέρεσθαι vorhanden sein; vgl. Ar. 10, 5. — τὸ δὲ Formel, worin sich der Gebrauch des Artikels als Demonstr. erhalten. — ἐνέτνης verhandelte, 9, 1. — τοῖς πατρίοις Gegens. Ἑλληνικά. Valer. Max. 2, 2, 2: magistratus prisci...illud quoque magna cum perseverantia custodiebant, ne Graecis umquam nisi Latine responsa darent. — τεθανμανότων, vernarrt in.

^{4.} γοῦν Ar. 4, 1. — A. Postumius Albinus war auch in seinem Leben

'Αλβίνον Ιστορίαν 'Ελληνιστὶ γράψαντα καὶ συγγνώμην αἰτούμενον ἐπέσκωψεν εἰπών, δοτέον εἶναι τὴν συγγνώμην, εἰ τῶν 'Αμφικτυόνων ψηφισαμένων ἀναγκασθεὶς ὑπέμεινε τὸ ἔργον. θαυμάσαι δέ φησι τοὺς 'Αθηναίους τὸ τάχος αὐτοῦ καὶ τὴν ὀξύτητα τῆς φράσεως· ὰ γὰρ αὐτὸς ἔξέφερε βραχέως τὸν έρμηνέα μακρῶς καὶ διὰ πολλῶν ἀπαγγέλλειν· τὸ δ' ὅλον οἴεσθαι τὰ δήματα τοῖς μὲν Ελλησιν ἀπὸ χειλέων, τοῖς δὲ 'Ρωμαίοις ἀπὸ καρδίας φέρεσθαι.

ΧΙΙΙ, Έπεὶ δ' Αντίοχος έμφράξας τὰ περὶ Θερμοπύλας στενά τῶ στρατοπέδω καὶ τοῖς αὐτοφυέσι τῶν τόπων ἐρύμασι προσπεριβαλών γαρακώματα καλ διατειγίσματα, καθήστο τὸν πόλεμον έχχεχλειχέναι νομίζων, τὸ μέν κατά στόμα βιάζεσθαι παντάπασιν ἀπεγίνωσκον οί Ρωμαΐοι, την δε Περσικήν έκείνην περιήλυσιν και κύκλωσιν δ Κάτων είς νοῦν βαλόμενος έξώδευσε νύκτωρ, άναλαβών μέρος τι της στρατιάς. έπεὶ δ' 2 ανω προελθόντων δ καθοδηγών αίγμάλωτος έξέπεσε τῆς δδοῦ καὶ πλανώμενος έν τόποις ἀπόροις καὶ κρημνώδεσι δεινην άθυμίαν καὶ φόβον ένειργάσατο τοῖς στρατιώταις, δρῶν ὁ Κάτων τὸν κίνδυνον ἐκέλευσε τοὺς ἄλλους ᾶπαντας ἀτρεμεῖν καὶ περιμένειν, αὐτὸς δὲ Λεύκιόν τινα Μάλλιον, ἄνδρα δεινὸν όρειβατείν, παραλαβών έγώρει πολυπόνως καλ παραβόλως έν άσελήνω νυκτί και βαθεία, κοτίνοις και πάγοις άνατεταμένοις διασπάσματα πολλά της δψεως καλ άσάφειαν έχούσης, εως έμβαλόντες είς άτραπον, ώς φοντο, κάτω περαίνουσαν έπὶ τὸ

Grieche im schlechten Sinne, Polyb. 40, 6 (wo auch die folgende Anekd. steht). — συγγνώμην, vgl. Gellius 11, 8: in eius historiae principio scriptum est ad hanc sententiam, neminem succensere sibi convenire, si quid in his libris parum composite aut minus eleganter scriptum foret: nam sum, inquit, homo Romanus, natus in Latio; Graeca oratio a nobis alienissima est. — μφ., gleichsam die höchste Behörde für den Griechen Alb. Vgl. Cornelius Nep. b. Gell. N. A. XI, 8. — τάχος und δξύτης = Κürze, αὐτοῦ νοη φράσεως abhängig. — τὸ δ' δίον überhaupt. — οἴεσθαι, Cato. — καρδία wie 9, 1. Gellius I, 15: qui sunt leves et futiles et importuni locutores, eorum orationem bene existimatum est in ore nasci, non in pectore.

XIII. Umgehung des Passes von Thermopylä durch Cato.

— 1. προσπεριβαλών, Them. 7, 3. — ἐπαεκλεικέναι, die Römer vom Eindringen in Hellas. Sie kamen von Thessalien her. — πατὰ στόμα von der Front; στ. eig. die Schneide einer Waffe. — ἀπεγίνωσκον gaben auf, hielten für unthunlich. — Κάτων, nach Liv. sandte ihn der Konsul (mit 2000 Mann) gegen die das Kallidromon (§ 2) besetzt haltenden Ätoler.

Μάλλιος Manlius; n vor l muste im Griech. assimiliert werden.
 δεινός 3, 1. — ἐμβάλλειν intransitiv. — περαίνειν intrans., bis wohin

στρατόπεδον των πολεμίων, έθεντο σημεία πρός τινας εὐσκό-8 πους κεραίας ύπερ το Καλλίδρομον άνεχούσας. οθτω δε πάλιν έπανελθόντες όπίσω την στρατιάν άνέλαβον, καὶ πρὸς τὰ σημεία προαγαγόντες ήψαντο μέν έκείνης της άτραπου καί κατεστήσαντο την πορείαν, μικρόν δε προελθούσιν αὐτοζς ἐπέλιπε φάραγγος ὑπολαμβανούσης. καὶ πάλιν ἡν ἀπορία καὶ δέος οὐκ έπισταμένων οὐδὲ συνορώντων, δτι πλησίον ἐτύγχανον τῶν πολεμίων γεγονότες. ήδη δε διέλαμπεν ήμέρα, καὶ φθογγής τις έδοξεν έπαχούσαι, τάγα δε καί καθοραν Ελληνικόν γάρακα 4 καὶ προφυλακὴν ὑπὸ τὸ κρημνῶδες. οὕτως οὖν ἐπιστήσας ἐνταῦθα τὴν στρατιὰν ὁ Κάτων ἐκέλευσεν αὐτῶ προσελθεῖν ἄνευ των άλλων τούς Φιρμανούς, οίς άει πιστοίς έχρητο και προθύμοις. συνδραμόντων δε και περιστάντων αὐτὸν άθρόων είπεν , Ανδρα χρήζω λαβείν των πολεμίων ζωντα καὶ πυθέσθαι, τίνες οί προφυλάττοντες οὖτοι, πόσον πληθος αὐτῶν, τίς ὁ τῶν ἄλλων διάκοσμος, ἡ τάξις, ἡ παρασκευή, μεθ' ἦς ύπομένουσιν ήμας. τὸ δ' ἔργον αρπασμα τάχους γενέσθω καὶ τόλμης, ή και λέοντες άνοπλοι θαρρούντες έπι τα δειλά των θηρίων βαδίζουσι." ταῦτα δ' εἰπόντος τοῦ Κάτωνος, αὐτόθεν όρούσαντες, ώσπερ είχον, οί Φιρμανοί κατά των όρων έθεον έπὶ τὰς προφυλακάς καὶ προσπεσόντες ἀπροσδόκητοι πάντας μεν διετάραξαν και διεσκέδασαν, ενα δ' αὐτοῖς ὅπλοις άρπά-5 σαντες ένεχείρισαν τῷ Κάτωνι. παρὰ δὲ τούτου μαθών, ὡς ή μεν άλλη δύναμις έν τοις στενοίς κάθηται μετ' αὐτοῦ τοῦ

reichen, führen. — εὐσκόπους leicht in die Augen fallend. — κεραία hier Felszacke. — Καλλίδρομου der Berg oberhalb der Thermopylen, Strabo 428.

^{3.} οὖτω faſst das zuletzt Gesagte zusammen; ähnlich sonst vor dem Nachsatz. — πατεστήσαντο, richteten ein. — ἐπέλιπε defecit, scil. ἡ ἀτραπός. — ὑπολαμβ. absolut, excipere. — διέλαμπεν, wie Her. ἄμ' ἡμέρη διαφωσιούση sagt. — τις ἔδοξεν, der und jener glaubte. — προφυλακήν, vor dem Hauptheer im Paſs.

^{4.} ἐφιστάναι halten lassen. — Φιρμανοί, Firmum im Picenterlande röm. Kolonie latinischen Rechtes. Die Firmana cohors (zu 11, 1) kommt auch bei der Schlacht von Pydna Liv. 44, 20 vor. — πιστοίς ἐχρῆτο, vgl. ἐχθρῷ χρῆσθαί τινι zum Feinde haben Ar. 25, 7. — πόσον πλῆθος κτὲ, die Asyndeta der lebhaften Aufmunterung zu rascher That entsprechend. — ἄρπασμα, vgl. κλέμμα von dem durch List über den Feind errungenen Vorteil. — ἡ καί, Vergleich mit dem Sprung des Löwen auf seine Beute; zur Furcht ist bei diesen Feinden kein Grund. ἄνοπλοι soll steigern (wieviel mehr ihr mit Waffen), doch ist die Zuthat nicht wohl angebracht. — αὐτόθεν unmittelbar darnach, sofort. — ὀρούειν (losspringen) eig. der Prosa fremd. — ὅσπερ εἶχον wie sie waren und standen, d. i. ungesäumt. — ἀπροσδόκητοι hier passivisch.

βασιλέως, οι δὲ φρουροῦντες οὖτοι τὰς ὑπερβολὰς Αἰτωλῶν εἰσιν εξακόσιοι λογάδες, καταφρονήσας τῆς ὀλιγότητος ἄμα καὶ τῆς ὀλιγωρίας, εὐθὺς ἐπῆγεν ἄμα σάλπιγξι καὶ ἀλαλαγμῷ, πρῶτος σπασάμενος τὴν μάχαιραν. οι δ' ὡς εἶδον ἀπὸ τῶν κρημνῶν ἐπιφερομένους, φεύγοντες εἰς τὸ μέγα στρατόπεδον κατεπίμπλασαν ταραχῆς ἄπαντας.

ΧΙΥ. Έν τούτφ δε και τοῦ Μανίου κάτωθεν πρός τὰ διατειγίσματα βιαζομένου καὶ τοῖς στενοῖς προσβάλλοντος ἀθρόαν την δύναμιν, δ μεν Αντίογος είς το στόμα λίθω πληγείς, έκτιναχθέντων αὐτοῦ τῶν ὀδόντων, ἀπέστρεψε τὸν ἴππον ὀπίσω περιαλνής γενόμενος, τοῦ δὲ στρατοῦ μέρος οὐδὲν ὑπέμεινε τούς 'Ρωμαίους, άλλὰ καίπερ ἀπόρους καὶ ἀμηγάνους τῆς φυγης δδούς και πλάνας έγούσης, έλων βαθέων και πετρών άποτόμων τὰ πτώματα καὶ τὰς όλισθήσεις ὑποδεγομένων, εἰς ταῦτα διά των στενών ύπερχεόμενοι καί συνωθούντες άλλήλους φόβω πληγής και σιδήρου πολεμίων αύτους διέφθειρου. δ δε Κά- 2 των άει μέν τις ήν, ως ξοικε, των ίδιων έγκωμίων άφειδής καί την αντικους μεγαλαυγίαν ως έπακολούθημα της μεγαλουογίας ούκ έφευγε, πλείστον δε ταίς πράξεσι ταύταις δγκον περιτέθεικε, καί φησι τοις ίδουσιν αὐτὸν τότε διώκοντα καί παίοντα τούς πολεμίους παραστήναι μηδε όφείλειν Κάτωνα τώ δήμφ τοσούτον, όσον Κάτωνι τὸν δημον, αὐτόν τε Μάνιον τὸν υπατον θερμον από της νίκης έτι θερμώ περιπλακέντα πολύν χρόνον ἀσπάζεσθαι καὶ βοᾶν ὑπὸ χαρᾶς, ὡς οὖτ' ἄν αὐτὸς ούθ' δ σύμπας δήμος έξισώσειε τας αμοιβάς ταζς Κάτωνος εὐεογεσίαις. μετά δε την μάχην εύθυς είς Ρώμην έπέμπετο των 3

^{5.} ὑπερβολαί der Übergang, Paſs über die Höhe. — ἐπῆγεν lieſs vorrücken. — πρῶτος σπασ., auch 14, 2 erscheint C. persönlich mit einhauend. — φεύγοντες, etwas anders Liv. 36, 18.

XIV. Fortsetzung. Sieg der Römer. — Vgl. Liv. 36, 18 f. — ἐλῶν auf der Seeseite. — τὰ πτώματα — die Fallenden; ὑποδεχ. vgl. ὑπολαμβάνειν 13, 3. — εἰς ταῦτα, Sümpfe und Gebirge. — ὑπερχεῖσθαι, Bild von dem angeschwollenen Flusse in engem Bette. — αὐτούς — ἀλλήλους, aber mehr geeignet für den Gegensatz zu πολεμ.

^{2.} τις ... ἀφειδής, das τις mildert den Ausdruck, = ziemlich. Livius 34, 15: C. ipse haud sane detrectator laudum suarum. — ὡς ἔοιπε hier in gewöhnl. Sinne (Ar. 6, 1). — μεγαλουογία (magnificentia) hier wörtlich: das Vollbringen großer Thaten. — παραστήναι zu Ar. 18, 2. — ὀφείλειν, eine Wohlthat empfangen haben (die Beförderung zu den höchsten Ehrenstellen). — ϑεομόν ἀπὸ τῆς νίπης, in der freudigen Erregung unmittelbar vom Siege her.

ηγωνισμένων αὐτάγγελος καλ διέπλευσε μὲν εἰς Βρεντέσιον εὐτυχῶς, μιῷ δ' ἡμέρᾳ διελάσας ἐκείθεν εἰς Τάραντα καλ τέσσαρας ἄλλας δδεύσας πεμπταίος εἰς 'Ρώμην ἀπὸ θαλάσσης ἀφίκετο καλ πρῶτος ἀπήγγειλε τὴν νίκην. καλ τὴν μὲν πόλιν ἐνέπλησεν εὐφροσύνης καλ θυσιῶν, φρονήματος δὲ τὸν δῆμον, ὡς πάσης γῆς καλ θαλάττης πρατείν δυνάμενον.

ΧV. Τῶν μὲν οὖν πολεμικῶν πράξεων τοῦ Κάτωνος αὖται σχεδόν εἰσιν ἐλλογιμώταται τῆς δὲ πολιτείας φαίνεται τὸ περὶ τὰς κατηγορίας καὶ τοὺς ἐλέγχους τῶν πονηρῶν μόριον οὐ μικρᾶς ἄξιον σπουδῆς ἡγησάμενος. αὐτός τε γὰρ ἐδίωξε πολλούς, καὶ διώκουσιν ἐτέροις συνηγωνίσατο, καὶ παρεσκεύασεν ὅλως διώκοντας, ὡς ἐπὶ Σκηπίωνα τοὺς περὶ Πετίλιον. τοῦτον μὲν οὖν ἀπ' οἴκου τε μεγάλου καὶ φρονήματος ἀληθινοῦ ποιησάμενον ὑπὸ πόδας τὰς διαβολάς, ἀποκτεῖναι μὴ δυνηθεὶς ἀφῆκε Λεύκιον δὲ τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ μετὰ τῶν κατη-

^{3.} Liv. 36, 21. — ἡγωνισμένων passivisch; Krüger Gr. Gr. 39, 14, 3. — αὐτάγγελος, er selbst, der den Sieg errungen. — Brundisium gewöhnlicher Überfahrtsort nach Griechenland; Livius nennt statt dessen Hydruntum. — διελάσας, durch die Halbinsel von Meer zu Meer. — ὁδεύσας Gegens. zu διέπλευσε. — ἀπὸ δαλάσσης, Tarent. Liv.: quinto die inde (ab Hydr.) pedestri itinere Romam ingenti cursu pervenit. ante lucem ingressus urbem e. q. s. — δυσιῶν, Livius: supplicatio in triduum decreta est, et ut quadraginta hostiis maioribus praetor, quibus diis ei videretur, sacrificaret.

XV. Cato als Ankläger. — 1. πολιτεία die politische Thätigkeit daheim im Gegensatz zu Kriegsthaten, vgl. Ar. 23, 1. — πατηγοςίας, vgl. Cic. pro Rosc. Am. 20: accusatores multos esse in civitate utile est, ut metu contineatur audacia. — ἐδίωξε zu Ar. 4, 1. — παρεσιεύασε stiftete an. — Σηηπίωνα, vgl. über die Prozesse der Scipionen Liv. 38, 50—60. C. 54 heißt es: hoc (Cat.) auctore existimantur Petillii (duo Q. Petillii, c. 50) et vivo Africano rem ingressi et mortuo rogationem promulgasse. — ἀπ' οἴπον, vermöge des Ansehens seiner Familie. — ἀληθινοῦ, auf wahres Verdienst gegründet. — ποιησ. ὑπὸ πόδας, wie Afr. die Anklage vorläufig zu einem Triumph wandte, s. b. Liv. 51, Polyb. 24, 9, und über ein entsprechend stolzes und erfolgreiches Auftreten des Afr. im Senate Polyb. 24, 9 a Liv. 55. Da indes die Tribunen nicht nachließen, so ging er auf seine Landgüter bei Liternum und weilte dort bis zu seinem Tode.

^{2.} L. Scipio Asiagenus wurde 187 von den Petiliern mit folgender Rogation belangt: velitis iubeatis, Quirites, quae pecunia capta ablata coacta ab rege Antiocho est quique sub imperio eius fuerunt, quod eius in publicum relatum non est, uti de ea re Ser. Sulpicius praetor urbanus ad senatum referat, quem eam rem velit senatus quaerere de iis qui praetores nunc sunt. Cato sprach für diese Rogation; sie wurde angenommen, und sodann bei dem Prätor Q. Terentius Culleo Sc. angeklagt, daßs er vom K. Antiochus sich habe bestechen lassen. Liv. 54 f.; die Verurteilung u. s. w. 58. Übrigens bestanden, wie L. c. 56 bemerkt, bezüglich der Zeitverhältnisse und Umstände dieser Prozesse unter den Quellen

γόρων συστάς καταδίκη περιέβαλε χρημάτων πολλών πρός τὸ δημόσιου, ην ούκ έχων έκείνος απολύσασθαι καλ κινδυνεύων δεθήναι, μόλις έπιπλήσει των δημάρχων άφείθη. λέγεται δε καλ νεανίσκο τινλ τεθνηκότος κατρός έχθρον ήτιμοκότι καλ πορευομένω δι' άγορας μετά την δίκην άπαντήσας δ Κάτων δεξιώσασθαι και είπειν, δτι ταύτα χρή τοις γονεύσιν έναγίζειν, ούκ ἄρνας οὐδ' ἐρίφους, ἀλλ' ἐχθρῶν δάκρυα καὶ καταδίκας. ού μην ούδ αύτος έν τη πολιτεία περιην άθωσς, άλλ' όπου 3 τινά λαβήν παράσχοι τοῖς έχθροῖς, κρινόμενος καὶ κινδυνεύων διετέλει. λέγεται γὰο όλίγου ἀπολιπούσας τῶν πεντήκοντα φυγείν δίκας, μίαν δε την τελευταίαν εξ έτη και δγδοήκοντα γεγονώς εν ή και το μνημονευόμενον είπεν, ώς γαλεπόν έστιν έν άλλοις βεβιωκότα άνθρώποις έν άλλοις άπολογείσθαι. καὶ τοῦτο πέρας οὐκ ἐποιήσατο τῶν ἀγώνων, τεσσάρων δ' 4 άλλων ένιαυτών διελθόντων Σερουίου Γάλβα κατηγόρησεν ένενήκοντα γεγονώς έτη. κινδυνεύει γάρ ως δ Νέστωρ είς

die grössten Verschiedenheiten. — πρὸς τὸ δημόσιον an den Staat; vgl. ἐν αἰτία γενόμενος πρὸς τὴν πόλιν Ar. 25, 7. — ἀπολόσασθαι sich davon befreien — bezahlen. — ἀφείθη, die Intercession des Tribunen Ti. Gracchus rettete ihn vor dem Gefängnis; der Verkauf seiner Güter fand statt. Liv. 60. — ἡτιμοπότι, eine die bürgerliche Existenz vernichtende Verurteilung gegen ihn erwirkt hatte. — ὅτι ταῦτα, was er jetzt gethan; erklärt durch σὸν ἄρνας u. s. w.

^{3.} περιην ἀθῶος, behauptete sich unversehrt. — λαβην παρέχειν Ar. 25, 7. — πρίνειν vor Gericht ziehen. — λέγεναι γὰρ, Plin. H. N. 7, 28: proprium Catonis quater et quadragies causam dixisse nec quemquam saepius postulatum et semper absolutum. — τῶν πεντ. zu 4, 3. — φυγεῖν zu Ar. 4, 1. — τελευταίαν, Liv. 39, 40: qui sextum et octogesimum annum agens causam dixerit, ipse pro se oraverit scripseritque, nonagesimo anno Ser. Galbam ad populi adduxerit iudicium. Hierbei geht aber L. (und Plut.) von der Annahme aus, daſs C. 238 geboren, während nach Cicero (C. M. 4, 10) und C. selbst (bei Plut. 1, 5) vielmehr 234 das Geburtsjahr ist. Daher Cic. Brut. 20, 80: C. annos quinque et octoginta natus excessit e vita, cum quidem eo ipso anno contra Ser. Galbam ad populum summa contentione dixisset. — μνημονενόμ. — ἀπομνημ., Them. 11, 2. Valerius Max. III, 7, 8 legt dasselbe Dictum dem M. Scaurus bei.

^{4.} Serv. Galba hatte als Proprätor von Hisp. ulterior 7000 Lusitaner, die sich den Römern ergeben, verräterischer Weise teils getötet teils verkauft. Liv. XLVIII: cum L. Scribonius tribunus plebis rogationem promulgasset, ut Iusitani, qui in fidem populi Romani dediti ab Ser. Galba in Galliam venissent, in libertatem restituerentur, M. Cato accerrime suasit. — — Q. Fulvius Nobilior ei saepe ab eo in senatu laceratus respondit pro Galba; ipse quoque Galba, cum se damnari videret, complexus duos filios praetextatos et Sulpici Galli filium, cuius tutor erat, ita miserabiliter pro se loculus est, ut rogatio antiquaretur. — πινδυνεύει — ξοιπε. — Νέστωρ, Ilias 1, 250: τῷ δ' ἤδη δύο μὲν γενεαl μερόπων άν-

τοιγονίαν τῷ βίφ καὶ ταῖς πράξεσι κατελθεῖν. Σκηπίωνι γάρ, ὡς λέλεκται, τῷ μεγάλῷ πολλὰ διερεισάμενος ἐν τῇ πολιτεία, διέτεινεν εἰς Σκηπίωνα τὸν νέον, δς ἦν ἐκείνου κατὰ ποίησιν υίωνός, υίὸς δὲ Παύλου τοῦ Περσέα καὶ Μακεδόνας καταπολεμήσαντος.

ΧVΙ. Της δ' ὑπατείας κατόπιν έτεσι δέκα τιμητείαν δ Κάτων παρήγγειλε. πορυφή δε τίς έστι τιμής ἀπάσης ή ἀρχή καὶ τρόπου τινὰ τῆς πολιτείας ἐπιτελείωσις, ἄλλην τε πολλὴν έξουσίαν έχουσα και την περί τὰ ήθη και τοὺς βίους έξέτασιν. ούτε γάρ γάμον ούτε παιδοποιίαν τινός ούτε δίαιταν ούτε συμπόσιον φοντο δείν ακριτον καλ ανεξέταστον, ως εκαστος έπιθυμίας έγοι καὶ προαιρέσεως, άφεζσθαι πολύ δὲ μᾶλλον έν τούτοις νομίζοντες ή ταις ύπαίθροις καὶ πολιτικαίς πράξεσι τρόπου ἀνδρὸς ἐνορᾶσθαι, φύλακα καὶ σωφρονιστὴν καὶ κολαστήν, τοῦ μηδένα καθ' ήδονας έκτρέπεσθαι και παρεκβαίνειν τον έπιχώριον και συνήθη βίον, ήροῦντο των καλουμένων 2 πατρικίων ενα καλ των δημοτικών ενα. τιμητάς δε τούτους προσηγόρευον, έξουσίαν έχοντας άφελέσθαι μέν ιππον, έκβαλείν δε συγκλήτου του ακολάστως βιούντα καλ ατάκτως. οδτοι δε καὶ τὰ τιμήματα τῶν οὐσιῶν λαμβάνοντες ἐπεσκόπουν, καὶ ταίς ἀπογραφαίς τὰ γένη καὶ τὰς πολιτείας διέκρινον άλλας

θρώπων έφθίαθ' — μετὰ δὲ τριτάτοισιν ἄνασσεν. — πατελθείν hinabreichen. — πατὰ ποίησιν (= πατὰ θέσιν, Gegens. πατὰ φύσιν) adoptione. Aem. Paulus' zweiter Sohn war von P. Scipio, dem Sohne des Africanus, adoptiert worden, Aemil. Paul. c. 5.

adoptiert worden, Aemil. Paul. c. 5.

XVI. Cato zum Censor gewählt. — παραγγέλλειν im späteren Sprachgebrauch = sich bewerben. — πορυφή τις, τις ähnlich beschränkend wie τρόπον τινά. — πολιτείας, der Laufbahn im Staatsleben. — οὔτε γάρ, Subjekt die alten Römer, die die Censur einsetzten. — γάμον, Beispiel des Sp. Carvilius, der sich von seiner kinderlosen Frau scheiden ließ, weil ihn die Censoren hatten schwören lassen, uxorem se liberum quaerundum gratia habiturum. — πολὸ δὲ, das δὲ der Negation im Vorigen entgegengesetzt. — τοῦ μηδένα. Εκτρέπεοθαι nach φύλακα konstruiert; die Negation wie bei den Verben des Verhinderns u. s. w. dem Infinitiv hinzugefügt. — καθ΄ ἡδονάς, seinen Lüsten nach. — καλουμένων, wir: so genannten. — δημοτικών, die erste plebejische Censur 403; das ausschließliche Anrecht der Plebejer auf die eine Stelle 339 festgestellt.

^{2.} ἀφελέσθαι μὲν, das μὲν... δὲ wie bei der Anaphora = sowohl.. als auch. ἀφελέσθαι ἔππον equum adimere, d. i. aus den Reitercenturien ausstreichen, was nicht bloß wegen abgeleisteter Kriegsdienste oder Dienstunfähigkeit, sondern auch zur Schande aus andern Gründen geschah. — ἀπογραφαί tabulae censoriae, die Bürgerlisten, zu denen es der Entscheidung über Herkunft und Bürgertum bedurfte (Plural wegen der Einzelfälle). — ἄλλας, Verpachtung der Steuern, die öffentl. Bauten u. s. w.

τε μεγάλας έχει δυνάμεις ή άρχή. διὸ καὶ τῷ Κάτωνι πρὸς 3 την παραγγελίαν απήντησαν ένιστάμενοι σχεδον οί γνωριμώτατοι καλ πρώτοι τών συγκλητικών. τούς μέν γάρ εὐπατρίδας δ φθόνος έλύπει, παυτάπασιν οἰομένους προπηλακίζεσθαι τὴν εθγένειαν, ανθρώπων απ' αρχής αδόξων είς την απραν τιμήν καὶ δύναμιν ἀναβιβαζομένων, οί δὲ μογθηρὰ συνειδότες έαυτοις έπιτηδεύματα καὶ των πατρίων έκδιαίτησιν έθων έφοβούντο την αύστηρίαν του άνδρός, απαραίτητον έν έξουσία καλ χαλεπήν έσομένην. διὸ συμφρονήσαντες καὶ παρασκευάσαντες έπτα κατήγον έπὶ τὴν παραγγελίαν ἀντιπάλους τῷ Κάτωνι, θεραπεύοντας έλπίσι χρησταϊς τὸ πληθος, ώς δη μαλακώς καὶ πρὸς ήδονην ἄρχεσθαι δεόμενον. τοὐναντίον δ' ὁ Κάτων 4 ούδεμίαν ένδιδούς έπιείκειαν, άλλ' ἄντικους ἀπειλών τε τοῖς πονηροίς ἀπὸ τοῦ βήματος καὶ κεκραγώς μεγάλου καθαρμοῦ χρήζειν την πόλιν, ήξίου τούς πολλούς, εί σωφρονοῦσι, μή τον ήδιστον, άλλα τον σφοδρότατον αίρεισθαι των ίατρων. τούτον δ' έαυτον είναι και των πατρικίων ένα Φλάκκον Ούαλέριον μετ' έκείνου γάρ οζεσθαι μόνου την τρυφήν καλ την μαλαχίαν ώσπερ ύδραν τέμνων χαὶ ἀποχαίων προύργου τι ποιήσειν, των δ' άλλων δράν ξκαστον άρξαι κακώς βιαζόμενον, δτι τούς καλώς ἄρξοντας δέδοικεν. οῦτω δ' ἄρα μέγας ἡν δ ώς άληθώς και μεγάλων άξιος δημαγωγών δ Ρωμαίων δήμος, ώστε μή φοβηθήναι την άνάτασιν καί του όγκον του άνδρός. άλλα τους ήδεις έχείνους και πρός γάριν απαντα ποιήσειν δο-

^{3.} Vgl. Liv. 39, 40 f. — ἐλύπει quälte. — ἐν ἐξουσία, wenn er die Macht erlangte. — παρασιευάζειν anstiften, aufstellen. — ἐπτά, Livius l. c. 40 aufgezählt; c. 41 coierant praeter L. Flaccum candidati omnes ad deiciendum honore eum. — πατήγον, die Bewerber waren bei ihrem täglichen Gange auf das forum von angesehenen Männern (deductores) begleitet. — ἐλπίσι Erwartungen, daher der Zusatz χρησταῖς. — ὡς δή, das δή hebt bestimmter hervor daſs dies ihre (irrige) Ansicht war.

^{4.} ἐνδιδόναι zeigen, wie Her. 7, 52 δικαιοσύνην ἐνδιδόναι; 3, 51 μαλακὸν οὐδὲν ἐνδ.; vgl. Ar. 4, 3. — μετ' ἐκείνου, Liv. l. c. 41: illo uno collega castigare se nova flagitia et revocare priscos mores posse. — ΰδοαν, die lernäische Hydra, welcher Iolaos, sowie Herakles einen Kopf abgehauen, den Stumpf ausbrannte, so daß keine neuen nachwuchsen. — τῶν δ' ἄλλων, Liv. l. c. refragari sibi qui liberam et fortem censuram timerent. — ὀρᾶν, Subj. Cato. — ἄρξαι κακῶς ins Amt gelangen (Aor.) und es schlecht führen

^{5.} ἄρα also, d. i. "wie sich hier erwies". — δημαγωγός hier "Staatsmann", ohne den gehässigen Nebenbegriff. Übrigens war doch C.s Censur nicht sowohl dem Volke als den Vornehmen zu fürchten. — ἀνάτασις

κούντας ἀπορρίψας έλέσθαι μετὰ τοῦ Κάτωνος τὸν Φλάκκον, ὥσπερ οὐκ αἰτοῦντος ἀρχήν, ἀλλ' ἄρχοντος ήδη καὶ προστάττοντος ἀκροώμενος.

ΧVΙΙ. Προέγραψε μέν οὖν δ Κάτων τῆς συγκλήτου τὸν συνάρχουτα καὶ φίλον Λεύκιον Οὐαλέριον Φλάκκον, ἐξέβαλε δε της βουλης αλλους τε συγνούς και Λεύκιον Κοίντιον, υπατον μεν έπτα πρότερον ενιαυτοίς γεγενημένον, δ δ' ήν αὐτῶ πρός δόξαν ύπατείας μεζζον, άδελφον Τίτου Φλαμινίνου τοῦ καταπολεμήσαντος Φίλιππον. αίτίαν δε της εκβολης έσγε 2 τοιαύτην. μειράκιον έκ της παιδικής ώρας έταιρουν άνειληφως δ Λεύκιος άελ περλ αύτον είχε καλ συνεπήγετο στρατηγών έπὶ τιμῆς καὶ δυνάμεως τοσαύτης, δσην οὐδεὶς εἶχε τῶν πρώτων παρ' αὐτῷ φίλων καὶ οἰκείων. ἐτύγχανε μὲν οὖν ἡγούμενος ύπατικής έπαρχίας έν δε συμποσίω τινί το μειράκιον, ώσπες είωθει, συγκατακείμενον άλλην τε κολακείαν έκίνει πρός ανθρωπον έν οίνω βαδίως αγόμενον, καί φιλείν αὐτὸν ούτως έλεγεν, ,,ώστ'" έφη ,,θέας ούσης οίχοι μονομάχων, ού τεθεαμένος πρότερον, έξώρμησα πρός σέ, καίπερ έπιθυμῶν ίδεζν ανθρωπον σφαττόμενον." δ δε Λεύχιος αντιφιλοφρονούμενος , Αλλά τούτου γε χάριν" είπε ,,μή μοι κατάκεισο λυπού-8 μενος, έγω γαρ ιάσομαι." και κελεύσας ένα των έπι θανάτω κατακρίτων είς τὸ συμπόσιον άχθηναι καὶ τὸν ὑπηρέτην ἔχοντα πέλεχυν παραστήναι, πάλιν ήρώτησε του έρώμενου, εί βούλεται τυπτόμενον θεάσασθαι. φήσαντος δε βούλεσθαι, προσέτα-

die drohende Haltung; όγκος der stolze Ton. — αίτοῦντος zu Κάτωνος, nicht von ἀκροώμ. abhängig.

XVII. Čatos Censur. L. Quinctius Flamininus. — προγράσειν τῆς συγκλήτου principem senatus legere, an die Spitze der von den Čensoren neu entworfenen Liste der Senatoren stellen. Der princ. sen., wiewohl ohne besondre Rechte, genoß sehr hohes Ansehen und wurde stets zuerst um seine Meinung befragt. — συχνούς, 7 nach Livius 39, 42. — ὅπατον. i. J. 192. — ὑπατον. i. J. 192. — ὑπατον. i. J. 202.

stets zuerst um seine Meinung beiragt. — δυχνους, 7 nach livius 39, 42. — δυατον, i. J. 192. — δυατείας zu μετζον. — ἔσχε, Cato.
2. Vgl. Tit. Flamin. 18; Cic. Cat. M. 12, 42; Liv. 39, 42; s. § 3. — μειφάνιον, Philippum Poenum, carum ac nobile scortum Liv. — ἐν. . ἄφας zu ἐταιφοῦν, wie quaestum corpore facere. — στρατηγῶν, στρατιᾶς ἄρχων Flamin., so oft er ein Heer zu führen hatte. — ἐνὶ die Lage, das Verhältnis bezeichnend. — ἐτύγχωνε μὲν οδν, Pl. geht zu dem besondern, in seinem Konsulat vorgekommenen Falle über. — δπατική ἐπαρτία provincia consularis, in diesem Falle Gallien, Liv. 35, 20. — ἐνίνει fing an. — οἴκοι, in Rom.

^{3.} ὁπηφέτης lictor. — πεποίημεν hat dargestellt. — αὐτόμολον Γαλάτην, nobilem Boium transfugam Liv., bei dem (d. h. bei Cato) die Geschichte überhaupt viel mehr ins Grelle gemalt ist. — λόγφ] Liv.: Catonis

KATΩN. 87

ξεν αποχόψαι τοῦ ανθρώπου τὸν τράγηλον. οί μεν οὖν πλείστοι ταῦτα ίστοροῦσι, καὶ δ γε Κικέρων αὐτὸν τὸν Κάτωνα διηγούμενον έν τῷ περὶ γήρως διαλόγω πεποίηκεν δ δὲ Λίβιος αὐτόμολον είναί φησι Γαλάτην τὸν ἀναιρεθέντα, τὸν δὲ Λεύκιον οὐ δι' ὑπηρέτου κτεῖναι τὸν ἄνθρωπον, άλλ' αὐτὸν ἰδία γειρί, καὶ ταῦτα ἐν λόγφ γεγράφθαι Κάτωνος. ἐκβληθέντος 4 ούν τοῦ Λευκίου τῆς βουλῆς ὑπὸ τοῦ Κάτωνος, ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ βαρέως φέρων έπὶ τὸν δημον κατέφυγε, καὶ τὴν αἰτίαν έκέλευεν είπειν τον Κάτωνα της έκβολης. είπόντος δε καί διηγησαμένου τὸ συμπόσιον, ἐπεγείρει μὲν ὁ Λεύκιος ἀρνεζοθαι, προκαλουμένου δε τοῦ Κάτωνος είς δρισμον άνεδύετο. τότε μέν άξια παθείν κατεγνώσθη. θέας δ' ούσης έν θεάτρο την ύπατικην χώραν παρελθών και πορρωτάτω που καθεσθείς οίκτον έσχε παρά τῷ δήμῷ, καὶ βοῶντες ἠνάγκασαν αὐτὸν μετελθείν, ώς ην δυνατόν έπανορθούμενοι καί θεραπεύοντες τὸ γεγενημένον. ἄλλον δὲ βουλῆς έξέβαλεν ὑπατεύσειν ἐπί- 5 δοξον δυτα, Μανίλιον, δτι την αύτοῦ γυναϊκα μεθ' ήμέραν δρώσης της θυγατρός κατεφίλησεν. αύτῷ δ' ἔφη την γυναϊκα μηδέποτε πλην βροντής μεγάλης γενομένης περιπλακήναι, καί μετά παιδιας είπειν αὐτόν, ώς μακάριός έστι του Διὸς βροντῶντος.

XVIII. "Ηνεγκε δέ τινα τῷ Κάτωνι καὶ Λεύκιος ὁ Σκηπίωνος ἀδελφὸς ἐπίφθονον αἰτίαν, θριαμβικὸς ἀνήρ, ἀφαιρεθεὶς ὑπ' αὐτοῦ τὸν ἵππον ἔδοξε γὰρ οἶον ἐφυβρίζων 'Αφρικανῷ Σκηπίωνι τεθνηκότι τοῦτο ποιῆσαι. τοὺς δὲ πλείστους

et aliae quidem acerbae orationes exstant in eos, quos aut senatorio loco movit aut quibus equos ademit; longe gravissima in L. Qu. oratio est.

4. ἐπὶ τὸν δημον, eine provocatio von der censorischen Rüge an das Volk gab es nicht, und eine Motivierung gaben die Censoren sofort bei der Ausstreichung durch die angefügte nota; Plut.s Darstellung ist also inkorrekt. — ὁρισμός sponsio, eine Prozeſsform, wobei die Parteien vorher eine Summe stipulierten, die der Verlierende dem Gewinnenden zu zahlen hatte. Liv. 39, 43: in extrema oratione Catonis condicio Quinctio fertur, ut si id factum negaret ceteraque quae obiecisset, sponsione defenderet sese. — ἀνεδύετο, Flam. 19 σιαπήσαντος. — ματεγνώσθη, Flam. 1. c. δ δημος ἔγνω δικαίαν γεγονέναι τὴν ἀτιμίαν. — ὑπατικὴν χώρου, besondere Plätze fūr die Senatoren bei den Spielen waren 194 auf Veranlassung des Scipio Africanus eingeführt. Flam. 1. c. τῆς βονίῆς, κόσες εἰωθε, κόσμω προκαθημένης. Die Geschichte auch bei Valer. M. 4, 5, 1. — οἶκτον ἔσχε fand Mitleid. — μετελθεῖν den Platz wechseln. XVIII. Fortsetzung. Maſsnahmen gegen den Luxus. — 1. Liv. 39, 44. — ἐπίφθονος αἰτία gehāssiger Vorwurf. — θριαμβικός, der Triumph des L. Scipio über Antiochus i. J. 189. — ἵππον] equum adi-

ηνίασε μάλιστα τη περικοπή της πολυτελείας, ην άντικους μέν άφελέσθαι, νενοσηκότων ήδη και διεφθαρμένων ύπ' αὐτῆς τῶν πολλών αδύνατον ήν, κύκλω δε περιϊών ήναγκαζεν έσθητος, διήματος, πόσμου γυναικείου, σκευών τών περί δίαιταν, ὧν έκάστου τὸ τίμημα δραχμάς χιλίας καὶ πεντακοσίας ὑπερέβαλλευ, αποτιμασθαι την άξιαν είς το δεκαπλάσιου, βουλόμενος άπὸ μειζόνων τιμημάτων αὐτοίς μείζονας καὶ τὰς είσφορὰς 2 είναι. και προσετίμησε τρείς χαλκούς πρός τοις χιλίοις, δπως βαρυνόμενοι ταίς έπιβολαίς και τούς εύσταλείς και λιτούς δρώντες ἀπὸ τῶν ἴσων ἐλάττονα τελοῦντας είς τὸ δημόσιον άπαγορεύωσιν. ήσαν οὖν αὐτῷ χαλεποί μὲν οί τὰς είσφορὰς διά την τρυφην ύπομένοντες, χαλεποί δ' αδ πάλιν οί την τρυφήν ἀποτιθέμενοι διὰ τὰς είσφοράς. πλούτου γὰρ ἀφαίρεσιν οί πολλοί νομίζουσι την κώλυσιν αὐτοῦ τῆς ἐπιδείξεως, ἐπι-3 δείχνυσθαι δε τοίς περιττοίς, οὐ τοίς ἀναγκαίοις. δ δή καὶ μάλιστά φασι τὸν φιλόσοφον Αρίστωνα θαυμάζειν, ὅτι τοὺς τὰ περιττά κεκτημένους μαλλον ήγουνται μακαρίους, ή τούς των άναγκαίων και χρησίμων εύποροῦντας. Σκόπας δε δ Θετταλὸς αίτουμένου τινὸς τῶν φίλων παρ' αὐτοῦ τι τοιοῦτον, δ μή σφόδρα ήν χρήσιμον έκείνω, και λέγοντος, ως οὐδὲν αίτει τῶν άναγκαίων καὶ χρησίμων, ,,Καὶ μὴν έγὰ τούτοις" εἶπεν ,,εὐδαίμων και πλούσιός είμι, τοις άγρήστοις και περιττοίς. " ου-

mere d. i. aus der Liste der zu Pferde Dienenden streichen. — πύπλφ περιιών d. h. bei jedem einzelnen. — δραχμάς χιλ. κ. π., quindecim milium aeris Liv. l. c.; Plut. rechnet den denarius (= δραχμή) zu 10 as, wiewohl seit 217 das Verhältnis beider Münzen wie 16 zu 1 war (Mommsen Röm. Münzwesen p. 379). — ἀποτιμᾶσθαι, bei der Aufnahme des Vermögens wurde dies zum zehnfachen Werte veranschlagt, wonach sich die Steuern dann richteten. — τιμημάτων Vermögensschätzung, Census; είσφορά tributum, die nach dem Bedürfnis erhobene Vermögenssteuer.

steuer.

2. Liv. l. c. uti . . his rebus omnibus terni in milia aeris attribuerentur (χαλκοῦς as). Diese Dinge wurden nicht nach Art des tributum mit 1 pro mille, sondern nach Art der Besteuerung des Vermögens der aerarii mit 3 pro mille besteuert. — χαλεποί wie Ar. 25, 5; zur Sache Liv. 44: nobilis censura fuit simultatiumque plena, quae M. Porcium, cui acerbitas ea adsignabatur, per omnem vitam exercuerunt. — ὁπομένειν sich darin fügen, auf sich nehmen.

3. Ariston stoischer Philosoph aus Chios in der ersten Hälfte des 3. Jhrh. (ein andrer Aristid. 2, 3). — ϑανμάζειν, er pflegte zu sagen dals er sich wundre. — ὅτι τοὺς epexegetisch an ὅ sich schließend. — Skopas der Gönner des Dichters Simonides, der ihn in seinen Liedern verherlichte; s. die Erzählung bei Cic. de orat. II, 86, 352. Πλοῦτος Σκοπα-δῶν sprichwörtlich. — ἐκείνφ, dem Skopas. — καὶ μὴν und doch, aber.

τως δ τοῦ πλούτου ζῆλος οὐδενὶ πάθει φυσικῷ συνημμένος ἐκ τῆς ὀχλώδους καὶ θυραίου δόξης ἐπεισόδιός ἐστιν.

ΧΙΧ. Οὐ μὴν ἀλλὰ τῶν ἐγκαλούντων ἐλάγιστα φροντίζων δ Κάτων έτι μαλλον έπέτεινεν, αποκόπτων μεν δγετούς, οίς τὸ παραρρέον δημόσιον ὕδωρ ὑπολαμβάνοντες ἀπῆγον είς οίκίας ιδίας και κήπους, ανατρέπων δε και καταβάλλων δοα προύβαινεν είς τὸ δημόσιον οἰκοδομήματα, συστέλλων δὲ τοῖς μισθοίς τας έργολαβίας, τα δε τέλη ταίς πράσεσιν έπι τας έσχάτας έλαύνων τιμάς. ἀφ' ὧν αὐτῷ πολὸ συνήχθη μίσος. οί δὲ περὶ τὸν Τίτον συστάντες ἐπ' αὐτὸν ἔν τε τῆ βουλῆ τὰς 2 γεγενημένας έκδόσεις καὶ μισθώσεις των ίερων καὶ δημοσίων έργων έλυσαν ώς γεγενημένας άλυσιτελώς, καί των δημάρχων τους θρασυτάτους παρώξυναν έν δήμφ προσκαλέσασθαι τον Κάτωνα και ζημιώσαι δυσί ταλάντοις. πολλά δε καί πρός την της Βασιλικής κατασκευήν ήναντιώθησαν, ήν έκείνος έκ χρημάτων κοινών ύπὸ τὸ βουλευτήριον τῆ ἀγορᾶ παρέβαλε καὶ Πορκία Βασιλική προσηγορεύθη. φαίνεται δε θαυμαστώς άπο- 3 δεξάμενος αὐτοῦ τὴν τιμητείαν δ δημος. ἀνδριάντα γοῦν

[—] δχλώδους κ. δυο. δόξης, die verkehrte Meinung des großen Haufens draußen; ἐπεισόδιος von außen hineinkommend, Gegens. zu den natürlichen Trieben in der Seele.

XIX. Fortsetzung. Ansehen beim Volke. — 1. οὐ μὴν ἀλλὰ κτέ. schliest sich an ἡσαν χαλεποί 18, 2 an. — ἐλάχιστα durchaus nicht. — ἐπέτεινεν (2, 1) steigerte die Strenge. — ἀποκόπτων κτέ., Liv. 44: aquam publicam omnem in privatum aedificium aut agrum fluentem ademerunt, et quae in loca publica inaedificata immolitave privati habebant, intra dies triginta demoliti sunt. — ὑπολαμβάνειν auffangen. — τοῖς μισθοῖς, beschränkend an dem dafür gezahlten Sold, den Sold für. Die von Staatswegen zu bezahlenden Lieferungen wurden an den Mindestfordernden verdungen (locare ultrotributa). Liv. l. c.: et vectigalia summis mettis ultrotributa infimis locaverunt.

mis pretiis, ultrotributa infimis locaverunt.

2. Τίτον, Τ. Quinctius. Vgl. T. Flam. 19 und Liv. l. c.: quas locationes cum senatus precibus et lacrimis publicanorum victus induci et de integro locari iussisset, censores, edicto summotis ab hasta qui ludificati priorem locationem erant, omnia eadem paulum imminutis pretiis locaverunt. — προσκαλέσκοθαι diem dicere, ξημιώσκαι multam irrogare, eine Geldbuſse beantragen (und beschlieſsen lassen). 2 Tal. = 120 000 As, nach der 18, 1 angewandten Rechnung. Flam. l. c. heiſst es von Flam. nur: πολλὰς και μεγάλας δίνας και αὐτοῦ παρεσκεύασεν. — βασιλικῆς, vgl. Liv. l. c. Die Basiliken dienten zu Gerichtssitzungen und Geschäften; die Porcia war die älteste. — βουλευτήριον, die curia Hostilia, die im Jahre 52 bei der Bestattung des P. Clodius abbrannte, wobei die basilica P. ihr Schicksal teilte. — και . προσηγορεύθη, wir: "und die . genannt wurde"; über die Nichtwiederholung des Relativs bei einem angeknüpſten zweiten Relativsatze Krüger 60, 6.

3. ἀποδέγεσθαι γροβαγε, θανμαστῶς auſserordentlich. — γοῦν zu Ar.

άναθείς έν τῷ ναῷ τῆς Ύγιείας ἐπέγραψεν οὐ τὰς στρατηγίας οὐδὲ τὸν θρίαμβον τοῦ Κάτωνος, ἀλλ', ὡς ἄν τις μεταφράσειε την έπιγοαφήν, , Ότι την Ρωμαίων πολιτείαν έγκεκλιμένην καλ δέπουσαν έπὶ τὸ γείρον τιμητής γενόμενος χρησταίς άγωγαίς και σώφροσιν έθισμοῖς και διδασκαλίαις είς όρθον αὖθις ἀπο-4 κατέστησε." καίτοι πρότερον αὐτὸς κατεγέλα τῶν ἀγαπώντων τὰ τοιαῦτα, καὶ λανθάνειν αὐτοὺς ἔλεγεν ἐπὶ χαλκέων καὶ ζωγράφων ξργοις μέγα φρονούντας, αύτου δε καλλίστας είκόνας έν ταις ψυχαίς περιφέρειν τούς πολίτας πρός δε τούς θαυμάζοντας, δτι πολλών άδόξων άνδριάντας έχόντων έκείνος ούκ έχει, ,, Μάλλον γάρ" έφη ,,βούλομαι ζητεϊσθαι, διά τί μου άνδριάς οὐ κεῖται ή διὰ τί κεῖται. τὸ δ' ὅλον οὐδ' ἐπαινούμενον ήξίου τον άγαθον πολίτην ύπομένειν, εί μη τοῦτο χρη-5 σίμως γίγνοιτο τῷ κοινῷ. καίτοι πλείστα πάντων έαυτὸν έγκεκωμίακεν, δς γε καὶ τοὺς άμαρτάνοντάς τι περὶ τὸν βίον, εἶτ' έλεγχομένους λέγειν φησίν, ώς οὐκ ἄξιον έγκαλείν αὐτοίς οὐ γάρ Κάτωνές είσι καὶ τοὺς ένια μιμεζοθαι των ὑπ' αὐτοῦ πραττομένων ούκ έμμελως έπιχειρούντας έπαριστέρους καλείσθαι Κάτωνας άφορᾶν δε την βουλην πρός αὐτόν έν τοίς έπισφαλεστάτοις καιροίς ώσπερ έν πλώ πρός κυβερνήτην, καί πολλάκις μή παρόντος ύπερτίθεσθαι τὰ πλείστης άξια σπουδης. ὰ δη καὶ παρὰ τῶν ἄλλων αὐτῷ μαρτυρεῖται μέγα γὰρ έσχεν έν τη πόλει καὶ διὰ τὸν βίον καὶ διὰ τὸν λόγον καὶ διὰ τὸ γῆρας ἀξίωμα.

ΧΧ. Γέγονε δε και πατηρ άγαθός, και περι γυναϊκα χρηστός άνηρ, και χρηματιστης ούκ εύκαταφρόνητος, ούδ' ως τι μικρον ή φαϊλον έν παρέργω μεταχειρισάμενος την τοιαύτην

^{4, 1. —} Τγιείας, d. Tempel der Salus, die man mit der griech. Τγίεια identifizierte. Preller Röm. Mythol. p. 602. — ἐγιεπλιμένην inclinatam, das Bild von einem Gebäude.

^{4.} καίτοι, wiewohl diese Ehre nun ihm selber zu Teil wurde. — ἀγαπᾶν wertschätzen. — θανμάζοντας 18, 3. Ammian. Marc. XIV, 6: Cato interrogatus, quamobrem inter multos nobiles statuam non haberet, malo inquit ambigere bonos, quamobrem id non meruerim, quam, quod est gravius, cur impetraverim, mussitare. — μᾶλλον γάρ, γάρ elliptisch auf eine nicht ausgesprochene allgemeine Antwort (wie οὐδὲν θανμαστόν). — ἐπαινούμενον zu ὁπομένειν (18, 2).

^{5.} $\tilde{o}_S$ ys einen thatsächlichen Beleg einführend, wie si ys Them. 16, 3. — ä ξ iov $\dot{\epsilon}$ ynaleiv a $\dot{o}$ toi $_S$ — ä ξ iov $\dot{\epsilon}$ ynaleiv a $\dot{o}$ toi $_S$ — ä ξ iov $\dot{\epsilon}$ ynaleiv a $\dot{o}$ toi $_S$ — o $\dot{o}$ toi $_S$ — ö $\dot{o}$ toi $_S$

XX. Cato als Familienvater. — 1. τοιαύτην, um das Vermögen,

έπιμέλειαν. όθεν οίμαι δείν καὶ περί τούτων όσα καλώς έχει διεξελθείν. Γυναϊκα μέν ούν εύγενεστέραν ή πλουσιωτέραν έγημεν, ήγούμενος δμοίως μεν άμφοτέρας έχειν βάρος καί φρόνημα, τὰς δὲ γενναίας αἰδουμένας τὰ αἰσχοὰ μᾶλλον ὑπηκόους είναι πρός τὰ καλὰ τοῖς γεγαμηκόσι. τὸν δὲ τύπτοντα γαμετήν ή παίδα τοις άγιωτάτοις έλεγεν ιεροίς προσφέρειν τάς γείρας. Εν Επαίνο δε μείζονι τίθεσθαι το γαμέτην άγαθον ή 2 το μέγαν είναι συγκλητικόν έπει και Σωκράτους οὐδεν άλλο θαυμάζειν τοῦ παλαιοῦ πλην ὅτι γυναικὶ χαλεπη καὶ παισίν άποπλήπτοις χρώμενος έπιεικώς καί πράως διετέλεσε. γενομένου δε τοῦ παιδός, οὐδεν ἡν ἔργον οὕτως ἀναγκαΐον, εί μή τι δημόσιον, ώς μή παρείναι τῆ γυναικί λουούση τὸ βρέφος καί σπαργανούση, αὐτή γάρ ἔτρεφεν ίδίω γάλακτι πολλάκις δὲ καί τὰ τῶν δούλων καιδάρια τῆ μαστῷ προσιεμένη κατεσκεύαζεν εΰνοιαν έχ της συντροφίας πρός τὸν υίον. έπεὶ δὲ ήρξατο 3 συνιέναι, παραλαβών αὐτὸς ἐδίδασκε γράμματα καίτοι χαρίεντα δούλον είχε γραμματιστήν δυομα Χίλωνα, πολλούς διδάσκοντα παίδας. οὐκ ήξίου δὲ τὸν υίον, ως φησιν αὐτός, ὑπὸ δούλου κακώς άκούειν ή του ώτὸς άνατείνεσθαι μανθάνοντα βράδιον, οὐδέ γε μαθήματος τηλικούτου τῷ δούλῷ χάριν ὀφείλειν, άλλ' αὐτὸς μὲν ἦν γραμματιστής, αὐτὸς δὲ νομοδιδάκτης, αὐτὸς δὲ γυμναστής, οὐ μόνον ἀκοντίζειν οὐδ' ὁπλομαχεῖν οὐδ' ίππεύειν διδάσχων του υίου, άλλα και τη χειρί πύξ παίειν και καύμα καὶ ψύγος ἀνέγεσθαι καὶ τὰ δινώδη καὶ τραγύνοντα τοῦ ποταμοῦ διανηγόμενον ἀποβιάζεσθαι, καὶ τὰς ίστορίας δὲ 4

s. 21, 5. — παλῶς ἔχει angemessen ist. — γυναῖκα, Licinia. — ἡγούμενος, auch hier liegt ein Ausspruch C.s zu grunde. — βάφος (vgl. gravitas) Gewicht, Stolz; ähnl. φρόνημα; beides Objekt zu ἔχειν. In dieser Beziehung, meinte C., möchte man das nun lieben oder nicht, sei zwischen beiden kein Unterschied. — γενναῖος hier von der Geburt, — εὐγενής.

^{2.} ἐν ἐπαίνω μείζονι, weil schwerer. — τίθεσθαι, Subj. Cato. — τοῦ παλαιοῦ wie 5, 4. — παισίν ἀποπλήπτοις, die drei Söhne des Sokrates (Lamprokles Sophroniskos Menexenos) hatten nichts von dem Geiste ihres Vaters. Arist. Rhet. II, 15: ἐξίσταται τὰ μὲν εύφνᾶ (genial) γένη εἰς μανιπόπερα ἤθη . . , τὰ δὲ στάσιμα (gravis, constans) εἰς ἀβελτερίαν παὶ παθρότητα, οἰον ἀπὸ Κίμωνος καὶ Περικλέους καὶ Σωκράτους. — ὡς μὴ παρείναι, ὡς — ὥστε, Them. 5, 4.

^{3.} ούπ ήξίου δὲ Gegensatz zu παίτοι, Motivierung weshalb er diesen doch nicht nahm. — οὐδέ γε, γε hebt dies als noch weniger zu ertragen hervor. — ὀφείλειν, Subj. τὸν νίόν. — τραχύνοντα, man erwartete eher τραχυνόμενα, wie Romul. 3. — τοῦ ποταμοῦ, des Tiber.

^{4.} ioroglas, die auch 25, 1 erwähnten septem libri originum, die er

συγγράψαι φησίν αὐτὸς ίδία χειρί και μεγάλοις γράμμασιν, δπως οίκοθεν ὑπάρχοι τῷ παιδὶ πρὸς ἐμπειρίαν τῶν παλαιῶν καὶ πατρίων ἀφελεῖσθαι. τὰ δ' αίσχρὰ τῶν δημάτων οὐχ ἦττον έξευλαβεϊσθαι τοῦ παιδὸς παρόντος ή τῶν ίερῶν παρθένων. άς Έστιάδας καλούσι συλλούσασθαι δε μηδέποτε. καλ τούτο κοινόν ξοικε 'Ρωμαίων ξθος είναι' και νάρ πενθεροί ναμβροϊς έφυλάττοντο συλλούεσθαι, δυσωπούμενοι την αποκάλυψιν καλ νύμνωσιν, είτα μέντοι παρ' Ελλήνων το γυμνοῦσθαι μαθόντες, αὐτοὶ πάλιν τοῦ καὶ μετὰ γυναικών τοῦτο πράσσειν ἀνα-5 πεπλήκασι τους Ελληνας. ουτω δε, καλον έργον, είς άρετην τῷ Κάτωνι πλάττοντι καὶ δημιουργούντι τὸν υίόν, ἐπεὶ τὰ τῆς προθυμίας ην άμεμπτα και δι' εύφυταν υπήκουεν ή ψυχή, τὸ δε σωμα μαλακώτερον εφαίνετο του πονείν, υπανήκεν αυτφ τὸ σύντονον ἄγαν καὶ κεκολασμένον τῆς διαίτης. ὁ δέ, καίπερ ούτως έχων, άνηρ άγαθός ην έν ταις στρατείαις, και την πρός Περσέα μάγην ήγωνίσατο λαμπρώς Παύλου στρατηγούντος. είτα μέντοι τοῦ ξίφους έκκρουσθέντος ὑπὸ πληγῆς ἢ δι' ὑγρότητα της χειρός έξολισθόντος, άχθεσθείς τρέπεται πρός τινας των συνήθων, καὶ παραλαβών έκείνους αὖθις εἰς τοὺς πολεμίους ενέβαλε. πολλώ δ' άγωνι καὶ βία μεγάλη διαφωτίσας τον τόπον, άνευρε μόλις έν πολλοίς σάγμασιν οπλων καί σώμασι νεχρών όμου φιλίων τε καὶ πολεμίων κατασεσωρευμένον. 6 έφ' ῷ καὶ Παῦλος ὁ στρατηγὸς ἡγάσθη τὸ μειράκιον, καὶ Κά-

Greis verfaßte. Nepos Cato 3, 3. — αὐτὸς ἰδία χ., er diktierte sie nicht etwa, wie man gewöhnlich that, einem Sklaven in die Feder. — οἴκοθεν ὁπάρχοι, damit er im Hause Gelegenheit hätte, nicht von draußen Bücher und Belehrung suchen müßte. — εἶναι Inf. Imperf. — πενθεροί, Cic. Offic. 1, 35, 139: nostro quidem more cum generis soceri non lavantur. — ἀναπιμπλάναι anstecken, Per. 34, 3.

^{5.} καλὸν ἔργον Apposition zu πλάττοντι u. s. w.; vgl. Compar. Cic. et Dem. 4: καὶ μὴν ἢ γε φυγὴ τῷ μὲν αἰσχρὰ κλοπῆς ἀλόντι συνέπεσε, τῷ δέ, κάλλιστον ἔργον, ἀνθράπους άλιτηρίους ἐκκόψαντι τῆς πατρίδος. — τὰ τῆς προθυμίας, soweit es auf guten Willen ankam war er ohne Tadel. — εὐφυΐα die Beanlagung für Tugend. — τοῦ πονεῖν, als daſs er die Anstrengung hätte ertragen können. — κεκολαφένος eingeschränkt, vgl. κολάζειν δένδρα beschneiden. — οῦτως ἔχων auf den körperlichen Zustand. — πρὸς Περσέα μ., bei Pydna 168. Vgl. Aem. Paul. c. 21. — ἀχθεσθείς, Aem. P. l. c.: οὐ βιωτὸν ἡγησάμενος εἶναι προεμένφ σκῦλον αὐτοῦ ζῶντος τοῖς πολεμίοις. — ἐνέβαλε medial, stürzte sich. — διαφωτίζειν klären, frei machen. — σώμασι, Aem. P. l. c. in gleichem Sinne πτώμασι.

τωνος αὐτοῦ φέρεται τις ἐπιστολή πρὸς τὸν υίον, ὑπερφυῶς ἐπαινοῦντος τὴν περὶ τὸ ξίφος φιλοτιμίαν αὐτοῦ καὶ σπουδήν. ὅστερον δὲ καὶ Παύλου θυγατέρα Τερτίαν ἔγημεν ὁ νεανίας, ἀδελφὴν Σκηπίωνος, οὐχ ἦττον ἤδη δι' αὑτὸν ἢ τὸν πατέρα καταμειγυύμενος εἰς γένος τηλικοῦτον. ἡ μὲν οὖν περὶ τὸν υίον ἐπιμέλεια τοῦ Κάτωνος ἄξιον ἔσχε τέλος.

ΧΧΙ. Ολκέτας δε πολλούς έκτατο, των αλημαλώτων ώνούμενος μάλιστα τούς μικρούς καὶ δυναμένους έτι τροφήν καὶ παίδευσιν ώς σχύλακας η πώλους ένεγκείν, τούτων οὐδείς είσηλθεν είς οίκιαν ετέραν, εί μη πέμψαντος αὐτοῦ Κάτωνος η της γυναικός. ὁ δ' ἐρωτηθείς, τί πράττοι Κάτων, οὐδὲν άπεκρίνετο πλην άγνοείν. έδει δε ή πράττειν τι των άναγκαίων οίκοι τὸν δοῦλον ἢ καθεύδειν καὶ σφόδρα τοῖς κοιμωμένοις δ Κάτων έχαιρε, πραοτέρους τε των έγρηγορότων νομίζων καλ πρός ότιοῦν βελτίονας χρῆσθαι τῶν δεομένων ύπνου τους απολελαυκότας. οιόμενος δε τα μέγιστα φαδιουργείν άφροδισίων ενεκα τούς δούλους, εταξεν ώρισμένου νομίσματος δμιλεΐν ταις θεραπαινίσιν, έτέρα δε γυναικί μηδένα πλησιάζειν. Εν άργη μεν οδυ ετι πένης ων καί στρατευόμενος πρός 2 ούδεν έδυσκόλαινε των περί δίαιταν, άλλ' αἴσχιστον ἀπέφαινε διά γαστέρα πρός οίκέτην ζυγομαζείν. ὕστερον δὲ τῶν πραγμάτων έπιδιδόντων ποιούμενος έστιάσεις φίλων καλ συναρχόντων, έκολαζεν εύθυς μετά το δείπνον ιμάντι τους άμελέστερον ύπουργήσαντας ότιοῦν ἢ σκευάσαντας. ἀεὶ δέ τινα στάσιν έχειν τούς δούλους έμηγανᾶτο καὶ διαφοράν πρὸς άλλήλους, ύπονοῶν τὴν δμόνοιαν αὐτῶν καὶ δεδοικώς. τοὺς δ' ἄξιον ελογάσθαι τι θανάτου δόξαντας έδικαίου πριθέντας έν τοίς ολκέταις πασιν αποθυήσκειν, εί καταγνωσθείεν. απτόμενος δέ 3 συντονώτερον πορισμού, την μέν γεωργίαν μαλλον ήγειτο διαγωγήν ή πρόσοδον, είς δ' ἀσφαλή πράγματα καὶ βέβαια κατα-

^{6.} φέρεται 12, 3. — Σκηπίωνος, s. 15, 4.

XXI. Sorge für Sklaven und Vermögen. — 1. πραοτέρους, τοὺς ποιμωμένους (es zeige dies Harmlosigkeit des Charakters).

^{2.} στρατευόμενος, s. 1, 6. — ἀπέφαινε, Arist. 25, 6. — ζυγομαχείν eig. von zusammen angejochten Rindern, dann überhaupt zanken, kämpfen, wie Mar. 12 λιμῷ. — ἐπιδιδόντων intransitiv, als seine Umstände sich verbesserten. — ἐδικαίου hielt es so für Recht, lieſs. — πρίνεσθαι ἐν zur Bezeichnung des Gerichtshofes.

^{3.} ἀσφαλή, weil nicht von so vielen Zufälligkeiten der Witterung

τιθέμενος τὰς ἀφορμάς, ἐκτᾶτο λίμνας, ὕδατα θερμά, τόπους κναφεύσιν άνειμένους, έργα πίσσια, χώραν έχουσαν αὐτοφυείς νομάς καὶ ύλας, ἀφ' ὧν αὐτῷ χρήματα προσήει πολλά, μηδ' 4 ύπὸ τοῦ Διός, ώς φησιν αὐτός, βλαβῆναι δυναμένων. έχρήσατο δε και τῷ διαβεβλημένω μάλιστα τῶν δανεισμῶν τῷ ἐπὶ ναυτικοίς τὸν τρόπον τοῦτον. ἐκέλευε τοὺς δανειζομένους ἐπὶ κοινωνία πολλούς παρακαλείν γενομένων δε πεντήκοντα καί πλοίων τοσούτων, αὐτὸς είχε μίαν μερίδα διὰ Κοϊντίωνος άπελευθέρου τοις δανειζομένοις συμπραγματευομένου καί συμπλέοντος. ἡν οὖν οὖκ εἰς ἄπαν ὁ κίνδυνος, ἀλλ' εἰς μέρος 5 μικρον έπλ κέρδεσι μεγάλοις. έδίδου δε καλ των οίκετων τοῖς βουλομένοις άργύριον οί δ' έωνοῦντο παίδας, είτα τούτους άσκήσαντες καὶ διδάξαντες άναλώ μασι τοῦ Κάτωνος μετ' ένιαυτὸν ἀπεδίδοντο. πολλούς δὲ καὶ κατείζεν ὁ Κάτων, ὅσην ὁ πλείστην διδούς έωνειτο τιμήν ύπολογιζόμενος. προτρέπων δε τον υίου έπλ ταῦτά φησιν οὐκ ἀνδρός, ἀλλὰ χήρας γυναικὸς εἶναι τὸ μειῶσαί τι τῶν ὑπαργόντων ἐκείνο δ' ἤδη σφοδρότερον τοῦ Κάτωνος, ὅτι θαυμαστὸν ἄνδρα καὶ θείον είπειν ἐτόλμησε πρός δόξαν, δς απολείπει πλέον έν τοις λόγοις δ προσέθηκεν οὖ παρέλαβεν.

wie das Gedeihen der Früchte abhängig. — ἀφορμαί Kapitalien. άνειμένους, frei gelassen von sonstigem Gebrauch und Bearbeitung, wie das Wort sonst von den einer Gottheit geweihten Grundstücken gebraucht wird. — ἔργα πίσσια, picariae, wie sie nam. in Bruttii (im Silawalde) vorhanden waren (Cic. Brut. § 85). — αὐτοφυείς, der Kultur nicht bedürftig. — νομάς, Cic. de offic. 2, 25: a sene Catone quum quaereretur, , quid maxime in re familiari expediret, respondit: bene pascere; quid se-

quid maxime in re familiari expediret, respondit: bene pascere; quid secundum? satis bene pascere; quid tertium? male pascere; quid quartum? arare. — Διός, dem Vorsteher der Witterung.

4. διαβεβλημένω, Wucher war überhaupt verrufen, daher die Fortsetzung der Anekdote bei Cic. l. c.: et quum ille, qui quaesierat, dixisset: quid fenerari? tum Cato, Quid hominem, inquit, occidere? als sei beides gleich schlimm. (Vgl. auch Cat. de agri cult. Afg.). Beim Ausleihen zum Seehandel aber (fenus nauticum) konnte der größte Wucher getrieben werden, weil kein Gesetz den Zinsfuß beschränkte. — δανειζομένονς, welche Geld dazu von ihm leihen wollten. Für das geliehene Geld haftete somit nicht ein Schiff, sondern 50; daß diese 50 alle verloren gingen, war außer aller Wahrscheinlichkeit, und der Verlust konnte kaum je so groß werden, daß nicht der Gewinn von den übrigen Schiffen überwogen hätte. Dazu beaußichtigte Quintio.

5. δοην ο πλείστην διδούς ἐωνεῖτο, d. i. δοην διδ. ο πλ. διδούς (geben wollend, bietend) ἐωνεῖτο (kaufen wollte). — ὑποιογιζωμενος, als Guthaben des Sklaven für sein peculium; nicht, wie andre wollen, als Schuld des Sklaven; denn dann hätte dieser für seine Mühe nichts als Schulden gehabt. — σφοδρότερον stärker (als daß man es gut heißen

als Schulden gehabt. — σφοδφότερον stärker (als daß man es gut heißen könnte). — ἀπολείπει, bei seinem Tode; λόγοι Rechnungsbücher.

KAT Ω N. 95

ΧΧΙΙ. "Ηδη δε αὐτοῦ γέροντος γεγονότος, πρέσβεις 'Αθήνηθεν ήλθον είς 'Ρώμην οί περί Καρνεάδην τον 'Ακαδημαϊκόν καί Διογένη τὸν Στωϊκὸν φιλόσοφον, καταδίκην τινὰ παραιτησόμενοι του δήμου του 'Αθηναίων, ην έρημην δορλον 'Ωρωπίων μεν διωξάντων. Σικυωνίων δε καταψηφισαμένων, τίμημα ταλάντων πεντακοσίων έχουσαν. εὐθὺς οὖν οί φιλολογώτατοι των νεανίσκων έπλ τούς άνδρας ιεντο, καλ συνήσαν άκροώμενοι καλ θαυμάζοντες αὐτούς. μάλιστα δ' ή Καρνεάδου χάρις, ής 2 δύναμίς τε πλείστη καὶ δόξα τῆς δυνάμεως οὐκ ἀποδέουσα, μεγάλων έπιλαβομένη καὶ φιλανθρώπων άκροατηρίων, ώς πνεῦμα την πόλιν ηχης ένέπλησε. και λόγος κατείχεν, ώς ανηρ Ελλην είς ξαπληξιν ύπερφυής πάντα κηλών και χειρούμενος ξρωτα δεινον έμβέβληκε τοις νέοις, ύφ' οδ των άλλων ήδονων καί διατριβών έππεσόντες ένθουσιώσι περί φιλοσοφίαν. ταύτα 3 τοίς μεν άλλοις ήρεσκε Ρωμαίοις γιγνόμενα, καλ τα μειράκια παιδείας Ελληνικής μεταλαμβάνοντα καὶ συνόντα θαυμαζομένοις ανδράσιν ήδέως έώρων δ δε Κάτων έξ αργής τε του ζήλου τῶν λόγων παραρρέοντος είς τὴν πόλιν ἤχθετο, φοβούμενος μή τὸ φιλότιμον ένταῦθα τρέψαντες οι νέοι την έπὶ τῶ λέγειν δόξαν άγαπήσωσι μαλλον της άπὸ των ξργων καὶ των

XXII. Philosophengesandtschaft in Rom. — 1. Im J. 155 schickten die Ath. die genannten Philosophen und den Peripatetiker Kritolaos nach Rom, da sie wegen Plünderung der Stadt Oropos auf die Beschwerde der Oropier von den Sikyoniern, denen der Senat das Urteil zugewiesen hatte, zu einem Schadenersatz von 500 Tal. verurteilt waren; die Gesandtschaft erreichte die Herabsetzung der Summe auf 100 Tal. Pausan. VII, 11, 4; Gell. VI, 14, 8. — ἐρήμην δίκην δομένν in contumaciam verurteilt werden; οὐκ ἀφικομένοις ἐξ καιρὸν τῆς κρίσεως ᾿Αθηναίοις Paus. — τίμημα von der aestimatio multae od. litis.

^{2.} Καρνεάδον, Gell. l. c. 10: violenta et rapida Carneades dicebat. Cic. de orat. 2, 38, 161: Carneadi vis incredibilis illa dicendi et varietas perquam esset optanda nobis, qui nullam umquam in illis suis disputationibus rem defendit, quam non probarit; nullam oppugnavit, quam non everterit. Also γάρις allg. Reiz, nicht etwa die besondre Art seiner Beredsamkeit bezeichnend. — δύναμις πλείστη scil. ήν, indem auch andre Formen von είναι als έστί und είσί, wenn auch nicht so häufig, ausgelassen werden: Krüger 62, 1, 4. — έπιλαμβάνεσθαι finden; άπροατήριον Zuhörerschaft; φιλάνθρωπος freundlich gesinnt, wohlwollend. Gell. l. c.: ante (vor ihrem Auftreten im Senat) ipsi seorsum quisque ostentandigratia magno conventu hominum dissertaverunt. — πατείχεν absolut: erfüllte (die Stadt). — είς ξιπληξιν ὑπερφνής zum Erstaunen talentvoll (Si.). — δεινός gewaltig groß. — ὑφ' οὐ zu ἐππεσόντες (st. ἐκβληθέντες).

^{3.} έξ άρχης τε, anakoluthisch entspricht έπει δέ. — ζηλος studium, wie 18, 3 ὁ τοῦ πλούτου ζηλος. — παραρφέοντος vgl. 19, 1; hier mit dem Nebenbegriff des Ungehörigen. — τὸ φιλότιμον — τὴν φιλοτιμίαν.

στρατειών, έπεὶ δὲ προύβαινεν ἡ δόξα τών φιλοσόφων ἐν τῆ πόλει, καὶ τοὺς πρώτους λόγους αὐτῶν πρὸς τὴν σύγκλητον ἀνὴρ ἐπιφανὴς σπουδάσας αὐτὸς καὶ δεηθεὶς ἡρμήνευσε, Γάιος ᾿Ακίλιος, ἔγνω μετ᾽ εὐπρεπείας ἀποδιοπομπήσασθαι τοὺς φιλο-4 σόφους ἄπαντας ἐκ τῆς πόλεως. καὶ παρελθών εἰς τὴν σύγκλητον ἐμέμψατο τοῖς ἄρχουσιν, ὅτι πρεσβεία κάθηται πολὺν χρόνον ἄπρακτος ἀνδρῶν οἱ περὶ παντὸς οὖ βούλοιντο ἡαδίως πείθειν δύνανται δεῖν οὖν τὴν ταχίστην γνῶναί τι καὶ ψηφισασθαι περὶ τῆς πρεσβείας, ὅπως οὖτοι μὲν ἐπὶ τὰς σχολὰς τραπόμενοι διαλέγωνται παισίν Ἑλλήνων, οἱ δὲ Ῥωμαίων νέοι τῶν νόμων καὶ τῶν ἀρχόντων ὡς πρότερον ἀκούωσι.

ΧΧΙΙΙ. Ταῦτα δ' οὐχ ὡς ἔνιοι νομίζουσι, Καρνεάδη δυσχεράνας ἔπραξεν, ἀλλ' ὅλως φιλοσοφία προσκεκρουκώς καὶ
πᾶσαν Ἑλληνικὴν μοῦσαν καὶ παιδείαν ὑπὸ φιλοτιμίας προπηλακίζων, ὅς γε καὶ Σωκράτη φησὶ λάλον γενόμενον καὶ βίαιον
ἐπιχειρεῖν, ὡ τρόπφ δυνατὸς ἡν, τυραννεῖν τῆς πατρίδος, καταλύοντα τὰ ἔθη καὶ πρὸς ἐναντίας τοῖς νόμοις δόξας ἔλκοντα
καὶ μεθιστάντα τοὺς πολίτας. τὴν δ' Ἰσοκράτους διατριβὴν
ἐπισκώπτων, γηρᾶν φησι παρ' αὐτῷ τοὺς μαθητάς, ὡς ἐν ἄδου
2 παρὰ Μίνφ χρησομένους ταῖς τέχναις καὶ δίκας ἐροῦντας. τὸν

σπουδάσας αὐτός, er bemühte sich selbst darum, wurde nicht etwa von den Gesandten angegangen. Gell. l. c.: et in senatum quidem introducti interprete usi sunt C. Acilio senatore. Ac. verfaßte eine röm. Geschichte in griech. Sprache (Cic. off. III, 32). — ἔγνω statuit. — μετ' εὐπρεπείας mit guter Manier; ἀποδιοπ. allg. sich vom Halse schaffen, wie Caes. 21: ἐπίτηδες γὰρ αὐτὸν (Cato) εἰς Κύπρον ἀπεδιοπομπήσαντο (Si.).

4. παρελθών, zu Ar. 22, 2. — βούλουτο, der Optativ beim Relativum oft nach Sätzen die bolg siene Idee ausdrücken, bes. nach Infinitiven (Kritger 54, 14, 4). — καρᾶσοί στι Was auch immer wann sie nur

^{4.} παρελθάν, zu Ar. 22, 2. — βούλοιντο, der Optativ beim Relativum oft nach Sätzen die bloß eine Idee ausdrücken, bes. nach Infinitiven (Krüger 54, 14, 4). — γνῶναί τι, was auch immer, wenn sie nur fortkommen. Plin. N. H. VII, 30, 112: (C.) quam primum legatos illos censuit dimittendos, quoniam illo viro (Carn.) argumentante, quid veri esset, haud facile discerni posset. — σχολαί die philosoph. Unterhaltungen und Vorträge, Per. 35, 1.

XXIII. Abneigung Catos gegen griechische Bildung. —

1. δυσχεράνας, aus persönlicher Misstimmung gegen C. — προσπρούειν sich verfeinden. — μοῦσα Geistesbildung, geistiger Genus. — ὑπὸ φιλοτιμίας, in seinem Eifer für väterliche Sitte. — ὅς γε 19, δ. — ὡ τρόπω κτέ. erklärt durch παταλύοντα κτέ. — παταλύειν τὰ ἔθη wie κ. τὸν δῆμον, τοὺς νόμονς u. s. w. (Ar. 13, 1). — διατριβήν die rhetorische Schule, die Is. in Athen hatte, cuius domus cunctae Graeciae quasi ludus quidam patuit atque officina dicendi (Cic. Brut. § 32). — γηρᾶν infin. imperf.: Cato spottet über die langwierige theoretische Ausbildung, über der viele (wie Is. selbst) nie zur praktischen Verwendung gelangten. — τέχναι das Lehrgebäude der Rhetorik. — δίκας λέγειν in Prozessen auftreten.

δε παϊδα διαβάλλων πρός τὰ Ελληνικά φωνή κέχρηται θρασυτέρα του γήρως, οίον αποθεσπίζων και προμαντεύων, ως απολούσι 'Ρωμαΐοι τὰ πράγματα γραμμάτων Ελληνικών άναπλησθέντες. άλλά ταύτην μέν αὐτοῦ τὴν δυσφημίαν ὁ χρόνος άποδείπνυσι πενήν, εν φ τοίς τε πράγμασιν ή πόλις ήρθη μεγίστη, καλ πρός Έλληνικά μαθήματα καλ παιδείαν απασαν έσχεν οίκείως, δ δ' οὐ μόνον ἀπηχθάνετο τοίς φιλοσοφούσιν Ελλήνων, άλλα και τους ιατρεύοντας έν 'Ρώμη δι' υποψίας είχε. καλ του Ίπποκράτους, ως ξοικευ, άκηκοως λόγου, δυ είπε τοῦ 3 μεγάλου βασιλέως παλούντος αὐτὸν ἐπὶ πολλοίς τισι ταλάντοις, ούκ αν ποτε βαρβάροις Ελλήνων πολεμίοις έαυτον παρασχείν, έλεγε ποινόν δρχον είναι τούτον ίατρων άπάντων, καί παρεκελεύετο φυλάττεσθαι τῷ παιδὶ πάντας αὐτῷ δὲ γεγραμμένον ύπόμνημα είναι, και πρός τούτο θεραπεύειν και διαιτάν τούς νοσούντας οίχοι, νήστιν μέν οὐδέποτε διατηρών οὐδένα, τρέφων δε λαχάνοις ή σαρκιδίοις νήσσης ή φαβός ή λαγώ καί γάρ τούτον κούφον είναι καὶ πρόσφορον άσθενούσι, πλην ότι πολλά συμβαίνει τοις φαγούσιν ένυπνιάζεσθαι τοιαύτη δε

3. S. die zu § 2 zitierte Stelle C.s. τοῦ μεγάλου βασ., Artaxerxes. Vgl. in der (unechten) Correspondenz über H.'s Berufung (Hippoer. IX, 318 Littr.) die Worte desselben: Περσέων δὲ δίβου οὕ μοι θέμις ἐπαύρασθαι, οὐδὲ βαρβάρους ἄνδρας νούσων παύειν, ἐχθροὺς ὑπάρχοντας Ἑλλήνων. — πολλοῖς τισι, unbestimmte, aber große Summe. — αὐτῷ δὲ πτὲ., Plin. XXIX, 8, 15: subicit qua medicina se et coniugem usque ad longam senectam perduxerit, profiteturque esse etiam commentarium sibiquo medeatur filio servis familiaribus. — διαιτᾶν, Diāt halten lassen. — λαχάνοις, über die ausgezeichneten medizinischen Eigenschaften des Kohls (gegen Geschwüre, Schwerhörigkeit, Gicht, Kopfweh u. s. w.) handelt C. weitläufig de agri cult. c. 156 f. — πλήν ὅτι πτὲ., C. bei Diomed. I p. 362 Keil: lepus multum somni adfert qui illum edit; Pl.

scheint somnus mit somnium verwechselt zu haben.

^{2.} διάβαλλειν πρός einnehmen gegen. Die Worte C.s bei Plin. N. H. XXIX, 7: dicam de istis Graecis suo loco, Marce fili, quid Athenis exquisitum habeam, et quod bonum sit illorum litteras inspicere, non perdiscere. vincam nequissimum et indocile (unverbesserlich) esse genus illorum. et hoc puta vatem dixisse, quandoque ista gens suas litteras dabit, omnia corrumpet, tum etiam magis, si medicos suos huc mittet iurarunt inter se barbaros necare omnis medicina, sed hoc ipsum mercede facient, ut fides iis sit et facile disperdant. nos quoque dictitant barbaros et spurcius nos quam alios Opicon (Οπικῶν) appellatione foedant. interdixi tibi de medicis. — πέχρηται, in seinen vorhandenen Schriften. — φωνή Ausspruch. — θρασυτέρα τ. γήρως unüberlegter, als es seinem Alter zukam. — προμαντεύων, sonst nur das Medium. — πρόγματα Macht; dies liegt allerdings in C.s omnia corrumpet noch nicht. — ἀναπλησθέντες 20, 4; "wenn, sobald als". — άλλὰ.. μέν wie sonst μὲν οδν auf einen neuen Punkt überleitend. — δυσφημία Schmähung. — δι' ὑποφίας ἔχειν beargwöhnen.

θεραπεία καλ διαίτη χρώμενος ύγιαίνειν μέν αὐτός, ύγιαίνοντας δὲ τοὺς ξαυταῦ διαφυλάττειν.

ΧΧΙΥ. Καλ περί γε τοῦτο φαίνεται γεγονώς οὐκ ἀνεμέσητος και γάρ τὴν γυναϊκα και τὸν υίὸν ἀπέβαλεν. αὐτὸς δε τφ σώματι πρός εὐεξίαν καὶ φώμην ἀσφαλώς πεπηγώς έπὶ πλείστον άντείχεν, ώστε καὶ γυναικὶ πρεσβύτης ὢν σφόδρα πλησιάζειν, και γημαι γάμον ού καθ' ήλικίαν έκ τοιαύτης προφάσεως. ἀποβαλων την γυναϊκα, τῷ μὲν υίῷ Παύλου θυγατέρα, Σκηπίωνος δε άδελφην ηγάγετο προς γάμον, αὐτος δε χηρεύων έχρητο παιδίσκη κρύφα φοιτώση πρός αὐτόν. ἦν οδυ έν ολιία μικρά υύμφην έχούση του πράγματος αίσθησις. καί ποτε του γυναίου θρασύτερον παρασοβήσαι παρά τὸ δωμάτιον δόξαντος, ὁ νεανίας εἶπε μὲν οὐδέν, ἐμβλέψας δέ πως 2 πικρότερου καὶ διατραπείς οὐκ έλαθε τὸυ πρεσβύτηυ. ὡς οὖυ έγνω τὸ πρᾶγμα δυσχεραινόμενον ὑπ' αὐτῶν, οὐδὲν έγκαλέσας οὐδε μεμψάμενος, άλλα καταβαίνων, ώσπερ είώθει, μετά φίλων είς άγοράν, Σαλώνιόν τινα των ύπογεγραμματευκότων αὐτῷ παρόντα καὶ συμπροπέμποντα μεγάλη φωνη προσαγορεύσας ήρώτησεν, εί τὸ θυγάτριον συνήρμοκε νυμφίφ. τοῦ δ' άνθρώπου φήσαντος, ώς οὐδε μέλλει μη πρότερον εκείνω κοινωσάμενος, ,,Καὶ μὴν έγώ σοι" φησίν ,,εύρηκα κηδεστήν έπιτήδειου, εί μὴ νὴ Δία τὰ τῆς ἡλικίας δυσχεραίνοιτο τάλλα 3 γάρ οὐ μεμπτός έστι, σφόδρα δὲ πρεσβύτης." ὡς οὖν ὁ Σαλώνιος αὐτὸν ἐκέλευε ταῦτα φροντίζειν καὶ διδόναι τὴν κόρην

denn freilich sein.

XXIV. Catos zweite Heirat. — 1. οὐπ ἀνεμέσητος, die Nemesis wegen des stolzen Wortes (c. 23 Ende) blieb nicht aus. Vgl. νεμεσητὰ παθείν Per. 37, 3. — ἀντείχε, widerstand dem Alter. — οὐ καθ' ἡλικίαν — παρ' ἡλικίαν, in einem Alter wo er darüber hinaus war. — πρόφασις Anlass. — τῷ μὲν νἰῷ, wegen der folgenden Geschichte erwähnt. — ἡγάγετο, das Med. vom Vater, der seinem Sohne eine Frau zuführt, auch Hom. Od. 4, 10: νἱἐῖ δὲ Σπάρτηθεν ᾿Αλέπτορος ἤγετο πούρην (Si.). — τὸ γύναιον geringschätziger Ausdruck. — δωμάτιον, dem Schlafgemach des Sohnes. — δόξαντος, dem Sohne. — πιπρότερόν πως entspr. πιπρότερός τις. — διατοφπείς verstimmt. τις. — διατραπείς verstimmt.

^{2.} Sonso elade, die Scene hatte früh morgens stattgefunden. ύπογεγραμματευκ., er war, als C. im Amte war, einer seiner scribae (eine Klasse der Magistratsdiener, apparitores) gewesen, und war überdies sein Client. — παρόντα κ. συμπροπ., er war gerade zugegen, indem er, wie für Clienten üblich, ihn auf das Forum geleitete (deducere in forum). — οὐδὲ μέλλει scil. συναρμόττειν, es könne ihm dies gar nicht in den Sinn kommen zu thun ohne u. s. w. — καὶ μήν, "nun, ich habe" u. s. w. — πηδεστήν zu Per. 11, 1. — εἰ μὴ νὴ Δία, wenn nicht et wa, es müßte

KATΩN. 99

φ προαιρείται, πελάτιν τε οὖσαν αὐτοῦ καὶ δεομένην τῆς ἐκείνου κηδεμονίας, οὐδεμίαν δ Κάτων άναβολην ποιησάμενος αὐτὸς ἔφη τὴν παρθένον αίτεῖν έαυτῷ. καὶ τὸ μέν πρῶτον, ώς είκός, δ λόγος έξέπληξε του ανθρωπου, πόρρω μεν γάμου τὸν Κάτωνα, πόροω δ' αύτὸν οικίας ὑπατικής καὶ θριαμβικών κηδευμάτων τιθέμενον σπουδή δε χρώμενον δρών ἄσμενος έδέξατο, καὶ καταβάντες είς άγορὰν εὐθύς ἐποιοῦντο τὴν ἐγγύην. πραττομένου δε τοῦ γάμου, παραλαβών τοὺς ἐπιτηδείους ὁ υίὸς 4 τοῦ Κάτωνος ηρώτησε τὸν πατέρα, μή τι μεμφόμενος ή λελυπημένος ύπ' αὐτοῦ μητουιάν ἐπάγεται. δ δὲ Κάτων ἀναβοήσας "Εὐφήμησον" είπεν, "δο παί· πάντα γὰρ ἀγαστά μοι τὰ παρά σου καί μεμπτον ούδεν επιθυμώ δε πλείονας εμαυτώ τε παϊδας καὶ πολίτας τῆ πατρίδι τοιούτους ἀπολιπεῖν." ταύτην δε την γυώμην πρότερον είπειν φασι Πεισίστρατον του 'Αθηναίων τύραννον, έπιγήμαντα τοις ένηλίχοις παιοί την Αργολίδα Τιμώνασσαν, έξ ής Ἰοφώντα καὶ Θεσσαλον αὐτῷ λέγουσι γενέσθαι. γήμαντι δε τῷ Κάτωνι γίνεται παζς, ῷ παρωνύμιον 5 από της μητρός έθετο Σαλώνιον. δ δε πρεσβύτερος υίος έτελεύτησε στρατηγών. καὶ μέμνηται μέν αὐτοῦ πολλάκις έν τοῖς βιβλίοις δ Κάτων ώς ἀνδρὸς ἀγαθοῦ γεγονότος, πράως δὲ καὶ φιλοσόφως λέγεται την συμφοράν ένεγκεῖν καὶ μηδεν άμβλύτερος δι' αὐτὴν είς τὰ πολιτικά γενέσθαι. οὐ γάρ, ὡς Λεύκιος 6 Λεύκολλος υστερον και Μέτελλος ὁ Πίος, έξέκαμεν υπό γήρως

3. καταβάντες είς ά., am Ziele angekommen. — έγγύην, Gell. 4, 4, 2: qui uxorem ducturus erat, ab eo, unde ducenda erat, stipulabatur, eam in matrimonium daturum; ductum iri, qui ducturus erat, itidem spondebat. Is contractus stipulationum sponsionumque dicebatur sponsalia.

^{4.} γάμον Hochzeit. — παραλαβών, also vor Zeugen. — μή τι, über μή zu Ar. 7, 5. — εὐφήμησον bona verba, "bewahre Gott". — τὰ παρὰ σοῦ, dein Benehmen. Eine Beurteilung dieser Ausrede C.'s und der ganzen Heirat s. Σύγκρ. 6. Zu dieser Ehe bestimmte den C. wohl eine gewisse Gereiztheit gegen die vornehme Schwiegertochter. — γνώμη Ausspruch, Sentenz.

Sentenz.

5. Über Peisistr.'s Heirat mit der Argiverin Tinonassa und deren Söhne Iophon und Hegesistratos (mit Zunamen Thessalos) s. Aristoteles Πολιτεία 'Αθ. c. 17, 2 f. (vgl. zu ἐνηλίποις auch Herod. 1, 61). — Σαλώνιον, richtiger Σαλωνιανόν, s. Gell. 13, 20, 8: ex qua natus est ei M. Cato Salonianus; hoc enim illi cognomentum fuit a Salonio, patre matris, datum. — στρατηγῶν, Gell. l. c. 9: (maior filius) praetor designatus patre vivo mortuus est. — φιλοσόφως, Cic. Cat. M. 13, 84: quem ego meum casum fortiter ferre visus sum; vgl. auch Tusc. 3, 28, 70.

2. I. Ingullus roog sich nach seinen asiatischen Feldzügen ganz ins

^{6.} L. Lucullus zog sich nach seinen asiatischen Feldzügen ganz ins Privatleben zurück, Luc. 38. — Q. Metellus Pius, S. des Met. Numidicus, war mit Pompeius Feldherr gegen Sertorius, wobei seine Altersschwäche

πρὸς τὰ δημόσια, λειτουργίαν τὴν πολιτείαν ἡγούμενος, οὐδ' ὡς πρότερον Σκηπίων ὁ ᾿Αφρικανὸς διὰ τὸν ἀντικρούσαντα πρὸς τὴν δόξαν αὐτοῦ φθόνον ἀποστραφείς τὸν δῆμον ἐκ μεταβολῆς ἐποιήσατο τοῦ λοιποῦ βίου τέλος ἀπραγμοσύνην, ἀλλ' ὥσπερ Διονύσιόν τις ἔπεισε κάλλιστον ἐντάφιον ἡγείσθαι τὴν τυραννίδα, κάλλιστον αὐτὸς ἐγγήραμα τὴν πολιτείαν ποιησάμενος, ἀναπαύσεσιν ἐχρῆτο καὶ παιδιαῖς, ὁπότε σχολάζοι, τῷ συντάττεσθαι βιβλία καὶ τῷ γεωργείν.

ΧΧV. Συνετάττετο μέν οὖν λόγους τε παντοδαποὺς καὶ ἱστορίας γεωργία δὲ προσεῖχε νέος μέν ὢν ἔτι καὶ διὰ τὴν χρείαν (φησὶ γὰρ δυσὶ κεχρῆσθαι μόνοις πορισμοῖς, γεωργία καὶ φειδοῖ), τότε δὲ διαγωγὴν καὶ θεωρίαν αὐτῷ τὰ γιγνόμενα κατ' ἀγρὸν παρεῖχε. καὶ συντέτακταί γε βιβλίον γεωργικόν, ἐν ῷ καὶ περὶ πλακούντων σκευασίας καὶ τηρήσεως ὁπώρας γέγραφεν, ἐν παντὶ φιλοτιμούμενος περιττὸς εἶναι κὰὶ ἴδιος. ἡν δὲ καὶ τὸ δεἴπνον ἐν ἀγρῷ δαψιλέστερον ἐκάλει γὰρ ἐκάστοτε τῶν ἀγρογειτόνων καὶ περιχώρων τοὺς συνήθεις καὶ συνδιῆγεν ἱλαρῶς, οὐ τοῖς καθ' ἡλικίαν μόνοις ἡδὸς ὢν συγγενέ-

stark hervortrat: Sert. 18; Pomp. 17. — λειτουργία eine (beschwerliche) Leistung für den Staat. — Scipio, s. zu 15, 1. — ἀποστραφείς aversatus. — τέλος Endziel. — ἀποαγμοσύνη Muſse von polit. Thätigkeit. — Διονόσιον, den älteren, den bei einem Auſstande der Syrakusaner sein Freund Heloris mit diesen Worten zum ausdauernden Kampf um seine Herrschaft auſrichtete, Diod. 14, 8.

XXV. Beschäftigung C.'s mit Schriftstellerei und Landbau.— 1. λόγους, seine Reden, die er jetzt erst ausarbeitete und herausgab, Cic. Cat. M. 11, 38: causarum illustrium, quascumque defendi, nunc quum maxime conficio orationes.— iστορίας, Cic. l. c.; Nepos Cat. 3: senex historias scribere instituit; earum sunt libri septem. primus continet res gestas regum populi Romani, secundus et tertius, unde quaeque civitas orta sit Italica, ob quam rem omnes (richtiger doch nur 1—3) Origines videtur appellasse. in quarto (von hier ab Zeitgeschichte) autem bellum Poenicum est primum, in quinto secundum. atque haec omnia capitulatim sunt dicta; reliquaque bella pari modo persecutus est usque ad praeturam Servii Galbae, qui diripuit Lusitanos.— προσείχε (τον νοῦν) beschäftigte sich.— διαγωγήν, vgl. die ausführliche Darlegung bei Cic. Cat. M. 15 ff.— καλ... γε und ... auch.— βιβλ. γεωργικόν, l. de agri cultura, das einzige, wiewohl in überarbeiteter Gestalt, noch erhaltene Werk C.'s. Über die Bereitung der verschiedenen Arten von Kuchen (placenta, spira, scribita u. s. w.) handeln daselbst c. 76 ff.; über die Aufbewahrung des Obstes s. c. 143.— περιττός der mehr als ein andrer kann; darauf führt Plut. diese bei einem Consular doch befremdenden Studien zurück.

^{2.} Vgl. Cic. Cat. M. 14, 46: quae quidem etiam in Sabinis persequi soleo conviviumque vicinorum cotidie (ἐκάστοτε) compleo, quod ad multam noctem quam maxime possumus vario sermone producimus. — καθ' ἡλικίαν, Cic. l. c.: nec cum aequalibus solum, qui pauci admodum restant, sed

σθαι καὶ ποθεινός, άλλὰ καὶ τοις νέοις, ᾶτε δὴ πολλῶν μὲν ἔμπειρος πραγμάτων γεγονώς, πολλοίς δὲ γράμμασι καὶ λόγοις άξιοις ἀκοῆς ἐντετυχηκώς. τὴν δὲ τράπεζαν ἐν τοις μάλιστα φιλοποιὸν ἡγεῖτο· καὶ πολλὴ μὲν εὐφημία τῶν καλῶν καὶ ἀγαθῶν πολιτῶν ἐπεισήγετο, πολλὴ δ' ἡν ἀμνηστία τῶν ἀχρήστων καὶ πονηρῶν, μήτε ψόγω μήτ' ἐπαίνω πάροδον ὑπὲρ αὐτῶν τοῦ Κάτωνος εἰς τὸ συμπόσιον διδόντος.

ΧΧΥΙ. Έσχατον δε των πολιτευμάτων αὐτοῦ τὴν Καργηδόνος ανάστασιν οδονται γεγονέναι, τῶ μεν ἔργω τέλος ἐπιθέντος τοῦ νέου Σκηπίωνος, βουλή δὲ καὶ γνώμη μάλιστα τοῦ Κάτωνος άραμένων του πόλεμου έξ αίτίας τοιᾶσδε. Κάτων έπέμφθη πρός Καρχηδονίους και Μασσανάσσην του Νομάδα πολεμούντας άλλήλοις, έπισκεψόμενος τὰς τῆς διαφορᾶς προφάσεις. δ μεν γαρ ήν του δήμου φίλος απ' άρχης, οί δ' έγεγόνεισαν ενσπονδοι μετά την ύπο Σκηπίωνος ήτταν, άφαιρέσει τε της άρχης καὶ βαρεί δασμῷ χρημάτων κολουθέντες. εύρων 2 δε την πόλιν ούχ ως φοντο Ρωμαΐοι, κεκακωμένην και ταπεινά πράττουσαν, άλλὰ πολλή μέν εὐανδροῦσαν ήλικία, μεγάλων δέ πλούτων γέμουσαν, δπλων δε παντοδαπών και παρασκευής πολεμιστηρίου μεστήν καλ μικρόν ούδεν έπλ τούτοις φρονούσαν, οὐ τὰ Νομάδων ῷετο καὶ Μασσανάσσου πράγματα 'Ρωμαίους ώραν έχειν τίθεσθαι καὶ διαιτάν, άλλ' εί μή καταλήψονται πόλιν ἄνωθεν έχθραν καλ βαρύθυμον ηὐξημένην άπίστως, πάλιν έν τοις ίσοις κινδύνοις έσεσθαι, ταγέως οὖν 3 ύποστρέψας έδίδασκε την βουλήν, ώς αι πρότερον ήτται καί συμφοραί Καρχηδονίων οὐ τοσούτον τῆς δυνάμεως δσον τῆς

cum vestra etiam aetate (der Jugend). — την δε τράπ., Cic. l. c. 45: neque enim ipsorum conviviorum delectationem voluptatibus corporis magis quam coetu amicorum et sermonibus metiebar. — εδφημία Lob, vgl. δνοφ. 28, 2. Es wird hier wieder eine Stelle Catos zu Grunde liegen.

XXVI. Betreibung der Zerstörung Karthagos. — 1. ἀραμένων sc. αότων, 'Ρωμαίων. — πολεμοῦντας ungenau, indem zwar Mass. in karthagisches Gebiet eingefallen war, die Karthager aber gemäß dem Friedensvertrage sich nicht zu verteidigen wagten. Es fällt dies um 157. — προφάσεις 24, 1. Die Karth. hatten sich in Rom beschwert, und darauf erschien die Kommission mit Cato zur schiedsrichterlichen Entscheidung. — τῆς ἀρχῆς, außerhalb Afrika. — δασμῷ, auf 50 Jahre jährlich 200 Talente.

^{2.} ταπεινὰ πράττειν sich in elender Lage befinden. — μιποδυ ούδὲν φορνεῖν wie μέγα φρονεῖν. — ὅραν = παιρόν; die Zeitumstände erforderten anderes. — τίθεσθαι ordnen. — παταλήψονται st. προκαταλήψ., mit Gegenmaſsregeln zuvorkommen. — ἕνωθεν von Alters her.

3. ταχέως, zu einem Spruche kam es nicht, da die Karthager

άνοίας άπαρύσασαι, κινδυνεύουσιν αὐτοὺς οὐκ άσθενεστέρους, έμπειροτέρους δὲ πολεμεῖν ἀπεργάσασθαι, ἤδη δὲ καὶ προανακινεῖσθαι τοῖς Νομαδικοῖς τοὺς πρὸς Ῥωμαίους ἀγῶνας, εἰρήνην δὲ καὶ σπονδὰς ὄνομα τοῦ πολέμου τῆ μελλήσει κεῖσθαι, καιρὸν περιμένοντος.

ΧΧΥΙΙ. Πρός τούτοις φασί του Κάτωνα καὶ σῦκα τῶν Λιβυκῶν ἐπίτηδες ἐκβαλεῖν ἐν τῆ βουλῆ τὴν τήβεννον ἀναβαλίμουν ἐπίτηδες ἐκβαλεῖν ἐν τῆ βουλῆ τὴν τήβεννον ἀναβαλόμενον εἶτα θαυμασάντων τὸ μέγεθος καὶ τὸ κάλλος εἰπεῖν, ὡς ἡ ταῦτα φέρουσα χώρα τριῶν ἡμερῶν πλοῦν ἀπέχει τῆς 'Ρώμης. ἐκεῖνο δ' ἤδη καὶ βιαιότερον, τὸ περὶ παντὸς οὖ δήποτε πράγματος γνώμην ἀποφαινόμενον προσεπιφωνεῖν οὕτως ,, Δοκεί δέ μοι καὶ Καρχηδόνα μὴ εἶναι." τοὐναντίον δὲ Πόπλιος Σκηπίων ὁ Νασικᾶς ἐπικαλούμενος ἀεὶ διετέλει λέγων καὶ ἀποφαινόμενος ,, Δοκεί μοι Καρχηδόνα εἶναι." πολλὰ γάρ, ὡς ἔοικεν, ὕβρει τὸν δῆμον ὁρῶν ἤδη πλημμελοῦντα, καὶ δι' εὐτυχίαν καὶ φρόνημα τῆ βουλῆ δυσκάθεκτον ὅντα, καὶ τὴν πόλιν ὅλην ὑπὸ δυνάμεως ὅπη φέψειε ταῖς ὁρμαῖς βία συνεφελκόμενον, ἐβούλετο τοῦτον γοῦν τὸν φόβον ὥσπερ χαλινὸν ἐπικεϊσθαι σωφρονιστῆρα τῆ θρασύτητι τῶν πολλῶν, ἔλαττον μὲν ἡγούμενος ἰσχύειν Καρχηδονίους τοῦ περιγενέσθαι 'Ρω-

sich dem Schiedsgericht nicht unterwerfen wollten. — nivõvveúovoiv zu 15, 4.

XXVII. Fortsetzung. Catos Tod und Nachkommenschaft.

— 1. Plin. N. H. XV, 18, 74: — attulit praecocem ex ea provincia ficum, ostendensque patribus, Interrogo vos, inquit, quando hanc pomum demptam putetis ex arbore? cum inter omnes recentem esse constantet, Atqui tertium, inquit, ante diem scitote decerptam Carthagine. tam prope a nuris habemus hostem. — έπίτηδες absichtlich, wiewohl es zunächst unabsichtlich schien. — άναβάλλεσθαι excutere togam: die Feigen waren in dem Bausch der t. vor der Brust, sinus, der als Tasche diente, verborgen. — δανμασάντων vgl. 26, 1. — ἤδη καὶ βιαιότ. (vgl. 21, 5) mit einem gewissen Tadel gegen die rücksichtslose Schroffheit. — προσεπιφωνείν, indem bei der Ümfrage jeder Senator das Recht hatte auch über andere Gegenstände als den vorliegenden seine Meinung zu äußsern (egredi relationem). — P. Scipio Nasica, Sohn eines Vetters des Africanus, optimus vir a senatu iudicatus nach Liv. epit. XLIX. Appian. Lib. 69: Σπιπ. δὲ τὸν Νασικᾶν (φασὶ) τὰ ἐναντία ἀξιοῦν, Καρχηδόνα ἐᾶν, ἐς φόβον ἄρα καὶ τόνδε 'Ρωμαίων ἐκδιαιτωμένων ἤδη.

^{2.} Solche Überlegungen leiteten, nach Appian. Lib. 65, schon den Scipio Africanus bei dem Friedensschlusse im J. 201; vgl. auch das dort Hinzugefügte: καὶ τόδε οῦτω φορνήσαι τὸν Σκιπίωνα οὐ πολὺ ὕστερον ἐξεῖπε τοῖς Ῥωμαίοις Κάτων, ἐπιπλήττων παρωξυμμένοις κατὰ Ῥόδου. — ὑπὸ δυνάμεως κτὲ, seine Macht war so groß, daß, wenn er sich nach einer Seite neigte (Bild von der Wagschale), der ganze Staat folgen

KATΩN. 103

μαίων, μείζον δὲ τοῦ καταφρονείσθαι. τῷ δὲ Κάτωνι τοῦτ' αὐτὸ δεινὸν ἐφαίνετο, βακχεύοντι τῷ δήμφ καὶ σφαλλομένφ τὰ πολλὰ δι' ἔξουσίαν πόλιν ἀεὶ μεγάλην, νῦν δὲ καὶ νήφουσαν ὑπὸ συμφορῶν καὶ κεκολασμένην ἐπικρέμασθαι, καὶ μὴ παντάπασι τοὺς ἔξωθεν ἀνελεῖν ὑπὲρ τῆς ἡγεμονίας φόβους, ἀναφορὰς αὐτοὶς πρὸς τὰς οἴκοθεν ἀμαρτίας ἀπολιπόντας. οὕτω μὲν ἔξεργάσασθαι λέγεται τὸν τρίτον καὶ τελευταίον ὁ 3 Κάτων ἐπὶ Καρχηδονίους πόλεμον, ἀρξαμένων δὲ πολεμεῖν ἔτελεύτησεν, ἀποθεσπίσας περὶ τοῦ μέλλοντος ἐπιθήσειν τῷ πολέμφ τέλος ἀνδρός, ὅς ἡν τότε μὲν νεανίας, χιλίαρχος δὲ στρατευόμενος ἀπεδείκνυτο καὶ γνώμης ἔργα καὶ τόλμης πρὸς τοὺς ἀγῶνας. ἀπαγγελλομένων δὲ τούτων εἰς 'Ρώμην πυνθανόμενον τὸν Κάτωνά φασιν είπεῖν.

οίος πέπνυται, τοι δε σκιαί άτσσουσι.

ταύτην μὲν οὖν τὴν ἀπόφασιν ταχὸ δι' ἔργων ἐβεβαίωσεν 4 δ Σκηπίων· ὁ δὲ Κάτων ἀπέλιπε γενεὰν ἔνα μὲν υίὸν ἐκ τῆς ἐπιγαμηθείσης, ὧ παρωνύμιον ἔφαμεν γενέσθαι Σαλώνιον, ἕνα δὲ υίωνὸν ἐκ τοῦ τελευτήσαντος υίοῦ. καὶ Σαλώνιος μὲν ἐτε-λεύτησε στρατηγῶν, ὁ δ' ἐξ αὐτοῦ γενόμενος Μᾶρκος ὑπάτευσεν. ἡν δὲ πάππος οὖτος τοῦ φιλοσόφου Κάτωνος, ἀνδρὸς ἀρετῆ καὶ δόξη τῶν καθ' ἑαυτὸν ἐπιφανεστάτου γενομένου.

musste. — ξλαττον τοῦ πες., zu wenig um... zu können. — τοῦτ' αὐτό, was dem Nas. als heilsam erschien. — σφαλλομένφ, das Verkehrte that. — παὶ μὴ πτέ., und nicht vielmehr, Subj. αὐτούς ('Ρωμαίους). — ἀναφοράς Gelegenheit und Zeit sich zu erholen, πρός in Hinsicht auf, für.

^{3.} έτελεύτησε, im J. 149. — οίος πεπν., Od. 10, 494 von Teiresias: τῷ καὶ τεθνηῷτι νόον πόρε Περσεφόνεια οίῷ πεπνῦσθαι, τοὶ δὲ (die andern)

σιιαὶ ἀἰσσονσίν. Polyb. 36, 6, 6.

4. νίωνόν, M. Cato Konsul 118, Verfasser zahlreicher Reden, Gell. 13, 20, 10. — στρατηγῶν 24, 5. — Μᾶρκος, Gell. l. c. 13 f.: ex altero autem illo . . quem Salonianum esse appellatum dixi, duo nati sunt L. Cato (Kons. 89) et M. Cato. Is M. Cato tribunus plebis fuit et praeturam petus mortem obiit (also irrt Plut.); ex eoque natus est M. Cato praetorius, qui se bello civili Uticae interemit. — οὐτος, Salonianus, vgl. Σύγκο. 3, 5: νίωνοι και τούτων ἔτι παίδες ἡρξαν ἀρχὰς τὰς μεγίστας. — φιλοσόφον, insofern er der stoischen Philosophie eifrig zugethan war.

[ΑΡΙΣΤΕΙΔΟΥ ΚΑΙ ΚΑΤΏΝΟΣ ΣΥΓΚΡΙΣΙΣ.]

Ι. Γεγραμμένων δε και περί τούτων των άξιων μνήμης, όλος δ τούτου βίος όλφ τῷ θατέρου παρατεθείς οὐκ εὐθεώρητον έχει την διαφοράν έναφανιζομένην πολλαζς καλ μεγάλαις όμοιότησιν. εί δε δεί κατά μέρος τη συγκρίσει διαλαβείν ώσπερ έπος η γραφην έκάτερον, το μεν έξ ούχ υπαρχούσης άφορμης είς πολιτείαν και δόξαν άρετη και δυνάμει προελθείν άμφοτέροις κοινόν έστι. φαίνεται δ' δ μεν 'Αριστείδης ούπω τότε μεγάλων οὐσῶν τῶν 'Αθηνῶν, καὶ ταῖς οὐσίαις ἔτι συμμέτροις και δμαλοίς έπιβαλων δημαγωγοίς και στρατηγοίς, έπιφανής γενέσθαι το γάρ μέγιστον ήν τίμημα τότε πεντακοσίων μεδίμνων, τὸ δὲ δεύτερον τριακοσίων, ἔσχατον δὲ καὶ τρίτον 2 διακοσίων δ δε Κάτων έκ πολίχνης τε μικρᾶς καὶ διαίτης άγροίκου δοκούσης φέρων άφηκεν έαυτον ώσπερ είς πέλαγος άχανες την εν 'Ρώμη πολιτείαν, οὐκέτι Κουρίων καὶ Φαβρικίων καὶ 'Ατιλίων ἔργον οὖσαν ἡγεμόνων, οὐδ' ἀπ' ἀρότρου καὶ σκαφείου πένητας καὶ αὐτουργούς ἀναβαίνοντας έπὶ τὸ βῆμα

I. Emporsteigen beider zur Macht im Staate. — 1. Die Vergleichung zeigt in c. 1—3, worin Cato dem Arist. überlegen scheint, während 4—6 die andere Seite beleuchten. — παι περὶ τούτων, mit Bezug auf andere frühere Biographien. — δλος Gegens. zu πατὰ μέρος, Motivierung des im folgenden eingeschlagenen Verfahrens. — ἐξ οὐχ ὁπαρχ, ohne von vornherein die Mittel dazu zu haben, vgl. Them. 5, 3. — δυναμείε einwohnende Kraft. — συμμέτροις (zu δημαγωγοίς) wie ὁμ. hier absolut, "mittelmäßig", "nicht übergroß". — ἐπιβαλών kommend unter. — δημαγωγοίς wie Cat. 16, 5. — τίμημα census. Über die Solonische Klasseneinteilung (πευταποσιομέδιμνοι, ἱππάδα τελοῦντες, ζευγίται, θήτες) Sol. 18.

^{2.} φέρων bezeichnet das rücksichtslose Wagen, Per. 7, 2; Them. 24, 2. — ἄσπερ εἰς...πολιτ., zu Cat. 5, 2. — ἔργον οὐσαν, wo solche schlichten Leute nicht mehr am Platze waren. Über Curius Dentatus Cat. 2, 1; C. Atilius Regulus Konsul 257 und 250, mit dem Beinamen Serranus (a serendo nach den Alten), weil sua manu spargentem semen, qui missi erant (um ihm die Wahl zum Konsul zu melden), convenerunt, Cic. pro Rosc. Amer. 18, 50. — αὐτουργούς zu Cat. 1, 3. —

προσιεμένην ἄρχοντας καὶ δημαγωγούς, άλλὰ πρὸς γένη μεγάλα και πλούτους και νομάς και σπουδαρχίας αποβλέπειν είθισμένην, καὶ δι' όγκον ήδη καὶ δύναμιν έντρυφωσαν τοῖς ἄρχειν άξιούσιν. ούκ ήν δ' δμοιον άντιπάλω χρήσθαι Θεμιστοκλεί 3 μήτ' ἀπὸ γένους λαμπρῷ καὶ κεκτημένο μέτρια (πέντε γὰρ ἢ τριών ταλάντων οὐσίαν αὐτῷ γενέσθαι λέγουσιν, ὅτε πρῶτον ήπτετο της πολιτείας), καὶ πρὸς Σκηπίωνας Αφρικανούς καὶ Σερουίους Γάλβας καὶ Κοϊντίους Φλαμινίνους άμιλλᾶσθαι περί πρωτείων, μηδεν δρμητήριον έχοντα πλήν φωνήν παρρησιαζομένην ύπερ των δικαίων.

ΙΙ. Έτι δ' 'Αριστείδης μέν εν τε Μαραθώνι και πάλιν έν Πλαταιαίς δέκατος ήν στρατηγός, Κάτων δε δεύτερος μεν υπατος ήρέθη πολλών άντιμετιόντων, δεύτερος δε τιμητής έπτα τούς έπιφανεστάτους και πρώτους άμιλλωμένους ύπερβαλόμενος. καὶ μὴν ᾿Αριστείδης μὲν ἐν οὐδενὶ τῶν κατορθωμάτων γέγονε πρώτος, άλλα Μιλτιάδης έχει του Μαραθώνος το πρωτείου, Θεμιστοκλής δε τής Σαλαμίνος, εν δε Πλαταιαίς φησιν Ήροδοτος άνελέσθαι καλλίστην νίκην Παυσανίαν, Αριστείδη δε και των δευτερείων άμφισβητούσι Σωφάναι και 'Αμεινίαι καλ Καλλίμαχοι καλ Κυνέγειοοι, διαπρεπώς άφιστεύσαντες έν έκείνοις τοις άγωσι. Κάτων δ' ού μόνον αὐτὸς ύπατεύων 2 έπρώτευσε και γειρί και γνώμη κατά τον Ίβηρικον πόλεμον, άλλὰ καὶ γιλιαρχών περί Θερμοπύλας ὑπατεύοντος έτέρου τὴν δόξαν έσχε της νίκης, μεγάλας έπ' Αντίοχον Ρωμαίοις άναπετάσας πλεισιάδας καὶ πρόσω μόνον δρώντι τῷ βασιλεί περιστήσας κατά νώτου τον πόλεμον. ἐκείνη γάρ ἡ νίκη περι-

3. μήτε statt οὄτε wegen des Hiatus, zu Arist. 3, 3; es entspricht nal wie dort τε. — πέντε η τριῶν, letztere Angabe Them. 25. — Σκη-πίωνας Männer wie Scipio; ebenso 2, 1.

νομάς = διανομάς, eins der Mittel der σπουδαρχία (ambitus). - έντρυφᾶν vgl. Them. 18, 4, von dem an der Mutter seine Launen auslassenden verzogenen Sohne.

II. Kämpfe draußen und daheim. — ἔτι δέ, eine fernere Rücksicht, in der C. größer erscheint. — δέκατος selbzehnt, δεύτερος selbander. — και μήν ("ferner") führt einen neuen Punkt ein, Arist. 1, 5. — δ Μα-ραθών für die Schlacht bei M. schon Dem. 19, 311. — Ἡρόδοτος, 9, 64. — Σωφάναι, der Plural nach der 1. Dekl. wie Λεωνράναις Per. 16, 2, Krüger Gr. Gr. 19, 1, 2. S. aus dem Demos Dekeleia zeichnete sich als Kämpfer bei Plataeae vor allen Ath. aus, Her. 9, 73; Ameinias bei Salamis (Her. 8, 93); der Polemarch Kallim. und Kyneg. fielen bei Marathon, Her. 6, 114. In der Ordnung also Chiasmus. 2. αθτός ὑπατ. Gegens. ὑπατ. ἐτέρου. — μεγάλας κτέ. nach Herodot

σανῶς ἔργον οὖσα Κάτωνος ἔξήλασε τῆς Ἑλλάδος τὴν ᾿Ασίαν καὶ παρέσχεν ἐπιβατὴν αὖθις Σκηπίωνι. πολεμοῦντες μὲν οὖν ἀήττητοι γεγόνασιν ἀμφότεροι, περὶ δὲ τὴν πολιτείαν ᾿Αριστείδης μὲν ἔπταισεν ἔξοστρακισθεὶς καὶ καταστασιασθεὶς ὑπὸ Θεμιστοκλέους· Κάτων δ΄, οἴπερ ἦσαν ἐν Ὑρώμη δυνατώτατοι καὶ
μέγιστοι, πᾶσιν, ὡς ἔπος εἰπεῖν, ἀντιπάλοις χρώμενος καὶ μέχρι
γήρως ὅσπερ ἀθλητὴς ἀγωνιζόμενος, ἀπτῶτα διετήρησεν ἑαυτόν·

4 πλείστας δὲ καὶ φυγὼν δημοσίας δίκας καὶ διώξας, πολλάς μὲν
εἶλε, πάσας δ΄ ἀπέφυγε, πρόβλημα τοῦ βίου καὶ δραστήριον
ὅργανον ἔχων τὸν λόγον, ὡ δικαιότερον ἄν τις ἢ τύχη καὶ
δαίμονι τοῦ ἀνδρὸς τὸ μηδὲν παθεῖν παρ᾽ ἀξίαν ἀνατιθείη.
μέγα γὰρ καὶ ᾿Αριστοτέλει τῷ φιλοσόφῳ τοῦτο προσεμαρτύρησεν ᾿Αντίπατρος γράφων περὶ αὐτοῦ μετὰ τὴν τελευτήν, ὅτι
πρὸς τοῖς ἄλλοις ἀνὴρ καὶ τὸ πιθανὸν εἶχεν.

ΙΠ. Ότι μὲν δὴ τῆς πολιτικῆς ἄνθρωπος ἀρετῆς οὐ κτᾶται τελειοτέραν, ὁμολογούμενον ἐστι· ταύτης δέ που μόριον οἱ πλεἴστοι τὴν οἰκονομικὴν οὐ μικρὸν τίθενται· καὶ γὰρ ἡ πόλις οἴκων τι σύστημα καὶ κεφάλαιον οὖσα, ῥώννυται πρὸς τὰ δημόσια τοῖς ἰδίοις βίοις τῶν πολιτῶν εὐθενούντων, ὅπου καὶ Λυκοῦργος ἐξοικίσας μὲν ἄργυρον, ἐξοικίσας δὲ χρυσὸν τῆς Σπάρτης, νόμισμα δὲ διεφθαρμένου πυρὶ σιδήρου θέμενος

^{9, 9. —} αὐθις in der Folge, 'Ασίαν hierzu im eigentlichen Sinne zu denken.

^{3.} μὲν οὖν, Übergang zu einem neuen Punkte. — πολιτείαν Gegens. πόλεμος Arist. 23, 1. — ὡς ἔπος εἰπεῖν Ar. 26, 3. — ὥσπες ἀθλητής, die Vergleichung auf ἀγων. u. ἀπτῶτα (vom Ringer).

^{4.} πλείστας δέ, δέ im Gegens. zu der Negation in ἀπτῶτα, Ar. 12, 2. — φυγών, διώξας u. s. w. zu Ar. 4, 1. — δημοσία δίπη (Gegens. ἰδία) der Criminalprozels. — πρόβλημα zum Schutz, δραστ. ὅργ. zum Angriff. — τοῦ ἀνδρός zum vorigen; δαίμων mehr unpersönlich — τύχη. — μηδέν παθ. π. ἀξ., daße er nie schimpflich verurteilt wurde. — μέγα prädikativ zu τοῦτο, es ist etwas Großes was u. s. w. Die Stelle aus Ant.'s Briefe auch comp. Alcib. c. Coriol. 3 citiert, wo πείθειν statt τὸ πιθανόν.

auch comp. Alcib. c. Coriol. 3 citiert, wo πείθειν statt το πιθανόν.

III. Sorge für das eigene Vermögen. — 1. Der Darlegung von C.'s Vorzug auf diesem Gebiete wird eine allg. Empfehlung der Haushaltungskunst (οἰπονομιπή) vorausgeschickt. — τελειοτέραν, indem, nach Aristotelischer Lehre, ἄνθομπος φύσει πολιτιπον ζώον (Ar. Pol. I, 1, 9); ἡ δὲ φύσις τέλος (Endziel der Entwicklung) ἐστίν, ebend. 8. — που doch, doch wohl. — μόριον, Aristot. l. c. 2, 1: ἀνάγπη περὶ οἰπονομίας εἰπεῖν πρότερον πᾶσα γὰρ πόλις ἐξ οἰπιῶν σύγπειται. — τοῖς ἰδ. βίσις τα εὐθενούντων. — ὅπου τα Ar. 1, 5. Plut. widerlegt den möglichen Einwand aus dem spart. Staate, welcher stark war ohne Wohlstand der einzelnen. — νόμισμα, 8. Lyc. 9: ὅξει, ὡς λέγεται, διαπύρου σιδήρου τὸ στόμωμα πατασβέσας ἀφείλετο τὴν εἰς τἄλλα χρείαν παὶ δύναμιν. — θέμενος, regelm.

αὐτοίς, οἰχονομίας οὐκ ἀκήλλαξε τοὺς πολίτας, ἀλλὰ τὰ τρυφωντα και υπουλα και φλεγμαίνοντα του πλούτου περιελών, όπως εὐπορήσωσι τῶν ἀναγκαίων καὶ γρησίμων ἄπαντες, ὡς άλλος οὐδείς νομοθέτης προυνόησε, τὸν ἄπορον καὶ ἀνέστιον καλ πένητα σύνοικον έπλ κοινωνία πολιτείας μαλλον του πλουσίου και ύπερόγκου φοβηθείς. φαίνεται τοίνυν δ μέν Κάτων 2 οὐδέν τι φαυλότερος οἴκου προστάτης ἢ πόλεως γενόμενος καὶ γάρ αὐτὸς ηὕξησε τὸν αύτοῦ βίον, καὶ κατέστη διδάσκαλος οίπονομίας και γεωργίας ετέροις, πολλά και χρήσιμα περί τούτων συνταξάμενος 'Αριστείδης δε τη πενία και την δικαιοσύνην συνδιέβαλεν ώς οίχοφθόρον καὶ πτωχοποιὸν καὶ πᾶσι μαλλον ή τοις κεκτημένοις ἀφέλιμον. καίτοι πολλά μεν Ήσίο- 3 δος πρός δικαιοσύνην αμα καὶ οίκονομίαν παρακαλών ήμας εξοηκε, και την άργίαν ώς άδικίας άρχην λελοιδόρηκεν, εὖ δὲ καί Όμήρφ πεποίηται

έργον δέ μοι οὐ φίλον ἦεν οὐδ' οίχωφελίη, ή τε τρέφει άγλαὰ τέχνα, άλλά μοι αίεὶ νῆες ἐπήρετμοι φίλαι ἦσαν και πόλεμοι και ακοντες εύξεστοι και όιστοί.

ώς τούς αὐτούς ἀμελοῦντας οἰκίας καὶ ποριζομένους έξ ἀδικίας. ού γάρ, ως τούλαιον οί ίατροί φασι τοῦ σώματος είναι τοίς 4 μέν έπτος ώφελιμώτατον, τοίς δ' έντος βλαβερώτατον, ούτως δ δίκαιος έτέροις μέν έστι χρήσιμος, αύτοῦ δὲ καὶ τῶν ἰδίων άκηδής, αλλ' ξοικε ταύτη πεπηρώσθαι τω 'Αριστείδη το πολιτι-

vom Gesetzgeber δείς; vgl. παταστησάμενος Arist. 2, 1. — υπουλα Per. 11, 2. — ὅπως εὐπος. zu προυνόησε. Lyc. erstrebte die Erhaltung der Güter bei den einzelnen Familien, indem niemandem Verkauf oder Vermenhung des seinigen erlauhten, machung des seinigen erlaubt war, vgl. Agis 5. — σύνοικον ἐπὶ κοιν., Mitbewohner in der Weise, daß er am Bürgerrechte teilnahm. Wer seinen Beitrag zu dem Syssition nicht entrichten konnte, war von den Bürgerrechten ausgeschlossen, Arist. Pol. II, 6, 21.

^{2.} συνταξάμενος, Cat. 26. — τη πενία, durch und mit derselben. — πᾶσι μᾶλλον πτέ., nach der Lehre der Sophisten, Plat. Rep. I 343 C ή δικαιοσύνη και τὸ δίκαιον άλλότριον ἀγαθὸν τῷ ὄντι. — καίτοι, und doch geht nach den weisesten Dichtern vielmehr Gerechtigkeit u. Haushaltungskunst Hand in Hand.

^{3. &#}x27;Ησίοδος, in den ἔργα καὶ ἡμέραι, z. Beisp. 301: τῷ δὲ θεοὶ νεμεσῶσι καὶ ἀνέρες, ος κεν ἀεργὸς ζώη, und 309: ἔργον δ' οὐδὲν ὄνειδος, ἀεργή δὲ τ' ὅνειδος. — Ὁμήρω, Od. 14, 222 ff. — ὡς τοὺς αὐτούς, absoluter Accusativ (Krüger Gr. Gr. 56, 9, 10), "in der Meinung, daſs".

4. τοῦλαιον, Plat. Prot. 384 B: (τὸ ἔλαιον) τοῖς μὲν ἔξωθεν τοῦ σώνατος ἀγαθόν ἐστι τῷ ἀνθρώπω, τοῖς δ' ἐντὸς ταὐτὸ τοῦτο κάκιστον καὶ διὰ τοῦτο οἱ ἰατροὶ πάντες ἀπαγορεύουσι τοῖς ἀσθενοῦσι μὴ χρῆσθαι ἐλαἰφ. — πεπηρῶσθαι, seine Eigenschaften als Staatsmann scheinen in

κόν, εἴπερ, ὡς οἱ πλειστοι λέγουσιν, οὐδὲ προϊκα τοῖς θυγατρίοις οὐδὲ ταφὴν αὐτῷ καταλιπέσθαι προυνόησεν. ὅθεν ὁ μὲν Κάτωνος οἰκος ἄχρι γένους τετάρτου στρατηγοὺς καὶ ὑπάτους τῆ Ῥώμη παρείχε· καὶ γὰρ υίωνοὶ καὶ τούτων ἔτι παίδες ἦρξαν ἀρχὰς τὰς μεγίστας· τῆς δ' ᾿Αριστείδου τοῦ πρωτεύσαντος Ἑλλήνων γενεᾶς ἡ πολλὴ καὶ ἄπορος πενία τοὺς μὲν εἰς ἀγυρτικοὺς κατέβαλε πίνακας, τοὺς δὲ δημοσίφ τὰς χεῖρας ἐράνφ δι' ἔνδειαν ὑπέχειν ἠνάγκασεν, οὐδενὶ δὲ λαμπρὸν οὐδὲν οὐδ' ἄξιον ἐκείνου τοῦ ἀνδρὸς φρονῆσαι παρέσχεν.

IV. "Η τοῦτο πρῶτον ἀμφιλογίαν ἔχει; πενία γὰρ αἰσχρὸν μὲν οὐδαμοῦ δι' αὐτήν, ἀλλ' ὅπου δείγμα φαθυμίας ἔστίν, ἀκρασίας, πολυτελείας, ἀλογιστίας, ἀνδρὶ δὲ σώφρονι καὶ φιλοπόνφ καὶ δικαίφ καὶ ἀνδρείφ καὶ δημοσιεύοντι ταϊς ἀρεταϊς ἀπάσαις συνοῦσα, μεγαλοψυχίας ἐστὶ καὶ μεγαλοφοσύνης σημείον. οὐ γὰρ ἔστι πράττειν μεγάλα φροντίζοντα μικρῶν, οὐδὲ πολλοῖς δεομένοις βοηθεῖν πολλῶν αὐτὸν δεόμενον. μέγα δ' εἰς πολιτείαν ἐφόδιον οὐχὶ πλοῦτος, ἀλλ' αὐτάρκεια, τῷ μηδενὸς ἰδία τῶν περιττῶν δεῖσθαι πρὸς οὐδεμίαν ἀσχολίαν ἄγουσα τῶν δημοσίων. ἀπροσδεὴς μὲν γὰρ ἀπλῶς ὁ θεός, ἀνθρωπίνης δ' ἀρετῆς, ῷ συνάγεται πρὸς τὸ ἐλάχιστον ἡ χρεία, τοῦτο τελειότατον καὶ θειότατον. ὡς γὰρ σῶμα τὸ καλῶς πρὸς εὐεξίαν κεκραμένον οὕτ' ἐσθῆτος οὕτε τροφῆς δεῖται περιττῆς, οὕτω

diesem Stücke mangelhaft gewesen zu sein (indem nicht die Gerechtigkeit, sondern er selbst an seiner Armut schuld war). — εἶπερ, thatsächliche Begründung. — οὐδὲ...οὐδέ, nicht einmal...noch auch. — θυγατρίοις, das Deminut. Bezeichnung der hilflosen Lage (Si.). — ταφήν — ἐντάφια (Arist. 27, 1).

^{5.} στρατηγούς praetores. — γενεᾶς zu τοὺς μέν. — πατέβαλε brachte herab zu; ἀγυρτ. zu Arist. 27, 3. — λαμπρόν . . . φρονήσαι, d. i. zu höheren Dingen aufstreben.

IV. Beleuchtung desselben Gegenstandes von der andern Seite. — 1. τοῦτο, der Tadel des Arist. wegen seiner Armut; πρώτον mit Bezug auf die andern Vorzüge des C. vor Arist., von denen c. 5. — ἀμφιλογίαν ἔχει läſst Widerspruch zu. — δημοσιεύοντι, vgl. Mor. 823 C δημοσιεύων ἀεὶ ταῖς φροντίσι καὶ τὴν πολιτείαν βίον καὶ πρᾶξιν, οὐκ ἀσχολίαν, ἄσπερ οἱ πολλοί, καὶ λειτουργίαν ἡγούμενος (Si.). — πολλῶν Neutrum. — ἐφόδιον Ausrüstung, als welche gewöhnlich für den Staatsmann der Reichtum gilt. Vgl. Per. 16, 4. — ἀσχολία τῶν δημ. Mangel an Muſse für die Staatsangelegenheiten.

^{2.} ἀπροσδεής κτέ., Sokrates bei Xen. Mem. I, 6, 10: νομίζω τὸ μὲν μηδενὸς δείσθαι θείον είναι, τὸ δὲ ὡς ἐλαχίστων ἐγγυτάτω τοῦ θείον. — ἀπλῶς schlechthin, völlig. — ὡ zu τοῦτο, dies Neutrum erklärt durch βίος καὶ οίκος im folgenden. — κεκραμ., nach der z. B. bei Plat. Tim. 86 dargelegten Theorie, daß das verkehrte Verhältnis der den Körper zu-

καλ βίος καλ οίκος ύγιαίνων από των τυχόντων διοικεϊται. δεί δε τη χρεία σύμμετρον έχειν την κτησιν ώς δ γε πολλά συνάγων, δλίγοις δε χρώμενος, ούκ έστιν αὐτάρκης, άλλ' είτε μή δείται, της παρασκευής ών ούκ δρέγεται μάταιος, είτ' δρέγεται, μικρολογία κολούων την απόλαυσιν άθλιος. αὐτοῦ γέ τοι Κά- 3 τωνος ήδέως αν πυθοίμην εί μεν απολαυστόν ο πλουτός έστι, τί σεμνύνη τῷ πολλὰ κεκτημένος ἀρκεζοθαι μετρίοις; εί δὲ λαμπρόν έστιν, ώσπες έστίν, άρτφ τε χρησθαι τφ προστυχόντι καλ πίνειν οἷον έργάται πίνουσι καλ θεράποντες οἷνον καλ πορφύρας μη δεηθηναι μηδε οικίας κεκονιαμένης, οὐδεν οὖτ' 'Αριστείδης ουτ' Έπαμινώνδας ουτε Μάνιος Κούριος ουτε Γάιος Φαβρίκιος ενέλιπον του προσήκοντος, χαίρειν εάσαντες την κτησιν δυ την γρησιν απεδοκίμαζου. ού γαρ ην αναγκαΐου 4 άνθρώπω γογγυλίδας ήδιστον δύον πεποιημένω καλ δι' αύτοῦ ταύτας εψοντι, ματτούσης αμα της γυναικός άλφιτα, τοσαύτα περί ασσαρίου θρυλείν, και γράφειν αφ' ής αν τις έργασίας τάχιστα πλούσιος γένοιτο. μέγα γάρ τὸ εὐτελὲς καὶ αὕταρκες, δτι της έπιθυμίας αμα καὶ της φροντίδος απαλλάττει των περιττών. διὸ καὶ τοῦτό φασιν έν τῆ Καλλίου δίκη τὸν 'Αριστείδην είπειν, ώς αισχύνεσθαι πενίαν προσήκει τοις άκουσίως πενομένοις, τοίς δ' ώσπερ αὐτὸς έχουσίως, έγκαλλωπίζεσθαι. γελοΐον γάρ οἴεσθαι ράθυμίας εἶναι τὴν ᾿Αριστείδου πενίαν, φ παρην αίσχρον έργασαμένω μηδέν, άλλ' ενα σκυλεύσαντι βάρβαρου ή μίαν σκηνήν καταλαβόντι πλουσίω γενέσθαι. ταύτα μεν ούν περί τούτων.

sammensetzenden Elemente die Krankheiten hervorrufe. — τῶν τυχόντων (vgl. Ar. 7, 5), mit den einfachsten, sich von selbst bietenden Mitteln; ebenso προστυχόντι § 3. — δεῖ δέ, dem Bedürfnis entsprechend muß sich nun aber auch der Erwerb gestalten. — ὡς δ γε, ὡς zu Ar. 6, 3. — τῆς παρασπ. zu μάταιος, "wegen des Erwerbs".

^{3.} ἀπολανστόν, was Genuss verschaffen soll und kann (nach der gewöhnl. Auffassung). — ἄρτφ, Cat. 3, 1; ebend. von dem Weine; über πορφ. u. κειον: 4, 3. — ἐνέλιπον, sie thaten nichts zu wenig, hatten Recht damit. — χρῆσιν, den Gebrauch des Geldes für jene Genüsse.

4. γογγνλίδας, Μ΄. Curius, Cat. 2, 1. — δι' αὐτοῦ Gegens. δι' ἐτέρων (köchen lassen). — ματτούσης, sonst bei dieser Geschichte nicht erwähnter Zug. Von Phokions Frau wird Gleiches berichtet Phoc. 18. — ἐκεκοιζον κοτῆρληθιορ. Βοκειολονικα des Geldes. ἐκε΄ δο ἔκε τος Cot. des

^{4.} γογγυλίδας, M'. Curius, Cat. 2, 1. — δι' αὐτοῦ Gegens. δι' ἐτέρων (köchen lassen). — ματτούσης, sonst bei dieser Geschichte nicht erwähnter Zug. Von Phokions Frau wird Gleiches berichtet Phoc. 18. — ἀσσαρίου verächtliche Bezeichnung des Geldes. — ἀφ' ἡς ἄν τις, Cat. de agri cult. Afg. handelt über die verschiedenen Arten des Erwerbes: Handel Wucher Ackerbau, und giebt der letzteren Art den Vorzug. — μέγα γάρ, das ist eben das Große an der αὐτάρκεια, daß damit auch die Sorge wegfällt. — Καλλίου, Arist. 25, 5 — ῥαθυμίας εἶναι, daraus hervorgegangen sei, vgl. § 1. — ἡ παρῆν, vgl. Arist. 5, 3.

V. Στρατηγίαι δε αί μεν Κάτωνος οὐδεν ώς μεγάλοις πράγμασι μέγα προσέθηκαν, έν δε ταις 'Αριστείδου τα κάλλιστα καλ λαμπρότατα καλ πρώτα των Ελληνικών έργων έστίν, δ Μαραθών, ή Σαλαμίς, αί Πλαταιαί. καὶ οὐκ ἄξιον δήπου παραβαλείν τῷ Ξέρξη τὸν Αντίοχον καὶ τὰ περιαιρεθέντα τῶν 'Ιβηρικών πόλεων τείχη ταζε τοσαύταις μέν έν γη, τοσαύταις δ' έν θαλάσση πεσούσαις μυριάσιν έν οίς 'Αριστείδης έργφ μεν ούδενος έλείπετο, δόξης δε και στεφάνων, ώσπερ άμέλει πλούτου καλ χρημάτων, ύφήκατο τοίς μαλλον δεομένοις, δτι 2 καλ άνευ τούτων πάντων διέφερεν. έγω δ' οὐ μέμφομαι μέν Κάτωνος το μεγαλύνειν άει και πρώτον έαυτον άπάντων τίθεσθαι καίτοι φησίν έν τινι λόγφ τὸ έπαινείν αύτὸν ώσπες τὸ λοιδοφείν άτοπον είναι τελειότεφος δέ μοι δοκεί πρός άφετήν τοῦ πολλάκις ξαυτὸν έγκωμιάζοντος δ μηδ' έτέρων τοῦτο ποιούντων δεόμενος. το γαρ αφιλότιμον ου μικρον είς πραότητα πολιτικήν έφόδιον, και τούναντίον ή φιλοτιμία χαλεπόν και φθόνου γονιμώτατον, ής δ μεν απήλλακτο παυτάπασιν, δ δε 3 καλ πάνυ πολλής μετείζεν. 'Αριστείδης μέν γε Θεμιστοκλεί τὰ μέγιστα συμπράττων καί τρόπον τινά την στρατηγίαν αὐτοῦ δορυφορών ώρθωσε τὰς 'Αθήνας, Κάτων δ' ἀντιπράττων Σκηπίωνι μικρού μεν άνέτρεψε και διελυμήνατο την έπι Καρχηδονίους αὐτοῦ στρατηγίαν, ἐν ή τὸν ἀήττητον 'Αννίβαν καθείλε, τέλος δὲ μηγανώμενος ἀεί τινας ὑποψίας καὶ διαβολὰς αὐτὸν μεν εξήλασε της πόλεως, του δ' άδελφου αίσχίστη κλοπης καταδίκη περιέβαλεν.

V. Kriegerischer und politischer Ehrgeiz. — 1. ὡς μεγά-λοις, nichts Großes mit Rücksicht auf die Größe, die schon vorhanden war; πράγμ. die römische Macht. — ἐν οἶς wobei. Daß Arist.'s Name hierbei nicht an erster Stelle genannt wird (2, 1), liegt nicht daran, daß er weniger Verdienst dabei hatte als ein anderer, sondern daran, daß er den Ruhm nicht beanspruchte, sondern freiwillig andern überließ. — ἀμέλει, "wie ja auch"; die Partikel ist bei Späteren von ausgedehnterem Gebrauche als in der klassischen Sprache. — μᾶλλον δεομένοις, den Ehrgeizigeren und die sich Ansehen und Würde erst verschaften.

^{2.} έγω δέ, Gegensatz zu der dargelegten Ansicht des Arist. — μεγαλύνειν, ξαυτόν. Vgl. Cat. 14, 2; 19, 5. — ξφόδιον 4, 1. — χαλεπόν Gegens. πραότητα (vgl. Cat. 18, 2). — φθόνον, bei dem die φιλοτ. besitzenden. — καλ πάνν Arist. 1, 5.

VI. "Ην τοίνυν πλείστοις ὁ Κάτων κεκόσμηκε καὶ καλλίστοις ἐπαίνοις ἀεὶ σωφροσύνην, 'Αριστείδης μὲν ἄθικτον ὡς ἀληθῶς καὶ καθαρὰν ἐτήρησεν, αὐτοῦ δὲ τοῦ Κάτωνος ὁ παρ' ἀξίαν ᾶμα καὶ παρ' ῶραν γάμος οὐ μικρὰν οὐδὲ φαύλην εἰς τοῦτο διαβολὴν κατεσκέδασε. πρεσβύτην γὰρ ἤδη τοσοῦτον ἐνηλίκφ παιδὶ καὶ γυναικὶ νύμφη παιδὸς ἐπιγῆμαι κόρην ὑπηρέτου καὶ δημοσιεύοντος ἐπὶ μισθῷ πατρὸς οὐδαμῆ καλόν, ἀλλ' εἰτε πρὸς ἡδονὴν ταῦτ' ἔπραξεν εἰτ' ὀργῆ διὰ τὴν ἐταίραν ἀμυνόμενος τὸν υίόν, αἰσχύνην ἔχει καὶ τὸ ἔργον καὶ ἡ πρόφασις. ῷ δ' αὐτὸς ἐχρήσατο λόγφ κατειρωνευόμενος τὸ μει- 2 ράκιον, οὐκ ἡν ἀληθής. εἰ γὰρ ἐβούλετο παῖδας ἀγαθοὺς ὁμοίως τεκνῶσαι, γάμον ἔδει λαβεῖν γενναῖον ἐξ ἀρχῆς σκεψάμενον, οὐχ ἔως μὲν ἐλάνθανεν, ἀνεγγύφ γυναικὶ καὶ κοινῆ συγκοιμώμενον ἀγαπᾶν, ἐπεὶ δ' ἐφωράθη, ποιήσασθαι πενθερὸν δν ὁρᾶστα πείσειν, οὐχ ῷ κάλλιστα κηδεύσειν ἔμελλεν.

VI. Eheliches Leben. — 1. τοίνον einen neuen Punkt einleitend. — πας' ἀξίαν, nicht standesgemäß. — είς τοῦτο, in Bezug auf die σωφροσύνη. — ἀμονόμενος um sich zu rächen an. — πρόφασις wie Cat. 24, 1; die ἀδονή oder die δονή

die ήδονή oder die δογή.
2. γενναΐον wie Cat. 20, 1. — έξ ἀρχῆς σκεψ., indem er von Anfang an auf eine zweite Ehe Bedacht nahm; Gegens. έως . . . ἀγαπᾶν. — ἀνέγγυος Gegens. έγγυητή, die rechtmäßige Gemahlin; έγγύη Cat. 24, 3. — ἀγαπᾶν zu συγκοιμ. (sich begnügen). — κηδεύειν τινί = παρά τινος γυναϊκα λαμβάνειν.

Chronologische Übersicht

zur Biographie des Cato.

zar Diographie des case.		
	A. u. c.	A. Chr. n.
Cato geboren	520	234
Erster Feldzug zur Zeit der trasimenischen Schlacht		
(c. 1. 5)	537	217
(c. 1, 5)	•••	
Finnshma von Tarant (9 9)	545	209
Einnahme von Tarent (2, 2)	040	209
C. Quaesor au Sichen. Scipio segen nach Amaa.	550	904
(c. 3)		204
C. Fraetor and Sardinen (C. 6)	556	198
C. Konsul in Hispania citèrior (3, 2; 10) Scipio Africanus zum 2. Male Konsul feindet den C.	559	195
Scipio Africanus zum 2. Maie Konsul leindet den U.		
erfolglos an. C. triumphiert (c. 11)	560	194
C. als Legat mit dem Konsul Tib. Sempronius [in		
Thrakien] (c. 12, 1)	560	194
Thrakien] (c. 12, 1)	562	192
L. Quinctius Flamininus als Konsul in Gallien (c. 17)	002	192
M'. Acilius Glabrio, unter dem C. als Kriegstribun		
dient, besiegt den Antiochos in den Thermopylen		
(c. 13 f.)	563	191
(c. 13 f.)		
urteilt (15. 2) ur	567	187
urteilt (15, 2)	570	184
König Eumenes in Rom, um die Umtriebe des Perseus	0.0	101
gu anthillan (2 5)	582	172
zu enthüllen (8, 5)	002	1.2
/90 K	586	168
(20, 5)	900	100
Marining wischen	F 0.57	4 5 57
Masinissa und Karthago (26)	597	157
Romische Gesandtschaft nach Asien zur Vermittelung		4 4 6
zwischen Prusias und Attalos (9, 1)	598	156
Athenische Gesandtschaft in Rom wegen des oropi-		
schen Rechtsstreits (22)	599	155
Cato zum letzten Male angeklagt (15, 3)	601	153
M. Cato der Sohn + als praetor designatus (24, 5).	602	152
Den achäischen Verbannten wird die Rückkehr ge-		
stattet (9, 1)	603	151
Der durch C. beförderte 3. punische Krieg bricht		
aus (27, 3)		
aus (27, 3). Prozefs des Ser. Galba; C. zum letzten Male Ankläger	605	149
$(15,4)\ldots\ldots\ldots\ldots$		
Cato +		
•		

Kritischer Anhang,

die Abweichungen von der Sintenisschen Textausgabe (II. Aufl. Leipzig 1858) enthaltend.

(H. = Hercher, Textausg. Berlin 1870. S. = cod. Seitenstettensis, s. Wolfg. Meyer, de codice Plutarchi Seit., D. I. Leipzig 1890).

Aristides.

C. I, 1 δ μέν Konj.: οἱ μέν. — χωρίον τε ν.: χωρίον mit LF^aS. — 2 ήρχεν δ S.'s Konjektur: ήρξε (ήρχε C). — ἐπιφθόνοις aus Konj.: ἐπιφθόνων. — χορηγικής Konj.: -οὺς. — 3 Ἐπαμινώνδας und -δα mit F^aLS: Ἐπαμεινώνδας und -δα. — Συρακοσίου Η mit S: Συρακουσίου.

II, 2 φιλονικίας (als allein richtige Schreibung) für φιλονεικίας; so auch sonst. — ἀτενή vulg.: ἀτενεῖ Classen. — 3 ἰδέα δὲ Η.: ἰδέα τε F^a LS Si. (ἰδέα die andern Hdschr.).

III, 1 παρὰ γνώμην hinzugefügt aus S (Hiatus!). — 2 ἀπὸ τῶν λόγων mit FaLS H.: ἐν τῶν λόγων.

-IV, 1 ἀντιβήναι vulg. H.: ἀντιστήναι mit F^aL . — 4 της πρώην καταδίκης mit F^aLS : ή τη πρώην καταδίκη.

V, 5 ετεσιν (leicht vor εστιν ausfallend) habe ich hinzugefügt. — Φαίνιππον FaSH (so Aristot. Πολιτ. 'Αθ. 22, 3): Φάνιππον.

VI, 2 καὶ σεμνότατον S H.: σεμνότατον. — λογίζεσθαι aus Konj.: λογίζ. τὸ θεῖον. — 3 ἐν τῆ τύχη mit Reiske und Fals H.: ἐν τύχη.

VII, 1 διαδιδόντος mit F^aLS H.: εμβαλόντος. — τῆ δνομασία... εχούση F^aLS : τοῖς ὅνομα καὶ... εχουσι. — ὅτε mit F^aLSC H.: εκεί. — 4 φέροντες F^aLS : γράψαντες. — τιθέντες F^aL : θέντες. — 5 είπεῖν aus Konj.: είπεν.

VIII, 1 μετὰ τοῦτο aus Konj.: μετὰ τὸ δόγμα τοῦτο (μ. τὸ δ. S H.).
 - 3 ἀρξόμεθα F*L: ἀρξόμεθα. - λείπεται F*LS Steph.: λέλειπται. - 4 ὑπερβαλέσθαι mit d. vulg. u. S H.: ὑπερβάλλεσθαι.

IX, 1 προσέμειξε richtige Schreibung für -έμιξε. — Σανδάκης S H. für -αύκης. — πρὸ τῆς μάχης S (W. Meyer): sonst fehlend. — 3 τὰ ζεύγματα mit $\mathbf{F}^{\mathbf{a}}$ S H: τὸ ζεῦγμα (vgl. unten τὰς γεφύρας). — βασιλεῖ S (W. Meyer): τῷ β.

Χ, 1 δοκιμώτατον F^aLS : μαχιμώτατον. — 2 καl την χώραν mit F^aS Η.: την χώραν. — 3 έκέλευε Stephanus: έκέλευσε. — ύπὲρ γης aus Konj.: ύπὲρ γην.

XI, 2 'Thion S H.: 'Thion. — 4 sundialeyomenos für dial. mit C; dianogān für sundian. mit S H. — 5 gálayya neghn mit F^aLS H.: φ al. negenh.

ΧΙΙΙ, 3 'Αγασίας mit Fa'S Η.: 'Αγησίας. — δαρρήσαι mit S Η. für δαρσήσα

ΧΙV, 3 τούτων δέ mit FaLSC H.: τούτων.

XV, 3 ἔσεσθαι Schulausg.: ἔδοξεν ἔσεσθαι.

XVI, 3 δπλα μέν δμοια mit S H. für δμ. μέν δπλα.

XVII, 1 συνέβαίνεν ἄκουσι μόνοις Si.'s Konjektur: συνέβη μὲν ἄκουσι μόνοις vulg., συνέβη μόνοις H., συνέβη [μὲν] ἄκ. μόνοις Si. — 3 δοῦναι vulg. H.: μὴ δοῦναι mit FaLS.

XVIII, 2 παραγγέλματος vulg.: τοῦ παραγγ. mit FaL. — αὐτοῖς ὁ ἀγὰν ἔσται H. mit FaLS: ὁ ἀγὰν ἔσοιτο. — εἰς τοὺς S H. für τοὺς. — 3 ἔχεσθαι mit S für ἀπέχεσθαι. — 4 ἐπὶ μάχην mit S H. für ἐπὶ τὴν μ. — ἐπεῖσε mit H. für ἐπεῖ.

XIX, 1 προεσήμηνε mit FaLS H.: προεσήμανε. — εἰς τὸ Πτῷον ὁ Μαρδόνιος H. mit S (nach Her. 8, 135): εἰς Τροφωνίον ὁ Μ. vulg., εἰς Τρ. [ὁ] Μ. Si. — βουλομέν φ S (W. Meyer): βουλομένου. — 2 γεγενημένης γὰρ vulg.: γεγ. δὲ mit C. — 4 (Epigr.) εὐτόλμ φ ψυχᾶς λήματι πειθόμενοι hat H. als V. 2 eingeschaltet (aus der Anthologie). Der Vers fehlt indes auch Mor. 878 B in den Hdschr., und s. v. Wilamowitz Gött. Nachr. 1897 S. 311 ff. V. 1 habe ich Ελλανες st. -ηνες geschr.; das. haben FaLS Ald. (für ἔργ φ Ἄργος) πόθ φ ἄργος (ἄργος L) d. i. μόθ φ Ἄρεος, was echte Lesart zu sein scheint: τόνδε ποθ Έλλανες μόθ φ Ἄρεος . $\bigcirc$ Statt Nίνης κράτει hat die Anthol. ξόμη χερός.

XX, 2 αν άχθεσθαι aus Konj.: άχθεσθαι (άχθέσεσθαι verm. Si.). — 3 άνωποδόμησαν Steph. Η. (άνοιποδ. Fa L, άνωποδόμησεν S): φποδόμησαν.

XXI, 2 τοὺς βαρβάρους S H. für βαρβ. — τόνδε τὸν τρόπον F^*S H.: τοῦτον τὸν τρόπον. — 3 θέμις ἐστί H. mit S: ἔξεστι. — 4 αἰμακουρίαν H.: αἰμοκουρίαν.

XXII, 1 ἀπάντων mit Cobet H.: πάντων. — τὸ ναύσταθμον S H.: τὸν ναύστ.

XXIII, 2 δόρευσόμενον vulg.: δόρευόμενον mit F^aL . — ποτὲ βουληδέντος έγκαλέσαι καλ διδάξαι mit F^aL S H.: ποτ' έγκ. καλ διδ. βουλομένου. — 5 ἔχειν τὴν ἀρχὴν vulg.: ἄρχειν mit F^aL .

XXIV, 1 nal natà πόλιν mit F^aS H.: natà πόλιν. — 4 ênείνω γὰρ H. mit F^aLS : ênεῖνος γὰρ.

XXV, 1 εἰς ἐαντὸν mit Fals H.: εἰς αὐτὸν. — 2 καὶ ἀδικίας aus Konj.: καὶ οὐ δικαίας Fals, ἀδικίας v. — δεομένην Steph. (mit Fals): δεομένης. — φασιν mit S. für φησιν (welches vorhergeht). — καὶ Σαμίων vulg. H.: [καὶ] Σαμ. mit Schäfer Si. — 4 ξιγῶντα mit S: ξιγοῦντα. — κεινῶν. — ἀποκρινάμενος H. mit Fas: ἀποκρινόμενος. — διὰ τὴν πενίαν vulg.: διὰ πενίαν mit ADC Si. — ἐντυχεῖν. ταῦτα δὲ aus Konj.: ἐντυχεῖν αἰσχύνεσθαι δὲ πενίαν τοὺς ἀπουσίως πενομένους. ταῦτα δὲ. Dieser verstümmelte Gedanke ist interpoliert aus Σύγκο. 4: διὸ καὶ τοῦτό φασιν ἐν τῆ Καλλίον δίκη τὸν 'Λ. εἰπεῖν, ὡς αἰσχ. πεν. προσήπει τοἰς ἀπ. πενομένοις, τοῖς δ' ὅσπερ αὐτὸς ἑκουσίως ἐγκαλλωπίζεσθαι. Die Einführung zeigt, daſs Plut. hier etwas in der Vita nicht Erwähntes nachholt. — 6 ἀπουσάντων H. mit Fas: ἀπουσόντων. — ταῦτα μὲν οὖν H. mit Fals: ταῦτα μέν.

ΧΧVI, 3 έαυτόν mit FaLS H.: αὐτόν.

XXVII, 2 εl δη τό γε mit F^aLS H.: εl δη τὸ. — 3 ξαυτὸν μὲν mit F^aLS H.: ξαυτὸν. — αὐτὸς μέντοι νομοθετῶν aus Konj.: αὐτὸς μέντοι φησὶν ὁ Δημ. νομοθετῶν mit F^aLS Si. (τὸν δὲ νομοθετοῦντα H.); αὐτὸς μέντοι ὁ Δημ. νομοθετῶν ἐψηφίσατο vulg.

Cato.

Ι, 4 των άναγκαίων Bekker Η.: άναγκαῖον. — μαλλον ἀεί Κοης.: μάλλον. — 6 τον έναντίον S H.: τους έναντίους. — παραθέντος H. mit S: παραθέντι. — αλτήσειεν Bekker: ήτησεν.

II. 3 hlulas Elnlands mit Ald. vulg. S (und anscheinend FaL) H.:

ήλικίας.

ΙΙΙ, 1 etc. Οὐαλέριος Η. mit S.: Οὐαλλέριος. — 4 έξηργάσατο die

richtige Schreibung für έξειργάσατο.

IV, 1 Δημοσθένη vulg. Η.: Δημοσθένην mit A corr. u. C. — 2 δπδ των ήδονων mit Bryan. S H: και όπο τ. ήδ. — πίνειν mit C: πιείν. — 3 έργατικών δε FaLS: άλλ' έργατικών.

V, 3 φασιν αναβαίνουσαν Konj.: φασι καταβαίνουσαν. — 4 έξέλιπεν

vulg. H.: έξέλειπεν. — ἀπορρίπτοντας H. mit Fals: ἀπορριπτούντας. VII, 2 τὰ μάλιστα mit FaLS H.: μάλιστα. — 'Ρωμαϊκῶν [FaL]S

(W. Meyer): δητορικών.

VIII, 3 τὸν 'Ρωμαίων Si.'s Verm.: τῶν 'Ρωμαίων. — μηδὲν μεταβάλλεσθαι H. mit F^aS : μὴ μεταβ. — 4 ἔφη μὴ F^aLS : ἔφη ἢ μὴ (mit Hiatus). — 5 ἔφη βασιλέων mit F^aLS H.: βασιλέων. — ἐν νυντὸς mit DF^aLS H.: νυπτός.

IX, 1 δ τι πράττωμεν Cob.: δ πράττωμεν.

- Χ, 1 παρά τῶν πολεμίων mit FaLS Η.: ἀπὸ τ. π. 2 ταύτην τε δή Konj.: ταύτην δέ. - 4 πέντε μέν FaLS: πέντε; darnach τούτων δ' für τούτων Konj.
- XI, 2 ὑπὸ τοῦ Κάτωνος H. vulg.: ὑπὸ K. mit AC. 3 καὐτὸς Fa LS H.: nal abrds.
- XIII, 1 προσπεριβαλών Konj.: προσβ. (περιβ. Steph. mit CFaL u. S corr.). — 3 προαγαγόντες vulg. Η.: προάγοντες (Vulcob.). — 4 Φιρμανούς und Φιρμανοί F^aLS : Φιρμιανούς und Φιρμιανοί. — ή τάξις, ή παρασκευή Coraes: ή τάξις καί (80 F^a) παρ. (ή τ. ή π. vulg.). — ταῦτα δ' vulg.: ταῦτα mit AC. — 5 παρὰ δὲ τούτου F^aL : παρὰ τούτου. — μετ' αὐτοῦ τοῦ S: μετά τοῦ.
- XV, 1 Πετίλιον FaLS H.: Πετίλλιον (beide Schreibungen auch im Lat. zu belegen). — ἀποκτεΐναι μὴ δυνηθείς Konj.: μὴ ἀποκτ. δυνηθείς (mit Hiatus, und obgleich doch nur die Vermeidung dieses das μή st. οὐ rechtfertigt). — 3 την τελευταίαν Η. mit FaLS: τελευταίαν. — 4 διεφεισάμενος Reiske H.: διερισάμενος.

XVI, 4 δ' έαυτον Κοης.: δε αύτον.

ΧVII, 2 πρός ἄνθρωπον CF*LS: πρός τον ἄνθρωπον. — 3 έν λόγφ CF*LS H.: ἐν τῷ λόγφ. — 5 Μανίλιον CS H.: Μανίλλιον.

XIX, 5 καίτοι Konj. (s. Schulausg.): καί. — & δή και Konj.: & δή.

XX, 1 διεξελθείν vulg. H.: διελθείν mit FaLS. — γυναίπα μέν οὖν vulg.: γ. μὲν mit F^* (γ. μὲν γὰο LS H.). -3 Χείλωνα (von χεῖλος, = Labeo) für Χίλωνα. -4 έξενλαβεῖσθαι mit LS H.: εὐλαβεῖσθαι. - πενθεροί γαμβροίς Η. nach Si.'s Konj.: πενθεροίς γαμβροί. — 5 φιλίων Konj.: φίλων. — πατασεσωρευμένον Reiske (vgl. Aemil. Paul. 21 πεπρυμμένον): κατασεσφρευμένων.

XXI, 3 ξογα πίσσια, χώραν S: ξογατησίαν χώραν. — τῷ ἐπὶ ναυτικοῖς H. (und schon Si. in der größeren Ausg.): ἐπὶ ναυτικοῖς. — Κοϊντίωνος Dittenberger (Hermes VI, 303): Κουιντίωνος. — ἡν οὖν S.'s Konjektur (1. Aufl. ἡν [δ]] οὖν): ἡν δ' οὖν.

XXII, 1 τοῦ 'Αθηναίων Konj.: τῶν 'Αθ. (vgl. 8, 3).

ΧΧΙΙΙ, 1 λάλον γενόμενον και βίαιον Ε. Ε. λάλον και βίαιον γενό μενον. — 3 φαβός S: φάσσης. — καί γὰρ τοῦτον Η.: καί γὰρ τοῦτο.

XXIV, 3 αὐτὸν ἐκέλευε SH.: ἐκέλευε. — τε οὖσαν H. mit F^aS : οὖσαν. - είς ἀγορὰν εύθὺς vulg.: εύθὺς είς ἀγ. mit Fa. - 6 Λεύκολλος S H. (Dittenberger l. c. 311): Aovnovllos.

ΧΧΥΙΙ, 2 ὁπὲς τῆς ἡγεμ. Κοηί: τῆς ἡγεμονίας. — 4 καθ' ἐαυτὸν

FaS: κατ' αὐτὸν.

Comparatio Aristidis c. Catone.

 II, 1 Κυνέγειροι die richtige Schreibung für Κυναίγειροι (έγείρω, nicht αίγειρος). — 4 ἀνήρ nach FaS (ἀνήρ): δ ἀνήρ.
 IV, 1 μὲν οὐδαμοῦ FaS: οὐδ. μὲν. — μηδενὸς H mit S (Steph.): μηθενὸς. — Επαμινώνδας fast alle Hdschr.: Έπαμεινώνδας. — 4 έργασαμένω mit FaS H.: εἰογασμένω.

V, 1 ἄνευ τούτων πάντων Κοηί, von Sint.: πάντων τούτων mit v.
(1. Aufl. τούτων πάντων mit ACS).

VI, 1 οὐδαμη H mit F^*S : οὐδαμοῦ. — 2 συγκοιμώμενον H.: συγκοιμώμενος.

.

